

G. Lukin

**TÖÖLISLIIKUMINE
EESTIS
STOLÕPINI
REAKTSIOONI
JA UUE
REVOLUTSIOONILISE
TÕUSU AASTAIL**

G. Lukin

TÖÖLISLIIKUMINE
EESTIS
STOLÕPINI
REAKTSIOONI
JA UUE
REVOLUTSIOONILISE
TÕUSU AASTAIL
(1907—1914)

*Eesti Riiklik Kirjastus
Tallinn 1960*

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

46399

SISSEJUHATUS

Meie maa tööliklass ja talurahvas on kommunistliku partei juhtimisel läbi teinud kangelasliku võitluse oma vabastamiseks ekspuaterimise ja orjastamise ikkest. Kommunistliku partei juhtimisel on nõukogude rahvas üles ehitanud sotsialistliku ühiskonna ja võitleb praegu maailma-ajaloolise ülesande — kommunismi ülesehitamise eest NSV Liidus. Võitluses nende üllate eesmärkide eest on Eesti proletariaat liidus talurahvaga andnud omapoolse panuse. Seepärast on ta kangelasliku mineviku tundmaõppimine aktuaalseks küsimuseks.

Rääkides Vene töölisliikumise ajaloo tundmaõppimise aktuaalsusest, kirjutas V. I. Lenin 1913. aastal artiklis «Elu õpetab»: «Kes on siiralt huvitatud meie maa vabadusliikumise saatusest, see peab olema huvitatud eeskätt meie töölisliikumisest. Nii tõusu kui ka kontrrevolutsiooni aastad näitasid päevaselgelt, et tööliklass sammub *kõigi* vabastusjõudude *eesotsas*...»¹

Käesolevas töös seab autor endale ülesandeks näidata töölisliikumise olukorda Eestis alates esimese Vene revolutsiooni lüüasaamisest kuni Esimese imperialistliku maailmasõja alguseni.

Eesti töölisliikumise ajalool, nagu Venemaa töölisliikumise ajaloolgi, on väga tihedad sidemed meie kommunistliku partei ajalooaga. Ilma bolševike partei tegevuse analüüsita vaadeldaval ajajärgul on võimatu mõista töölisliikumises esinenud nähtuste olemust. Eesti töölisliikumise uurimisel on autor püüdnud konkreetse ajaloolise materjali najal valgustada VSDTP Eesti organisatsiooni kui ainsa Eesti revolutsioonilise partei tegevust, näidata menševike-likvidaatoreite ja teiste oportu-

¹ V. I. Lenin, Teosed, 18. kd., lk. 485.

nistide renegaatlikku poliitikat, paljastada Eesti kodanluse osa, kes koos tsaari-isevalitsusega astus välja revolutsioonilise liikumise vastu.

Töölisliikumise ajalugu on võimatu uurida ilma maa majanduse ja töölisklassi olukorra hindamiseta vastaval ajajärgul. Käesolevas töös antakse töölisliikumist käsitlevate peatükkide eel ülevaade vastava ajajärgu majanduse kohta.

Nagu teada, on töölisliikumise küsimus lahutamatult seotud proletariaadi lähimate liitlaste küsimusega revolutsioonis. Järelikult peab antud töös käsitlema küsimust eesti talurahvast kui Eesti proletariaadi lähimast liitlasest võitluses isevalitsuse vastu.

Üheks tähtsamaks materjaliks autorile töö kirjutamisel oli ajakirjandus. On kasutatud bolševistlikke väljaandeid «Proletari», «Zvezda», «Pravda» ja «Voprossõ Strahhovaniija», mis sisaldavad väärtuslikke andmeid ka Eesti töölisliikumise kohta. Suure väärtusega on Eesti töölisajakirjanduses avaldatud materjalid, mille rohkusest on kahtlemata esikohal ajaleht «Kiir». Selle kõrval pakuvad suurt huvi ametiühingute väljaanded — ajaleht «Ametiühisuste Teataja» ja ajakiri «Töö» ning töölisajaleht «Uus Ilm». Nende materjalide väärtus seisab eelkõige selles, et nad tuginevad autoriteetsetele, usaldusväärsetele allikatele, nimelt vabriku- ja tehasetöölise ja nende organisatsioonide, samuti ka tsaarirežiimi vastu võitlevate eesrindlike maatöölise kaastöödele.

Mõningad andmed on võetud ka kodanlikest ajalehtedest «Päevaleht», «Virulane», «Tallinna Teataja» ja «Revelskije Izvestija».

Käesoleva töö põhiallikateks on olnud Moskvas asuva NSV Liidu Riikliku Ajaloo Keskarhiivi materjalid (toimikud neljanda asjaajamise ja politseidepartemangu eriosakonna fondidest), Eesti NSV Riikliku Keskarhiivi (Eestimaa kubermangu vanema vabrikuinspektori, Liivimaa kubernerite kantselei, Tartu linna politseivalitsuse jt. fondid) ning Leningradis asuva NSV Liidu Riikliku Ajaloo Keskarhiivis säilitatavad materjalid, Kaubandus- ja Tööstusministeeriumi fond ja mõningad materjalid NLKP Keskkomitee Marksismi-Leninismi Instituudi Keskarhiivist, EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Arhiivist ning NSV Liidu Riikliku Meresõjalaevastiku Keskarhiivist.

vist. On kasutatud ka Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riikliku Keskarhiivi, Tallinna Linna ja Harju Rajooni Riikliku Arhiivi, Viktor Kingissepa Maja-Muuseumi ja Läti NSV Riikliku Keskarhiivi mõningaid andmeid.

Peale eespool loetletud materjalide on kasutatud olemasolevat statistikat Eestimaa kubermangu kohta, vanaade revolutsionääride mälestusi, samuti teisi kirjanduse loetelus näidatud allikaid, töid ja õpikuid.

Materjal, mida on kasutatud Eesti töölisliikumise ajaloo uurimisel, näitab eredalt, et eesti tööliste ja talupoegade võitlus ei raugenud isegi kõige raskematel Stolõpini reaktsiooni aastatel. Seda võitlust juhtisid eesti bolševikud, kes olid tihedas kontaktis vene bolševikega.

Läbitöötatud konkreetse materjali põhjal võib öelda, et nii Stolõpini reaktsiooni kui ka uue revolutsioonilise tõusu aastate revolutsiooniline võitlus Eestis kulges Eesti proletariaadi kõige tihedamas koostöös Vene proletariaadiga. Ühtlasi tuleb rõhutada selle abi suurt tähtsust, mida Vene tööliklass osutas Eesti proletariaadile nende ühises võitluses tsarismi ja kapitalismi vastu.

Kahe Vene kodanlik-demokraatliku revolutsiooni vaheliste aastate Eesti töölisliikumise kohta pole eesti kodanlikud ajaloolased eriuurimusi kirjutanud.

Küll on aga kodanlikud natsionalistid kirjutanud õpikuid, välja andnud ajakirju ja ajalehti, kus suuremas või väiksemas ulatuses on puudutatud ka töölisliikumise küsimusi. Kõigi nende autorite töödele on iseloomulik töölisliikumise, Eesti ja Vene proletariaadi vaheliste suhete küsimuse moonutamine ning Nõukogude Liidu laimamine.

Ajaloolise tõe võltsimine on iseloomulik ka eesti kodanlike natsionalistide välismaal ilmunud töödele.

M. Ojamaa, A. ja T. Varmas avaldasid raamatu «Eesti ajalugu»². Need eesti töörahva vaenlased, kes pärast nõukogude võimu kehtestamist Eestist põgenesid oma rahva õiglase kohtu eest välismaale, ülistavad taevani eesti rahva poolt kukutatud Pätsi-Laidoneri rahvavastast režiimi. Nimetatud raamat on täis jämedat laimu eesti ja vene rahva vastu. Neile «ajaloolastele» on eesti rahva

² M. O j a m a a — A. j a T. V a r m a s, «Eesti ajalugu», Stockholm, 1946.

tõeline ajalugu võõras ja vastuvõtmatu. Ainult sellega võib seletada asjaolu, et nad ei räägi peaaegu sõnagi Eesti proletariaadi revolutsioonilisest võitlusest, ja kui nad seda teevadki, siis moonutatult. Näiteks märgitakse eespool nimetatud raamatus, et aastatel 1907—1914 purustati Eesti sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid täielikult ja et nad polevatki suutnud enam oma tegevust jätkata. Sama kinnitatakse ka Eesti töölisajakirjanduse kohta. Selline on eesti kontrrevolutsiooniliste kodanlike ajaloolaste tööde põhiolemus. Nagu balti ajaloolasedki, moonutavad nad teadlikult fakte või lähevad vaikides mööda sellest kangelaslikust võitlusest, mida Eesti proletariaat ja talurahvas liidus Vene proletariaadiga pidasid oma vabaduse eest.

Sellised autorid, nagu H. Pöögelmann, J. Anvelt, J. Käspert ja teised, kes töölisliikumisest ise osa võtsid, on esitanud väärtuslikke andmeid ja teinud üldistusi, mis aitavad ajaloolastel töölisliikumise sündmusi paremini mõista ja sügavamalt analüüsida.

Väärtuslikke mõtteid ja faktilist materjali sisaldab näiteks J. Winnaja (H. Pöögelmanni pseudonüüm) brošüür «Palgatööline ja eluülespidamine»³. Selles töös vaatleb autor marksistliku poliitilise ökonomia seisukohtadest lähtudes tööjõu ja palga küsimusi. Töös «Klassivõitluse ajalugu», mille H. Pöögelmann avaldas Leningradis, leidub samuti materjale vaadeldava ajajärgu töölisliikumise kohta Eestis.

Eestis Ajalooteadus kui teadus ühiskonna arenemise seaduspärasustest ja sotsiaalmajanduslike formatsioonide arenemisest hakkas hoogsalt arenema alles pärast nõukogude võimu kehtestamist 1940. aastal.

Nõukogude Eesti ajaloolased, tuginedes marksistlik-leninlikule teorialle, uurivad edukalt eesti rahva ajaloolist minevikku. Eesti ajalooteaduse suureks saavutuseks on akadeemik G. Naani toimetusel ilmunud «Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast tänapäevani)». Selles raamatus on Eesti töölisliikumise küsimused leidnud üksikasjalisema ja õige lahenduse vastavalt marksistlik-leninlikele seisukohtadele.

³ H. Pöögelmann, Palgatööline ja eluülespidamine, Tallinn, 1908.

Teistest töödest tuleks märkida O. Karma kandidaadidissertatsiooni teemal «Suurtööstuse arenemine Eestis XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul», K. Tarmisto kandidaadidissertatsiooni «Bolševistliku ajalehe «Kiir» võitlus masside eest Eestis uue revolutsioonilise tõusu aastail» ja E. Lauli artiklit «Uusi andmeid V. Kingisepa Narva «Kiires» ilmunud publitsistikast».⁴ Kõik need tööd valgustavad Eesti ajaloo tähtsaid küsimusi ja aitavad kaasa töölisliikumise ajaloo põhjalikumale uurimisele.

On asutud ka Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo uurimisele. Keskkomitee Partei Ajaloo Instituut on avaldanud arutlemiseks Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo kuue teema kohta ülevaated, mis haaravad ajajärku alates XIX sajandi lõpust kuni Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võiduni (1918. a. veebruarini).⁵ See on Nõukogude Eesti ajaloolaste tõsiseks saavutuseks, mis võimaldab töölisliikumise uurijatel kommunistliku partei osa töölisliikumises sügavamalt esile tuua.

Põhijoontes valmis käesolev töö juba 1954. aastaks. Vastavalt täiendavate materjalide kogumisele on esialgset käsikirja pidevalt viimistletud. Selleks andsid suure tõuke NLKP XX kongressi otsused, mis kutsusid esile nõukogude teaduse üldise loomingulise tõusu. Käsikirja viimistlemise protsessis andsid autorile head nõu ja tegid väärtuslikke märkusi J. Saat, S. Levin, M. Derenkovski, E. Kruuse, V. Maamägi, A. Vassar, A. Sisask, O. Karma, E. Laul, S. Zabrodskaja ning teised NSV Liidu Teaduste Akadeemia ja Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudi teaduslikud kaastöölised, mille eest autor on väga tänulik.

Autor on tänulik ka vanadele revolutsionääridele J. Kochbergile, A. Konile, J. Palmile, G. Kudebergile, A. Puusepale, E. Limbervekile ja E. Rotbergile nõuannete ja märkuste eest, mis aitasid paljusid küsimusi põhjalikumalt valgustada.

*

Eesti tööliklassil on kuulsusrikas minevik. Juba töö-

⁴ Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised, nr. 1, 1954.

⁵ «Eesti Kommunist» nr-d 9, 11, 12, 1956; nr-d 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9 ja 10, 1957.

lisliikumise alguses võitlesid vene ja eesti töölised ühiselt ekspluataatorite vastu. Selle võitluse eredaks näiteks olid Kreenholmi Manufaktuuri streigid aastail 1872 ja 1882, kus eesti ja vene rahvusest töölised, kaitses oma klassihuviseid, astusid ühiselt välja oma vaenlaste — kapitalistide vastu. Neid võitlustraditsioone suurendas Eesti tööliklass veelgi järgnevail töölisliikumise aastail.

XIX sajandi lõpul kasvas Eestis streigiliikumine. 1897. aasta suvel streikisid Kreenholmi töölised kaks korda. Aastal 1899 streikisid «Dvigateli» tehase ehitustöölised, «Waldhofi» vabriku ja teiste ettevõtete töölised. Kuid sellel võitlusel puudus veel organiseeritud iseloom, sest Eesti töölistel ei olnud veel arenenud sotsialistlik teadvus, nad ei näinud oma võitluse lõppe märki.

Marksismi ideede levimine Eestis algas XIX sajandi lõpul. See toimus teravas võitluses narodniklusega ja kodanliku natsionalismiga. Üheks narodnikute tegevuse keskuseks oli Tartu, kus õppis palju vene üliõpilasi. Paljud Tartu ülikooli üliõpilased levitasid õppijate hulgas narodniklikku kirjandust.

Esimese marksistliku ringi asutasid vene üliõpilased Tartus 1893. a. Ringi liikmetel oli sidemeid eesti ja läti rahvusest üliõpilastega. Marksismi ideid eesti tööliste hulgas levitasid XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul eesrindlikud vene töölised, kes olid Venemaalt poliitilise tegevuse pärast välja saadetud. Seda ajajärku tulebki lugeda sotsialismi töölisliikumise ühendamise alguseks Eestis. Tsaarivalitsuse poolt Tallinna väljasaadetud revolutsionääride hulgas oli Lenini ustav võitluskaaslane M. I. Kalinin. Töötades 1901. aasta algul elektromehaanikatehases «Volta» ja seejärel Raudtee Peatehastes, koondas ta enda ümber mitme Tallinna tehase revolutsiooniliselt meelestatud eesrindlikke töölisi ning organiseeris illegaalseid marksistlikke ringe.⁶ M. I. Kalinin oli leninliku «Iskra» agendiks Tallinnas. Ajalehest «Iskra» eesti keelde tõlgitud artikleid arutati elavalt töölisringides. Ühtlasi koostati ja levitati M. I. Kalinini juhtimisel revolutsioonilisi lendlehti.

Aastal 1902 ühendas Kalinin paljud Tallinna revolutsiooniliste tööliste grupid ühte keskringi, mis sai

⁶ «Пролетарская революция» № 3, 1922, lk. 242.

Tallinna sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni aluseks. Aastal 1904 loodi selle ringi initsiatiivil Tallinnas VSDTP Komitee, kes hakkas juhtima Eesti tööliste revolutsioonilist võitlust.

XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul valmivad Venemaal rea objektiivsete ja subjektiivsete põhjuste tõttu kodanlik-demokraatliku revolutsiooni eeldused. Revolutsiooni küpsemisega, uue majanduskriisi puhkemisega XX sajandi algul ja tsarismi lüüasaamisega Vene-Jaapani sõjas on seotud edasine klassivõitluse järsk teravnemine. Revolutsioonilise plahvatuse tõukeks said 1905. aasta 9. jaanuari verised sündmused Peterburis.

Tallinnas anti 11. jaanuaril VSDTP töölisorganisatsiooni nimel välja lendleht, mis kutsus töölisi üles otsustavale võitlusele tsaarivalitsuse metsikute vastu. 12. jaanuaril algas Tallinna tööliste üldstreik. Protestistreigid ja demonstratsioonid tööliste tulistamise vastu Peterburis toimusid ka teistes Eesti suuremates linnades, nagu Narvas, Pärnus, Tartus ja mujal. Tööliste revolutsioonilise võitluse kasv Venemaal, Ivanovo-Voznessenski tööliste üldstreik, tööliste relvastatud väljaastumised Lodzis ja ülestõus soomuslaeval «Potjomkin» avaldasid Eesti töölistele ja talupoegadele tugevat revolutsioneerivat mõju. 24. juulil toimus Nõmmel Tallinna tööliste grandioosne miiting, kus bolševikud VSDTP III kongressi otsuste vaimus selgitasid töötavatele hulkadele kodanlik-demokraatliku revolutsiooni eesmärgid ja ülesandeid.

Kuid menševikud oma kokkulepliku poliitikaga takistasid bolševikke Eesti tööliste ja talupoegade tsaarivastase võitluse organiseerimisel, eriti aga relvastatud ülestõusu ettevalmistamisel. Suur osa menševikest kuulus kodanlike intelligentide hulka ja piirdus ainult rahulike võitlusvormidega.

Linnatööliste võitlus avaldas tugevat mõju eesti talurahvale. Juba 1905. aasta kevadel toimusid paljudes mõisates maatööliste streigid, mis mõnikord kasvasid üle relvastatud väljaastumisteks. 1905. aasta sügisel tugevnes tööliste ja talupoegade revolutsiooniline võitlus veelgi. 14. oktoobril ühines Eesti proletariaat üksmeelselt ülevenemaalise poliitilise streigiga. 16. oktoobril toimusid bolševike juhtimisel Tallinnas Lausmanni heinamaal ja hiljem Uuel turul miitingud, kus nõuti kõigi

poliitiliste vangide vabastamist ja vägede linnast välja viimist. Rahulikule demonstratsioonile avati tuli ja väljakul voolas tööliste veri. 90 inimest tapeti ja rohkem kui 200 inimest sai haavata.⁷

Tsaarivalitsuse poolt toime pandud kuritegu kutsus esile kogu Eesti töötava rahva ägeda meelepaha.

Tsaarivalitsus ei suutnud revolutsioonilise liikumisega toime tulla ainuüksi repressioonide abil. 17. oktoobril oli ta sunnitud välja andma manifesti, mis kubises kõikvõimalike vabaduste valelikest lubadustest. Iseenesestki mõista ei võinud 17. oktoobri manifest tormiliselt kasvavat revolutsioonilist liikumist peatada. Pärast manifesti väljaandmist muutus võitlus veelgi teravamaks. Esimese Vene revolutsiooni kõrgeimaks astmeks oli detsembri relvastatud ülestõus Moskvas.

Tööliste ja väiketalupeogade ning sulaste relvastatud võitlus puhkes ka Eesti külades. Väljaastumised haarasid suure osa Harjumaast, osa Läänemaast, Järva- ja Pärnumaast. Ülestõusnud põletasid parunite mõisaid, arreteerisid mõisnikke. 12.—20. detsembrini põletati ja purustati Eestis kuni 120 mõisat. Nendes rajoonides, kus ülestõusnud saavutasid võidu, kehtestati tööliste ja talupoegade revolutsiooniline võim. Ehkki talupoegade salkades võitlesid ka tööliselised, mis revolutsioonilist võitlust tugevdas, toimus see külas siiski stiihiliselt. Puudus kindel keskne juhtimine, mis varsti avaldas mõju ka võitluse käigule. Ülestõusnud tööliste ja talupoegade rahustamiseks saadeti Eestisse karistus-salgad, kes koos saksa parunite ja pastoriga ülestõusnud julmalt maha surusid. Pärast detsembri relvastatud ülestõusu mahasurumist hakkas revolutsioonilaine vaibuma — streikidest osavõtjate arv vähenes pidevalt. Kui näiteks 1905. aastal võttis Eestis streikidest osa 64 638 tööliset, siis 1906. aastal vähenes see arv 24 100 inimesele, 1907. aastal aga 16 972 inimesele.⁸

1906. aastal oli üheks suuremaks revolutsiooniliseks väljaastumiseks ristleja «Pamjat Azova» madruste ülestõus. Tallinna töölistel oli revolutsiooniliste madrustega

⁷ Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised, nr. 2, 1955, lk. 325.

⁸ H. Moosberg, 1905.—1907. a. revolutsioon Eestis, Tallinn, 1955, lk. 124.

tihe side ja töölised toetasid neid, kuid ülestõusul polnud siiski edu ja see suruti valitsusvõimude poolt veriselt maha. Julmadele repressioonidele vastasid Tallinna töölised üksmeelse protestistreigiga.

Esimene Vene kodanlik-demokraatlik revolutsioon, mille juhiks oli proletariaat, sai lüüa. Revolutsioonilaine nõrgenedes hakkas tsaarivalitsus revolutsiooni võite järk-järgult likvideerima. 3. juunil 1907. aastal ajas tsaar II Riigiduuma laiali. Saadikud, kes kuulusid sotsiaaldemokraatlikku duumafraktsiooni, arreteeriti, mõisteti süüdi ja saadeti osalt sunnitööle, osalt asumisele.

1905. — 1907. aasta revolutsioon Eestis oli esimese Vene revolutsiooni lahutamatu osa ja seepärast oli ka tema lõpptulemus ülevenemaalise revolutsiooni saatusega tihedalt seotud.

I. PEATÜKK

EESTI TÖÖSTUSE JA TÖÖLISKLASSI OLUKORD STOLOPINI REAKTSIOONI AJAL

XX sajandi algul jõudis kapitalism Venemaal oma arenemise viimsesse staadiumi — imperialismi staadiumi. See üleminek oli ühtlasi ka kapitalismi languse, roiskumise alguseks.

V. I. Lenini definitsiooni järgi on imperialism kapitalismi selline arenemisstaadium, kus kujuneb välja monopolide ja finantskapitali ülevõim, kus eriti silmapaistva tähtsuse omandab kapitali väljavedu ja algab maailma jaotamine rahvusvaheliste trustide poolt ning viiakse lõpule kogu maakera territooriumi jaotamine suurimate kapitalistlike riikide vahel.

V. I. Lenini poolt antud imperialismi tunnused esinesid Venemaal algeos XIX sajandi lõpul, ehkki nad polnud siin nii arenenud kui paljudes teistes kapitalistlikes riikides. Vene imperialism oli sõjalis-feodaalse iseloomuga. V. I. Lenin kirjutas, et Venemaal «...uusim kapitalistlik imperialism on niitelda läbi põimitud kapitalismieelsete suhete eriti tiheda võrguga».⁹

Tööstuse kontsentratsioon imperialismi ühe tähtsama tunnusena saavutas Venemaal kõrgema taseme kui teistes kapitalistlikes maades. Sellele vaatamata jäi aga Tsaari-Venemaa majanduslikus suhtes ikkagi maha eesrindlikest kapitalistlikest riikidest. Selle mahajäämuse tõttu, mis avaldus nii poolpärisorjuslikes sotsiaalmajanduslikes suhetes, maaomanike-mõisnike klassi ülevõimetus kui ka tööstuse enda madalas tehnilises tasemes,

⁹ V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 240.

sattus Tsaari-Venemaa majandus ränka sõltuvusse kapitalistlikest riikidest. Isevalitsusliku režiimi säilimise tingimustes võimutses piiramatult käputäis päris-orjapidajaid-mõisnikke liidus finantskapitali magnaatidega kümnete miljonite Venemaa töötajate üle.

Monopolistliku kapitalismi ajastul muutub maa majanduse arenemine veelgi ebaühtlasemaks, hüppelisemaks: tehnika arendamises toimuvad perioodilised vaheajad, millega kaasneb ühiskonna tootlike jõudude hävitamine. Selline nähtus ilmnis XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul Venemaa majanduses, kui Lääne-Euroopas puhkes kriis. Sajandite vahetusel avaldas see kriis Venemaa majandusele eriti tugevat mõju. 1900.—1903. aastani suleti Venemaal kuni 3000 suur- ja väikeettevõtet. Rohkem kui 100 000 töolist heideti tänavale.

Marksism on tõestanud, et kapitalismi tingimustes on majanduskriisid paratamatud, et ületootmisest tingitud majanduskriiside alus, nende põhjus peitub kapitalistlikus majandussüsteemis endas, s. t. tootmise ühiskondliku iseloomu ja tootmissaaduste kapitalistliku omandamisvormi vahelises vastuolus. Sellest järgneb, et kapitalistlikus tootmisviisis eksisteerib vastuolu kapitalismi tootmisvõimaluste kolossaalse kasvu ja ostujõulise nõudmise suhtelise vähenemise vahel. Saaduste peamiseks tarbijaks on aga paljumiljoniline töötajate hulk, kelle elutaset püüavad kapitalistid võimalikult madalal hoida.

Pärast 1900.—1903. a. kriisi ei järgnenud Venemaal uut tööstuslikku tõusu. Tõsi küll, üksikutes kergetööstuse harudes võis märgata mõningat elavnemist, kuid see ei võinud muidugi maa majandust seisaku olukorrast välja viia.

Eestimaa, olles tihedalt seotud Venemaaga, oli samuti kriisist puudutatud.

Vabrikute ja tehaste ehitamine toimus Eestis tihedas seoses ülevenemaalise kapitalistliku turu laienemisega. Eesti tööstuse arenemises mängis peaosas Vene kapital. Väliskapital tungis Eesti tööstusesse peamiselt Vene pankade kaudu. Balti-saksa kodanlus ja aadlikud paigutasid samuti oma kapitali suur- ja kesktööstusesse. Majanduslikult nõrga eesti kodanluse osa tööstuse finantseerimisel oli tähtsusetu.

XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul oli Eesti öko-

noomikas ülekaalus põllumajandus. Üle 70% Eesti elanikkonnast oli seotud põllumajandusega.¹⁰

Kriisi- ja depressiooniaastate tööstuse arenemisele olid omased imperialismiajastu iseloomulikud jooned: ebahühtlus, üksikute tööstusharude arenemise hüppelisus, tööstuse kontsentreerumine käputäie suurkapitalistide kätte.

XX sajandi esimese kaheksa aasta jooksul suurenes kuueteistkümne ja rohkem töölisega tööstusettevõtete arv Eestis 95-lt 134-le. Samal ajal kasvas tööliste arv nendes ettevõtetes 24 103-lt 26 875-le.¹¹ Tööliste arvu tunduv suurenemine ettevõtetes on seotud tööstuse kontsentratsiooni kasvuga. Teatava ettekujutuse tööstuse kontsentratsiooni progressist Eestimaa kubermangu ulatuses annavad allpool toodud tabeli andmed:¹²

Ettevõtete grupid	Ettevõtete arv grupis		Tööliste arv	
	1901	1908	1901	1908
Kuni 50 töölisega	216	229	2 535	2 056
51—500 töölisega	14	23	2 820	4 183
rohkem kui 500 töölisega	5	5	10 083	14 237
Kokku	235	257	15 438	20 476

Esitatud andmetest näeme, et Eestimaa kubermangu vabrikuinspeksioonile allutatud väikeettevõtete arv 1908. aastal küll veidi kasvas, kuid tööliste arv nendes ettevõtetes vähenes peaaegu 20% võrra. Kõige suuremate ettevõtete arv nimetatud ajavahemikus jäi endiseks, kuid nendes töötavate tööliste arv suurenes peaaegu 40% võrra.

Kubermangu 20 476 töölisest töötas 1908. aastal rohkem kui 500 töölisega suurettevõtetes 14 237 inimest, s. o. peaaegu 70% kõikidest töolistest.

¹⁰ Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast tänapäevani), teine trükk. Toimetanud G. Naan, Tallinn, 1957, lk. 269.

¹¹ O. K a r m a, Jooni suurtööstuse arenemisest Eestis monopolistliku kapitalismi ajajärgul (kuni kapitalismi üldkriisi tekkimiseni). Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised, 1952, lk. 37.

¹² Своды отчетов фабричных инспекторов за 1901—1908 гг., изд. М. Г. и Пр. С.-Петербург.

Peamiste tööstusharude kontsentreerumise tendents avaldus toodetavate kaupade koguväärtuse kasvus. Tööstuse kontsentratsiooni kohta saame küllaltki huvitavaid andmeid Eestimaa kubermangu vabrikuinspektsiooni aruannetest. Need aruanded puudutavad peamiste tööstusharude kesk- ja suurettevõtteid.¹³

Esitatud andmed näitavad, kui intensiivselt toimus XX sajandi algul Eesti tööstuse kontsentreerumise protsess. Võrreldes 1900. ja 1908. aastal toodetud kaupade koguväärtust (vt. tabel lk. 17), näeme, et 1908. aastal toodeti kaupu 22 551 000 rubla väärtuses rohkem kui 1900. aastal. Tehaste ja vabrikute arv aga suurenes selles ajavahemikus ainult ühe võrra.

Tootmise kogutoodangu kasvu soodustasid tehnilised uuendused ja üldse tehniliste seadmete võimsuse suurenemine. Kriisi- ja depressiooniaastail toimus tööstuse kontsentratsioon Eestis ebaühtlaselt. Kriisiaastail oli see tunduvalt kiirem kui depressiooniaastail. Üksikute tööstusharude ebaühtlast arengut aastatel 1900—1908 näeme ka tabeli andmetest. Näiteks andis Eestimaa kubermangu metallitööstus 1900. aastal toodangut 6 560 000 rubla eest, 1909. aastal aga ainult 4 416 000 rubla eest. Samal ajal langes metallitööstuse ettevõtete arv kaheksalt viiele, kusjuures viimasena suleti Tallinna laevaehitus- ja mehaanikatehas (endine Lausmanni tehas).¹⁴ Nimetatud tehases teostati peamiselt vedurite remonti ning täideti mere- ja kahurväe ametkonna tellimusi.

Hoopis raskemini tabas kriis vagunehitustehast «Dvigatel», sest seoses raudteede ehitamise vähenemisega XX sajandi algul vähenes ka nõudmine vagunite järele. Wiegandi ja Krulli masinaehitustehased olid spetsialiseerunud peamiselt viinavabrikute sisseadete, aurumasinate ning -katelde ja saeveskite tööpinkide valmistamisele ning kannatasid kriisiaastail vähem kui teised metallitööstuse ettevõtted. Sellele Eesti tööstusharule oli iseloomulik kiire monopoliseerumine. Peaaegu kõik tabelis märgitud tehased olid ühinenud mitmesugustesse

¹³ Andmed on võetud Eestimaa kubermangu vanema vabrikuinspektori aruandest I. III 1910, LRAKA, f. 23, nim. 20, s.-ü. 867 — 1910, lk. 14.

¹⁴ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1 (A), s.-ü. 195, 1909—1910, 1. 6.

Tööstusharu nimetus	1900. aastal				1908. aastal				1909. aastal					
	Ettevõtte arv	Tööliste arv	Kaupade tootmine		Ettevõtte arv	Tööliste arv	Kaupade tootmine		Ettevõtte arv	Tööliste arv	Kaupade tootmine		Ettevõtte arv	Tööliste arv
			tuhanded puu-	tuhanded rub-			tuhanded puu-	tuhanded rub-			tuhanded puu-	tuhanded rub-		
1. Puuvillaketramise ja -kudumise tööstus	2	5534	687	10 888	2	10 919	1124	28 742	2	10 800	1046	23 360		
2. Kalevitööstus	1	660	—	760	1	562	—	754	1	567	—	755		
3. Tselluloosi- ja paperitööstus	2	312	367	1020	4	804	1346	3411	4	845	1473	3690		
4. Puidutööstus (lauatööstused, mööblivabrikud)	9	1350	—	1252	8	1902	—	2859	9	1940	—	2970		
5. Metallitöötlemis- (masina- ja vagu- niehitus-) tööstus	8	3592	—	6560	6	2663	—	5015	5	1924	—	4416		
6. Tsemenditööstus	1	593	2820	730	2	626	3545	900	2	650	3824	1162		
7. Keemiatööstus	1	217	—	1002	1	309	—	1179	1	320	—	1927		
8. Jahutööstus	2	222	2081	1793	3	144	3192	3696	4	160	4075	4348		
Kokku	26	12 480	5955	24 005	27	17 829	9207	46 556	28	17 206	10 418	42 628		

monopolistlikesse aktsiaühingutesse, vaguniehitustehas «Dvigatel» aga kuulus sündikaati «Prodvagon».

Erinev olukord oli puuvillatööstuses. XIX sajandi teisel poolel oli Venemaal suurimaks puuvillatööstuse ettevõtteks Narva Kreenholmi Manufaktuur. Selle puuvillavabriku asutas kapitalistide kompanii, mille peameheks oli Knoop. Teist suurt puuvillavabrikut, Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise Vabrikut, finantseerisid Peterburi suurpangad. 1900. aastal andis see vabrik esimese toodangu — 14 000 puuda kedrust ja 113 000 arssinat riidet.¹⁵ Soodsa majandusliku konjunktuuri tõttu kasvas puuvillatööstuse toodangu koguväärtus pidevalt kuni 1909. aastani, millal algas mõningane langus.

Ka selles tööstusharus toimus paljude ettevõtete ühinemine suurmonopolidesse. Kreenholmi Manufaktuuri peaktsionäridel — knoopidel, hluudovitel, soldatenkovitel jt. — olid tihedad sidemed Venemaa kesktööstusrajooni tekstiilitööstuse nimekate tuusadega. 1908. aastal toimuski kesktööstusrajooni puuvillatööstuse suurettevõtete tegelik ühinemine sündikaati Puuvillatööstuse Vabrikantide Ühisus, kuhu astus ka Kreenholmi Manufaktuur. Kuni 1908. aastani tegutses see monopolistlik ühendus Manufaktuuritöösturite Nõupidamise nime all.

Puuvillatööstuse kõrge kontsentratsiooni tunnuseks on selles tööstusharus tegelevate tööliste arvu suur kasv üksikutes ettevõtetes. 1908. aastal allus Eestimaa kubermangu vabrikuinspeksiooni järelevalvele 257 ettevõtet 20 476 töölisega, kellest 10 800 töolist töötas kahes suures puuvillavabrikus.¹⁶

Kalevi tootmisega tegelesid Eestis kolm suurt kalevivabrikut — Narva, Sindi ja Hiiu-Kärdla kalevivabrik — ning mõned kraasimis- ja ketramistöökodjad, kus tööliste arv kõikus neljast kuni kümneni. Need Eestimaa kubermangu väikeettevõtted tootsid umbes 5000 puuda kedrust aastas.

Reaktsiooniaastail avaldusid Hiiu-Kärdla kalevivabriku tootmistegevuses kriisi tunnused. 1908. aasta teisel poolel töötas vabrik tunduva alakoormatusega. Kord pidi vabrik peaaegu tegevuse lõpetama. 1909. aastal ühendati ta Narva Kalevivabrikuga (Peterburi kubermangus).¹⁷

¹⁵ LRAKA, f. 23, nim. 20, s.-ü. 867 — 1910, 1. 5.

¹⁶ Своды отчетов фабричных инспекторов за 1909 г.

¹⁷ LRAKA, f. 23, nim. 20, s.-ü. 867 — 1910, 1. 6.

Nende kahe ettevõtte ühendamise tagajärjel tekkis Eesti kalevitööstuses monopolistlik suurettevõte.

Mõnedes teistes tööstusharudes, nagu paberi- ja tselluloosi- ning puidutöötlemistööstuses, toodang mõningal määral tõusis.

Eespool toodud tabel ei anna täit ettekujutust tselluloosi tootmise suurenemisest, sest puuduvad andmed Eesti ühe suurema, «Waldhofi» tselluloosivabriku kohta, kus töötas 2300 töolist. Nimetatud vabrik ehitati Pärnu ja see andis oma esimese toodangu 1899. aastal. Vabriku 12 000 000 rubla suurune aktsiakapital ja 6 641 700 rubla suurune obligatsioonikapital oli Saksa kapital.¹⁸ «Waldhofi» aktsiaid ja obligatsioone koteeriti Berliini börsil. Saksa kapital tungis ka teistesse tselluloositööstuse ettevõtetele. Nii kuulus saksa kapitalistidele tunduv osa Põhja Puupapi ja Tselluloosi Vabriku aktsiakapitalist.¹⁹ Uutest paberi- ja tselluloositööstuse ettevõtetest tuleks nimetada Kohila paberivabrikut, kus töötas 135 töolist. 1911. aastal andis see vabrik valmistoodangut 615 400 rubla eest.

Inglise kapitalistide monopolistlikule ühingule «Venes-ta» kuulus umbes pool Lutheri vineerivabriku aktsiatest. 1909. aastal töötas selles vabrikus 1570 töolist. Vabrik andis aastas toodangut 2 259 000 rubla eest, mis moodustab umbes 76% kogu Eestimaa kubermangu puidutöötlemistööstuse aastatoodangust.²⁰

Mõningal määral arenes Eestimaa kubermangus ka keemia- ja mineraalide tootmise tööstus, mille toodang aga kriisiaastail uuesti langes. 1900. aastal andis Eestimaa kubermangu keemiatööstus toodangut rohkem kui miljoni rubla eest, 1905. aastal aga vähenes see rohkem kui poole võrra. Depressiooniaastail võis uuesti märgata nii keemiatööstuse kui ka mineraalide tootmise (tsemendi-) tööstuse mõningat tõusu.²¹

Seega arenes tööstus tervikuna depressiooniaastail ebaühtlaselt. Riiklike tellimustega seotud metallitööstus oli kriisiolukorras. Tunduvat arenemist võis märgata puuvillatööstuses.

1907. aastal andsid 27 Eestimaa kubermangu tööstus-

¹⁸ П. В. Оль, Иностранный капитал в России, 1922, lk. 94.

¹⁹ Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised, nr. 4, 1952, lk. 32.

²⁰ LRAKA, f. 23, nim. 20, s.-ü. 867 — 1910, l. 7.

²¹ Sealsamas, l. 10.

ettevõtet kogutoodangut 42 505 000 rubla väärtuses, 1908. aastal 46 556 000 rubla väärtuses, kuna 1909. aastal langes see uuesti 42 628 000 rublani.

Vaadeldavatel aastatel oli Eesti majanduse iseloomulikuks jooneks pangakapitali ja tööstuskapitali liitumise protsessi tugevnemine. XX sajandi algul oli Eestis juba üle kümne kohaliku panga ja Vene suurpankade osakonna. Nendele lisandus veel hulgaliselt mitmesuguseid krediitiasutusi, laenu- ja hoiukassasid. Pankade osa tööstuse finantseerimisel oli väga suur. Sel teel püüdsid nad tööstust oma mõju alla painutada. Näiteks allutas Balti Kaubandus-Tööstuspank oma mõju alla aktsiaseltsi Johanson'i Paberivabrik, ostes enamiku selle aktsiatest. Rahvusvaheline pank haaras oma mõju alla R. Mayeri keemiavabriku.²² Paeaegu seaduspäraseks sai nähtus, et pankade ninamehed olid aktsiaühingute juhatuse liikmed, monopolistliku kapitali suurtuusad olid aga omakorda pankade juhatuse liikmed. Meile juba tuntud tekstiilitööstuse suurkapitalist Knoop oli paljude Venemaa pankade juhatuse liikmeks.²³ Riia Kommertspanga Tallinna osakonna direktor oli mitme Tallinna suurettevõtte juhatuse liikmeks jne.

Teatavasti haarab imperialismiajastul monopoliseerimine mitte ainult tööstust, vaid ka pangandust. Suurpankad, eriti just vaadeldaval ajajärgul, tõrjusid ikka rohkem ja rohkem välja ning laostasid väikepanku ja krediitiasutusi. Peamiste tööstusharude finantseerimine sai tegelikult finantskapitali monopoliks. Selle väite kinnitusena võib märkida, et 1914. aastal käsutasid seitse Peterburi suurpanka rohkem kui poolt Vene tööstuse finantseerimiseks määratud summadest.²⁴

Aastail 1910—1911 võis Eesti tööstuses märgata elavnemise tunnuseid. Tänu tellimuste suurenemisele laiendasid tööstusettevõtted tunduvalt tootmist. 1910.—1912. a. hakkas toodangut andma palju uusi keskmise võimsusega tööstusettevõtteid, nagu Väandra paberivabrik, Pärnu, Mõisaküla ja Viljandi linavabrik, kolm tellisetehast, tikuvabrik «Baltika» Paides ning teised väiksemad ettevõtted.

Eesti tööstuse elavnemisest kõnelevad ka andmed auru-

²² Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised, 1952, nr. 4, lk. 27.

²³ П. И. Лященко, История народного хозяйства СССР, ч. II, изд. 1952 г., lk. 456.

²⁴ Sealsamas, lk. 337.

katelde arvu kasvust. 1909. aastal oli Eestimaa kubermangu tööstuses ja põllumajanduses kasutusel 959 auru-
katelt, 1910. aastal kasvas nende arv 43 võrra, ulatudes
1002-ni.²⁵

Uute tootmisvõimsuste käikulaskmise ja tööliste arvu
suurenemise tagajärjel kasvas üksikute tööstusharude
ettevõtete toodang juba 1910. aastal, näiteks andis Eesti-
maa kubermangu puuvillatööstus 1910. aastal 976 695
rubla väärtuses rohkem toodangut kui 1909. aastal.²⁶
Puidutöötlemise ja paberitööstus töötasid 1910. aastal
samuti mõnevõrra paremini kui eelmisel aastal. Metallitööstusele oli 1910. aasta toodangu suhtes veel kõige suu-
rema languse aastaks.

Teatud määral arenes ka Tallinna elamuehitus. Kui
1908. aastal andis linnavalitsus 159 majaehitamise luba,
siis 1910. aastal kasvas väljaantud lubade arv 263-ni.
Järgnevail aastail suurenes elamuehitus veelgi, kusjuu-
res ühtlasi kasvas ja rikastus eesti linnakodanlus.

Üksikute tööstusharude elavnemist stimuleeris ülevene-
maaline turg, millega Eesti tööstus oli väga tihedalt seotud.

Suur osa Eesti linna- ja asulaelanikkonnast tegeles ka
käsitööga. 1907. aastal oli Eestimaa kubermangus 15 693
käsitöölise, nendest 2049 õpipoissi, 6940 selli ja 6704
meistrit. Seoses 1910. aastal mõnedes tähtsamates töös-
tusharudes alanud elavnemisega suurenes Eestis mõne-
võrra ka käsitöölise arv.²⁷

Tähtsateks käsitööstuse keskusteks olid Eesti suure-
mad linnad Tallinn ja Tartu. Nimetatud linnadesse oli
koondunud rohkem kui pool nendest eesti käsitöölisest,
kes tegid käsitööd kogu aasta. Teistes väiksemates maa-
konnakeskustes elas samuti palju käsitöölisi, kes valmis-
tasid saadusi kohaliku elanikkonna vajaduseks. 1909. aastal oli Rakveres 600, Haapsalus ligi 300, Paides 170 käsi-
töölise. Nende koosseis polnud sugugi ühtlane. Käsitöö-
liste revolutsiooniliselt meelestatud osa moodustasid sel-
lid ja õpipoisid, kelle elu oli niisama raske kui tööstus-
töölistelgi.

²⁵ Andmed on võetud vabrikuinspektorite 1909. ja 1910. aasta aru-
annetest.

²⁶ Andmed Eestimaa kubermangu ülevaadetest 1909—1910.

²⁷ Городское хозяйство города Ревеля 1905—1915 гг., Ревельско-
го городского управления, lk. 117.

Esimese Vene revolutsiooni aastail saavutasid eesti vabrikutöölised ühises võitluses vene töölistega terve rea revolutsioonilisi võite, mis nende elutaset tunduvalt parandasid. Tööliste revolutsiooniliste väljaastumiste surve olid kapitalistid sunnitud tõstma töötasu, lühendama tööpäeva, vähendama trahve jne.

Pärast revolutsiooni lüüasaamist algasid sünged reaktsiooniaastad. V. I. Lenin kirjutab: «Pärast kolme revolutsiooniaastat, 1905—1907, on Venemaa läbi elanud kolm kontrrevolutsiooni aastat, 1908—1910, kolm aastat musta duumat, vägivalda määratsemist ja õigusetust, kapitalistide pealetungi töölistele ja nende saavutuste äravõtmist, mis olid tööliste poolt kätte võidetud. Tsaari-isevalitsus, mida 1905. aastal ainult kõigutati, kuid ei hävitatud, kogus jõudu, ühines mõisnike ning kapitalistidega III duumas ja kehtestas Venemaal uuesti vana korra. Veel tugevamaks muutus tööliste rõhumine kapitalistide poolt, veel jultunumaks tšinovnikute meelevald ja omavoli linnas ning eriti maal, veel julmemaks arveteõiendamine vabaduse eest võitlejatega, veel sagedamaks surmanuhtlused.»²⁸

Kasutades töölisliikumise langust, alustasid kapitalistid ja mõisnikud tsaarivalitsuse otsesel toetusel eesti tööliste ja talupoegade elutasemele ägedat pealetungi. Seda soodustas ka pikale veninud depressioon tööstuses, mis kutsus esile laiaulatusliku tööpuuduse. Et edukamalt ja organiseeritumalt võidelda töölisliikumise, eriti just tööliste streikide vastu, ühinevad kapitalistid mitmesugustesse ühingutesse. Selline kapitalistide ühinemine toimus ka Eestis. Eestimaa kindralkuberneri kaasabil asutasid Tallinna vabrikandid 1906. aastal börsikomitee juures tegutseva Vabrikantide Liidu.²⁹

Võitluses revolutsiooniliselt meelestatud tööliste vastu kasutati ühe meetodina «mustade nimekirjade» koostamist. Tallinnas koostas neid nimekirju Vabrikantide Liit. Neisse sattusid esmajoones töölisaktivistid, ametiühingute, streigikomiteede ja teiste organisatsioonide liikmed. Musta nimekirja sattunud töölisi ei võetud kuskile tehasesse tööle ja nad langesid töötute reservarmeeridadesse, moodustades selle põhilise osa. Kodanliku aja-

²⁸ V. I. Lenin, Teosed, 16. kd., lk. 328.

²⁹ LRAKA, f. 23, nim. 20, s.-ü. 867, 1910, 1. 12.

kirjanduse andmetel oli 1909. aastal Tallinnas 3000—4000 töötut.³⁰ Tartus kogunesid sajad tööliselised püha-päeviti Kivisilla juures asuvale väljakule, mis muutus omamoodi tööbörsiks, tööotsimise kohaks.³¹ Parem ei olnud olukord ka teistes linnades. Narvas ja Pärnus tulid töötud otse vabrikuvärvate juurde tööd otsima. Eriti ulatuslikult levis tööpuudus Tallinna metallitöölised hulgas. Vagunehitustehas aktsiaselts «Dvigatel», elektromehaanikatehas «Volta», mis täitsid enamikus kroonu eritellimusi, heitsid tänavale peaaegu poole oma töölistest³². Tallinna metalli- ja laevaehitustehas vallandas aga tellimuste puudumisel kõik töölised. 1909. aastal, seoses tootmise vähenemisega, sagesid vallandamised ka tekstiili- ja puidutööstuses.³³ Tavaliselt vallandasid kapitalistid esmajärjekorras füüsiliselt nõrku, töö juures vigastada saanud töölisi, keda ei olnud enam kasulik ekspluateerida. Seda olid sunnitud tunnistama ka paljud vabrikuinspektorid oma ettekannetes. Töötute reservarmee ridu täiendasid ka sulased ja laostunud rentnikud.

Seoses tööpuuduse kasvuga organiseeris Tallinna linnavolikogu, kus võimutses käputäis eesti majaomanikke, 1906. aastal «töö kättejuhatamise» kontori, kuid sellest asutusest ei saanud töölised peaaegu mingit abi. Mitte juhuslikult ei nimetanud töölised seda kontorit tema kurikuulsa juhataja nime järgi härra Trakmanni kontoriks. Saksamaale saadetava odava naistöötöjõu värbajana omandas see kontor väga halva kuulsuse.

Reaktsiooniaastatel vähenes tunduvalt Eesti tööliste palk. Vabrikuinspeksioon kinnitab oma andmetes aga vastupidist: 1906. aastal oli vabrikuinspeksiooni andmetel Eesti tööliste keskmiseks aastapalgaks 267 rubla 8 kopikat, 1910. aastal aga 288 rubla 78 kopikat.³⁴ Kuid esitatud andmed olid toodud vabrikuomanike teadete alusel, kes näitasid tööliste palka tegelikust suuremana.

V. I. Lenin, analüüsis Venemaa vabrikute ja tehaste kohta 1908. aastal kogutud andmeid, paljastas oma artik-

³⁰ «Päevaleht» nr. 25, 31. jaanuaril 1909.

³¹ «Tallinna Teataja» nr. 102, 1910.

³² «Päevaleht» nr. 23, 29. jaanuaril 1909.

³³ «Päevaleht» nr. 12, 16. jaanuaril 1909.

³⁴ Своды отчетов фабричных инспекторов за 1906—1910 гг., изд. М. Г. и Пр. С.-Петербург.

lis «Tööliste palgad ja kapitalistide kasum Venemaal» sellise andmetekogumise kogu valelikkuse. Ta näitas, et kapitalistid andsid tööliste palga suuruse kohta suurendatud ja tootmise ulatuse ning kapitalistide kasumi kohta vähendatud arve.

Vaadeldaval ajajärgul vähenes nii tööliste nominaal-palk kui ka reaalpalk. Vabrikuinspeksioon kasutas oma andmete koostamisel tööliste nominaalpalga suurust, arvestamata maha trahvideks minevaid summasid. Metallitöölise palka peeti Eestis kõige kõrgemaks. Vabrikuinspeksiooni andmetel said Eesti metallitöölised keskmiselt 360 rubla palka aastas.³⁵ Võrreldes Peterburi tööstusringkonna teiste kubermangudega, oli Eesti metallitöölise palk kõige madalam.

Kasutades tootmise vähenemist ja tööpuudust, alandasid metallitööstuse omanikud reaktsiooniaastatel jär-sult tööliste palka. «Dvigateli» vaguniehitustehases teatas tehase administratsioon 18. märtsil 1909 meistrite kaudu töölistele, et IV klassi raudteevaguni värvimise tasu, mis varem oli tükitöö alusel 32 rubla, vähendatakse nüüd 20 % võrra. Kuni töötasu vähendamiseni said töö-lised 80 kop. — 1 rubla 20 kop. päevas. Sellele töötasu alandamisele vastasid maalritsehhi töölisel streigiga, mille tagajärjeks oli kõigi 50 tööliste vallandamine.³⁶ Teised andmed näitavad, et samas tehases langes tööliste palk 1910. aastaks 130—140 kopikalt kuni 70 kopikani, s. o. 50%.³⁷ Analoogiline oli olukord ka elektromehaani-katehases «Volta».

Metallitöölise ametiühing organiseeris oma liikmete hulgas ankeetküsitluse, mis andis 221 tööliste kuupalga kohta järgmised andmed: ³⁸

Kuni 10 rubla kuus said	18	töölist
10 kuni 20 rubla kuus said	33	töölist
20 kuni 25 " " "	35	"
25 kuni 30 " " "	54	"
30 kuni 35 " " "	33	"
üle 35 " " "	48	"

³⁵ Своды отчетов фабричных инспекторов за 1911 г.

³⁶ «Virulane» nr. 65, 20. märtsil 1909.

³⁷ «Tallinna Teataja» nr. 57, 26. aprillil 1910.

³⁸ «Tallinna Teataja» nr. 28, 18. märtsil 1910.

Näeme, et 173 töolist said keskmise kuupalgana ligi 22 rubla ja ainult 48 töolist 221-st said kuus rohkem kui 35 rubla palka. Et nad haaravad metallitöölise ametiühingu liikmeid, kes töötasid mitmes eriettevetes, siis näitavad nad, et vabrikuinspeksiooni andmed Eesti tööliste, eriti metallitöölise palga suuruse kohta on mõningal määral suurendatud.

Metallitöölise ametiühingu poolt tööliste palga kohta toodud andmed näitavad veelgi selgemalt tööliste olukorda, kui lisame, et nendel aastatel arvestati töölisperekonna elatusmiinimumiks 600 rubla aastas.³⁹ See miinimum, s.o. töölise aastapalk, mis oli vajalik enam-vähem normaalseks äraelamiseks, ei olnud kõrge. Ta kattis vaid töölisperekonna kõige hädavajalikumad kulutused. Teiste tööstusharude tööliste palk oli metallitöölise palgast tunduvalt madalam. Eriti madalad olid puuvillatööstuse tööliste palgad. Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise Vabrikus said naiskangrud-lõngasõlmijad ainult 50 kuni 90 kopikat päevas. Olgu märgitud, et 1910. aastal langes 21 239-st Eestimaa kubermangu vabrikuinspeksiooni järelevalve alla kuuluvast töolisest puuvillatööstuse arvele 11 527 töolist (s. o. rohkem kui 50%).⁴⁰ Väikesel rühmal Kreenholmi Manufaktuuri töölistel, kellel oli suur tööstaaž, oli meeste päevapalgaks 1 rubla 5 kopikat ja naistel 99 kopikat.⁴¹ Järk-järgult aga vähendasid kapitalistid ka seda viletsat palka igal võimalikul viisil. Kuni 1910. aastani olid tööliste palgad kõige madalamad Kreenholmi Manufaktuuri ketrusosakonnas, nimelt 66 kopikat päevas. 1910. aastal vähendati päevapalka meestel 62—60 kopikani, naistel 50—47 kopikani.⁴² Veelgi madalam oli maa-asulate väikevabrikute tööliste palk. Mõisaküla linavabriku kangrud said 80 kopikat päevas, 1911. aastal isegi 66 kopikat, naised aga üle poole vähem — ainult 30 kopikat päevas.⁴³

Naiste töö ekspluateerimine kasvas reaktsiooniaastatel pidevalt. Kõikides puuvilla- ja linavabrikutes oli naistöölistel väga suur ülekaal. Vabrikandid püüdsid mehi

³⁹ H. Pöögelmann, «Palgatöoline ja eluülespidamine», Tallinn, 1908, lk. 49.

⁴⁰ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1 (A), s.-ü. 174, 1906—1916.

⁴¹ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1 (A), s.-ü. 240, 1912—1913.

⁴² «Tallinna Teataja», nr. 76, 18. mail 1910.

⁴³ «Tallinna Teataja» nr. 34, 26. märtsil 1911.

asendada naistega kui kapitalistidele odavama ja seega kasulikuma tööjõuga.

Puidutöötlemis-, naha- ja keemiatööstuse tööliste palk oli samuti väga madal. Pärnu «Waldhofi» tselluloosivabrik oli üheks suuremaks puidutöötlemise ettevõtteks Venemaal, kuid palgad olid siin nii madalad, et vabrikust läks hulgaliselt töölisi mujale ükskõik missugusele teisele tööle. Pealegi oli töö selles ettevõttes eriti raske. Keskmine päevapalk kõikus meestel 80-st—90 kopikani,⁴⁴ 1911. aastal aga alandati seda näljapalka veelgi, näiteks kütjatel kuni 75 kopikani päevas.⁴⁵ Naised, kes töötasid Pärnu sadamas vabrikule saadetud söe lossimisel, said 30 kopikat päevas. Lutheri vineerivabriku lihttööliste päevapalk oli meestel 90 kopikat, naistel 50 kopikat.⁴⁶ Lutheri vabriku kõrgesti kvalifitseeritud tööliste päevapalka — 1 rubla 20 kopikat — peeti väga kõrgeks ja seda said vaid vähesed tööliselised.⁴⁷ Aseri tsemenditehase administratsiooni andmetel said tehase lihttöölised 70 kopikat päevas.⁴⁸

Maksimaalsete kasumite jahil läksid vabrikandid üha sagedamini üle tüki- ja tunnitööle. Kapitalistliku tootmise tingimustes, kus kapitalist ei hoolitse töötingimuste eest, suurendavad kapitalistid tükitööga tööliste ekspluaatimist. Kuid see kõik ei rahuldanud veel kapitalistide ahnust. Ülikasumite saamiseks läksid nad üle F. Taylori süsteemile, mis järsult suurendas tööliste ekspluaatimist. V. I. Lenin nimetas seda süsteemi «higi väljapressimise teaduslikuks süsteemiks».

See süsteem võimaldas vähendada tööliste arvu ning suurendada tööviljakust, seejuures tootmiskulusid kahekordselt ja isegi rohkem vähendades ning sel kombel muinasjutulisi kasumeid saades. Kasumite kasvu võib illustreerida «Dvigateli» tehase kohta olemasolevate andmete varal. Nagu näeme, olid kasumid määratu suured.

1910/1911. tootmisaastal lubas tehase administratsioon aktsionäridele kasumeid juba 300 000 rubla.⁴⁹

⁴⁴ «Päevaleht» nr. 108, 14. mail 1911.

⁴⁵ «Päevaleht» nr. 299, 30. detsembril 1911.

⁴⁶ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1 (A), s.-ü. 68, 1900—1916, 1. 14, 15.

⁴⁷ «Tallinna Teataja» nr. 134, 17. juunil 1911.

⁴⁸ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1 (A), s.-ü. 240, 1912—1913, 1. 2.

⁴⁹ «Päevaleht» nr. 246, 27. oktoobril 1910.

Tootmisaasta	Puhaskasu (rublades)
1907—1908	40 901
1908—1909	150 348
1909—1910	196 349

Eespool toodud tabeli andmed on esitatud vabrikantide endi poolt, kes püüdsid neid igati väiksematena näidata, sest on teada, et kapitalistide tegelikud kasumid olid tunduvalt suuremad.

Tuleb märkida, et 1907/1908. tootmisaastaga võrreldes suurenesid selle tehase kapitalistide kasumid 1909/1910. tootmisaastal rohkem kui neli korda, samal ajal aga vähenes tööliste palk mõnedes tsehhides isegi 50% võrra.⁵⁰

Tööliste niigi madalat palka vähendasid veel trahvid. Neid määrati kõige tühisemate asjade eest. «Töölisi trahvides,» kirjutab V. I. Lenin, «võtab kapitalist endale kohtuniku osa. Seepärast on trahvidega alati seotud eriti palju omavoli tööliste suhtes, mõnikord aga ka otsest mõnitamist tööliste üle. On loomulik, et töölised alati nõuavad trahvide kaotamist, kapitalistidelt nende endi asjas kohtunikuks olemise õiguse äravõtmist.»⁵¹

Revolutsiooniaastatel vähenesid tööliste hulgaliste väljaastumiste tagajärjel trahvid tunduvalt, revolutsioonilise võitluse taandumise ajal aga tõusid jälle järsult. Seda näitavad ka allpool esitatud tabeli andmed.⁵²

Aasta	Keskmine trahvisumma iga töölise kohta (kopikates)	Keskmine trahvisumma töölise palga iga 100 rubla kohta (kopikates)
1906	13,8	5,2
1907	28,0	10,4
1908	47,0	16,0
1909	45,4	14,9
1910	43,9	15,2

⁵⁰ «Tallinna Teataja» nr. 57, 26. aprillil 1910.

⁵¹ V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 327.

⁵² Своды отчетов фабричных инспекторов за 1909 г.

Näeme, et 1908. aasta oli Eesti töölisklassile kõige süngemaks aastaks. Sel ajal saavutasid trahvid kõige kõrgema taseme. Võrreldes 1906. aastaga kasvasid need 1908. aastal rohkem kui 3,5 korda.

Uhtaegu tükitööhinnete ja päevapalga alandamisega ning trahvide sagenemisega toimus tööpäeva pikenemine. Metallitööstuses oli tööpäev tunduvalt pikem kui seadusega ette nähtud. Metallitöölise ametiühingu andmetel oli peaaegu kõikides ettevõtetes tööpäeva pikkuseks 10—12 tundi.⁵³ Eriti pikk tööpäev oli tekstiilitöölistel. Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise Vabrikus oli kubermangukantselei loal kehtestatud niisugune ületunnitöö süsteem, millega vabriku administratsioon tegelikult pikendas tööpäeva 1—2 tunni võrra.⁵⁴ Koos ületundidega töötasid selle vabriku töölised 17—19 tundi päevas.⁵⁵ Pärnu linasorteerimise baasi naistöölised-sorteerijad töötasid talvel 11, suvel 12 tundi päevas. Tallinna tikuvabrikus algas tööpäev hommikul kell pool seitse ja kestis koos poolteisetunnilise vaheajaga kella seitsmeni õhtul. Väga pikk tööpäev oli ka pagari- ja jahutööstuse töölistel, kingseppadel, majateenijatel, kaubandusettevõtete teenistujatel. Pagaritöökodades kestis tööpäev 18 tundi, rätsepa- ja kingsepatöötubades 13—15 tundi.⁵⁶ Kaubandus- ja tööstusettevõtete teenistujate ja majateenijate olukord Eestis oli niisama raske kui teistes Venemaa kubermangudes. Nende tööpäeva pikkus polnud seadusega kindlaks määratud ja sellepärast sundisid peremehed neid töötama oma äranägemise järgi, mõnikord isegi 16—17 tundi päevas.⁵⁷ Haiguse puhul jäid nad täiesti saatuse hooleks, sest seadusega polnud sellele töötajate kategooriale mingit abi ette nähtud. 1910. aasta detsembris esitati Riigiduumale kaubandus- ja tööstusettevõtete teenistujate puhkuse seaduse projekt, mis nägi ette nendele 12-tunnilise tööpäeva kehtestamise. Riigiduumasotsiaaldemokraatlik fraktsioon esitas oma seaduse projekti 8-tunnilise tööpäeva kehtestamise kohta. Mustasajaline duuma lükkas sotsiaaldemokraatide projekti tagasi ja võttis mõningate paran-

⁵³ «Tallinna Teataja» nr. 3, 16. veebruaril 1910.

⁵⁴ LRAKA, f. 23, nim. 20, s.-ü. 867, 1910, 1. 5.

⁵⁵ «Päevaleht» nr. 24, 30. jaanuaril 1909.

⁵⁶ «Päevaleht» nr. 232, 10. oktoobril 1909.

⁵⁷ «Töö» nr. 4, lk. 22, 1909.

dustega vastu valitsuse projekti. Mõnel juhul võimaldas uuski seadus kaubandusettevõtete omanikel pikendada teenistujate tööpäeva kuni 15 tunnini. Lõunavaheajaks oli ette nähtud 1½ tundi, tegelikult kestis lõunavaheaeg ainult 1 tund 15 minutit; sageli sunniti töölisi töötama ka pärast seadusega ettenähtud tööaega.⁵⁸

Ületunnitöö rakendamine ja tööpäeva pikendamine teostati ühel ajal laialdaselt kõikides tööstusharudes. «Dvigateli» ja «Volta» tehase administratsioon kasutas süstemaatiliselt ületunnitööd, vaatamata sellele, et samal ajal nimetatud ettevõtetes töölisi massiliselt vallandati. Narva raudteetöölise tööpäev kestis koos ületundidega 16 tundi, päevapalgaks said töölised aga ainult 50—60 kopikat.⁵⁹ Abitööd, nagu katelde ja transmissiooni korrashoid, jooksev remont, masinate puhastamine ja töökodade koristamine, tehti pärast tööaega ja tasuta. Mõnede vabrikute ja tehaste administratsioon kehtestas sunniviisilise ületunnitöö. Seda olid sunnitud konstateerima isegi vabrikuinspektorid, kes märkisid, et 1911. aastal esines 113 juhtumit, kus ettevõtjad sundisid töölisi seadusevastaselt ületunnitööle. Näiteks tehti seda Narva Lina- ja Kudumisvabrikus. 18. novembril 1911 keeldusid paljud töölised ületunnitööst ja tahtsid koju minna, kuid neid ei lastud vabriku territooriumilt välja ning sunniti uuesti tööle asuma.⁶⁰

Vabrikandid ei hoolitsenud ettevõtete tehniliste ja sanitaarsete tingimuste parandamise eest, sest see oleks vähendanud nende kasumeid. 3. augustil 1907 arutati Tallinna ringkonnakohtus töövigastuse tagajärjel surmasaanud töölise J. Vergi kohtuasja. Kohtus selgus, et töölise surmas oli süüdi vabrikuomanik Fr. Krull, kes ei pidanud silmas töö tehnilisi norme. Tunnistajana väljakutsutud tehase endine katelsepp-meister ütles, et ta oli sunnitud tehasesest lahkuma, et mitte langeda paratamatu õnnetusjuhtumi ohvriks, sest kulunud masinad ja tehases kasutatavad tööriistad põhjustasid vältimatult õnnetusjuhtumeid.⁶¹ Ei möödunud ühtegi aastat, kus Kures-

⁵⁸ «Tallinna Teataja» nr. 76, 18. mail 1910.

⁵⁹ «Tallinna Teataja» nr. 259, 21. detsembril 1910.

⁶⁰ «Tallinna Teataja» nr. 278, 2. detsembril 1911.

⁶¹ «Ревельские Известия» 3 августа 1907 г.

saares (praegune Kingissepp) Vildenbergi nahavabrikus poleks juhtunud surmaga lõppevaid tööõnnetusi.⁶² Väga rasketes tingimustes töötasid Kreenholmi Manufaktuuri naiskangrud. Naisi sunniti korraka töötama kolmel kudumisteljel hälvasti õhutatud ruumis, mille õhutemperatuur oli +30°, kusjuures akende avamine oli kõvasti keelatud. Kui nad selle tagajärjel haigestusid ja olid sunnitud töölt puuduma või tööle hilinema, siis trahvis vabriku administratsioon neid halastamatult.

Vabrikutöölise revolutsioonilise vaimu «väljajuurimiseks» andis Baltimaade kindralkuberner Möller-Zakomelski vabrikantide jaoks erilise määruse, mis veelgi halvendas tööliste õiguslikke ja sanitaarseid tingimusi. Selles määruses nõuti, et tehased ja vabrikud ümbritsetaks okastraadiga, et tehaseväravad oleksid alati lukustatud, et tehasehoonete seintes oleks vähem aknaid ja muid avausi, mis avanevad vabriku hoovile või tänavale, et vabriku igas osakonnas oleks üks informaator, kes teataks ja ühtlasi vastutaks kõige eest, mis tema osakonnas toimub.

Alates 1907. aastast kuni 1910. aastani registreeritud õnnetusjuhtumitest Eestis annab ilmeka ülevaate alljärgnev tabel.⁶³

Aasta	Vabrikuinspeksiooni poolt avaldatud õnnetusjuhtumite üldarv		
	Surmaga lõppenud	Muud	Kokku
1907	4	1365	1369
1908	3	1647	1650
1909	2	1439	1441
1910	3	1623	1626

Esitatud andmed pole kaugeltki täielikud, sest vabrikandid hoidusid õnnetusjuhtumite kohta protokollide koostamisest ja püüdsid asja «kodusel teel» lahendada, s. o. töölistega «kokku leppida». Võimude omavoli tagajärjel olid väheteadlikud töölised, kartes töölt vallandamist, sunnitud vabrikantide tingimused vastu võtma.

Ometi kõnelevad eespool toodud andmed õnnetusjuh-

⁶² «Tallinna Teataja» nr. 12, 18. jaanuaril 1911.

⁶³ Своды отчетов фабричных инспекторов за 1907—1910 гг., изд. М. Т. и Пр. С.-Петербургу.

tumite väga suurest arvust. Õnnetusjuhtumi puhul vabrikandid tavaliselt vallandasid vigastada saanud tööliised ja püüdsid igati kõrvale hoida nende vähestegi seaduste täitmisest, mis valitsuse poolt töövigastuste kohta oli välja antud. Näiteks sai Aseri tsemenditehase tööline Tunsker töö juures vigastada. Ta pöördus toetuse saamiseks tehase direktori poole, kuid viimane vallandas tema. Isegi jaoskonna vabrikuinspektor pidi nõustuma töölise nõudmise õigsusega ja tegi ettepaneku anda tööliisele viie rubla ulatuses rahalist toetust. Jultunud direktor ei teinud sedagi, motiveerides oma otsust sellega, et tööline ei töötavat enam vabrikus. See on üks iseloomulik näide sellest, kuidas vabrikandid täitsid 1903. aasta 2. juuni seadust, mis nägi ette õnnetusjuhtumi tagajärjel kannatada saanud töötajatele kahjutasu maksmist.⁶⁴ Niisama õigusetud ja kaitsetud olid tööliised ning eriti naistöölised haigestumise korral. Üle jõu käivast tööst ja halvast toidust nõrgestatud organism ei suutnud haigustele vastu panna. Sellest, kuidas tsaarivõimud «hoolitsesid» rahva tervise eest, kõnelevad selget keelt kubermanguvalitsuse statistika andmed. 1907. aastal kuulus Eestimaa kubermangu riigiteenistuses oleva meditsiinilise personali koosseisu 52 inimest — 34 arsti, 12 velskrit ja 6 ämmaemandat.⁶⁵ Reaktsiooniaastail ei ületanud meditsiinilise personali liikmete arv kunagi 56 inimest, ehkki nakkushaigustesse haigestunute arv kasvas iga aastaga ähvardava kiirusega. Ülevaate haigestumiste ulatusest annab järgnev tabel:⁶⁶

Aasta	Haigestunute arv	Nendest surmaga lõppenud haigusjuhud
1907	11 540	1305
1908	17 053	333
1909	14 365	333
1910	145 233	509

Näeme, et eriti suur haigestumiste arv langeb 1910. aastale, kui kogu Eesti territooriumil märatses tüüfus.

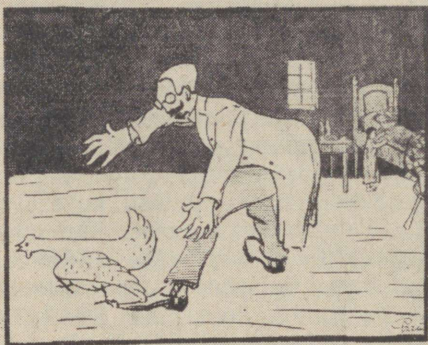
⁶⁴ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1 (A), s. ü. 219, 1911, 1. 18.

⁶⁵ Обзоры Эстляндской губернии, Ревель, 1908.

⁶⁶ Обзоры Эстляндской губернии за 1907—1910 гг.

Pealkirjata

Meie rahwuslised ingenerid Tartus. I.

Reet'õbratmisega (P. Lehtowich) p. 1907. Wõib öelda, et see on üks sellest, et haiged wõiwad kätkestada, kuna haiged ei saa.

7 kop.

Lendleht «Pealkirjata» 1907, nr. 17.

1911. aastal oli tüüfusse haigestunute arv veelgi suurem — 157 376. Meditsiiniline abi suurettevõtetes kas üldse puudus või oli mitteküllaldane. Kuigi Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise Vabrikus oli haigete vastuvõturuum, ei võinud töölised siit mingit abi saada, sest puudusid vajalikud medikamendid ja haigevoodid.⁶⁷ Arstiabi oli väga kallis. Ainult ühekordse visiidi eest tuli arstile maksta 50 kopikat, koduse visiidi eest isegi 1 rubla 30 kopikat. Rahvas oli jäetud saatuse hooleks, tema tervise

⁶⁷ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1 (A), s.-ü. 67, 1900—1916.

eest ei hoolitsenud keegi, täielikult võisid meditsiinilise personali teeneid kasutada ainult privilegeeritud klassid.

Õiguslikult olid töölised meistrite, vabrikupolitsei ja tšinovnikute täieliku omavoli võimuses. Vabriku administratsiooni esindajad, eriti meistrid, solvasid töölisi töö juures igasuguste ebasüüdsate sõnadega, sageli esines tööliste peksmist. Seda tehti peaaegu avalikult kõikides tehastes ja vabrikutes, kuna omavolitsejad jäid tavaliselt karistamata. Lutheri vineerivabrikus peksis tsehhimeister rängalt töölist, kes laupäeval mõni minut enne vabrikuvilet hakkas masinat puhastama. Kui tööline nõudis, et vabrikupristav koostaks protokoll, keeldus viimane seda tegemast, põhjendades oma otsust sellega, et tema mingit peksmist polevat näinud. Asi lõppes töölise vallandamisega.⁶⁸ Eriti palju alandust sai osaks naistöölisele. Osse ja Ko tselluloosivabrikus, kus sorteerimistsehhis töötas palju naisi, teotasid ja peksid meistrid naistöölisi sageli.

Eesti vabrikutes ja tehastes ekspluateeriti reaktsioonaaastatel laialdaselt ka laste ja alaealiste tööjõudu. Tartu puidutöölise ametiühing kogus küsitlemise teel hulgaliselt andmeid kohalikes ettevõtetes töötavate laste ja alaealiste elu kohta. Nendest nähtub, et 13 töökojas said õpilased ebaregulaarselt palka, 9 töökojas koheldi õpilasi halvasti ning solvati tühistest asjade pärast. Laste ja alaealiste elu oli väga raske. Nendele maksti 1½—3 kopikat tunnis, tööpäev kestis 13—15 tundi. Vabrikandid ei võtnud lapsi tööle muidugi mitte selleks, et õpetada neile kätte mingi tööala, vaid selleks, et saada odavat tööjõudu. Laste tööd ei kasutatud mitte ainult väikeettevõtetes, vaid ka suurtes vabrikutes ja tehastes. Alljärgnevas tabelis esitatakse mõned andmed selle kohta:⁶⁹

Aasta	Kuulus vabrikuinspeksiooni järelevalve alla			
	lapsi		alaealisi	
	poisse	tüdrukuid	neide	noormehi
1907	253	120	886	405
1908	183	145	1144	911
1909	127	94	1268	827

⁶⁸ «Tallinna Teataja» nr. 169, 7. septembril 1910.

⁶⁹ Сводь отчетов фабричных инспекторов за 1907—1909 гг., изд. М. Т. и Пр. С.-Петербург.

Need andmed haaravad ainult Eestimaa kubermangu suurettevõtteid, mis olid vabrikuinspeksiooni järelevalve all, väikeettevõtetes töötavaid lapsi ja alaealisi ei ole arvestatud. Näeme, et 1908. ja 1909. aastal, kui tööpuudus oli eriti terav, kasvas laste tööjõu kasutamine. Kõikides tööstusharudes töötavatest lastest ja alaealistest langes puuvilla- ja villatööstuse arvele umbes 60%.

Koos palga vähendamisega, tööpäeva pikendamisega ja trahvide suurendamisega tõusid ka esmajärguliste tarbeainete hinnad ja korteriüür. Kogu Venemaa kaubahindade üldindeks (protsentides) tõusis ajavahemikus 1899—1909 20,3 % võrra, teraviljahinnad tõusid 29,1 %, riie 38,2 %, petrooleum 31,8 % võrra jne.⁷⁰

Ajaleht «Virulane», märkides eriti 1907/1908. aasta kasvavat elukallidust, teatas, et esmajärguliste tarbeainete hinnad on Eestis viimase 20 aasta jooksul (1888—1908) tõusnud peaaegu 100 %, teiste kaupade hinnad aga 40—50 % võrra.⁷¹

Enamikul töölistest olid elamistingimused lausa väljakannatamatud. Kreenholmi Manufaktuuri töölisel elasid kahe-kolmekorruselistes kasarmutes. Laudseintega eraldatud tubades elasid 7—8-liikmelised töölispered. Kõik, mis ühes toas tehti, oli terves kasarmus kuulda. Pärast kurnavat tööd ei saanud väsinud tööline kasarmus valitseva müra ja kära, samuti ka mitmesuguste söödikute — prussakate, lutikate jt. — tõttu korralikult välja puhata sellegi 4—5 tunni jooksul, mis talle puhkuseks üle jäi.⁷² Halvad elamistingimused olid tööliste sagedaste haigestumiste põhjustajateks.

Kõigi nende puuduste mõjul hakkas tööliste väheteadlikum osa abi otsima kaebustest, mida esitati nende ränga saatuse otsese süüdlaste, vabrikantide vastu. 1909. aastal esitati Eestimaa kubermangu vanemale vabrikuinspektorile tööliste poolt 608 individuaal- ja 151 kollektiivset kaebust. Kaebusi esitati mitmesugustel põhjustel: ületunnitööle sundimise, töölevõtmise tingimuste rikkumise, palga kinnipidamise ja maksmatajätmise, töötasu ebaõige väljaarvestamise ja alandamise pärast, raha asemel sunniviisilise produktide andmise, ebaseaduslike

⁷⁰ П. Лященко, История народного хозяйства СССР, ч. II, изд. 1952 г., lk. 416—417.

⁷¹ «Virulane» nr. 44, 24. veebruaril 1909.

⁷² «Tallinna Teataja» nr. 65, 5. mail 1910.

mahaarvamiste, ebaõiglaste trahvide võtmise, töölistega halva käitumise, peksmiste jm. pärast. Kaebused ei muutnud tööliste olukorda, sest tsaariametnikud toetasid vabrikante ja kaitsesid nende huve. Kaebuste eest tasusid vabrikandid töölistele veelgi julmemalt kätte, tehes nende elu väljakannatamatuks.

Süngetel kontrrevolutsioonistaatel tuli just tööliklassil kõige suuremaid raskusi ja hädasid üle elada.

Ettevõtjad likvideerisid tsaarivõimude abiga kõik 1905.—1907. a. revolutsiooni võidud ja viisid lokautidega, palga vähendamise, tööpäeva pikendamisega ning trahvide suurendamisega töölishulkade viletsuse äärmise piirini.

Põllumajanduse ja agraarsuhete osas oli tsaarivalitsuse revolutsioonijärgne poliitika seotud Stolõpini seadusandlusega, mis haaras suure osa Tsaari-Venemaast, kus veel säilisid külakogukonnad.

Baltimaade, sealhulgas ka Eesti agraarsuhted erinesid tunduvalt Venemaa keskkubermangude agraarsuhetest. Erinevalt Venemaa keskkubermangudest ei olnud Eesti talupoegadel jaosmaad. Talupojad hakkasid maad päriks ostma alles pärast 1856. aasta 5. juuli talurahvaseaduse avaldamist. 1. novembriks 1894 olid Eestimaa kubermangu talupojad ostnud 307 611 tiinu maad ehk 48,69% kogu talundimaast.⁷³

Maa, mis 1856. aasta seaduse alusel jäi talupoegadele (ostu- ja rendimaa), jagunes nende vahel väga ebaühtlaselt. 23,7% Eesti külaelanikkonnast tuli ühe inimese kohta keskmiselt 7,5 tiinu maad (sellest 1,7 tiinu künnimaad), 10,5% külaelanikkonnast tuli ühe inimese kohta keskmiselt 1,5 tiinu maad (sellest 0,2 tiinu künnimaad). Seega ainult 34,2% külaelanikkonnast oli maaga kindlustatud.⁷⁴ Selline maajaotus tõi kaasa talurahva kihistumise.

XIX sajandi lõpul moodustasid maata talupojad, kellel polnud mingeid tootmisvahendeid, üle 60% talurahvast. Seega oli Eesti tööstusel tegelikult talurahva näol olemas tööjõu täiendamise pidev allikas.

⁷³ Труды Эстляндского статистического комитета, т. XI. Крестьянское землевладение в Эстляндской губернии по данным 1892—1894 гг., выпуск II, Ревель, 1895, lk. 191.

⁷⁴ Sealsamas, lk. 193.

XX sajandi algul ja eriti vaadeldaval ajajärgul kiirenes tunduvalt kapitalistlike suhete arenemine Eesti põllumajanduses. Seda soodustas eelkõige tsaarivalitsuse agrarpoliitika ja teatud määral ka eesti külakodanluse poolt eelmiste aastakümnete jooksul kogutud kapital. Seoses nimetatud asjaoludega avanesid talupoegadel soodsamad võimalused renditalude päriksostmiseks. Eriti intensiivselt toimus talundimaade müük Eestimaa kubermangus. Siin müüdi XX sajandi esimese 14 aasta jooksul talupoegadele 7283 talu, kogupindalaga 220 840 tiinu, kusjuures ainuüksi 1908.—1913. aastal ostsid talupojad 5654 talu, mis moodustab 78% müüdud talude arvust.⁷⁵ Maa päriksostmine jätkus, ehkki tunduvalt väiksemas ulatuses, ka Esimese maailmasõja ajal. Aastail 1914—1916 müüdi Eestimaa kubermangus 447 talu, kogupindalaga 12 025 tiinu.⁷⁶ Selle protsessi tulemusena kujunes põllumajanduses järgmine olukord. 1917. aasta alguseks oli Eestimaa kubermangu üldisest maafondist (1 758 271 tiinu) talupoegade valduses ligi 41% (718 937 tiinu). Peaaegu $\frac{3}{5}$ maafondist jäi ikkagi mõisnike kätte.⁷⁷ Eestimaa kubermangu talupoegadele kuulus 5774 renditalu, mille kogupindala moodustas 23,5% talupoegade valduses olevast maast.⁷⁸

Maad ostsid mitmesugused talumajapidamiste kategooriad. Kehvtalurahvas ostis 1—10 tiinu suurusi maatükke, kusjuures künnimaa moodustas siin tühise osa, keskmikud ja jõukad talupojad ostsid 10—35 tiinu suurusi maatükke. Kõige rohkem ostsid maad kulakud, kes kasutasid laialdaselt palgatööd. Nende kätte koondus rohkem kui pool müüdavast rendimaast.

Külakodanluse huvides laiendati Baltimaadel 1906. aastal Talurahva Panga tegevust. See pank andis krediiti soodsamatel tingimustel kui teised, näiteks aadli krediidasutused. «Päevalehe» andmetel ostis Talurahva Pank 1906.—1913. a. Eesti mõisnikelt 58 844 tiinu maad. Sellest maast müüs nimetatud pank Eestimaa kubermangu talupoegadele edasi 20 665 tiinu. Kõige intensiiv-

⁷⁵ Eesti NSV RAKA, f. 40, nim. 1, toim. 838 — 1914, l. 162—168.

⁷⁶ Sealsamas, toim. 1172 — 1911.—1915, l. 46.

⁷⁷ Sealsamas, toim. 1972, 1911.—1915, lk. 46 ja toim. 838 — 1914, l. 168.

⁷⁸ Sealsamas, toim. 1172, 1911.—1915, l. 11—16.

semalt toimus mõisamaade müük nendes rajoonides, kus maa oli vähe viljakas.

Ühtlasi otsustas tsaarivalitsus luua Eestis riigivaldustest maafondi. Kuid Eestimaa kubermangus oli see maafond väga väike — kõigest 1569 tiinu.⁷⁹ Neid riigimõisatele kuuluvaid maid tsaarivalitsus osalt müüs, osalt rentis talupoegadele. See kõik ei parandanud kehvatalurahva olukorda, sest maad võisid osta ainult need, kel oli raha; s. o. peamiselt jõukad. Sellest kirjutasid kodanlikud ajalehed avalikult. «Päevalehes» avaldatud kirjutuses märgiti, et Hiiumaa talupojad ei ole kõrgete maahindade tõttu peaaegu üldse võimelised Talurahva Pangalt maad ostma.⁸⁰

Tsaarivalitsuse sunnitud järeleandmise tunnistuseks oli Baltimaadele 1905. aasta 29. novembri seaduse väljandmine. See seadus nägi ette ajutise Baltimaade kindralkuberneri juures erilise nõupidamise kokkukutsumise ja seaduseelnõude väljatöötamise kohalike küsimuste kohta, eriti Baltimaades semstvovalitsuste loomise, talupoegade elu-olu parandamise, kirikute koguduste ja koolide reformi kohta. Sellel nõupidamisel seadusandlikku õigust ei olnud, ta võis vaid reformide projekte ette valmistada. Kindralkuberneri juures töötava «nõupidamise» poolt läbivaadatud ja sanktsioneeritud projektid saadeti Riiginõukogusse ja Riigiduumasse, kes aga nende vastu mingit huvi ei tundnud, ja need maeti arhiividesse. Mõisnikud olid sellise asjakäiguga rahul, kuna nad säilitasid kõik oma privileegid ja maad.

Klassivastuolusid püüdis tsaarivalitsus leevendada ka ümberasustamise poliitikaga. Tsaarivalitsus toetas väljarändamist, sest ta lootis sel viisil rahutumaid maatainimesi eemaldada revolutsioonilise liikumise piirkondadest, milleks oli ka Baltikum. Maata ja vähese maaga talupojad aga moodustasid külaelanike kõige revolutsioonilisema osa.

Ümberasustamine puudutas ka Eestit. Võru, Valga, Lääne, Tartu ja teiste maakondade laostunud talupojad jätsid kodukohad maha, lootes uutes paikades rajada oma elu paremini. Valdav osa ümberasujatest suundus Vologdasse ja Siberisse. 1912. aastal oli Vologdas juba 7000

⁷⁹ Статистика землевладения, изд. ЦСК МВД, Петербург, 1906 г.

⁸⁰ «Päevaleht» nr. 51, 4. märtsil 1914.

sinna ümber asunud eestlast.⁸¹ Paljud talupered läksid Eestist ka naaberkubermangudesse — Peterburi, Pihkva ja Novgorodi — ning Venemaa sisekubermangudesse. Esimese maailmasõja eel ulatus Venemaa mitmesugustesse rajoonidesse ja välismaale väljarännanud eestlaste arv umbes 200 000 inimeseni. Märkatav osa sellest asus ümber reaktiooni- ja uue revolutsioonilise tõusu aastail.

Samal ajal kui eesti talupojad rändasid välja Venemaa sisekubermangudesse, organiseerisid Baltimaade mõisnikud ja tsaarivalitsus saksa kolonistide ning vene talupoegade sissetoomist Eestisse. Näiteks saabus 1909. aastal Hummuli mõisa (Viljandi maakonda) 69 saksa kolonisti. Ka Venemaa lõunarajoonidest saabus Tartu ja Võru maakonda koloniste. Kuid see üritus, mida viisid läbi tsaarivalitsus ja kohalikud mõisnikud, ei õigustanud ennast täielikult. Suur osa Eestisse saabunud maatöolistest ja talupoegadest läks endistesse elukohtadesse tagasi, sest töötingimused olid siin tohutult raskemad ja palgad väiksemad. Need Eesti agraarsuhetes toimunud muudatused vastasid põhiliselt tsaarivalitsuse ja kohalike saksa mõisnike poolt läbiviidavale agraarpoliitikale. Nad tõid ühtlasi kaasa külakodanluse majandusliku võimsuse kasvu. Samuti soodustas seda mitut tüüpi põllumajanduslike kooperatiivide — krediidi-, ostu- ja müügi-kooperatiivide, piimaühingute ja muude kooperatiivide ning ühingute organiseerimine.

Eesti kodanlus, propageerides vastastikuste krediidiühingute ja kooperatiivide organiseerimist, püüdis keskmiike ja kehvikuid veenda, et nad nende ühingute kaudu võivad oma majapidamisi kindlustada. Tegelikult said nendest kasu ainult kulaklikud majapidamised. Selle propaganda eesmärgiks oli talupoegade tähelepanu kõrvalejuhtimine klassivõitlusest.

Reaktiooniaastail halvenes järsult ka maatöoliste ja väikerentnike olukord. Mõisnikud, kes pärast 1905. aasta talurahvaliikumise purustamist oma mõisatesse tagasi tulid, ei olnud midagi unustanud: nad hakkasid talupoegi ja maatöölisi veelgi intensiivsemalt ekspuuteerima. Mõisnikud koostasid oma mustad nimekirjad, kuhu kanti sisse streikidest osavõtjad, samuti ka «korratud» rentnikud. Talupoegade tagakiusamine jätkus veel suurema

⁸¹ «Päevaleht» nr. 208, 8. septembril 1912.

jõuga. 1905. aasta mõisate põletamisega seotud kohtu-
protsessid toimusid Eestimaa kubermangus kogu Stolõ-
pini reaktsiooni vältel. Mõisnike arveteõindamine maa-
tööliste ja rentnikega toimus mõisatesse saadetud ratsa-
politsei salkade kaitse all.

Võitluses revolutsioonilise talurahva vastu kasutasid
saksa mõisnikud maatööliste massilist vallandamist.
Rentnikud, kes ei suutnud üle jõu käivaid makse tasuda,
laostati halastamatult.

Reaktsiooniaastail tõsteti rendimaksu. Kui revolutsioon-
iaastail rahvavõitluse mõjul maarent vähenes, siis
reaktsiooni ajal tõusis see uuesti mitte ainult endisele
tasemele, vaid mõnel pool isegi tunduvalt kõrgemale. Sel-
lest kirjutas 1909. aastal «Uus Ilm». ⁸² Järgmise aasta
algul kirjutas «Päevaleht» sama küsimuse kohta, et
mõisnikele ja kulakutele makstav raha, samuti ka teorent
tõuseb iga aastaga. ⁸³ Riigiduumas ja Riiginõukogus istu-
vad balti mõisnikud andsid ebaõige pildi Baltimaade
rentnike ja sulaste olukorrast. Nad kujutasid Baltimaad
paradiisina, kus õitsevat kultuur ning kus mõisnike ja
maatööliste vahel valitsevat ideaalselt sõbralikud suhted.
Sellega püüdsid nad ühiskondlikku arvamust veenda,
et Baltimaadele polevat vajagi mingit agraarreformi.

Hoopis teisiti arutasid mõisnikud sellest omavahel.
Neile olid eestlased ja lätlased madalamast rassist inimesed —
pärismaalased, kes iseseisvalt ei suutvatki majapidamisega
tegelda.

Eriti raske oli Eestis maata ja vähese maaga talupoe-
gade seisund. Mõisnikud, kasutades rentnike viletsat olu-
korda, sundisid neid sõlmima rendilepinguid. Eestimaa
kubermangu mõisnikud andsid rendile tavaliselt üles-
harimata kõnnumaid, mis seni ei olnud mõisaomanikule
mingit sissetulekut andnud. ⁸⁴ Pealegi sõlmiti veel lühi-
ajaline rendileping. Rentnik, saades 10—20 tiinu suuruse
maatüki, pidi kogu oma jõu kokku võtma, et seda üles
harida ja sellelt võimalikult rohkem tulu saada. Pärast
renditähtaja lõppemist tõstis maaomanik tavaliselt renti
ja lühendas uue rendilepingu tähtaega. Kui maaomanik
nägi, et maa on juba küllaldaselt üles haritud, müüs ta

⁸² «Uus Ilm» nr. 10, 27. augustil 1909.

⁸³ «Päevaleht» nr. 29, 5. veebruaril 1910.

⁸⁴ «Ревельские Известия» № 8, 12 января 1909 г.

selle edasi nii kõrge hinna eest, et rentnik, kellel oli maa-ostu eesõigus ja kes teadis teistest paremini maatüki produktiivsust, oli sunnitud sellest loobuma ja ühtlasi maatüki, mille ülesharimiseks ta oli kulutanud kogu oma füüsilise jõu ning materiaalsed vahendid, maha jätma. Nii sai mõisnik mõne aasta järel vähimagi kapitalimahutusega enda kätte hästi ülesharitud maatüki.

Kui rentnik ise ostis oma ülesharitud maa, siis jäi ta ikkagi mõisnikust sõltuvaks kuni maatüki ostuhinna lõpliku tasumiseni. Rentnik pidi maatüki ostmiseks tasuma selle väärtuse ja lisaks veel 6% aastas ostuvõla protsentide katteks. Kogu ostusumma tasumine pidi toimuma 15 aasta jooksul. Rentnik pidi igal aastal võla kustutamiseks välja andma suurema summa raha, maatükk aga ei andnud veel niipalju sissetulekut, et talupoeg oleks võinud oma peret toita ja iga-aastast ostuvõla-osa tasuda. Tähtajad möödusid, rentnik aga langes üha rohkem võlgadesse. Tavaliselt lõppes kogu asi ajutise väikeomaniku täieliku laostumisega. Nii teatati ajakirjanduse kaudu kahe aasta jooksul (1909—1910) ainuüksi Pärnu-Viljandi rahukohtu ringkonnas 68 väiketalumajapidamise müümisest oksjonil.⁸⁵

Reaktsiooniaastail esines raharendi kõrval ka teorent, ehkki seaduslikult mõisnikel selleks õigust ei olnud. Viimane rendivorm oli mõisnikele eriti kasulik, sest see võimaldas rentnikku veelgi ulatuslikumalt ekspluateerida. Laostunud talurentnikud satiusid maatameeste — popsnike-sulaste ridadesse. Need maatamehed, kes põllutööriistade ja vajaliku rahasumma puudumisel ei suutnud maad rentida, pidid samade mõisnike ja kulakute juurde sulasteks minema. Sulaste tööpäeva pikkuse ja palga suuruse kohta annavad ülevaate mitmed säilinud kirjalikud lepingud. Teatavasti olid lepingute tingimused sulastele äärmiselt rasked. Seda näeme näiteks Raasiku mõisaomaniku poolt 1911. aastal sulastega sõlmitud kirjalikust lepingust. Lepingu esimese paragrahvi järgi pidi sulane tegema kõiki töid, mida mõisavalitseja temale teha annab. Teise paragrahviga määrati kindlaks tööpäeva pikkus, mis suvel pidi kestma kella poole viiest hommikul kuni päikeseloojanguni, talvel aga päikesetõusust kuni päikeseloojanguni, kusjuures samas lisatakse juurde, et töö-

⁸⁵ «Tallinna Teataja» nr. 9, 13. jaanuaril 1911.

päeva pikendamise vajadusel peab sulane ka kauem tööta-
ma. Vastavalt lepingule pidi sulane 23. aprillist kuni 23. ok-
toobrini töötama 145 päeva, 23. oktoobrist kuni 23. aprillini
— 142 päeva, kui ta aga töötas vähem, siis pidi ta iga puu-
dujääva tööpäeva eest trahvi maksma — suvel 60
kopikat, talvel 30 kopikat.⁸⁶ Raske töö kohta oli sulase
palk väga madal. «Päevalehe» andmetel kõikus aastas-
laste palk 75 — 100 rubla piires, aastatüdrukud said aga
kõigest 40 — 60 rubla. Hooajamaatöölised said mehed
suve eest palka 50 — 80 rubla, naised 35 — 50 rubla.⁸⁷

Iseenesestki mõista ei suutnud väike palk katta sulase
kõige hädavajalikumaidki igapäevaseid kulutusi.

Saaremaal oli väikemajapidajaid (maatüki suurus
1/4 — 1 tiin) suhteliselt palju. Mõnede koguduste piir-
kondades oli neid tervete külade kaupa. Selliste väike-
majandite tekkimine oli tingitud asjaolust, et tsaari-
valitsus andis riigimõisatele vajaliku tööjõu kindlusta-
miseks maatameestele oma maafondist kasutamiskõlb-
matuid maatükke, kus polnud ei heina- ega karjamaad.⁸⁸
Niisuguses olukorras olid talupojad sunnitud näljapalga
eest mõisnike ja kulakute juurde tööle minema. Haap-
salu maakonnas maksti maatöölisele suvel kõige kibe-
damal tööajal 16 — 18-tunnilise tööpäeva eest paremal
juhul 50 kopikat. See palk ei kindlustanud muidugi pere-
konna äraelamist ja seepärast pidid kõik perekonnaliik-
med mõisniku juurde tööle minema. Eriti raske oli Saare-
ja Muhumaa paljulapseliste maatameeste elu. Nad olid
sunnitud saatma oma lapsi karjasteks mitte ainult
ümberkaudsetesse mõisatesse ja kulakute taludesse, vaid
ka kaugele Liivi- ja Kuramaale.⁸⁹ Laste tööjõu kasuta-
mine karjastena oli alatiseks nähtuseks. Laste tööjõu
värbajad said nendelt tehingutelt (karjaste kauplemi-
sest) suuri kasumeid.

Väga rängalt mõjus sulaste elu-olule ka tööpuudus,
mis reaktsiooniaastatel suurenes. See avaldus eredalt
määratu suures kolonistide hulgas, kes läksid Venemaa
sisekubermangudesse. Ainuüksi Võru maakonnast sõitis
1906.—1908. a. 6000 kolonisti Vologdasse.⁹⁰ Viletsusest

⁸⁶ «Päevaleht» nr. 215, 21. novembril 1911.

⁸⁷ «Päevaleht» nr. 53, 5. märtsil 1910.

⁸⁸ «Virulane» nr. 106, 13. mail 1909.

⁸⁹ «Päevaleht» nr. 86, 15. aprillil 1910.

⁹⁰ «Virulane» nr. 81, 13. aprillil 1909.

vaevatud maatamehed läksid Venemaa sisekubermangu-
desse, lootes uuest kohast maad saada.

Töötatöölise raske saatus sai osaks ka Eesti saarte
maatöölisele. Nad olid sunnitud elatuma juhuslikest
hooajatöödest. Ajalehe «Revelskije Izvestija» andmetel
siirdus igal aastal suveks Saaremaalt mandrile tööd
otsima 6000 maatöolist.⁹¹ Samasugune oli olukord ka
Muhu saarel. Mandrile ei läinud tööd otsima mitte ainult
mehed, vaid ka naised. Kasutades saarenaiste viletsat
olukorda, palkasid mõisnikud ja kulakud neid tööle kõige
madalama palga eest. Meestöölised püüdsid tavaliselt
Baltimaade linnades ehitustöölisena tööd leida.

Kõrvuti mõisnike ja kulakute juures töötavate maata-
meestega eksisteerisid veel aastamaatöölised, nn. mõi-
samoonaad, kes olid maatöölise kõige revolutsioonili-
semaks osaks. Nende hulka kuuluvad ka kulakute juures
töötavad ja tavaliselt ka peremeeste juures elavad aasta-
sulased. Suvel pidi mõisamoonaakas töötama 15 tundi
päevas ja vahel isegi rohkem.

Nagu mõisateski, kestis kulaklikes majapidamistes töö-
päev koidust ehani. Erinevalt maatameestest ei olnud
mõisamoonaakatel maatükki ega oma hooneid, mõnikord
võtsid nad tasu eest kartulimaad, ühe lehma jaoks veidi
heina- ja karjamaad. Tavaliselt ehitas mõisnik mõisa-
moonaakatele mõisa juurde kasarmutaolise hoone — moo-
nakamaja. Nendes majades elas mitu perekonda, mõni-
kord ulatus nende arv isegi kolmekümneni.⁹² Ebasani-
taarsete elutingimuste tõttu olid moonakamajad iga-
suguste nakkushaiguste kolleteks. Arstiabi andmisest ei
saanud muidugi juttugi olla.

Eriti halvasti oli kulaklikes majapidamistes korralda-
tud sulaste toitlustamine, mille arvel peremehed suurenda-
sid oma sissetulekuid. Soolasilk, jahukört ja läbiaetud
piim (lõss) olid sulase igapäevaseks toiduks.

Maatöölistel ei olnud mingeid õigusi. Nad olid pere-
meeste täieliku omavoli all. Vene keisririigis väljaantud
seadused kaitsesid mõisnike ja külakodanluse huve. Vas-
tavalt 1886. aasta 12. juuni seadusele maatöölise pal-
kamise kohta oli keelatud passideta inimeste töölevõt-
mine, kusjuures töölevõtmisel anti pass tööandjale.

⁹¹ «Ревельские Известия», 14 марта 1909 г.

⁹² «Päevaleht» nr. 95, 29. aprillil 1910.

Seega oli töölisel võimatu ühe peremehe juurest teise juurde minna. 1886. aasta seadus andis mõisnikele piiramatult õiguse töölisi ükskõik millisel põhjusel vallandada. Tööandja võis oma äranägemise järgi töölisel trahvi määrata. Mõisnikele oli veel sellestki vähe. Töölise sõnakuulmisele sundimiseks võtsid nad abiks ka peksu,⁹³ ehkki 1865. aasta seadusega oli see Baltimaadel keelatud. Kui vahel mõisnikud võetigi peksmise eest kohtulikule vastutusele, saatsid nad kohtusse oma mõisavalitsejad ja pääsesid 10 — 20-rublase rahatrahviga.

Külaproletaarlaste raske majanduslik olukord tekitas nende hinges sügava vihkamistunde otseste ekspluataatorite — mõisnike ja nende kaitsja — tsaarivalitsuse vastu. See avaldus ka nende stiihilistes väljaastumistes.

⁹³ «Tallinna Teataja» nr. 228, 5. oktoobril 1911.

II PEATÜKK

EESTI TÖÖLISKLASSI POLIITILINE JA MAJANDUSLIK VÕITLUS BOLŠEVIKE JUHTIMISEL STOLÖPINI REAKTSIOONI AJAL

1. Reaktsiooni pealetung. III Riigituuma valimised.

3. juuni riigipööre oli pöördepunktiks Vene revolutsiooni ajaloos. V. I. Lenin nimetas seda «... teatava erilise perioodi või siksaki alguseks revolutsiooni arengus»¹.

Pärast 3. juuni pööret tasusid tsaarivalitsus, mõisnikud ja kapitalistid revolutsioonilistele rahvahulkadele, esmajoones aga proletariaadile ohjeldamatu terroriga kätte 1905. aasta revolutsiooni eest. Kogu Venemaal mõistsid sõjaväljakohtud kolme aasta jooksul (1907 — 1909) 5086 inimesele surmanuhtluse; 2073 inimese suhtes viidi otsus täide.² Erilise julmusega õiendas tsaarivalitsus arveid Baltimaade tööliste ja talupoegadega, sest siin võttis revolutsiooniline liikumine küllaltki suure ulatuse. Ajalehtede andmetel mõisteti 1905. aastast kuni 1910. aasta 1. augustini Baltimaadel 961 inimesele surmanuhtlus, mis 504 inimese suhtes täide viidi.³ «Kunagi veel,» kirjutas V. I. Lenin, «pole Venemaal olnud niisugust ohjeldamatut tagakiusamist tsarismi poolt. Selle viie aasta jooksul purustasid võllad vene ajaloo kolme sajandi rekordi.»⁴

¹ V. I. Lenin, Teosed, 15. kd., lk. 3.

² H. Pöögelmann, Klassivõitluse ajalugu, Külvaja kirjastus, Leningrad, 1928, lk. 33.

³ «Современный мир» № 4, 1911 г., lk. 299.

⁴ V. I. Lenin, Teosed, 17. kd., lk. 452.

Grupp väljasaadetud Eesti revolutsioonilisi tegelasi Siberis, Naromi krais (1906—1909). Tagareas vasakult teine Krulli vabriku tööline A. Suvi (Sommer), kes 1905. a. varjas Krulli tööliste lippu.

Kontrevolutsioonilise terrori märatsemine haaras ka Eestis suure ulatuse. Tuhanded töötajad vaevlesid tsaarivanglates ja Venemaa kaugetes väljasaatmispaikades. Reaktsiooniaastail olid Eestimaa kubermangu vanglad vangidest tulvil. Näiteks Tartu maakonna vanglas, kuhu võis mahutada 75 mees- ja 15 naisvangi, oli 1907. aasta lõpul 354 inimest⁵, seega ettenähtust peaaegu viis korda rohkem. Peaaegu analoogiline olukord oli teistes Eesti linnavanglates.

Allpool toodud tabelis, mis on koostatud Eestimaa kubermehri andmetel, on näidatud vangide arv aastate kaupa Eestimaa kubermangus.

Aasta	Vangide üldarv	Poliitilised vangid	Naised	Lapsed
1907	5523	üle 3000	358	65
1908	10 073	ligi 8000	422	57
1909	6433*	" 5000	368	52
1910	6791	üle 5000	426	62
1911	5450	ligi 3500	448	52

* Arvestamata Haapsalu vange.

⁵ Eesti NSV RAKA, f. 325, nim. 102 (50), s.-ü. 1024 — 1907—1908, l. 97.

Näeme, et võrreldes 1907. aastaga kasvas 1908. aastal poliitiliste vangide arv 2,5 korda. Väikese Eestimaa kubermangu kohta oli see arv erakordselt suur. Vange hoiti kohutavates tingimustes, mistõttu nende hulgas esines massiliselt haigestumisi. Isegi võimud ei võinud seda maha vaikida. Ühest kuberner Korostovetsi aruandest loeme: «Üheks kõige suuremaks raskuseks võitluses haigestumistega arreteeritute hulgas osutub asjaolu, et mõnedes vanglates on arreteeritute liigtiheduse ja väikese vanglahaiagla tõttu võimatu tüüfusehaigeid teistest arreteeritutest täielikult eraldada.»⁶

1907. aastal sattus teiste hulgas sandarmite küüsi «Dvigateli» tehase tööline J. Tühjasma, kellega koos arreteeriti ka tema naine Jelisaveta.⁷ Süütõendite puudumisel vabastati Jelisaveta Tühjasma kuu aja pärast, J. Tühjasma aga mõisteti tsaarikohtu poolt revolutsioonilisest liikumisest osavõtmise eest 18 aastaks sunnitööle ja saadeti koos 68 eesti revolutsionääriga 1908. aastal Orjoli vanglasse. Seal tuli poliitilistel vangidel üle elada palju häda ja raskeid katsumusi. Sellest kirjutab J. Tühjasma järgmist: «Pärast väljasaatmise kohta saabumist viidi meid tunnimeeste saatel sauna. Olime ju kaua teel olnud ja ihu tahtis pesta saada, ning olimegi väga rõõmsad selle üle. Kuid see saun oli natuke teistmoodi, kui meie seda endile ette olime kujutanud. Nüüd võeti meie tapiriided ära ja anti meile kõigile vanad vangimaja riided selga. Kui meie riiete vahetuse ajal alasti olime, siis hakati meid peksma, põhjendades seda sellega, et meie liiga pikka riidesse paneme. Kolm pomoštšnikut lõivad meid järgemööda 2 korda vastu nägu. Peale selle oli veel hea hulga tunnimehi, kellel kõigil olid nahast nagaikad käes meie peksmise jaoks. Esialgu võis «härrade pomoštšnikute» peksu veel välja kannatada, kuid tunnimeeste oma oli täis «saun» tõsisel mõttes. Pomoštšnikud muudkui kamandasid meie peksu sõnadega: «Принимайте их как следует!» ja tunnimehed «vihtlesid» meid endi nagaikadega kuni vereni... Kui see «saun» möödaski, siis viidi meid vangimaja neljanda korra peale, kuhu meid iseäralisse kambrisse aeti, kui ise-

⁶ Tallinna Linna ja Harju Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 195, s.-ü. 23, 1. 13.

⁷ Praegu elab Jelisaveta Tühjasma Jõgeva rajoonis. J. Tühjasma suri 1923. aastal.

suguse karistuse ärateenijaid. Kaks nädalat ei lastud meid mujale kui väljakäigu koha peale, sedagi 2 korda päevas. Sinna viidi meid jooksuga ja kes viimaseks juhut jääma, see teadis, et paar tulist ära teenis...

Peale selle (s.o. päeval teostatud läbiotsimiste — G.L.) olid veel õhtused läbiotsimised, kus ka pomoštšnikud ametis olid. Kõigil neil otsimistel ei olnud muud eesmärki kui süüd otsida, et siis peksta saaks. Nii kestis see iga päev. Kambrid olivad nii täis, et maga kas või üheteise otsas. Oli talv või suvi, soe või külm, millalgi ahje ei köetud... Ainukeseks kongide soojendajaks oli hingeõhk ja seedimise gaasid. Õhuakent lahti teha ei võinud, et ka vahest oleks õhku vahetanud. Õhk oli kongides nii kaugele ära tarvitatud, et lamp tihti ei põlenud. Alles siis, kui uut värsket õhku sai juurde lastud, hakkas jälle põlema.»⁸

Poliitiliste vangide tsaarivastane võitlus ei lakanud ka vanglamüüride vahel. Sellest räägivad arvukad arhiivimaterjalid. 1907. aasta 4. augustil alustasid Tartu maakonnavangla poliitilised vangid näljastreiki vanglaülema omavolitsemiste vastu.⁹ Selliseid näljastreike ja teisi poliitilise iseloomuga väljaastumisi, nagu 1. mai tähistamist ja sellel päeval revolutsiooniliste laulude laulmist, esines ka teistes Eesti vanglates.

III Riigiduuma valimiskampaania toimus reaktsiooni pealetungi olukorras.

3. juunil 1907 andis tsaarivalitsus välja uue valimisseaduse. Elanikkond jaotati varalise seisundi ja klassikuuluvuse järgi erilistesse kategooriatesse — nn. kuuriatesse. Vastavalt valimisseadusele kehtestati III Riigiduuma valimisteks järgmised esindusnormid:

mõisnikelt	— 1	valijamees	230	valija	kohta
1. linnakuurialt	— 1	„	1 000	„	„
2. „	— 1	„	15 000	„	„
talupoegade kuurialt	— 1	„	60 000	„	„
töölise kuurialt	— 1	„	125 000	„	„

Duuma valimised ei olnud üldised, ühetaolised, otsesed ega salajased, vaid mitmeastmelised. Töölised valisid

⁸ Käsikirja koopiat säilitatakse Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudis.

⁹ Eesti NSV RAKA, f. 296, nim. 102 (50), s.-ü. 10 — 1907, l. 92.

algul volinikud, need omakorda valijamehed. Talupojad valisid algul esindajad, need omakorda volinikud, ja lõpuks valisid volinikud valijamehed. Valimiste mitmeastmelisus oli tõkkeks revolutsiooniliselt meelestatud tööliste ja talupoegade vastu.

Valimisõigust ei olnud kaasüürilistel, naistel, õpilastel ja sõjaväelastel. Uus valimisseadus võttis valimisõiguse suuremalt osalt Venemaa Aasia-osa elanikelt ja vähendas Poola ning Kaukaasia esindust. Piiratud valimisõiguse tõttu võis valimistest osa võtta ainult 15 % Venemaa täisealisest elanikkonnast.

Uue valimisseadusega oli Eesti tööliklassilt võetud võimalus saata oma esindajaid Riigiduumasse. Eestimaa kubermangus võttis III Riigiduumas valimiste ülekubermangulisest valimiskoosolekust osa 46 valijameest: 26 mõisnike, 6 talupoegade, 7 esimese linnakuuria, 5 teise linnakuuria ja ainult 2 tööliste esindajat.¹⁰ Järelikult kuulusid balti parunitele, kes moodustasid vähem kui 1/2 % elanikkonnast, III Riigiduumas valimiste ülekubermangulisel valimiskoosolekul rohkem kui pooled valijameestest.

Muutes Riigiduumas valimisseadust, seadis tsaarivalitsus ülesandeks «mitte lasta kolmandasse duumasse tööliste ja talupoegade revolutsioonilisi esindajaid; täita ta mõisnike ja vabrikantide liberaalsete ja reaktsiooniliste esindajatega; moonutada talupoegade esindust, luues võimaluse läbi viia vastu talupoegade endi tahtmist kõige konservatiivsemaid saadikuid talupoegade poolt ja seega võtta proletariaadilt võimalus avalikult koondada enda ümber talurahva laialdasi masse...»¹¹.

III Riigiduumas valimiskampaania toimus kõige metsikuma reaktsiooni, kontrrevolutsioonilise terrori olukorras. 1906. aastal vabastas tsaarivalitsus balti parunite ühisel nõudmisel Baltimaade kindralkubeneri Sollogubi, kes olevat liiga «inimlik» ja «seaduslikkuse» pooldaja, ning määras tema asemele tuntud Siberi revolutsionääride hukkaja — parun Möller-Zakomelski. Uus kindralkubener nõudis tsaarivalitsuselt üha rohkem uusi väeosi Baltimaade «rahustamiseks». Saades täien-

¹⁰ «Oigus» nr. 44, 27. augustil 1907.

¹¹ J. V. Stalin, Teosed, 2. kd., lk. 42.

dust, käskis ta rajoonide sõjaväeülematel jaotada rajoonid mitme valla kaupa ringkondadeks.¹² Nendes rajoonides hakkasid ohvitseride juhtimisel tegutsema sõjaväesalgad, politseinikud ning saksa parunite võsukesed. Need karistussalgad tapsid revolutsiooniliselt meelestatud töölisi ja talupoegi, peksid ja mõnitasid rahulikke elanikke.

Koos sõjaväeliste korraldustega andis Möller-Zakomelski 1906. aasta 10. novembril välja «Kohustusliku määruse nr. 1», mille alusel mõisaomanikud pidid jälgima kõiki inimesi, kes ilmusid mõisa territooriumile. Nimetatud määruse ühes punktis kõneldi sellest, et taluperemehed olevat kohustatud teatama politseile kõikidest taludesse ilmunud uustulnukatest.

Otseselt töölisi puudutab «Kohustuslik määrus nr. 2», millega keelati koosolekud, tööliste kogunemised — ükskõik kus nad ka ei toimuks: tänavatel, teedel, väljakutel, põldudel ja teistes paikades. «Kohustusliku määruse nr. 4» teises paragrahvis kirjutatakse: «Keelatakse igasugused protestirongkäigud, revolutsiooniliste parteide lippude väljatoomine, revolutsiooniliste laulude laulmine, poliitiliste kõnede pidamine»¹³ jne.

Kogu see olukord — verine terror, agitatsioonivabaduse puudumine, uus valimisseadus, mis jättis tööliste ja talupoegade hulga III duuma valimistel ilma igasugustest õigustest — pidi paratamatult esile kutsuma laiade töörahvahulkade protesti. Eestimaa sotsiaaldemokraadid — bolševikud, vaatamata mõninga osa tööliste boikotimeeleoludele, otsustasid kasutada valimiskampaaniat massilise poliitilise agitatsiooni eesmärgil. Nad võtsid tööaluseks üldparteilised bolševistlikud juhendid ja Terijoki konverentsi otsuse suhtumisest Riigiduumasse.

VSDTP Eestimaa organisatsioonide konverents, mis kutsuti kokku sotsiaaldemokraatide ülesannete kindlaksmääramiseks revolutsiooni taandumise tingimustes, alustas tööd 1907. aasta veebruaris. Konverentsi tööst võtsid osa ka föderalistide esindajad, kes nimetasid oma

¹² «Ревельские Известия» № 155, 2 июня 1907 г.

¹³ Tallinna Linna ja Harju Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 195, s.-ü. 67, 1907, l. 4.

parteid Eesti Sotsiaaldemokraatlikuks Parteiks.¹⁴ Tallinna organisatsioonil oli konverentsil 11 otsustavat häält, Narva organisatsioonil 4, Eestimaa kubermangu külaorganisatsioonidel 3 otsustavat häält. Peale nende oli konverentsil ainult kirjanduse ja eesti keeles tehtava agitatsiooni küsimuses üks otsustav hääl Riia delegaadil (esindas 58 partei liiget) ja kaks otsustavat häält Peterburi delegaatidel (esindasid 100 partei liiget). Mitmesuguste takistuste tõttu ei saanud Põhja-Liivimaa sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide esindajad konverentsi tööst osa võtta. Konverentsil viibisid VSDTP Keskkomitee esindajatena kaks menševikku (oli ju menševikel pärast IV kongressi keskkomitees ajutiselt ülekaal). Konverentsi peaküsimusteks olid sõjaväeliste organisatsioonide ning võitlussalkade küsimus, agraarküsimus, ametiühingute küsimus, Riigiduumasse suhtumise küsimus, kohalikesse kodanlikesse parteidesse suhtumise küsimus ja VSDTP Eestimaa Liidu põhikirja vastuvõtmine.¹⁵ Konverentsil toimus mõlema partei (VSDTP Eesti organisatsiooni ja föderalistide) formaalne ühinemine VSDTP Eestimaa Liiduks.¹⁶

Riigiduumasse suhtumise küsimuses püüdsid menševikud läbi viia oma otsust, kuid said lüüa. Oma artiklis «Märkus eesti sotsiaaldemokraatide resolutsiooni kohta», mis avaldati koos resolutsiooniga bolševike häälkandjas «Proletari», kirjutas V. I. Lenin: «Juhime lugejate tähelepanu duuma kohta vastuvõetud resolutsioonile. Sellest nähtub selgesti, et selle aluseks oli menševike resolutsioon, mis avaldati «Russkaja Žiznis» nr. 47: menševike M. ja A. mõju väljendub selles, ja piirdub sellega. Eesti sotsiaaldemokraadid tegid selle resolutsiooni kõik võitlevad kohad ümber selgelt bolševistlikus vaimus (eriti kadettidest ja «vastutavast ministrite kabinetist»). Hea eeskuju menševike resolutsioonidesse «paranduste» tegemiseks!»¹⁷ Terijoki konverents oli bol-

¹⁴ Eesti Sotsiaaldemokraatlik Partei tekkis 1905. aasta suvel. Sinna kuulusid peamiselt revolutsiooni väikekodanlikud kaasajooksikud. Printsipiaalsetes põhiküsimustes olid nad menševistlikel positsioonidel.

¹⁵ «Пролетарий» № 15, 1907 г.

¹⁶ Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов, Таллин, 1955 г., lk. 542.

¹⁷ V. I. Lenin, Teosed, 12. kd., lk. 214.

ševike suureks võiduks. Algaval revolutsioonilise võtluse mõõna ajal võttis ta partei taktika põhiküsimustes vastu õiged otsused.

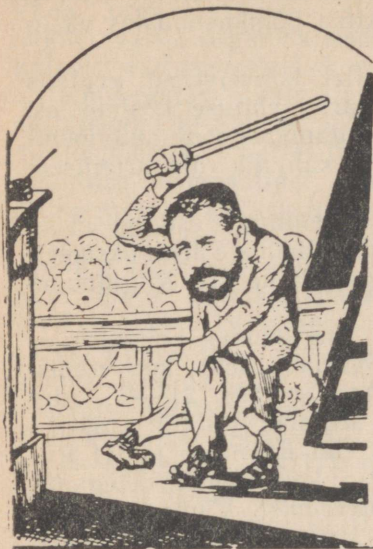
Bolševike ebajärjekindlus sellel konverentsil avaldus järeleandmises föderalistidele partei ehituse küsimustes. Nimelt tunnistasid nad Eesti organisatsiooni autonoomsust VSDTP koosseisus, mis oli kahjulik üldparteilisele juhtimisele.

3. juuni režiimi tingimustes ei leidnud Eesti bolševike taktika bolševike fraktsiooni kõigi liikmete poolt üksmeelset heakskiitu. Bolševike hulgas oli ka III Riigiduumade boikoteerimise pooldajaid.

Eriti suur tähtsus võitluses Riigiduumade boikoteerijatega oli VSDTP («Teise ülevenemaalise») konverentsi resolutsioonil. Konverents toimus Soomes, 21.—23. juulini 1907. aastal ja see pidi arutama VSDTP taktika küsimusi seoses II Riigiduumade laialiajamise ja III Riigiduumade kokkukutsumisega. Osa konverentsi delegaatidest pooldas Riigiduumade boikoteerimist. Viimased kinnitasid, et valimiste tingimused Venemaal teevad võimatuks sotsiaaldemokraatia esindajate valimise duumasse, et nende osavõtt III Riigiduumast tõmbab töölisi revolutsioonilisest võitlusest eemale. Nad nõudsid otsest revolutsioonilist tegevust, arvestamata mitmesuguste klasside jõudude vahetõrke revolutsioonilise võitluse antud etapil.

Boikoti vastu astus välja V. I. Lenin. Ta näitas boikoti pooldajate argumentatsiooni täielikku paikapidamatust.

Konverents võttis häälteenamusega vastu V. I. Lenini poolt esitatud resolutsiooni valimistest kui ka duumade tööst osavõtmise kohta. Iseenesestki mõista ei loonud bolševikud mingeid illusioone III Riigiduumade suhtes, nad mõistsid, et III Riigiduumade ei ole mitte ainult suuteline midagi tegema rahvahulkade vajaduste rahuldamiseks, vaid et ta ei tahagi selleks midagi teha, sest valdav enamus duumade saadikumandaatidest antakse neile, kelle huvid on tihedalt seotud rahva põliste vaenlaste — tsaari isevalitsuse, bürokraatide ja käputäie mõisnike huvidega. Boikoti pooldajad tegid ränga vea. Nad ei saanud aru tekkinud ajaloolisest olukorrast, kus ühest küljest ei olnud loota revolutsioonilaine kiiret tõusu ja selle ülekasvamist ülestõusuks ning teisest küljest uuendatud kodan-

O. Kallise karikatuur «Ühe avaliku eesti rahva tegelase elukäik». Karikatuur näitab eesti kodanluse ühe esindaja, tsaarivalitsuse käsilase J. Kõrvi (ajalehe «Valguse» toimetaja) tegevust. Avaldatud 1907. a. «Lendlehes» nr. 7.

liku monarhia olukorras tekkis eriti vajadus legaalse ja illegaalse töö sidumiseks. Legaalse ja illegaalse töö vormide ühendamiseks ei oleks bolševike partei suutnud säilitada reaktsiooni- ja revolutsioonilise tõusu aastail proletariaadi revolutsioonilise partei kindlat juhtkonda, ei oleks suutnud koondada uueks revolutsiooniks oma revolutsioonilise lipu alla laialdasi rahvahulki.

III duuma boikoteerimist Eestis propageeris aktiivselt ajaleht «Õigus», mis ilmus Pariisis. Selle ajalehe ümber koondus osa eesti emigrante, kes nimetasid end sotsialistideks. 3. juunil 1906. a. avaldasid nad oma ajalehes programmilised seisukohad, kus eriti rõhutati mitmesuguste parteide ja gruppide (esseeride, trudovike, menševike, bolševike) föderatsiooniks ühinemise ideed, et ühiselt võidelda tsarismi vastu. Oma ajalehe kuulutasid nad mitte ühe partei või fraktsiooni häälekandjaks, vaid kõigi nimetatud parteide ja grupeeringute koalitsiooniliseks hääle-

kandjaks, millele võisid kaastööd teha nii tööliste kui ka kodanluse esindajad.

Oma ajalehte toimetasid nad Eestisse illegaalselt. Kõneldes selle ideoloogilisest suunitlusest, tuleb märkida, et «Õiguse» pooldajad mõistsid valesti olukorda Vene- maal pärast revolutsiooni lüüasaamist. Nad ei tahtnud mitte kuidagi arvestada muutunud olukorda ja kutsusid ikka veel üles otsesele revolutsioonilisele tegevusele. «Õiguse» 1907. aasta novembrinumbris avaldati otsekohe pärast III Riigiduma valimiskampaania lõppu artikkel, mis oli suunatud bolševike ainuõige duumataktika vastu. «Kadugu duuma! Elagu revolutsioon ja selle läbi üleüldine valimise õigus, rahva parlament ja vabariik!»¹⁸ Sellised olid nende peamised loosungid III duuma valimisele kampaania ajal.

III duuma valimisi boikoteerisid samuti Eesti essee- rid.¹⁹

Eesti bolševikud tegid valimiskampaaniat illegaalse töö tingimustes, kus ei olnud võimalik organiseerida töö- liskoosolekuid ja kus peaaegu täielikult puudus legaalne töölisajakirjandus. Sellele vaatamata suutsid nad tööliste hulgas ära teha suure töö.

Lendlehtedes ja illegaalsetes ajalehtedes paljastasid bolševikud tsaarivalitsuse rahvavastaseid kuritegusid ja «konstitutsiooniga» mängimise tõelist mõtet.

VSDTP Tallinna Komitee avaldas proklamatsiooni: «VSDTP ja valimiskampaania». Selles proklamatsioonis märgitakse: «Ainult laiade rahvahulkade ja rahvaüles- tõusu survele lõi kõikuma armee, kellele valitsus toetub, ja hakkasid värisema isevalitsuse omavoli pärisorjusli- kud müürid... meile on vaja täielikku asutavat kogu.»²⁰

Hoopis teises olukorras toimus kodanlike parteide vali- miskampaania.

Kõigist kodanlikest parteidest vihkas rahvas kõige roh- kem Balti Konstitutsioonilist Parteid, kes alustas III Riigiduma valimiskampaaniat sadade eesti tööliste ja talupoegade verest määritud kätega. Sellesse 1905. aastal asutatud parteisse kuulusid kohalikud saksa mõisnikud, osalt ka luteri usu vaimulikud, saksastunud hallparunid

¹⁸ «Õigus» nr. 6, 30. novembril, Pariisis 1907.

¹⁹ MRAKA, Illegaalsete väljaannete kollektsioon, inv. nr. 3497 — 1908.

²⁰ «Пролетарская Революция» № 12, 1923 г., lk. 241.

ja saksa rahvusest vabrikandid. Oma programmis kaitsevad nad «konstitutsioonilisuse» sildi all rahva poolt vihatud Venemaa isevalitsuslikku korda, oma põliseid, tsaarivalitsuse poolt seadustatud privileege.

Balti Konstitutsiooniline Partei teostas Eestis kohaliku elanikkonna saksastamise poliitikat, võitles eesrindliku vene kultuuri mõju vastu ja tegi ettevalmistusi Eestimaa Venemaast lahutamiseks ning selle eesti rahva tahte vastaselt Saksa keisririigiga ühendamiseks.

Erilise raevuga võitles Balti Konstitutsiooniline Partei eesti töörahva vastu pärast 1905. aasta revolutsiooni mahasurumist. Tsaaritimukate poolt eesti töörahva kallal toime pandud metsikused näisid sellele parteile mitteküllaldastena, ta ihkas veelgi suuremat verevalamist. Kohalik kodanlik ajaleht «Virulane» toob väljavõtte ühest Balti Konstitutsioonilise Partei ajalehest, mis pöördub kohalike elanike poole järgmiste sõnadega: «Kas mõistate, lätlased ja eestlased, mis teil tuleb teha? Kõis kaelas, nagu mässajatele sünnis, tuleb teil andeks paluda. Ükski vägi ega ükski õigus maa peal ei võiks Vene valitsust selles takistada, eestlasi ja lätlasi siit ära viimast.»²¹ Pöördudes balti parunite poole, kirjutas sama ajaleht: «Nemad ei saavat siin maal mitte järele andma, see olla nende maa, nemad olla, kui esimesed Hansa laevad Düüna jõe suhu tulivad, nemad olla siis metslasi siit välja kihutanud. Siis saanud see maa, see kallis maa jäädavalt neile antud.»²² Artikkel lõpeb üleskutsega suguvendadele parunitele koonduda ristsõjaks musta ordu risti ümber ja, relv käes, võidelda oma esiisade pärandi eest. Saksa parunid, osa luteri usu vaimulikest ja vabrikuomanikud sattusid 3. juuni riigipöördest ja uuest valimisseadusest lausa vaimustusse. Oma eesmärgi saavutamiseks kustusid nad Tallinnas ja Viljandis eestlasi valimisnimekirjadest, ostsid ära valijaid jms.

Peale Balti Konstitutsioonilise Partei oli Eestis pärast 17. oktoobri manifesti väljaandmist tekkinud veel eesti kodanluse rahvuslik partei, kes nimetas ennast Eesti Rahvameelseks Eduerakonnaks. Valdava enamiku tema liikmetest moodustasid kulakud ja osa eesti, peamiselt Tartu linnakodanlusest. Ehkki sellel parteil oli ka Tallinnas oma

²¹ «Virulane» nr. 81, 13. aprillil 1909.

²² Sealsamas.

organisatsioon, ei suutnud see ühendada oma programmi ümber kuigi laialdasi kodanluse ringkondi. Huvide erinevuse ja nõrga klassiorganisatsiooni tõttu toimus Tallinna kodanluse ühinemine mitmesuguste kodanlike ajalehtede ümber. Hiljem, 1917. aastal, tekkisid nendest kodanlikest vooludest oma programmidega kodanlikud parteid.

Esimene eesti kodanluse partei oli äärmiselt reaktsooniline; ta püüdis kõigest jõust nõrgendada mõisnike ja töötava talurahva vahelisi antagonistlikke vastuolusid ning kiitis heaks tsaarivalitsuse mustasajalise poliitika. Oma programmilistes nõudmistes püüdis see partei matkida vene kadette, kuid tegelikult oli ta kadettidest reaktsoonilisem. Selle partei programmilised nõudmised olid deklaratiivse iseloomuga. Nõuti mitmesuguste poliitiliste vabaduste, nagu sõna-, trüki-, koosolekute ja usuvabaduse kehtestamist, kuid muidugi mitte kogu rahva, vaid peamiselt just ekspluateerijate klassi jaoks. Eesti Rahvameelse Eduerakonna liider J. Tõnisson pidas ennast eesti kodanluse ideoloogiks ning püüdis poliitikas ja kultuurielus tooniandjaks olla. Kuid eesti kodanlus pole kunagi suutnud teostada iseseisvat poliitikat. Hirm eesti tööliklassi revolutsioonilise liikumise ees sundis teda liituma balti parunite ja tsarismiga.

III Riigiduuma valimistel esines eesti kodanlus blokis vene kodanlusega, et sel teel linnakuurias oma valijameeste kandidaate läbi viia. Eesti-vene kodanluse bloki kandidaatide ja Balti Konstitutsioonilise Partei kandidaatide vahel puhkenud valimiseelne võitlus ei võinud olla sügav, sest see oli võitlus valitsevate klasside erinevate gruppide vahel. «... oleks mõistlik,» kirjutas «Päevaleht», «kui kaks rahvast, kes meil moodustavad ka kaks parteid, saadaks kumbki ühe saadiku duumasse.»²³

Eesti Rahvameelse Eduerakonna liidrid tahtsid ainult oma kandidaate läbi viia linnakuurias, kus valimiseelne võitlus toimus eespool nimetatud kahe kodanliku partei vahel. Oma valimiseelsetes kõnedes kutsusid eesti kodanluse liidrid üles toetama 3. juuni režiimi. Nad rääkisid, et «17. oktoobri vabaduste manifesti võiksime igal puhul nõnda ütelda piltlikult luukereks nimetada. Sellega pandi küll vabadustele kindel põhi, löödi tal postid paigale, aga seadusandlik otsus — riigivolikogu — peab sellele liha

²³ «Päevaleht» nr. 212, 19. septembril 1907.

ümber töötama, ta peab postide vahele seinad ehitama, seest ja väljastpoolt teda nägusaks tegema, nõnda, et määratu hulgal Vene elanikkudel seal oleks hea elada».²⁴

Eesti Rahvameelne Eduerakond püüdis tsaarirežiimi säilitada, ta tahtis ainult selleks endale bürokraatiavankris mugavat kohta saada, et toetada seda riigikorda, mis kindlustas talle tema eesõigused; tema orjameelsusel, tema austusel tsaarinagaika vastu polnud piire. Stolõpini reaktioonipäevil aitas Eesti Rahvameelne Eduerakond tsaaritimukaid tööliste ja talupoegade massilisel jälitamisel. Eesti bolševikud paljastasid ajakirjanduses ja oma esinemistes tema silmakirjalikku opositsioonilisust, poliitilist lodevust ja valelikke lubadusi. Proletaarne luuletaja J. Lilienbach andis oma luuletuses «Kadeti ulumine», mis ilmus 1909. aastal artiklite kogumikus «Mõtted», kadetide poliitilise füsiognoomia hävitava iseloomustuse.²⁵

Eespool nimetatud tingimuste tõttu võtsid III Riigiduuma valimistest osa ainult kõige teadlikumad töölised. Mõnedes Eestimaa kubermangu vabrikutes, nagu Fr. Krulli masinaehitustehases, «Zvezda's», Osse ja Ko tselluloosi- ja paberivabrikus boikoteeriti III Riigiduuma valimisi ega valitud volinikke. Passiivselt suhtusid valimistesse ka talupojad. Paljudes Eesti valdades ei toimunud valijate ilmse boikoteerimise tõttu üldse valimisi.²⁶

Lähtudes V. I. Lenini juhendist, tegid bolševikud, vaatamata boikoteerijate hulgale, agitatsiooni valimiskampaaniast osavõtu heaks. Töölised valisid volinikeks poliitiliselt teadlikke inimesi. Ajakirjanduse andmetel võttis Tallinnas volinike valimistest osa ainult 20,7% valimisõiguslikest töolistest.²⁷ Valimiste järgmisel staadiumil, valijameeste valimisel, valisid tööliste volinikud endi hulgast Eesti revolutsioonilise töölisliikumise tegelased — Saksa ja Ershleri. Esimene oli Lutheri vineeri- ja mööblivabriku tööline, teine Kreenholmi Manufaktuuri tööline.²⁸ Kuid ülekubermangulisel valimiskoosolekul, millest võtsid osa kõikide valimiskuuriate valijamehed, olid ülekaa-

²⁴ «Päevaleht» nr. 212, 19. septembril 1907.

²⁵ Artiklite kogumik «Mõtted» J. Lilienbach'i toimetusel, Tallinn, 1909, lk. 67.

²⁶ «Päevaleht» nr. 213, 20. septembril 1907.

²⁷ «Õigus» nr. 57, 12. septembril 1907.

²⁸ Tallinna Linna ja Harju Rajooni Riiklik Arhiiv, f. 145, s.-ü. 43, l. 75.

lus balti parunid, kellel oli 26 esindajat. Sellel koosolekul valiti mõisnike poolt III Riigiduumasse suurmõisnik Schilling. Võideldes Eesti Rahvameelse Eduerakonnaga, said balti parunid linnakuurias III Riigiduuma saadikuks valida oma suguvenna, Tallinna suurmajaomaniku, Balti Konstitutsioonilise Partei liikme Benecki ning Liivimaa Eesti osas Pärnu linnapea Brockmanni. Valdade volinike koosolekul valiti duumasaadikuteks Eestist A. Teras ja M. Schulzenberg, sest talupoegade valijameeste hulgas polnud sakslasi, keda parunid oleksid võinud duumasse valida.²⁹ Seega sattusid Eestimaa kubermangust Riigiduumasse kaks paadunud reaktionääri ja üks liberaal. Nad kaitsesid ekspluataatorlike klasside — mõisnike, küla- ja linnakodanluse huve.

Liivimaa kubermangu töölisi esindas duumas ainult üks Lätimaa sotsiaaldemokraat, Pridkalns.

III Riigiduuma oli oma koosseisult järgmine: 429 duumasaadikust oli parempoolseid (mustasajalisi) 144, oktoobriste ja nendele sugulaslike gruppide liikmeid 148, kadette ja neile lähedaste gruppide liikmeid 104, trudovikke 14, sotsiaaldemokraate 19. Duumas kujunes välja kaks enamust: mustasajalis-oktoobristlik ja oktoobristlik-kadetlik enamus. Mõlemad nimetatud enamused olid omamoodi kontrrevolutsioonilised. Esimene enamus oli avalikult kontrrevolutsiooniline ja kaitses pärisorjuslike mõisnike huve. Teine enamus oli samuti kontrrevolutsiooniline, kuid ta väljendas suurkodanluse huve ja püüdis oma revolutsioonivastast võitlust mõnede tähtsusetute reformide nõudmisega varjata.

Võttes osa valimiskampaaniast, ei lootnudki sotsiaaldemokraadid-bolševikud paremaid tulemusi. Kehtiva valimisseaduse juures oli töölikesindajate valimine III Riigiduumasse peaaegu võimatu. Nad püstitasid endile hoopis teise ülesande: poliitilise agitatsiooni ja rahvahulkade revolutsioonilise sotsiaaldemokraatia ümber koondamise ülesande. Uus reaktsiooniline valimisseadus oli suurepäraseks materjaliks, mida bolševikud kasutasid tsaarivalitsuse paljastamiseks.

Vaatamata reaktsioonilisele valimisseadusele õnnestus töölikklassil siiski mõned oma saadikud III Riigiduumasse saata. Duuma sotsiaaldemokraatlik fraktsioon

²⁹ «Ревельские Известия» № 237, 15 октября 1907 г.

jagunes kaheks, teineteisest põhjalikult erinevaks vooluks — bolševikeks ja menševikeks. Venemaa töölisklassi ja töötava talurahva, sealhulgas ka eesti töörahva tõeliseks esindajateks olid ainult bolševikud, eesotsas N. G. Poletajeviga.

2. Olukord Eesti sotsiaaldemokraatlikes organisatsioonides

Reaktsiooniaastad olid Venemaa töölisklassile ja eriti tema avangardile — bolševike parteile — raskete katsumuste aastateks. Bolševike ja menševike vahelised vanad vastuolud ideelistes, teoreetilistes, taktikalistes ja organisatsioonilistes küsimustes võtsid uue kaju. Menševikud, viidates uutele tingimustele, tegid ettepaneku üldse likvideerida illegaalne sotsiaaldemokraatlik partei ja asendada see Stolõpini režiimile kohandatud uue parteiga. Nad tegid ettepaneku organiseerida selline partei, kuhu kuuluksid nii sotsiaaldemokraadid, esseerid kui ka anarhistid, s. o. luua «laialdane» väikekodanlik, programmitu töölispartei.

Bolševikud eesotsas V. I. Leniniga paljastasid seda Venemaa Sotsiaaldemokraatlikule Parteile väga kahjulikku kavatsust. Menševikel ei õnnestunud seda teostada. Lüües lahku marksismist ideelistes ja teoreetilistes küsimustes, kasvas see oportunistlik vool üle likvidaatorluseks, liberaal-kodanliku ideoloogia erikujuks. Menševikud grupeerusid legaalse ajakirja «Naša Zarja» ja ajalehe «Golos Sotsial-Demokrata» ümber, moodustades vanast sotsiaaldemokraatlikust parteist sõltumatu tuumiku, mida kõigiti toetas ja reklaamis Venemaa liberaalne kodanlus. Peterburis, Moskvast ja teistes linnades lahkusid likvidaatorid parteist ja astusid legaalsesse liitudesse. Menševike likvidaatorlus programmilistes küsimustes avaldus kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis proletariaadi hegemoonia idee eitamises ja üldse proletariaadi klassivõitlusest loobumises. Nad taganesid partei revolutsioonilistest põhihoosungitest. Nagu teada, avaldusid samad nähtused ka Eestimaa sotsiaaldemokraatlikes organisatsioonides.

Esimese Vene revolutsiooni aastail oli Eestis üsna palju VSDTP organisatsioone ja partei liikmeid. Terijoki konverentsi aruannetest selgub, et 1907. aastal oli VSDTP

Tallinna organisatsioonis 550, Narva organisatsioonis 250 ja Eestimaa külaorganisatsioonides 165 liiget. Peale nende eksisteerisid veel sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid Liivimaa kubermangu põhjaosas — Tartus, Pärnus, Võrus, Valgas, Viljandis ja mujal.³⁰

Pärast revolutsiooni lüüasaamist muutus olukord. Revolutsioonistaail parteiga liitunud väikekodanlikud elemendid, eriti intelligentsi hulgast, ilmutasid neile omast ebakindlust ja lahkusid parteist. Neile järgnes ka tööliste parteiliikmete kõige väheteadlikum osa.

Hoopis teisiti suhtusid esimese Vene revolutsiooni lüüasaamise Eesti bolševikud. Jäädes ustavaks marksismileninismile, astusid nad välja menševike oportunistliku taktika vastu. Bolševikud olid veendunud selles, et lähematel aastatel algab uus revolutsiooniline tõus. Bolševikele oli selge, et kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülesanded jäid lahendamata, et nende lahendamiseks on vaja koguda jõudu, valmistada rahvahulki ette uueks revolutsiooniks, vihatud tsaarikorra kukutamiseks. Tallinna Komitee poolt väljaantud proklamatsioonis «Taktikaline platvorm» kirjutatakse: «... pärast saabunud vaikust puhkeb varem või hiljem üldine revolutsiooniline liikumine, uue revolutsioonilise ajastu ülesandeks on riigivõimu üleminek rahva esindajatele».³¹

1907. aasta kevadel ja suvel, vaatamata bolševike juhtide sagedastele arreteerimistele, oli Eesti bolševike tegevus siiski edukas. 1907. aasta mais toimus Tallinna lähedal metsas VSDTP Tallinna organisatsiooni konverents, millest võttis osa kõigist linna rajoonidest üle 100 inimese. Sellel konverentsil saavutasid bolševikud menševike üle otsustava võidu. Pärast seda teravnes võitlus bolševike ja menševike vahel veelgi. Menševikud, kes ei võinud kuidagi leppida järjekordse lüüasaamisega Tallinna Komitee uue koosseisu valimisel ja oma mõju langusega tööliste hulgas, hakkasid bolševikele veelgi rohkem kõikvõimalikke takistusi tegema. Näiteks keeldusid nad bolševikele üle andmast VSDTP Tallinna organisatsiooni peatrükikoda, et sellega desorganiseerida uue komitee tegevust ja takistada bolševike ajalehtede ja proklamatsioonide

³⁰ «Tööline» nr. 1, märts 1907.

³¹ Обвинительный акт по делу Таллинского комитета РСДРП, «Пролетарская Революция» № 12, 1923, lk. 296.

J. Kochberg.

väljaandmist.³² Nende desorganiseeriv tegevus avaldus samuti ka selles, et nad levitasid agaralt oma menševistlikku brošüüri «Avalik kiri kõigile teadlikele Tallinna töölistele», kus nad vihaselt laimasid Tallinna Komitee bolševistlikku juhtkonda ja eriti V. Kingisseppa.³³

Nimetatud brošüüri autor astus teravalt välja illegaalse ajalehe «Võitleja» vastu, mis ilmus sel ajal bolševike initsiatiivil.

1907. aasta juuli lõpus pani politsei toime uusi arreteerimisi. Sellest hoolimata läks parteiorganisatsiooni töö oma rada. Tallinna parteiorganisatsiooni juhtideks said uued inimesed. Nende hulgas oli ka üks vanemaid eesti bolševikke J. Kochberg. Revolutsioonilise töö kogemusi oli ta omandanud Peterburis.

J. Kochbergi revolutsiooniline tegevus Tallinna parteiorganisatsioonis algas metallitehases, kuhu ta 1906. aasta jaanuaris, pärast tsaariarmeed demobiliseerumist, tööle asus. Rääkides Tallinna parteiorganisatsiooni tööst 1907. a., näitab J. Kochberg oma mälestustes, et Tallinnas olid organiseeritud propagandistlikud ringid, mille kõige teadlikumad liikmed kuulusid Tallinna linnakomitee koos-

³² Обвинительный акт по делу Таллинского комитета РСДРП, «Пролетарская Революция» № 12, 1923, lk. 232.

³³ Autoriks oli A. Rei.

seisu: Parteiorganisatsiooni töö kohta tol ajal ütleb ta järgmist:

«Kaks korda kuus toimusid komitee istungid, peeti sidet partei välismaa keskkomiteega, samuti ka Soomega, kust saadi kirjandust, oli loodud tugev side ka laevastikuga ja armeega.»³⁴

Teatavasti pidas Tallinna organisatsioon sidet ka Peterburi bolševistliku organisatsiooniga. Peterburis ja selle ümbruses elas sel ajal kümneid tuhandeid eestlasi, peamiselt tööstustöölisi. Nende eesrindlik osa kuulus VSDTP organisatsioonidesse. Eesti Peterburi sotsiaaldemokraatlikku organisatsiooni kuulus 1907. aasta märtsis 150 liiget, kes kõik olid bolševikud.³⁵ Töötades küll Peterburis, oli paljudel eestlastel side omastega ja endiste töökaaslastega Eestis, samuti ka kohalike parteiorganisatsioonidega. Peterburi parteiorganisatsioon saatis Eestisse hulgaliselt illegaalset poliitilist kirjandust, proklamatsioone ja muid, üldparteilist tegevust käsitlevaid materjale. Nendest oli suur tähtsus VSDTP Peterburi Komitee reorganiseerimise projektil, mis 1907. aasta suvel toimetati Peterburist Tallinna. Nimetatud projekti kohta kirjutas V. I. Lenin artikli «Reorganiseerimine ja lõhe likvideerimine Peterburis», milles ta kaitseb partei bolševistlikke organisatsioonilisi printsiipe. Pole mingit kahtlust, et Eesti bolševikud, kes sel ajal tegid suurt tööd parteiorganisatsioonide kindlustamisel, juhendusid oma töös sellest tähtsast dokumendist.

Peterburi parteiorganisatsioon toetas Eesti bolševikke ka materiaalselt. Suvel 1907 määrati VSDTP Peterburi Komitee fondist Tallinna Komiteele 700 rubla ühekordset toetust. Samuti abistas Peterburi parteiorganisatsioon kohalikke sotsiaaldemokraatlikke organisatsioone propagandistide ja agitaatorite saatmisega Eestisse.

Üheks silmapaistvaks kommunistliku partei organiseerijaks Eestis oli V. Kingissepp. Juba gümnaasiumi vanemates klassides tutvus ta illegaalsetest marksistlikest ringidest osavõtjatega ja süvenes marksistliku kirjanduse uurimisse. 1905. aasta revolutsioonilised sündmused veensid teda veelgi rohkem tsaarivastase revolutsioonilise

³⁴ J. Kochbergi mälestused. Käsikirja säilitatakse Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudis.

³⁵ V. I. Lenin, Teosed, 12. kd., lk. 365.

V. Kingissepp.

võitluse vajaduses, et vabastada rahvast mõisnike ja kapitalistide ikkest. 1906. aastal astus V. Kingissepp Peterburi ülikooli. Samal aastal võeti ta vastu VSDTP liikmeks. Esimesed kogemused bolševistlikus tegevuses sai Kingissepp Peterburi proletariaadi ridades. V. Kingissepp sõitis sageli Tallinna, et kõvendada sidemeid VSDTP Peterburi Komitee ja VSDTP Tallinna Komitee vahel ning tuua Eestisse parteilist kirjandust. Juba tol ajal oli V. Kingissepp VSDTP Tallinna Komitee agitaatoriks. Ta esines illegaalsetel tööliiskoosolekutel revolutsiooniliste kõnedega.

Tallinna bolševike energiline tegevus ja Peterburi organisatsiooni abi andsid parteitöös positiivseid tulemusi. Lühikese ajaga organiseeriti parteilise kirjanduse väljaandmine. Ilmusid illegaalsed ajalehed «Vojennõi Listok» ja «Võitlus». Peale nende andsid bolševikud peaaegu regulaarselt massiliselt välja revolutsioonilisi proklamatsioone ja brošüüre. Ajalehtedes, brošüürides ja proklamatsioonides käsitleti kõige aktuaalsemaid küsimusi, nagu bolševike võitlust menševike vastu, bolševike tööd sõjaväes jne. 1907. aasta juulis anti 3000 eksemplaris välja ristleja «Pamjat Azova» mad-

ruste ülestõusu aastapäevale pühendatud proklamatsiooni.³⁶

Bolševikud tegid suurt tööd ka tehastes, vabrikutes ning legaalsetes töölisliitudes ja -ühingutes, kus neil olid tugipunktid vabriku- ja tehasekomiteede näol. Partei liikmemaksulehtede alusel võib otsustada, et 1907. aasta detsembris oli Tallinna üheteistkümnes ettevõttes loodud sotsiaaldemokraatliku partei algorganisatsioon.³⁷

Bolševikud arendasid ettevõtetes tööliste hulgas energilist tegevust. Tallinna parteiorganisatsiooni juhtimisel toimusid tööliste massimiitingud ja koosolekud ka Tallinna lähedal asuvates metsades.

Aastal 1908 toimus Eesti sotsiaaldemokraatliku liikumise olukorras järsk muutus. 23. jaanuaril kell üks öösel piirasid politseinikud provokaator Vinnali abiga ümber maja, kus toimus Tallinna Komitee istung. Kogunimetatud komitee koosseis, välja arvatud kolm istungilt puuduvat liiget, arreteeriti ja viidi vanglasse.

Arreteeritute hulgas olid eesti silmapaistvad parteitegelased: J. Kochberg, H. Grossmann, G. Tõldsepp, I. Simon, I. Tippo, andekas eesti luuletaja-bolševik G. Tikerpuu jt. Eesti bolševike juhtidest jäid vabadesse vaid üksikud. Sellest politsei kallaletungist jutustab oma mälestustes J. Kochberg: «Seni kui sandarmid lõhkusid uste ja akende kallal, õnnestus meil osa dokumente hävitada. Ka koosoleku protokollid jõudsimme ära põletada. Tähtsad konspiratiivse iseloomuga dokumendid pistsin sandarmite tuppatingimisel suhu ja neelasin alla. Läbiotsimine kestis kuni kella seitsmeni hommikul, pärast seda viidi meid kõiki Tallinna kubermanguvangla üldkongi, sest üksikkongides olid surmamõistetud seltsimehed.»³⁸

Samal ööl toimusid töölistkvartalites kõikjal arreteerimised ja läbiotsimised. Üldse arreteeriti 75 inimest, kellest 27 anti sõjaväljakohtu kätte, rohkem kui 10 inimest saadeti administratiivkorras välja, ülejäänud vabastati

³⁶ Обвинительный акт по делу Таллинского Комитета РСДРП, «Пролетарская революция» № 12, 1923, lk. 224.

³⁷ MRAKA, f. 102, nim. 8, s.-ü. 241, 1907. a., 1. 26.

³⁸ J. Kochbergi andmed.

süütõendite puudumisel.³⁹ Politsei kätte sattusid ka salatrükikojad.

Ränkade tagakiusamiste alla sattusid VSDTP organisatsioonid ka teistes Eesti linnades. Põhja-Liivimaa organisatsioonile anti purustav löök juba aprillis 1907, kui provokaatori abiga õnnestus politseil arreteerida kõik Baltimaade sõjaväeliste ja sõjaliste organisatsioonide konverentsist osavõtjad. Pärast seda lööki lakkas Põhja-Liivimaa organisatsioon tegelikult olemast.⁴⁰ Tervikliku organisatsiooni asemel jätkasid tegevust üksikud VSDTP grupid, kelle liikmed viisid oma revolutsioonilise tegevuse üle peamiselt legaalsesse tööliitlusesse ja ühingutesse. Pärnu sotsiaaldemokraatlik organisatsioon tegutses kuni 1908. aasta septembrini, millal menševik J. Vilmsi mõjutusel võeti vastu otsus tegevuse lõpetamise kohta.

Reaktsiooni pealetungi tagajärjel sai suurte kaotuste osaliseks ka VSDTP Narva organisatsioon. Eriti tugevasti kõigutasid seda organisatsiooni 1907.—1908. a. toime pandud arreteerimised, mis olid seotud linavabriku tööliste streigiga ja VSDTP Narva Komitee purustamisega. Mustasajalaste terrori tagajärjel nõrgenes Narva organisatsioon niivõrd, et illegaalne töö töölistega oli reaktsiooniaastail peaaegu täielikult halvatud.

Bolševistlik ajaleht «Zvezda» kirjutas tööliikumise olukorra kohta Narvas: «1908.—1909. a. oli Narva tööliste hulgas täielik vaikus.»⁴¹ Ajalehe arvates oli see vaikus tingitud Narva tööliste juhtiva ideelise keskuse puudumisest.

Seega nõrgenesid reaktsiooniaastail massiliste arreteerimiste tagajärjel eesti sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid tunduvalt. Kuid tsaarivalitsuse julmad repressioonid ei saavutanud täielikku eesmärki. Vaatamata ajutisele langusele jätkas revolutsiooniline sotsiaaldemokraatia V. I. Lenini juhtimisel oma tegevust ka Eestis.

Eesti juhtivaks parteiorganisatsiooniks oli peaaegu täielikult töölistest koosnev Tallinna organisatsioon.

³⁹ Обвинительный акт по делу Таллинского Комитета РСДРП, «Пролетарская революция» № 12, 1923, lk. 221.

⁴⁰ Г. И. Мосберг, Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник статей «Революция 1905—1907 гг. в национальных районах России», Москва, 1955, lk. 400.

⁴¹ «Звезда» № 2, 8 ноября 1911 г.

Oma proletaarse koosseisu ja õige bolševistliku taktika tõttu suutis ta hoida sidet linna suurettevõtete töölistega ja oma aktiivse tegevusega avaldada revolutsioneerivat mõju ka eesti töölistele ja talupoegadele.

Pärast 1908. aasta jaanuari massilisi arreteerimisi oli eesti bolševike illegaalses töös suureks takistuseks illegaalse trükikoja puudumine. Sellepärast seadis Tallinna Komitee sellise trükikoja asutamise oma pealesandeks. Täielikult ta seda ülesannet lahendada ei suutnud, sest tsaariohranka, kes provokaatorite kaudu bolševike plaanidest teada sai, ajas selle täitmise nurja. Kuid illegaalsed revolutsioonilised lendlehed ilmusid siiski, ehkki piiratud arvul. Tavaliselt anti neid välja poliitiliste tähtpäevade, näiteks 1905. aasta 16. oktoobri aastapäeva või 1. mai puhul. Eesti menševikud püüdsid oma oportunistliku tööliste eest igati varjata. Ainult üksikud menševikud sõandasid avalikult ajakirjanduses teha sotsiaaldemokraatliku partei likvideerimise propagandat. Enamiku eesti menševike likvidaatorlus väljendus proletariaadi hegemoonia eitamises, kodanlik-demokraatliku revolutsiooni perioodil ja partei revolutsioonilisest programmist taganemises. Eesti menševike likvidaatorluse kohta on oma arvamus avaldanud J. Anvelt. Aastal 1926 Leningradis väljaantud kogumikus «1905. aasta Eestis» kirjutab ta: «Likvidaatorlik vool eesti sotsiaaldemokraatide hulgas, nagu mulle teada, ei avaldunud propaganda ja agitatsiooni vormis ega ka mõnes teises vormis, kui mitte arvestada seda, et osa 1905.—1907. a. menševikke loobus tegelikult 1910.—1916. a. illegaalsest parteitööst (Oinas, Köstner, Luts, Sternbeck, Rei jt.)»⁴²

Sellest näeme, et J. Anvelt piiras likvidaatorliku voolu tegevust Eesti sotsiaaldemokraatlikus liikumises ainult menševike illegaalsest revolutsioonilisest parteitööst loobumisega. J. Anveldi seisukohaga ei saa nõustuda, sest see ei arvesta kõiki selle Eestis esinenud oportunistliku voolu avaldumise vorme.

Paljastades likvidaatorluse olemust, kirjutab V. I. Lenin: «Likvidaatorlus sõna kitsamas mõttes, menševike likvidaatorlus, seisab ideeliselt selles, et ta eitab sotsia-

⁴² 1905. a. Eestis, Leningrad, 1926, lk. 57.

listliku proletariaadi revolutsioonilist klassivõitlust üldse ja meie kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis proletariaadi hegemooniat eriti.

Organisatsiooniliselt on likvidaatorlus illegaalse sotsiaaldemokraatliku partei vajalikkuse eitamine ja seoses sellega VSDTP-st lahtiütlemine, temast lahkumine, tema vastane võitlus legaalse ajakirjanduse veergudel, legaalsetes töölisorganisatsioonides, ametiühingutes, kooperatiivides, kongressidel, kus esinevad töölissaadikud jne. Niisuguse menševike likvidaatorluse näidetest kubiseb iga parteiorganisatsiooni ajalugu Venemaal viimase kahe aasta jooksul.»⁴³ Need V. I. Lenini teoreetilised juhendid on väga väärtuslikud ajaloolastele, kes uurivad Eestimaa Kommunistliku Partei ajalugu.

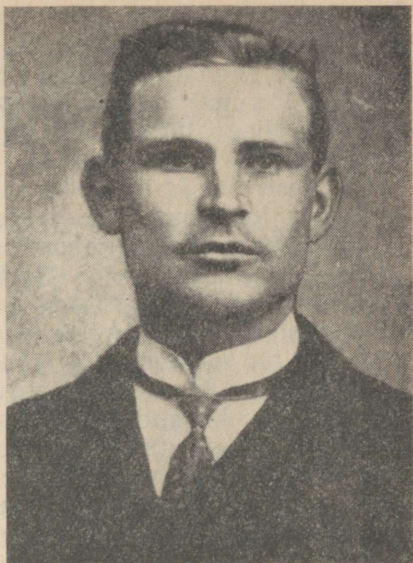
Juba teadaolevate allikate põhjal võib kinnitada, et eesti menševike oportunist kahe kodanlik-demokraatliku revolutsiooni vahelistel aastatel läheb kaugemale esimese Vene revolutsiooni ajajärgu tavalistest raamidest. Vaadeldaval ajajärgul ei saa juttugi olla eesti menševike üksikutest töölisklassi revolutsioonilise partei vastu suunatud tavalistest oportunistlikest kalleletungidest, siin just näeme nende eitavat suhtumist revolutsioonilisse klassivõitlusse ja eriti proletariaadi hegemooniasse kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis, mis, nagu näitab V. I. Lenin, on iseloomulik likvidaatorlikule voolule tervikuna.

Oleks aga ebaõige kinnitada, et likvidaatorlus Eestis levis niisama laialdaselt kui mõnedes Kesk-Venemaa suurtes sotsiaaldemokraatlikes organisatsioonides. Eestis sääraseid avalikke ägedaid VSDTP likvideerimise propageerijaid, nagu Potressov, Axelrod, Martõnov, ei olnud, kuid nende mõttekaaslasi, kes jagasid nende vaateid ning propageerisid neid parteilaste ja tööliste hulgas, siiski oli.

Eesti illegaalsete organisatsioonide likvideerimise propagandat tegi VSDTP Tallinna Linnakomitee liige Pikkov juba siis, kui esimese Vene revolutsiooni saatus polnud veel lõplikult otsustatud. Hiljem propageeris seda mõtet J. Vilms ja teised.

Eesti menševike-likvidaatorite parteivastasest tegevu-

⁴³ V. I. Lenin, Teosed, 15. kd., lk. 416—417.

J. Palm.

sest jutustab oma mälestustes kommunistliku partei liige J. Palm. «1907. aastal,» räägib ta, «oli VSDTP Kapa-Kohila organisatsiooni (selles oli umbes 20 liiget) juhiks G. Kook. Pärast revolutsiooni lüüasaamist tegi ta koos oma mõttekaaslastega koosolekul ettepaneku likvideerida organisatsioon ja põletada ära kõik parteidokumendid.»⁴⁴ Selle ettepaneku vastu olid I. Lempner, J. Eppa ja J. Palm.

Ei saa nõustuda ka J. Anveldi väitega, et eesti menševike lahkumine parteist algas alles 1910. aastal. Nagu teada algas nende massiline põgenemine parteist tunduvalt varem. Osa nendest, eriti need, kes astusid VSDTP Eestimaa Liidu ridadesse nn. Eesti Sotsiaaldemokraatlikust Parteist vastavalt Eesti sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide Terijoki ühinemiskongressi resolutsioonile, lahkus parteist otsekohe pärast revolutsiooni lüüasaamist

Menševike osavõtu kohta illegaalsest tööst, eriti Tallinna Komitee tööst, on meil katkendlikke andmeid. Pä-

⁴⁴ J. Palmi mälestused. Käsikirja säilitatakse Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudis.

rast 1908. aasta massilisi arreteerimisi olid nad paremas olukorras kui bolševikud. Menševike kõik jõupingutused olid suunatud sellele, et haarata juhtimine enda kätte, mida neil mõneks ajaks õnnestuski teha. Tallinna Komitee illegaalne töö oli sel ajal tegelikult halvatud. Komitee koosseisus avastati provokaator, nagu märgitakse Eesti sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide Suure-Jaanis toimunud konverentsi protokollis 1910. aastal, ja sellepärast otsustati komitee laiali saata. 1908. aasta detsembris alustas tööd VSDTP Tallinna Komitee uus koosseis, kus ülekaalus olid bolševikud.⁴⁵ Menševikud desorganiseerisid komitee tegevust. Sellest on juttu ülalmainitud dokumendis. «Sellesama grupi (menševistliku grupi — G. L.) initsiatiivil,» räägitakse protokollis, «korraldati kirjandusõhtu, millest saadav tulu pidi minema vangistatud seltsimeeste abistamiseks, trükkijale sisseseade muretsemiseks ja menševistliku grupi vajadusteks (113 rubla — puhastulu 50 rubla). Analoogiline õhtu toimus ühele vangistatud seltsimehele kautsjoni (100 rubla) muretsemiseks. Kogu selle raha raiskasid menševikud isiklikeks vajadusteks. Niisuguseid asju oli juhtunud ka varem ning sellepärast tekkiski bolševike ja menševike vahel kuni tänapäevani eksisteeriv kuristik ja lakkas ühine töö.»⁴⁶

Eesti bolševike ja menševike vaheliste sügavate vastuolude olemasolu ideelistes, teoreetilistes ja taktikalistes küsimustes kinnitab ka menševike fraktsiooniline ajakirjandus.

1907. aasta lõpul ilmus ajalehe «Punane Lipp» esimene number. VSDTP Eestimaa Liidu Keskkomitee nimel ilmus ainult viis numbrit. Nimetatud ajalehe kaastööliseks oli väike rühm parteilasi, enamikus menševikud, kes polnud veel katkestanud oma sidemeid revolutsioonilise põrandaalusega. Artiklites «Päevakorras», «Mustasajalaste kongress» ja teistes valgustatakse kujunenud olukorda menševistlikelt positsioonidelt.

Venemaa uue revolutsioonilise tõusu küsimuse lahendamisel nad eitavalt. Puudutades Vene revolutsiooni liikumapanevate jõudude küsimust, kirjutab H. H. artiklis «III duuma ja sotsiaaldemokraatia»: «Meie teame, et

⁴⁵ MRAKA, f. 102, s.-ü. 5, osa 93, A. — 1910, 1. 613.

⁴⁶ Sealsamas.

kodanluse klass oma ajaloolist osa võitluses isevalitsuse vastu ära peab mängima.»⁴⁷ Artikli lõpus kutsus autor töötajaid loobuma bolševike taktikast ja minema Lääne sotsiaaldemokraatliku liikumise teed. Bolševike taktika hukkamõistmine oli ajalehe peateemaks. Ajalehe arvates oli Venemaa proletariaat veel ebaküps ja võimetu revolutsiooni juhtima.

Kõige selgemini avaldas seda seisukohta mõni aeg hiljem menševik M. Martna. Ta rääkis: «Venemaa majanduslik ega kultuuriline olukord ei ole niisugune, et proletariaat oma mõju maksma võiks panna ja oma kavad läbi viia. Hea, kui proletariaat selleks küps küllalt on, et demokraatia põhimõtteid võidule avitada.»⁴⁸ See avaldus vastab ka täielikult tema tegevusele reaktsiooniaastatel. Tol ajal oli ta VSDTP revolutsiooniliste loosungite ahendamise poolt ja tegi aktiivselt kaastööd mitmesugustele kodanlikele ajalehtedele.

Oportunistlike ja revolutsiooniliste voolude vaheline võitlus teravdas äärmiselt suhteid ka Tallinna ühendatud komitees endas. 1909. aasta lõpul said menševikud VSDTP Tallinna Komitee valimistel lüüa, mõni aeg komiteed juhtinud A. Rei eemaldati kohalt ja tema asemele valiti komitee juhiks bolševik I. Elbe.⁴⁹

Pärast valimisi loobusid viimasedki Tallinna menševikud illegaalsest tööst. Hiljem püüdsid nad tööliste oma mõju avaldada peamiselt legaalse menševistliku kirjanduse levitamise kaudu.

Suur osa eesti menševikest grupeerus Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi ümber. Seltsi koosseis oli väga ebahütlane. Sellesse ei kuulunud mitte ainult bolševikud ja menševikud, vaid ka kodanliku intelligentsi esindajad. Seltsi koosolekutel puhkesid mitmesuguste küsimuste kohta teravad teoreetilise iseloomuga vaidlused. Näiteks tekitas ägedaid vaidlusi käesoleva momendi ja Vene revolutsiooni arenemise perspektiivide küsimus.

Seltsil oli oma legaalne perioodiliselt ilmuv kogumik «Ääsitules», mida üldse ilmus kaks numbrit — esimene 1908. aastal, teine 1910. aastal. Kogumikus esinesid mahukate artiklitega nn. marksismi «tundjad», eesti

⁴⁷ «Punane Lipp» nr. 2, 1908.

⁴⁸ Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt, I kd., Tallinn, 1927, lk. 39.

⁴⁹ MRAKA, f. 102, s.-ü. 5, osa 93, A. — 1910, l. 6.

menševike silmapaistvad liidrid A. Rei, O. Sternbeck ja M. Köstner, kes hiljem läksid avalikult üle kodanluse leeri. A. Rei, kes pidas ennast Plehhanovi pooldajaks, kaitses artiklis «Vene reaktsioon» Vene revolutsiooni liikumapanevate jõudude küsimuses menševike seisukohti ja süüdistas bolševikke järgmiste sõnadega: «Siin teenivad kõige suuremat hukkamõistmist ära need uuenduse-sõbrad, kes töölistele nõu andsivad oma klassipartei lipu all oma klassipoliitikat ajada, sest sellega töötasivad nad tagurluse kasuks.»⁵⁰ Rei kinnitab, et antud momendil ei seo kodanlust praeguse tsaarirežiimiga mingid klassihuvivid, ja teeb järelduse, et kodanlus jääb endiselt revolutsiooniliseks jõuks.

Ajaloolise materialismi küsimustes kaitseb ta idealistlikke vaateid, eitab ühiskonna arenemise seaduste tunnetamise võimalust. Kapitalismi paratamatu hukkamise teesi loeb ta ebaõigeks. Ja kõike seda tehti marksismi «kaitsemise» lipu all!

Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi liikmeks oli ka J. Anvelt, kes 1907. aasta sügisel astus Peterburi ülikooli õigusteaduskonda. Siin tutvus ta esmakordselt V. Kingissepaga, kes samuti seltsi tööst osa võttis. Tulevane silmapaistev Eesti töölisliikumise tegelane J. Anvelt märgib oma eluloos, et tol ajal tundis ta end teoreetilistes küsimustes nõrgana, kuid asus siiski esimestest päevadest alates kindlalt bolševike poolele.⁵¹ Oktoobris 1907 astus J. Anvelt VSDTP üliõpilasorganisatsiooni liikmeks ja võttis aktiivselt osa illegaalsete töölisringide tööst. Ühtlasi organiseeris J. Anvelt koos teiste mõttekaaslastega mitmesugustele legaalistele seltsidele korjanduste tegemise ettekäändel tööliskoosolekuid, kus arutati aktuaalseid poliitilisi küsimusi, mis soodustasid tööliste poliitilise teadvuse kasvu.

Marksismi-leninismi aluste revideerimine toimus Eestis võrdlemisi laiaulatuslikult. Marksismi revideerimisega ei tegelnud mitte ainult marksismi varjatud vaenlased — menševikud ja teised oportunistid, kelle ideoloogiast oli teoreetilistes küsimustes kogenematul lugejal raske aru saada, vaid ka marksismi avalik vaenlane — kodanlus.

⁵⁰ «Ääsitules» II, Peterburis 1910, lk. 11.

⁵¹ EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Arhiiv, f. 25, nim. 2, s.-ü. 192, l. 126.

J. Anvelt.

Eesti kodanlikud ajalehed, alates Eesti Rahvameelse Eduerakonna kõige reaktioonilisemast häälekandjast «Postimees» ja lõpetades väikekodanliku «Virulasega», kinnitasid kõik üksmeelselt, et marksistlik õpetus on väikesele eesti rahvale kahjulik. Seninägematu huvi, mis tekkis neil aastail Eestis marksismi vastu nii tema tõeliste kaitsjate kui ka tema vaenlaste poolt, oli tingitud sellest, et marksismi ulatuslik levimine algas Eestis tegelikult alles 1905. aastast alates. Kuni selle ajani ei olnud veel eestikeelset marksistliku suunaga ajakirjandust ja sellepärast oli tol ajal marksistlik õpetus kättesaadav ainult võrdlemisi vähestele inimestele, kes oskasid vene või mõnda võõrkeelt.

Võideldes marksismi levimise vastu, püüdis eesti kodanlus töötajaid igati veenda, et väike Eesti peab arenema oma eriteed mööda, rahvusliku ühtsuse ja ühiskonna «moraalsete aluste» säilitamise teed mööda.

Kontrrevolutsiooni pealetung ideoloogia vallas toimus mitmesuguses vormis. Revolutsioonivastases võitluses kasutas kodanlus nii kirjandust, kunsti kui ka filosoofiat. Mõned esindajad väikekodanlikust rühmitusest «Noor-Eesti», mis ühendas peamiselt dekadentliku suunaga

kirjanikke, ülistasid reaktsiooniaastail languse meeoleolusid, apoliitilisust, individualismi, pessimismi. Varjates end rahvavastase «puhta kunsti» teooriaga, püüdsid nad tõestada, et kunst seisvat klassidest ja parteidest kõrgemal, et ta ei võivat teenida inimeste klassihuve.

Ajakirja «Noor-Eesti» veergudel ei puudutatud mitte ainult kirjanduse, vaid ka filosoofia ja ökonoomika küsimusi. Nimetatud ajakirja teises numbris avaldati P. Juškevitši artikkel «Marksismi filosoofiline käärimine»,⁵² mis oli suunatud marksismi aluste vastu. Sama eesmärk oli ka marksismi majandusteooria aluseid revideerival J. Adamsoni artiklil.⁵³

Kogu selle kontrrevolutsioonilise propaganda eesmärgiks oli lüüa eesti tööliste revolutsiooniline liikumine, võidelda marksistliku maailmavaate levimise vastu, lõhestada mõisnike, kapitalistide ja isevalitsuse vastane töötajate rinne.

Kodanlik-natsionalistliku rühmituse «Noor-Eesti» ja menševike-likvidaatorite katsed moonutada marksismi ideelisi ja teoreetilisi aluseid said bolševikelt purustava vastulöögi. Selles võitluses tuginesid bolševikud Marxi, Engelsi ja Lenini geniaalsetele teoreetilistele töödele.

Aastal 1909 ilmus V. I. Lenini silmapaistev töö «Marksism ja empiriokrititsism». Selles raamatus annab V. I. Lenin hävitava kriitika reaktsiooniaastail marksismi lipu all esinevate vene mahhistide marksistliku filosoofia vastu suunatud töödele. V. I. Lenin mitte ainult paljastas mahhistide kahekeelsust ja reaktsioonilisust, vaid ka kaitses ja arendas edasi marksistliku partei teoreetilisi aluseid, andis üldistused kõigile tähtsamatele teaduse, eelkõige loodusteaduse avastustele, mis olid tehtud pärast Engelsi surma.

Bolševike võitlus oma vaenlaste vastu ideoloogilisel rindel oli seotud proletariaadi ja talurahva ettevalmistamisega uueks revolutsiooniks. Eesti bolševikud olid veendunud, et lähematel aastatel algab uus revolutsiooniline tõus, mis võib revolutsiooniks üle kasvada.

Peamiseks poliitiliseks ülesandeks, nagu rõhutati bolševike poolt illegaalselt levitatavates VSDTP Tallinna Komitee lendlehtedes, oli tsarismi kukutamine ja kodan-

⁵² «Noor-Eesti» nr. 2, 1910.

⁵³ «Noor-Eesti» nr-d 3, 4, 1910.

lik-demokraatliku revolutsiooni lõpuleviimine. Seda töö-
lisklassi poliitilist ülesannet, kuid muidugi teises formu-
leeringus, rõhutatakse ka ametiühingute legaalses, bol-
ševike poolt juhitud ajakirjas «Töö»: «Töölisklassi kui
poliitiliselt ja majandusliselt kõige enam kurnatava
seltskonna osa suuri nõudmisi silmas pidades ei lepi
meie poolikute ja petlikkude uuenduste katsetega, vaid
nõuame riiklise, ühiskondlise ja majanduslise korra põh-
jalikku uuendust.»⁵⁴

Revolutsioonilise liikumise languse olukorras ei võinud
Eesti bolševikud, lähtudes VSDTP Keskkomitee bolšev-
vistliku juhtkonna juhenditest, muidugi kutsuda rahva-
hulki lähemal ajal relvastatud ülestõusule, sest oli ala-
nud «tormide vaheaeg»⁵⁵. Bolševike ülesanne seisab sel-
les, et väsimatult kindlustada illegaalseid parteiorgani-
satsioone, et tugevdada sidet rahvahulgaga, sidudes ille-
gaalset tööd tööga legaalsetes töölisorganisatsioonides.

Selles töös ei olnud Eesti bolševike edusammud
sugugi väikesed. Laialdaste hulkadega sidemete pidami-
seks kasutasid bolševikud oskuslikult ametiühinguid,
kooperatiive ja kultuuriühinguid. III Riigiduma vali-
miseelset kampaaniat kasutasid nad tsaarivalitsuse,
balti parunite ja Tõnissoni kodanlik-natsionalistliku
partei poliitika paljastamiseks.

Detsembris 1908 toimus ülevenemaaline parteikonve-
rents, mis mõistis karmilt hukka likvidaatorluse ja kut-
sus kõiki partei liikmeid võitlusse töölisklassi revolutsioonilise partei likvideerimise katsete vastu. Konve-
rentsi otsuste alusel organiseerisidki reaktsiooniaastail
oma töö kohalikud illegaalsed sotsiaaldemokraatlikud
organisatsioonid. Ületades tsaaritsensuuri igasuguseid
takistusi, paljastasid bolševikud ametiühingute ajakirjas
«Töö» menševikke kui töölisklassi reetjaid.⁵⁶ Selle aja-
kirja ühes artiklis paljastatakse menševike-likvidaato-
rite koostööd kodanlike ajalehtedega. Artiklis räägitakse,
et iga kodanliku ajalehe kaastööline vastutab selle
kodanliku suuna ja eesmärkide eest, sest et ta ise aitab
seda kodanlikku voolu kujundada.⁵⁷ 1909. aastal tõstsid

⁵⁴ «Töö» nr. 11, 1909.

⁵⁵ «Töö» nr. 1, 1908, lk. 2.

⁵⁶ Sealsamas.

⁵⁷ «Töö» nr. 15, 1909, lk. 15.

H. Pöogelmann.

ka Ameerikas elavad revolutsiooniliselt meelestatud eesti sotsiaaldemokraadid teravalt üles küsimuse M. Martna suhtes, kes oli kodanliku «Päevalehe» ustavaks kaastööliseks. Ameerika Eesti Kirjastuse Osauhisuse juhatus heitis M. Martna «Uue Ilma» kaastööliste nimekirjast välja, «esiteks, kui valeteadete saatja kodumaa lehtedele, teiseks, kui praktilise majanduse mehe ja kolmandaks, kui kaheotsaga sotsialisti»⁵⁸.

Üheks teoreetiliselt paremini ettevalmistatud marksistiks Eestis oli H. Pöogelmann. Revolutsioonilist tegevust alustas ta esimese Vene revolutsiooni aastail. Pärast Leipzigi kommertsinstituudi lõpetamist tuli H. Pöogelmann oktoobris 1905 Tallinna. «Siin,» kirjutab ta oma eluloos, «algas uus, teadlik revolutsiooniline ajajärk minu elus.»⁵⁹ Töölisliikumisega ja sotsialistliku õpetusega puutus Pöogelmann esmakordselt kokku Saksamaal, kus ta viibis tööliiskoosolekutel, kuulus Töölistemajas referaate, võttis osa demonstratsioonidest. Samaaegselt töötas ta marksismi teoreetiliste küsimuste kallal, ületades samm-sammult oma endisi väikekodanlikke

⁵⁸ «Postimees» nr. 165, 27. juulil 1909.

⁵⁹ EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Arhiiv, f. 25, nim. 2, s.-ü. 1301, l. 2.

vaateid. 1904. aasta suvisel õppevaheajal astus ta ühendusse Tallinna illegaalse sotsiaaldemokraatliku organisatsiooniga. Juba enne seda oli ta täitnud mõned selle organisatsiooni poolt antud ülesanded. Sõites kodumaale, tõi ta Saksamaalt kaasa illegaalset kirjandust.

VSDTP Tallinna organisatsiooni ridadele astus Pöögelmann 1905. aasta novembris. Sellest ajast alates algas tema kui elukutselise revolutsionääri tegevus parteis. Seoses sõjaseisukorra väljakuulutamisega 1905. aasta novembris pidi ta põranda alla minema.

1906. aasta mai algul töötas Pöögelmann propagandistina. Sama aasta sügisel toimus tema juhtimisel VSDTP Eestimaa kubermangu maaorganisatsioonide konverents. Pöögelmann oli ka Eestimaa sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide 1907. aasta Terijoki konverentsi üks aktiivsemaid organisaatoreid. Enne 1907. aasta suve arreteeriti ta mitu korda. Et aga tema revolutsioonilise tegevuse kohta ei leitud küllaldaselt asitõendeid, läks tal korda pikemaajalist vangistust ja sunnitööd vältida. Septembris 1907 sõitis Pöögelmann välismaale. Mõne aja elas ta Soomes, siis Pariisis ja Londonis. 1908. aasta sügisel tuli ta kodumaale tagasi, tegi revolutsioonilist tööd Viljandis, Peterburis ja Narvas. 18. aprillil 1909 (1. mail) arreteerisid politseinikud ta Tallinna Ametiühingute Majas, mis oli sel ajal Tallinna bolševike legaalse tegevuse keskuseks. Tallinnas peeti Pöögelmanni vanglas peaaegu seitse kuud, siis aga saadeti ta neljaks aastaks Narõmi kraisse asumisele. 1911. aastal õnnestus tal asumiselt põgeneda. Pärast kahekuulist peatust Tallinnas sõitis ta Eesti tööliste-emigrantide kutsel New Yorki, kus ta töötas kuni 1917. aasta aprillikuuni tööliste ajalehe «Uus Ilm» peatoimetajana.

Ajaleht «Uus Ilm» asutati juba 1909. aastal. Oma tööliste lehe asutamisel tuli eesti töölistel-emigrantidel võita mitmesuguseid raskusi. Üheks kõige suuremaks raskuseks oli ideelise ühtsuse puudumine, samuti polnud neil kogenud kirjanduslikke kaastöölisi, kes oleksid hästi tundnud marksistlikku teooriat.

Esimesel kahel ilmumisaastal puudus ajalehel kindel ideeline suund, sest ajalehe «Uus Ilm» toimetajaks oli P. Speek — föderalistide partei asutaja.

Iseloomustades ajalehe «Uus Ilm» poliitilist joont sel

mine ühiskondlik-poliitilistes küsimustes, või seda seisukohta näeb ainult mõnes lühikeses märkuses nagu möödaminnes visatud. Selle vastu antakse leht «kõigi tuulte tallata», tehakse ta teatud mõttes «tuulemaaks», kus igasugused vaated ja mõtted täieliku vabaduse saavad ennast «tühjaks joosta.»⁶⁰

H. Pöögelmanni osavõtt toimetuse tööst tõi ajalehe senisesse tegevusse pöörde. Ajaleht «Uus Ilm» muutus eesti tööliste-emigrantide tõeliseks poliitiliseks kasvatajaks ja organisaatoriks. Esimese maailmasõja eel ulatus ajalehe tiraaž kuni 3000 eksemplarini.⁶¹ «Uut Ilma» loeti nüüd nii Ameerika Ühendriikides kui ka Austraalias, kõikjal, kus viibis tsaarivõimude tagakiusamise eest pagenud eesti töölisi.

«Uus Ilm» püüdis Pöögelmanni juhtimisel pidada Eesti töölisliikumisega tihedat sidet, mis tal ka õnnestus. Nimetatud ajaleht valgustas süstemaatiliselt Eestis toimuvaid revolutsioonilisi sündmusi, kasvatas töötajaid marksismi ja proletaarse internatsionalismi väimuse.

Ajaleht «Uus Ilm» avaldas igakülgset toetust ajalehele «Kiir». Ta astus välja Kastra oportunistliku rühma vastu, kes püüdis töölisliikumist suunata reformistlikule arenemisteele.⁶² Ehkki «Uus Ilm» oli tsaaritsensuuri poolt Venemaal keelatud ja tema saatmine Eestisse seotud suurte raskustega, said eesti töölisel seda kuni Esimese maailmasõja alguseni võrdlemisi suurel hulgal. Töölised lugesid «Uut Ilma» suure huviga, kuna see aitas tõsta nende poliitilist teadlikkust.

Eesti töölisliikumise silmapaistva juhina tundis Pöögelmann hästi oma vastutust Eesti tööliklassi ees, keda ta väsimatult kutsus üles võitlusse demokraatia ja sotsialismi eest.

Reaktsiooniaastail ja ka hiljem jäi Pöögelmann eesti bolševike hulgas keskseks kujuk. Tema tabavad artiklid ja kirjanduslikud tööd ilmusid kõikides eesti tööliste tolle aja väljaannetes.

Aastal 1911 ilmus trükist J. Lilienbachi toimetusel artiklite kogumik «Mõtted» (teine raamat). Selles avaldati Pöögelmanni retsensioon menševistliku kogumiku «Ääsitules» teise raamatu kohta.

⁶⁰ «Klassivõitlus» nr. 5. (164), 1934, lk. 2.

⁶¹ Sealsamas.

⁶² «Uus Ilm» nr. 14, 1914.

Retsensiooni autor paljastas halastamatult marksismi kaitsmise sildi all esinevate menševike oportunistlike seisukohti teooria küsimustes. Retsensioonis märgitakse: «Ääsilaste marksismuse püha tule Vesta-neitsid on oma neitsilikkuse niisugustele kahepaiksetele, nagu prof. A. Mengér, ammu juba ära kinkinud ja oma lampisid isegi Noor-Eesti ämara uusromantismi altari ette riputamiseks laenanud.»⁶³

Kriitikaosaliseks sai selles retsensioonis ka A. Rei artikkel «Vene reaktsioon», kus autor moonutas Vene revolutsiooni liikumapanevate jõudude marksistlikku teooriat.

Marksismi teooria moonutuste vastu oli suunatud kogumikus «Edasi» avaldatud J. Kirkmanni⁶⁴ artikkel «Karl Marx ja töölised». Arvustades Karl Marxi majandusteooria «tuntud» kriitikuid, kirjutas autor: «Kui palju ei ole küll majandusteadlasi, kes Karl Marxi teooria ümberlukkamiseks seda alaliselt hoolega uuristavad: ühed seletavad, et see ajajärk, mida Karl Marx ette aimas, juba ammu üle olla elatud, teised «näitavad», et terve olukorra edenemine sugugi seda teed ei käia, mida Karl Marx oma eluajal ette aimas. Kahjuks on aga need uuristamise faktid, mida meie aja «kuulsad» majandusteadlased Karl Marxi teooria ümberlukkamiseks tarvitavad, veemullide sarnased, mis ainult sajuse ilmaga vee peale tekivad. Esimest päikese kiirt nähes kaovad need jäljetult.»⁶⁵

Marksismi revideerimise vastu suunatud võitlusest on läbi imunud ka eesti proletaarsete kirjanike looming.

Eesti proletaarne kirjandus tekkis esimese Vene revolutsiooni aastail vene proletaarse kirjanduse viljastaval mõjul. Üheks selle rajajaks oli väikerentniku poeg J. Lilienbach. Marksismi-leninismi teooriaga tutvus ta esmakordselt enne esimest Vene revolutsiooni, olles

⁶³ «Mõtted» (teine raamat), Tallinnas 1911, lk. 13.

⁶⁴ J. Kirkmann oli 1905. aasta revolutsioonist aktiivne osavõtja Pärnu maakonnas ning terve rea töölisliikumist käsitlevate artiklite autor. Et mitte sattuda karistussalkade küüsi, oli ta pärast revolutsiooni lüüasaamist sunnitud ennast Soomes varjama. 1913. aastal tuli ta tagasi Eestisse, kus ta varsti Uue-Vändra vallas arreteeriti. Jaanuaris 1914 mõisteti talle eksisteeriva korra vastu suunatud poliitilisest tegevusest osavõtmise eest 8 kuud kindlusevangistust («Töö Hääl» nr. 13, 30. jaanuaril 1914).

⁶⁵ «Edasi», Tallinn, 1912, lk. 23.

M. I. Kalinini poolt organiseeritud marksistliku ringi liikmeks.

Marksismi-leninismi teooria tundmine etendas J. Lilienbachi kirjanduslikus tegevuses määratu suurt osa.

Aastal 1905 ilmus J. Lilienbachi toimetusel kirjanduslik almanahh «Edasi». Vaatamata rangele tsensuurile jätkas ta reaktsiooniaastail mitmesuguste kirjanduslike almanahhide ja kogumike, nagu «Edasi», «Mõtted» jt. väljaandmist.

Suure poliitilise tähtsusega oli 1907. aastal ilmunud kirjanduslik kogumik «Tagasi», mis bolševistlikust vaatepunktist käsitles partei ajutise taganemise vajadust.⁶⁶

Näidates tsaarivalitsuse omavoli, kapitalistlikku ekspluateerimist, revolutsiooni kaasajooksikute reetlikkust, kutsus luuletaja nendes teostes töölisklassi üles valmistuma uueks võitluseks vabaduse ja sotsialismi eest. J. Lilienbachi revolutsioonilist tegevust hindas väga kõrgelt Eesti tööliikumise silmapaistev juht J. Anvelt, kes kirjutas: «Kõige silmapaistvamaks seltsimeheks Tallinnas oli tol ajal bolševistlik kirjastaja J. Lilienbach.»⁶⁷

J. Lilienbachi poolt toimetatavatele väljaannetele tegid kaastööd proletaarsed ja demokraatlikud kirjanikud V. Buk, V. Mölder, O. Münther, G. Tikerpuu, E. Vilde, A. Tammsaare, E. Peterson (Särgava), kunstnik A. Laipmann (Laikmaa) jt. Nende teoste peateemaks oli töörahva raske elu ja võitlus vabaduse eest.

Tõsist tähelepanu pöörasid proletaarsed kirjanikud ka võitlusele eesti kodanluse reaktsioonilise ideoloogia vastu. Nad paljastasid kodanlike kunstiteooriate olemust, kiskusid dekadentidelt «parteituse» võltsmaski, millega aitasid kaasa tööliste ja talupoegade teadlikkuse tõusule. Eesti bolševikud hindasid kõrgelt silmapaistvate eesti kirjanike-demokraatide teeneid võitluses tsarismi vastu. Bolševikud toetasid neid igati ja püüdsid neid kodanluse vihaste kallaletungide eest kaitsta. Selle kinnituseks on bolševistliku ajalehe «Kiir» korduvad väljaastumised E. Vilde kaitseks.

⁶⁶ Lendleht algas sõnadega: «Kui aga sa selgesti näed, et tugevamad on vastaste väed, et tingimata alla sa jäeksid, kui otsekohe lahingusse läeksid, ja et jõudu ja elu alal hoida, siis — muidugi — ajuti — tagasi!»

⁶⁷ EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Arhiiv, f. 25, nim. 2., s.-ü. 32, l. 35.

Ka bolševike ridades oli tõsiseid kõrvalekaldumisi revolutsioonilisest sotsiaaldemokraatlikust taktikast. Partei peajoonest kõrvalekaldujateks said otzovistid ja leplased. Viies ellu oma revolutsioonilist joont, tuli bolševikel võidelda kahel rindel, oportunistliku kahe eri kujuga parteis: likvideatorite, partei avalike vaenlaste, ja otzovistide, partei varjatud vaenlaste vastu. V. I. Lenin nimetas otzoviste pahupidi likvideatoriteks ja märkis, et otzovism viib paratamatult likvideatorlusele. Loobudes legaalsest tööst, andsid otzovistid kõik legaalsed töölisorganisatsioonid menševike-likvideatorite kätte rendile. Kõikumised bolševike organisatsioonides nõrgendasid nende autoriteeti tööliste hulgas. Selgus, et otzovistid on suureks takistuseks bolševike organisatsioonide kindlustamisel. Bolševike ette kerkis edasilükkamatu ülesanne—kihutada otzovistid bolševike organisatsioonidest minema. Selleks kutsutigi juunis 1909 kokku bolševike ajalehe «Proletari» toimetuse laiendatud nõupidamine, kus arutati otzovismi ja ultimatismi küsimust, küsimust jumalaehitamise tendentsist sotsiaaldemokraatide ringkonnas jm. Otsuse resolutsioonis öeldi, et bolševismil kui kindlakskujunenud voolul VSDTP-s pole midagi ühist otzovismi ja ultimatismiga ja et bolševike fraktsioon peab pidama kõige otsustavamalt võitlust nende kõrvalekaldumiste vastu revolutsioonilise marksismi teelt.⁶⁸ Nõupidamine heitis otzovistid bolševike organisatsiooni ridadest välja. «Proletari» laiendatud toimetuse nõupidamine mõistis samuti teravalt hukka Lunatšarski artiklites propageeritava jumalaehitamise kui voolu, mis on lõõnud lahku marksismi põhialustest. Samal ajal tuli bolševikel väsimatult ja süstemaatiliselt võidelda juudas Trotski ja ta maskeeritud käealuste Kamenevi, Zinovjevi jt. vastu. Trotskism oli likvideatorluse erikujuks. Varjates end «pahempoolse» fraseoloogiaga, pettes töölisi sellega, et ta kuulutas ennast väljaspool fraktsioone olevaks, oli trotskism parteile kõige suuremaks paheks. Hiljem organiseeris Trotski mitmesugustest parteivastastest rühmadest Augustibloki V. I. Lenini vastu eesmärgiga asendada revolutsiooniline sotsiaaldemokraatlik partei oportunistliku, vormitu parteiga.

⁶⁸ NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, 7. väljaanne, Tallinn, 1956, lk. 220.

Parteile kriitilisel ajal, kui temas eriti teravnes fraktsiooniline võitlus, püüdis osa tema liikmeid — leplased — «ühtsuse» loosungi all summutada printsiipiaalseid lahkhelisid sotsiaaldemokraatia teooria ja taktika küsimustes. Leplased olid Trotski otsesteks käsilasteks ja sarnanesid temaga nii ideeliselt segaste vaadete kui ka printsiibitu poliitika poolest. V. I. Lenin seadis leplased kui oportunistid ühte ritta likvidaatorite ja Trotskiga.

Oportunistlik vool otzovismi näol esines ka VSDTP Eesti organisatsioonis, kuid mitte sellises ulatuses kui Peterburis. Selle nimekaid esindajaid Eestis ei olnud. Otzovistlikud vaated üksikute parteilaste hulgas said Eestis alguse juba III Riigiduumade valimiste ajal, kui osa bolševikke, kes ei mõistnud muutunud olukorra olemust maal, kutsusid üles III Riigiduumade valimisi boikoteerima.

Eesti otzovistid ei mõistnud reaktsiooni ajajärgu omapära, millest tulenes ka nende ebaõige taktika. Nad kasutasid ikka veel võitlusmeetodeid, mis olid iseloomulikud revolutsioonilise tõusu ajajärgule, ega tahtnud leppida paratamatusega teha «halli», «igapäevast» tööd tööliste hulgas. Nende arvates oli selleks agitatsiooni- ja propagandatöö illegaalses töölisorganisatsioonides. Nad lobisesid vastutustundetult relvade muretsemisest, võitlussalkade organiseerimisest, nagu oleks revolutsiooniline situatsioon juba alanud ja uus revolutsioon ukse ees.⁶⁹

Paljastades otzoviste, kirjutas V. I. Lenin artiklis «Otzovismi ja jumalaehitamise pooldajate fraktsionist»: «Meie kangelastel, kes on pähe õppinud bolševistlike sõnade katkendid, tuleb kõik välja vastupidi: võitluse kõrgemaid vorme, mis kuskil ega kunagi maailmas pole õnnestunud ilma rahvahulkade otsese pealetungita, soovitatakse esmajoones kui terava reaktsiooni ajastul «võimalikke», — võitluse madalamaid vorme aga, mis ei eelda niivõrd otsest seadusest läbimurdmist rahvahulkade võitlusega, kuivõrd seaduse *ärakasutamist* propagandaks ja agitatsiooniks, mis rahvahulkade *teadvust* võitluseks *ette valmistab*, kuulutatatakse «võimatuiks»!!»⁷⁰

⁶⁹ VSDTP Eesti organisatsiooni Suure-Jaani konverentsi protokoll, MRAKA, f. 102, s.-ü. 5, osa 93, A. — 1910, l. 6 g.

⁷⁰ V. I. Lenin, Teosed, 16. kd., lk. 17—18.

Eesti bolševikud võitlesid juba otzovistliku voolu tekkimise algpäevil selle oportunistlike avalduste vastu. Nad paljastasid otzovistide väära ja avantüristliku taktika. Suure-Jaani parteikonverentsil rääkisid mõned delegaadid — A. Viisman jt. — oma sõnavõttudes, et valimiseelsetel koosolekutel on võimalik teha agitatsiooni või äärmisel juhul avalikult kritiseerida võimude tegevust ja seaduste puudusi. Lähtudes sellest, pidi partei kasutama duumat ja duumaseadusi oma huvides, et paljastada teiste parteide tõelist olemust ja tutvustada rahvahulki sotsiaaldemokraatide vaadetega: «Duumat on vaja kasutada protestitribüünina, kust kanduvad kogu maailma Venemaa vaevatud ja orjastatud klasside oiged ja valuhüüded.»⁷¹

Küsimus tööst legaalsetes organisatsioonides oli väga terav ka uue revolutsioonilise tõusu aastail. Selle küsimuse ümber toimusid vaidlused, mis kajastusid töölisajalehe «Kiir» veergudel. Artiklis «Kui kaugele käsikäes» kirjutas ajaleht «Kiir»: «Ühed eitavad igasugust koostöötamise soovitusi; teised on valmis nii kaugele minema, et igasugune tööliklassi iseseisev taktika, tema isearaline ilmavaade õrnatundeliseks viisakuseks muutub, mida muidugi oludega vabandatakse.»⁷² Eesti bolševike poliitilise joone väljendajana võttis ajaleht mõlemad oportunistlikud voolud terava kriitika alla ja näitas, et «loomulikult ei tohi meie selle poolt olla, et töölised meil praegusel silmapilgul kõiki neid asutusi — seltsisid, lugemisringisid jne. boikoteeriks, mis mitte oma enamuses klassiteadvuslised pole. Sel korral tuleks meie arusaavatel töölistel kahtlematult mõnelegi ametiühisusele selga pöörata, sest tihti tuleb nende liikmete enamuse klassiteadvuse kohta suur küsimuse märk panna.»⁷³

3. Eesti proletariaadi streigivõitlus 1907—1909

Vaadeldaval ajajärgul oli Eesti töölisliikumise kõige olulisemaks nähtuseks tööliste streigivõitlus.

Veel 1907. aasta suvel, varsti pärast 3. juuni riigipöö-

⁷¹ MRAKA, f. 102, s.-ü. 5, osa 93, A. — 1910, l. 6 g.

⁷² «Kiir» nr. 57, 25. mail 1913.

⁷³ Sealsamas.

ret, toimuvad mitmetes Tallinna tehastes küllaltki suured streigid.

Kõrget organiseeritust streigivõitluses näitasid reaktioonistaail Krulli masinaehitustehase töölised. 6. juuli hommikul alustasid nimetatud tehase kõik 340 töolist streiki ja esitasid terve rea majanduslikke nõudmisi. Nõuti trahvide kaotamist, laupäeval 9-tunnilise tööpäeva eest 10 tunni tasu maksmist, arstiabi tööliste perekonnaliikmetele, haiguspäevade puhul abiraha maksmist poole päevapalga ulatuses või tehase kulul haigekassa organiseerimist⁷⁴ jne. Streik kestis kaks ja pool päeva ning lõppes tööliste võiduga. Tehase administratsioon oli sunnitud kõikide eespool märgitud punktide suhtes tööliste kasuks olulisi järeleandmisi tegema.

10. juulil algas streik vagunehitustehases «Dvigatel». Katlamaja töölised lõpetasid katelde kütmise, mille tagajärjel pidi jääma töö seisma ka teistes töökodades, kus masinad käivitati auru jõul. Streigi põhjuseks oli ühe kütja vallandamine. Töölised esitasid järgmised nõudmised: vallandada tööliste poolt vihatud meister, tõsta palka 3 rubla võrra kuus ja lühendada tööpäeva.⁷⁵ Streiki juhtisid bolševikud. 13. juulil ilmusid töölised proklamatsioonidega, kus masinaosakonna töölisi kutsuti üles mitte loobuma oma nõudmistest, ülejäänud töölisi, kes ei olnud streigiga liitunud, aga toetama streikijaid.⁷⁶ Vaatamata sellele, et tehase administratsioon ähvardas kütjad vallandada, ei taganenud need oma nõudmistest. Alles 23. juulil alustas tehase tööd pärast streigimurdjatekütjate töölevõtmist. Streigi tulemusena saavutati osaline palgatõstmine ja vihatud meistri vallandamine.

Samaaegselt «Dvigateli» streigiga toimus streik ka tselluloosivabrikus Osse ja Ko. Veel enne streiki tekitas tööliste hulgas suurt pahameelt tööpäeva pikendamine. Tööliste vastuseisu tõttu oli vabriku administratsioon sunnitud tööpäeva uuesti lühendama 10 tunnile, kuid ühtlasi vähendas ta ka tööliste palka, mis ajas tööliste meeled veelgi rohkem ärevile. Rahustamiseks otsustas vabriku administratsioon vallandada viis eesrindlikku töolist, kuna neid peeti peamisteks agitaatoriteks ja tööliste eest-

⁷⁴ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1 (A), toim. 175 — 1907. a., l. 21.

⁷⁵ «Ревельские Известия» № 158, 14 июля 1907 г.

⁷⁶ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., s.-ü. 88, osa 2 — 1907, l. 237.

vedajateks. See lisas viimase tilga tööliste kannatuskari-
kasse. Nad korraldasid koosoleku, kus nõuti vallandatud
tööliste tööle tagasi võtmist. Ühtlasi nõudsid töölised, et
vallandataks kaks töölistena esinevat provokaatorit, kes
pidevalt esitasid vabriku administratsioonile salakaebusi
revolutsiooniliselt meelestatud tööliste kohta. Streik, mis
kestis seitse päeva, lõppes tööliste osalise võiduga. Viis
vallandatud töolist võeti tööle tagasi.

Streigiliikumisest ei võtnud osa mitte ainult mehed ja
naised, vaid ka lapsed ja alaealised. 1907. aasta 5. juuli
lõuna ajal hakkasid streikima Wiegandi vabriku 40 õpi-
last. Nad nõudsid päevapalga tõstmist (töölevõtmisel pidi
õpilane saama 3 kopikat tunnis, kusjuures iga poolteise
aasta pärast pidi tunnitasu kopika võrra tõusma, õppeaja
lõpul aga pidi tunnitasu olema vähemalt 12 kopikat) ning
õppeaja lühendamist neljalt aastalt kolme ja poole
aastani. Streik kestis poolteist päeva ja lõppes streiki-
jate lüüasaamisega.⁷⁷

Kõige pikemaks streigiks 1907. aasta teisel poolel oli
Tallinna laeva- ja mehaanikatehase tööliste streik. Sama
tehase töölised võtsid osa ka juulis toimunud streigist,
mille põhjuseks oli tööliste trahvimine.⁷⁸

11. oktoobril katkestasid tehase veduritsehhi töölised
töö ja kogunesid töökotta. Hiljem korraldati vabrikuhoo-
vis koosolek. Otseseks tööliste rahulolematuse põhjuseks
oli tööhinnete alandamine. Ähvardades politseinike koha-
lekutsumisega, püüdis administratsioon kahel korral töö-
liste koosolekut laiali ajada, kuid töölised ei kartnud
ähvardusi ja esitasid tehase administratsioonile oma
nõudmised: vallandada tööliste poolt vihatud meister ja
tõsta tööhindeid 50% võrra.⁷⁹ Need jäeti rahuldamata.
Järgmistel päevadel hakkasid töölised meistrit ignoree-
rima ja keeldusid tema korraldusi täitmast. 15. oktoobril
otsustasid nad meistri kõrvaldada. Administratsioon kut-
sus kohale politsei. Meistri näpunäidetel arreteeriti 10
inimest, kes kui streigi juhid mõisteti kaheks nädalaks
vangi. 17 töolist vallandati. Arreteerimistele ja vallanda-
mistele vastasid veduritsehhi töölised üksmeelse strei-

⁷⁷ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 99, s.-ü. 88, osa 10 — 1907.

1. 59, «Ревельские Известия» № 151, 6 июля 1914 г.

⁷⁸ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 99, s.-ü. 88, osa 10 — 1910,

1. 59.

⁷⁹ MRAKA, f. 102, s.-ü. 241 — 1907, l. 27.

giga. Tehase administratsioon vallandas kõik 136 töolist ja avaldas mõne aja pärast kuulutuse uute tööliste töölevõtmise kohta. VSDTP Kopli Rajooni Komitee, kes juhtis streiki, andis välja erilendlehe, kus hoiatati töölisi, et veduritsehhi töökohad on boikoti all ja iga töolist, kes julgeb vallandatud tööliste asemel tööle hakata, loetakse streigimurdjaks — tööliste ürituse reetjaks. «Proletaarlaste ühistunne ja ütehoidmine, isiklikkude huvide ohvrikstoomine üldsuse kasuks,» kirjutati lendlehes, «on tööliste võidu pant igas kokkupõrkamises vereimeja-kapitalistiga.»⁸⁰ Lendleht lõppes sõnadega: «Ainult võitluses tööandjatega võime omale vähegi inimeste kohase elamise luua.»⁸¹

Streik venis pikale. Kõigi eesti metallitööliste pilgud olid pööratud oma seltsimeestele, nad toetasid streikijaid nii materiaalselt kui ka moraalselt.

31. oktoobril õnnestus tehase administratsioonil streigimurdjate abiga tsehhis osaliselt tööd alustada ja alles 21. jaanuaril suudeti streikijate vastupanu lõplikult murda ning tehases töö käima panna.⁸²

Koos majanduslike streikidega toimusid ka poliitilised väljaastumised.

Eesti tööliste kõige suuremaks poliitiliseks väljaastumiseks 1907. aastal oli 16. oktoobri streik. Nagu 9. jaanuari, nii oli ka see päev Eesti proletariaadi leinapäevaks.

Hinnates 1905. aasta 9. jaanuari tähtsust, kirjutas V. I. Lenin: «Töölisklass sai kodusõja suure õppetunni; proletariaadi revolutsiooniline kasvatus astus ühe päevaga edasi nõnda, nagu ta poleks suutnud astuda halli, argipäevase, mahasurutud elu kuude ja aastate kestel.»⁸³

16. oktoober oli eesti tööliste teiseks veriseks õppetunniks, mis järjekordselt paljastas töölistele tsaarivalitsuse timukanägu. Vaatamata menševike vastupanule, tegid bolševikud selleks päevaks aktiivselt ettevalmistusi; VSDTP Tallinna Komitee nimel anti välja üleskutse, mis innustas kõiki töölisi korraldama üldist protestistreiki tsaarivalitsuse poolt toime pandud kuritegude

⁸⁰ MRAKA, f. 102, s.-ü. 241 — 1907, l. 27.

⁸¹ Sealsamas.

⁸² Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1 (A), s.-ü. 56 A, — 1907—1912, l. 2.

⁸³ V. I. Lenin, Teosed, 8. kd., lk. 76.

Tallinnas Uuele turule 16. oktoobri veretöö ohvrite mälestuseks püstitatud rist pärgadega.

vastu.⁸⁴ Kubermangu võimude poolt tarvitusele võetud abinõudele vaatamata ei suudetud tööliste üldstreiki nurja ajada.

22. novembril 1907 kuulutasid «Dvigateli» töölised Riigiduma sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni saadikute kohtuprotsessi puhul välja poliitilise protestistreigi. Tööliste protestihäälega ühinesid ka revolutsiooniliselt meelestatud Tartu ülikooli üliõpilased. 18. novembril toimus

⁸⁴ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 99, s.-ü. 88, osa 10 — 1907, l. 158.

üliskooli aulas avalik üliõpilaste koosolek, millest peale üliõpilaste võttis rohkesti osa ka kõrvalisi isikuid. Bolševike vaateid pooldavad üliõpilased paljastasid oma kõnedes III Riigiduuma rahvavastast iseloomu ja kutsusid üles võitluse tsaarivalitsuse vastu ning organiseerima kohtupäeval protestidemonstratsiooni. Koosolekul võeti vastu otsus avaldada tsaarivalitsuse tegevuse vastu protesti ühepäevase streigiga.⁸⁵

Kokkuvõttes tuleks märkida, et streigiliikumise laine 1907. aastal oli Eestis võrdlemisi tugev. Nagu teame, oli Eestis streikidest osavõtjate arv kõige suurem 1905. aastal. 1906. aastal võttis Eestimaa kubermangus streikidest osa ametlike andmete alusel 9488 inimest, 1907. aastal aga 13 686 inimest.⁸⁶

Suhteliselt suur streikidest osavõtjate arv 1907. aastal oli tingitud sellest, et metallitööstuse töölised streikisid korduvalt. Eespool nimetatud streikidest osavõtjate üldarvust 1907. aastal langes metallitöölise arvele 8192 osavõtjat, s. o. peaaegu 60%.

⁸⁵ Eesti NSV RAKA, I. 296, nim. 102 (50), s. ü. 20 — 1908, I. 16, 23.

⁸⁶ В. Е. Варзар, Статистика стачек рабочих на фабриках и заводах за 1908 г. Приложение, Петербург, 1910 г.

16 Oktobri Mälestused.

Werega pöörduti Leid rahvale!..

On fändmisi tüümeste elus, mis furaigi ära ei unustata, ei mäda ära unustata... Sellest on net lihts hüpnosti meid muhurnud

On fändmisi rahwaste elus, mis wesi palju polju põlmi taga järele mäletamad ja mille ees nii noored kui wanad wõitluse sõdamega pilgufetele teistama jätawad, et miibigi puhoosi ja fuuri oma hingest etelada ja tolmude langemud mi mõnedgi wõitlusest piarwad weli mõtlejateid furtitabes. Wanad weli aut tuld raugepaaste fõuete walades.

Üks niifugusteis falmuhest on — meie praeguse hirmumõistuse fännitus. — 16 oktober!... Üks fõugine õhu tu meelitab paljusi inimesi tedusi wälja. Äuru peale kogus lõjaristateta rahwas, wanafefed ja lasted. Kolmigi mõnda minejad jätawad peatama. — Ja mis fild ka mitte? Üles ja praegu ühe fõabit, fies fümamaliifijest lõbräälmifelt tagasi oli tuinud, et fuberner Kopujin fõit tabanud teha, mis tema mõimufes on, et wõerwalmifst ära koitfa. — aga mõimud oli fõlmefel fuurl!

Tõhennab, et tui tema fõabitub wastu wõtab; nennbega (äbräätmifsi peab; neile wõstufeid annab, mis ja wõitub rahwale älenbma peanab, fies ta kogumms lubatud on. Wõastafel fõrral oiefat te fõba ju fõabitufete ära fõelanud. Mii harutat rahwas fõruploifil ja fõulab paha aimamata fõnolejate, fies fõelle üle nõu peanab — fõubas, fõinaga fõõb fõrta, mis elanifa fõige wõimwalia eest fõitfiele, fõubufatab. Oli ju fõllefst Kopujin nõus oiefat töõfite fõllefialgab fõie fõatub.

Fõal fõrtaga pajana hell, kagin, järele jädmatu rugin, fõulde miigin, hõba fõfa, agamine, hõigamine. Ja inimesfed wõitlusew fõnnitufena fõakif, wõri wõimud ojana fõimif. Omad löstega, wanafefed, mehed noistega, fõit nad lamawad fõel. Teobmatu miifõraft, nenne fõlmanud wõitufete nõgufete et jõubud fõegi imetufes fõitfõba — mi teobmatu tabufõmb neid wõitufalifet fõulid!

Rõnba tabeti maabufefe wõite wõetefe ära lümmatada!... Mii fõimif meile 16 oktober fõlmale! — Ja jale mõrtufufefe neer termitas tema fõndimifil. Wõit wõitife neer; fõubus wõri fõimide pealt ja fõimud punane ristik. Põitife punane ristik, poigale, fõu mi palju wõlu, meile fõitmit, fõnnatufit, fõitufe wõrd!... Ega ka fõbaji fõitufi pea!

Ega rahwa fõhõmes fões, — mõdfõag miibagi, miibagi wõgemud õhwarbamad fõitufes fõel. Ja amaldas ennast maimele põwale 16 oktoberil, ja amaldas ennast iga aasta 16 oktoberil wõesti, fõalajafel, nõgemata — õhwarbamifelt. Et palufõba fõrd mõdõga loimena, ja palufõba rõõmus fõle, ja fõuretaba fõurmas. Fõurmas fõle, fies mõrtufufetele rahufife rahwa tapmife eest tãnu amaldas, auu wõlfaif määrtas...

Ega rõhufufete rinnafst fõulef igo aastu 16 oktoberil wõesti wõgete fõina laul, fõto, fõalajafel, mõlõstufelz oma langemud, fõapetub wõnabafefe, õbafefe, fõbafefe, emafefe ja lastefu... Tõufõeb nenne wõrege fõafufes fõlmude ees aut fõau fõalaja, õhwarbamifelt, fõni õbafõrta wõibu rikkaf üe ma fõinetafede wõlufit fõlõama fõalfab neid fõurwaf iga fõurtes; tãnuas nenne tõõd mõlõstafef, nenne fõalmufi õhufides, nenne fõugufi lastefu õbafst amõd.

Ega ta tãnu fõlm wõrtat õbafst fõba mõrtufufa tõõd, fõufõeb meile rinnafst mõgete fõina laul wõeli fõõbamafit, fõalajafit, — nelle, leba wõrege rahwale pöördumif!

Leid neelaf wõime mõitufefe wõib, Te fõurite mõrtufufa fõle all...

W. S. S. P. Kullinna fõmitte.

Переводъ «Возвращаю Творца».

Lendleht «16. oktoobri mälestuseks».

1907. aasta streigiliikumises tuleb märkida ka poliitiliste streikide osa. 1907. aastal oli ametlikel andmetel ainult 1905. aasta 16. oktoobri sündmustele pühendatud streigist ja II Riigiduumasotsiaaldemokraatide duumasaadikute kohtuprotsessi vastu suunatud protestistreibist osavõtjaid rohkem kui 5000 inimest,⁸⁷ s. o. peaaegu 37% streikijate üldarvust.

1908. aastal toimus rida suuri tööliste streike, kuid eri tööstusharude tööliste osavõtt nendest oli vähem aktiivne.

Majanduslikud streigid toimusid 1908. aasta esimesel poolel Tallinna metallitööstustes — 4. märtsil «Dvigatelis»⁸⁸, 10. märtsil elektrimasinatehases «Volta»⁸⁹, 16. aprillil Tallinna metallitehases ja laevaremonditehases ning 28. aprillil plekitoodete tehases «Zvezda»⁹⁰.

Kõikide nende streikide põhjustajaks oli tööliklassi olukorra halvenemine seoses ettevõtjate kallaletungiga tööliste õigustele.

Kui raske ka oli tööliste elu, ühendas neid isegi süngeil reaktsiooniaastail proletaarse solidaarsuse tunne. Seoses kahe valaja vallandamisega hakkasid 16. veebruaril 1908 Tallinna Wiegandi masinaehitustehases streikima 46 töolist. 29. veebruaril vallandas tehase omanik kõik streikivad töölised ja värbas nende asemele Peterburist 18 uut valajat. Tutvunud kohapealse olukorraga, keeldusid Peterburist saabunud vene seltsimehed tööle hakkamast ja sõitsid 3. märtsil Peterburi tagasi.⁹¹ Streik kestis 22 päeva ja lõppes tänu valajate visadusele ning teiste metallitöölise toetusele tööliste võiduga.

1908. aasta esimese poole kõige suuremaks streigiks oli Tallinna tööliste 1. mai streik, mis toimus kohalike VSDTP illegaalsete organisatsioonide juhtimisel.⁹² Politseidepartemangu andmetel võttis streigist osa umbes 1/5 Tallinna töolistest.⁹³ Tallinna metallitehase 666-st tööli-

⁸⁷ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1 (A), s.-ü. 175 — 1907, l. 33.

⁸⁸ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 100, s.-ü. 88, osa 10 — 1908, l. 30.

⁸⁹ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1 (A), s.-ü. 177 — 1907—1914, l. 16.

⁹⁰ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1 (A), s.-ü. 177 — 1907—1914, l. 16.

⁹¹ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 100, s.-ü. 88, osa 10 — 1908, l. 30.

⁹² Sealsamas, l. 46.

⁹³ Sealsamas.

sest võttis vabrikuinspektsiooni andmetel streigist osa 386 töolist. Samadel andmetel võttis 1. mai streigist osa üle poole «Volta», Krulli ja «Zvezda» tehase töolistest.⁹⁴

1. maid tähistasid ka maakonnalinna töölised. Mai-püha eel levitati Tartus Läti Sotsiaaldemokraatide Liidu Keskkomitee lendlehti. Nii tähistasid Bendsit Dobrušnisi pealsetegemise töökoja töölised 1. maid streigiga.⁹⁵ Inserter Porti Viljandi masinaehitustehase eesrindlikud töölised agiteerisid kõiki oma kaaslasi osa võtma 1. mai streigist. Mõlemas linnas pani politsei tööliste hulgas toime arreteerimisi.⁹⁶

Sama aasta juulis toimus streik Narva lähedal asuvas N. Germonti saevabrikus. Töölised nõudsid palga kõrgendamist. Streik lõppes tööliste nõudmiste osalise rahuldamisega.⁹⁷ Samal aastal toimus lühiajaline streik ka Lutheri vineeri- ja mööblivabrikus.⁹⁸ 1908. aasta arvele langeb kõige suurem reaktsooniaastail Eestis toimunud «Volta» tehase tööliste streik, mida juhtisid bolševikud ja metallitöölised ametiühing. Tehase vanadel töölistel on see streik veel praegugi hästi meeles. Streigi põhjuseks, nagu märgivad oma mälestustes vanad töölised ja mis on kindlaks tehtud ka arhiivimaterjalide alusel, oli süstemaatiline palga vähendamine. «Volta» tehase streik algas 1908. aasta 14. augustil.⁹⁹ Enne streigi algust toimus tööliste üldkoosolek, kus arutati metallitöölised ametiühingu poolt varem heakskiidetud nõudmisi. Eestimaa kuberneril andmeil esitati vabriku administratsioonile järgmised nõudmised:

«1. Määrata kindlaks tööhinded ja panna need töökodadesse välja.

2. Määrata kindlaks meistri ja töölise vaheline vaba kokkulepe tükitööl ning kui tööline eksib hinnas ja ei tööta välja normi, siis tasuda talle päevapalga alusel.

3. Maksta eritasu valu- ja joonisevigade või nende ümbertegemise puhul.

⁹⁴ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1 (A), s.-ü. 177 — 1907—1914, l. 19, 25.

⁹⁵ Eesti NSV RAKA, f. 325, nim. 1, s.-ü. 1027 — 1908, l. 127.

⁹⁶ Eesti NSV RAKA, f. 350, s.-ü. 2 — 1908, l. 451.

⁹⁷ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1 (A), s.-ü. 177 — 1907—1914, l. 25.

⁹⁸ Sealsamas.

⁹⁹ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 100, s.-ü. 88, osa 2 — 1908, l. 10.

4. Vallandada tehase juhataja hr. Hofmann tema jämeda käitumise pärast.

5. Ära muuta tööliste põhjusega vallandamine.

6. Ära muuta tööliste vallandamine mittekasulikust tööst keeldumise pärast.

7. Tööriistade normaalse (loomuliku) katkimineku puhul töölisi mitte trahvida.

8. Remontida ning korda seada söökla, pesemisruum jt.»¹⁰⁰

Eestimaa kuberneri ettekandes politseidepartemangule puudub üks peamistest tööliste nõudmistest, mis figureerib II jaoskonna vabrikuinspektori ettekannetes, nimelt enne Hofmanni kohaleasumist kehtinud tööhinnete taastamine.¹⁰¹

Streigi juhtimiseks valiti koosolekul streigikomitee, kuhu kuulusid ka bolševikud G. Kudeberg ja J. Soo. Vabriku administratsioon keeldus tööliste nõudmisi täitmast ja kuulutas välja lokaudi. Pikale veniva streigi tõttu sattusid töölisel raskesse majanduslikku olukorda. Sellel kriitilisel momendil tulid töölistele appi ametiühingud, kes oma vähestest ressurssidest andsid streikijatele toetust.¹⁰² Pärast kuuajalist streiki sai tehas värvatud streigimurdjate abil osaliselt tööd alustada.¹⁰³ Alates 16. augustist kuni 8. oktoobrini pandi tehase värava juurde ning lähimasse ümbrusse jala- ja ratsapolitsei patrullid, kes pidid streigimurdjaid kaitsma. Tööliste viha streigimurdjate vastu oli väga suur, sageli said kõige agaramad streigimurdjad koduteel tööliste poolt organiseeritud valvepostide käest peksa.

Tööliste võitlus muutus iga päevaga raskemaks. Majanduslike raskuste tõttu kasvas streigimurdjate arv. Isegi vanade tööliste hulgas leidis neid, kes olid streigi lõpetamise poolt ja asusid enne streigi lõppu tööle. Normaalne töö algas tehases 1908. aasta 1. novembril.¹⁰⁴

Tehase administratsioon rahuldab mõningad tööliste

¹⁰⁰ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 100, s.-ü. 88, osa 2 — 1908, l. 2.

¹⁰¹ Eesti NSV RAKA, f. 208, nim. 1 (A), toim. 60 — 1908—1911, l. 60.

¹⁰² «Tallinna Teataja» nr. 48, 12. aprillil 1910.

¹⁰³ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 100, s.-ü. 88, osa 2 — 1908, l. 10.

¹⁰⁴ Eesti NSV RAKA, f. 208, nim. A — 1, s.-ü. 60 — 1908—1911, l. 160.

nõudmised. Tehase juhataja Hofmann vallandati ning järeleandmisi tehti ka terve rea teiste nõudmiste osas, kuid kategooriliselt keelduti endiste tööhinnete kehtestamisest.¹⁰⁵

Peale eespool nimetatud streikide toimusid 1908. aasta teisel poolel majanduslikud streigid 30. juulil Tallinna ehitusmaterjalide tehases, millest võttis osa 351 töölisl¹⁰⁶, ja 1. septembril alanud poolteispäevane streik Krulli masinaehitustehases.¹⁰⁷ Need mõlemad lõppesid tööliste lüüasaamisega.

16. oktoobrit tähistasid Tallinna töölised igal aastal traditsioonilise poliitilise streigiga. Tehastes ja vabrikutes levitasid nad hulgaliselt sellele päevale pühendatud revolutsioonilisi proklamatsioone ja kutsusid üles ühepäevasele poliitilisele streigile. Uuele turule, kus toimus rahuliku demonstratsiooni tulistamine, pandi ööl vastu 16. oktoobrit tööliste poolt pärg 1905. aasta ohvrite mälestuseks. Politseidepartemangu andmete järgi toimusid 16. oktoobril kümnes Tallinna suurettevõttes tööliste poliitilised streigid (umbes 5000 osavõtjaga).¹⁰⁸ Eestimaa kuberneri ettekandes märgitakse selle streigi kohta, et kõige üksmeelsemalt streikisid metallitööstuse töölised.

1908. aastal mitmesugustes tööstusharudes toimunud streikide kohta esitatud andmed näitavad, et Eesti tööliste väljaastumistes peitus veel küllaltki suur organiseeritud jõud. Ametlike andmete järgi oli 1908. aastal Eestis 27 streiki, millest võttis osa 7662 inimest.¹⁰⁹ Streikijate üldarvust langes metallitöölise arvele 4624 inimest, s. o. rohkem kui 60%. See räägib sellest, et metallitöölised, kes esimese Vene revolutsiooni ajal omandasid streigivõitluse kogemuste suure pagasi (1905. aastal oli 48 654-st streikijast 23 843 metallitöölist)¹¹⁰, tegid

¹⁰⁵ Eesti NSV RAKA, f. 208, nim. A — 1, s.-ü. 60 — 1908—1911, l. 160.

¹⁰⁶ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 100, s.-ü. 88, osa 10 — 1908, l. 63.

¹⁰⁷ Sealsamas, osa 2 — 1908, l. 6.

¹⁰⁸ Sealsamas, osa 10 — 1908, l. 79.

¹⁰⁹ В. Е. Варзар, Статистика стачек рабочих на фабриках и заводах за 1908 г. Приложение, Петербург, 1910 г.

¹¹⁰ В. Е. Варзар, Статистика стачек рабочих на фабриках и заводах за 1905 г. Приложение, Петербург, 1908 г.

ka nüüd kõik selleks, et massilise tööpuuduse ajal, kui kapitalistid suunasid oma pealöögi just nende vastu, kapitali pealetungi organiseeritult tagasi lüüa.

1908. aasta streigivõitluse kokkuvõtted näitavad, et tööliste aktiivne osavõtt streigivõitlusest väheneb. Kui 1907. aastal võttis streikidest osa 40,4% Eestimaa kubermangu tööstustöölised (üldse oli tööstustöölisi 15 439), siis 1908. aastal langes see protsent 35,3-le. Järelikult eelmise aastaga võrreldes streigiliikumine mõnevõrra langes.

Seoses sellega tuleb märkida, et pärast revolutsiooni lüüasaamist toimus Venemaa eri rajoonide tööliklassi streigivõitlusest taganemine ebaühtlaselt. Näiteks võttis 1908. aastal streikidest osa Eestimaa kubermangus keskmiselt 35,3%, Liivimaa kubermangus 23,3%, Peterburi kubermangus 13,9% tööstustöölised jne. Eriti aktiivselt võtsid 1908. aastal streikidest osa Bakuu kubermangu töölised, kus streikis keskmiselt 69,3% töölised.¹¹¹

1909. aastal jätkus Eestis streigiliikumise edasine langus. See avaldub nii streikide hulga kui ka streikijate arvu vähenemises.

1909. aastal toimusid vabrikuinspeksioonile alluvates metallitööstuse ettevõtetes kolm streiki, paberi- ja tselluloositööstuse ettevõtetes kaks streiki ning puuvilla-tööstuse, puidu- ja linatööstuse ettevõtetes igauhes üks streik.¹¹²

1909. aasta streigiliikumises oli tähtsaks sündmuseks maalrite streik, mis algas 13. juulil ja mida juhtisid Tallinna bolševikud. Maalritöö oli hooajatöö ja sellest jätkus vaid 5—6 kuuks aastas. Töötades 12—14 tundi päevas, said maalrid selle aja eest (s. o. 5—6 kuu eest — *G. L.*) 150 rubla, millest pidi jätkuma kogu perekonna aastaseks äraelamiseks.¹¹³ Nagu andmetest selgub, streikis 189-st maalrist 134, kuna 55 neist jätkasid tööd. 18. juulil toimus bolševik J. Elbe juhtimisel maalrite üldkoosolek, millest võttis osa 175 inimest. Maalrite üldkoosolek võttis vastu otsuse, mille kohaselt maalrite minimaalseks päevapalgaks pidi olema 1 rubla 50 kopi-

¹¹¹ В. Е. Варзар, Статистика стачек рабочих на фабриках и заводах. Приложение, Петербург, 1908 г.

¹¹² Своды отчетов фабричных инспекторов за 1910 г.

¹¹³ «Тöö» nr. 9, 1909.

kat. Ületunnitöö eest pidi olema ette nähtud lisatasu. Maalriõpilaste õppeaeg ei tohtinud kesta üle kolme aasta, kusjuures esimesel aastal pidi maalriõpilase päevapalgaks olema 50 kopikat, teisel aastal 75 kopikat ja kolmandal aastal 1 rubla. Tööpäeva pikkuseks pidi laupäeval olema 8 tundi, teistel päevadel 10 tundi.¹¹⁴ Koosolek valis streigi juhtimiseks kümnest liikmest koosneva streigikomitee. Streigi puhul anti välja lendleht, millel oli allkirjaks — VSDTP ehitustöölise osakond.¹¹⁵ Lendlehes kirjutati tööliste nõudmistest, halvadest töötingimustest, tööliste põhjusest vallandamistest jne. Lendleht kutsus kõiki maalreid streigist osa võtma, et ühises võitluses oma majanduslikku olukorda parandada. Ettevõtjad pöördusid streigi mahasurumiseks abipalvega politsei poole, kes arreteris neli töolist. Streik lõppes tööliste osalise võiduga. Ettevõtjad olid sunnitud laupäevast tööpäeva lühendama 8-le tunnile, ka palka tõsteti. Maalrite 2. augusti üldkoosolekul märgiti, et streigi pooliku edu põhjuseks oli asjaolu, et suur osa maalreid hakkas juba siis tööle, kui tööliste ja ettevõtjate esindajatest koosnevas segakomisjonis streikijate nõudmiste arutamine alles toimus.¹¹⁶

1909. aastal toimusid tööliste streigid ka teistes linnades. 24. jaanuaril streikisid Tartus Mattieseni (praegu H. Heidemanni nim.) trükikoja töölised. Ladujad esitasid oma volinike kaudu trükikoja administratsioonile järgmised nõudmised: vallandada trükikoja ametnik Goldschmidt, kes alati laimas töölisi, ja võtta uuesti tööle laduja Amossov. Nende nõudmistega ühines 55 töolist 69-st. Trükitööliste väljaastumine oli Balti Trükitööliste Liidu Tartu osakonna poolt juba varem ette valmistatud. Streiki juhtisid endise VSDTP Põhja-Liivimaa organisatsiooni liikmed.¹¹⁷ Trükikoja omanik ei nõustunud tööliste nõudmistega ja vallandas kõik streikivad ladujad. Viis ladujat kui streigijuhid arreteriti politsei poolt. Trükitööliste Liidu Tartu osakond suleti.

Suureks ootamatuseks töökodade omanikele oli väi-

¹¹⁴ «Virulane» nr. 160, 20. juulil 1909.

¹¹⁵ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., s.-ü. 88, nim. 101, osa 2 — 1909, l. 3.

¹¹⁶ «Virulane» nr. 173, 4. augustil 1909.

¹¹⁷ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 101, s.-ü. 37, osa 2 — 1909, l. 1.

kese maakonnalinna Rakvere rätsepatöölise streik 1909. aasta maikuus. Sellest jutustas ametiühingute ajakirjas «Töö» üks streigist osavõtja järgmist:

«Rätsepad nõudsid tükitööhinnete tõstmist. See ajas meistrid marru, nad ähvardasid kõiki (rätsepatöölisi — G. L.) türmi panna. Kuid need ähvardused ajasid meid veelgi rohkem vihale ja me keeldusime otsustavalt vana tükitööhinnete alusel töötamast.

Streigist teatasime Narva ja Tallinna rätsepatele, et keegi nendest ei tuleks Rakvere rätsepatöökodadesse tööle. Streik lõppes rätsepate võiduga.»

1909. aastal toimunud streikidest oli kõige suurema tähtsusega 1905. aasta 16. oktoobri veriste sündmuste aastapäevaks korraldatud tööliste poliitiline streik. Juba varakult hakkasid Eesti bolševikud selleks tähtpäevaks ettevalmistusi tegema. Seda tõendab Eestimaa kuberner 1909. aasta 14. juuli ettekanne politseidepartemangule, milles avaldati arvamust, et «maalrite streik võib olla vahetus seoses arvatava poliitilist laadi üldstreigiga sama aasta sügisel».¹¹⁸ Saanud teada streigi ettevalmistamisest, ajas Eestimaa kuberner kõik tema käsutuses olevad jõud jalule. Oma valmisolekust streiki maha suruda teatas ta 9. oktoobril 1909 politseidepartemangule saadetavas ettekandes: «Hoolitsedes ka sellel aastal vajaliku korra säilitamise eest 16. oktoobril, astusin ma ühendusse kubermangu sandarmivalitsuse ülemaga, et aegsasti toime panna läbiotsimisi mõnede ametiühinguorganisatsioonide juhtide juures. Samuti astusin ma ühendusse kohaliku garnisoni ülemaga kahurväeosade ettevalmistamiseks, kes on valmis vajaduse korral tsiviilvõimudele appi tulema. Ühtlasi on Tallinna politseiülemale antud vastavad juhendid järelevalve organiseerimise kohta nii linnas kui ka kalmistul, samuti vabrikutes ja tehastes kuritegelike (s o. revolutsiooniliste — G. L.) väljaastumiste ärahoidmiseks ning kõrvaldamiseks.»¹¹⁹ Kuid ei läbiotsimised, arreteerimised ega teised kuberner poolt tarvitusele võetud abinõud ei suutnud streiki nurja ajada. Juba 16. oktoobri eelõhtul levitasid töölised tehastes ja vabrikutes illegaalseid lendlehti üleskutsega poliitilisele streigile. Sellest

¹¹⁸ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 101, s.-ü. 88, osa 2 — 1909, l. 2.

¹¹⁹ Sealsamas, l. 3.

streigist kirjutas saksa sotsiaaldemokraatlik ajaleht «Vorwärts»: «Vaatomata tugevdatud valvele organiseeriti Tallinnas kohaliku sotsiaaldemokraatliku komitee üleskutsel massiline streik neli aastat tagasi demonstratsiooni ajal mõrvatud seltsimeeste mälestuseks. Streigist võtsid osa 6734 mees- ja 1571 naistöolist, mis on Tallinna kohta väga suur arv. Puuvillavabrikus ei töötanud ükski naine.»¹²⁰

See streik kinnitas järjekordselt, et tsaarisatraapide kõikidele püüdlustele vaatomata ei õnnestunud neil hävitada Tallinna sotsiaaldemokraatlikku organisatsiooni, kes oli tööliste võitluse ideeliseks juhiks. Vaatomata kodanluse nuhkide jälitamistele tegutsesid reas ettevõtteis organisatsioonid, kes säilitasid sideme rahvahulkadega ja juhtisid nende võitlust oma rõhujate vastu.

Pärast 1905.—1907. aasta revolutsiooni lüüasaamist Venemaal alanud poliitilisele reaktsioonile kaasnes nationalismi kasv.

«Kontrrevolutsiooni ajajärk Venemaal on toonud mitte üksnes «välku ja müristamist», vaid ka pettumust liikumises, umbusku ühiste jõudude suhtes. Kui usuti «heldasse tulevikku», võitlesid inimesed üheskoos, olenemata rahvusest: üldised küsimused enne kõike! Kui hinge hiilis kahtlus, hakkasid inimesed laiali minema rahvuslikesse kortereisse: las igaüks loodab ainult enesele! «Rahvusprobleem» enne kõike!»¹²¹ kirjutas J. V. Stalin.

Natsionalismilaine tõusis ka Eestis, ähvardades küllaltki suure osa töolistest enda alla matta. Kirjanduses ja ajakirjanduses õhutasid eesti kodanlikud natsionalistid rahvusliku kultuuri arendamise loosungi all rahvuslikku vihavaenu, et lõhkuda eesti ja vene tööliste ühist võitlusrinnet. Natsionalismi kasvu Eestis soodustas tsaarivalitsuse šovinistlik poliitika. Sellel raskel ajal kerkis Eesti sotsiaaldemokraatide ette tähtis ülesanne — kaitsta töölishulki kodanliku natsionalismi eest. Eesti bolševikud astusid tööliklassi internatsionaalse ühinemise lipu all välja kõikide rahvusliku rõhumise vormide vastu. Nad ei piirdunud ainult rahvusküsimuse suulise propagandaga tööliste hulgas, vaid andsid välja ka illegaalseid lendlehti. Näiteks püüdis tselluloosi- ja paberivabriku

¹²⁰ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., s.-ü. 88, osa 3 — 1909, l. 5.

¹²¹ J. V. Stalin, Teosed, 2. kd., lk. 285.

Osse ja Ko administratsioon 1909. aastal igasuguste mahhinatsioonide abil eesti töölisi vene tööliste kallale ässitada. VSDTP vabrikukomitee reageeris sellele faktille otsekohe — anti välja lendleht, milles ettevõtjate häbistavad plaanid paljastati.

4. Talurahvaliikumine

1905.—1907. aasta revolutsiooni lüüasaamine ja sellele järgnenud reaktsioon aastad avaldasid Eesti talurahvaliikumisele tugevat mõju. Kahe kodanlik-demokraatliku revolutsiooni vahelisel ajajärgul ei olnud Eestis laialdast talurahvaliikumist. Eesti talurahva ja maa-tööliste revolutsiooniline liikumine avaldus vaid üksikutes majanduslikku laadi streikides, mõisnike ja kulakute majapidamishoonete ning varanduse põletamises.

Talurahvaliikumise ajutine langus ei tähendanud aga veel seda, et talurahva revolutsiooniline potentsiaal oleks juba tühjaks ammutatud. Vastupidi, revolutsioon näitas selgesti, et talurahvas nagu tööliklasski on kodanlik-demokraatliku revolutsiooni võidust oluliselt huvitatud, et selle eesmärgi saavutamiseks on ta valmis liidus tööliklassiga tsarismi vastu minema.

Esimese Vene revolutsiooni aastail saavutasid Eesti bolševikud tööliklassi ja talurahva võitlusliidu kindlustamisel mõningat edu. Selle kinnituseks oli nende ühine relvastatud võitlus 1905. aasta detsembris ja uute võimuorganite asutamine.

Talurahva tsarismivastasesse revolutsioonilisse võitlusse kaasatõmbamise kogemusi kasutasid bolševikud Eestis teise kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ettevalmistamisel.

Esimestel Stolõpini reaktsiooni aastatel oli agitatsiooni- ja propagandatööl 1905. aasta revolutsiooni mõju talupoegade hulgas tugevasti tunda. III Riigiduuma valimiseelse kampaania ajal selgitasid Eesti bolševikud mitmes proklamatsioonis talupoegadele agraarküsimuse olemust. Ühe proklamatsiooni mustandis, mis konfiskeeriti 1908. aasta jaanuaris VSDTP Tallinna Komitee liikmete arreterimise ajal, räägiti: «Maa on vaja suurmaamanikelt eksproprieerida ja anda see talupoegadele... On vaja õhutada sõjaväes revolutsioonilist vaimu...»

Nüüd seisab revolutsiooni ülesanne selles, et tõsta ühiskonna kõigi revolutsiooniliste kihtide arusaamine sellise tasemeni, et uued väljaastumised võiksid ka sõjaväe enestega kaasa haarata ja et uus revolutsioonilaine kukutaks reaktsiooni timuka — tsaarivalitsuse, kusjuures täigid, mis seni ajani kaitsesid seda kurnajate karja, saaksid nende hävitajateks.»¹²²

Töölisklassi ja talurahva liidu tugevdamise vajaduse ideed propageeriti ka proklamatsioonis «Vene talupoegade kiri tsaar Nikolai II-le», mis tõlgiti eesti keelde ja trükiti 1907. aasta teisel poolel VSDTP Tallinna Komitee trükikojas. Selles proklamatsioonis kirjutatakse: «Rahval avanevad silmad... pole kaugel tund, kui meie, töölised ja talupojad, koos oma poegade-soldatitega tõuseme ühisel jõul ülestõusule sinu ja su röövlikamba vastu. Rahvas ise mõistab kohut timuka ja tema röövlite üle.»¹²³

Bolševistlikku propagandat tehti talupoegade hulgas töölisajakirjanduse kaudu. Ajakirjas «Töö» rõhutati maa- ja linnatöölise koondumist võitluseks nende ühiste huvide eest.

Pärast 1905. aasta revolutsiooni lüüasaamist kasvas veelgi talupoegade viha tsarismi ja mõisnike vastu. Sellest annavad tunnistust paljud faktid. Nii teatas 1909. aastal Viljandi maakonnaülem Liivimaa kubernerile, et Elistvere mõisa Puiatu poolmõisa tööde ülevaataja öelnud mõisatöölise juuresolekul tsaari kohta solvavaid sõnu. Rääkides maapuudusest, öelnud tööde ülevaataja: «Praegu esitavad talupojad keisrihärrale palvekirju maa saamiseks, kuid valitseja keeldub sellest, varsti aga tuleb sõda Saksamaaga ja selle sõja ajal puhkeb Venemaal revolutsioon, ja siis juba ei hakka talupojad enam valitsejalt maad paluma, vaid haaravad tal kõrist ja siis juba võtab iga talupoeg endale ise nii palju maad kui vaja.»¹²⁴

Ühes teises ettekandes kubernerile kirjutas Viljandi maakonnaülem, et mõisatöölised sõimanud valitsejat.¹²⁵

Isevalitsuse vihkamine kajastus eredalt talupoegade kirjanduslikus rahvaloomingus.

¹²² «Пролетарская революция» № 12, 1923 г., lk. 230.

¹²³ Sealsamas, lk. 236.

¹²⁴ Eesti NSV RAKA, f. 296, nim. 102 (50), s.-ü. 7 — 1909, l. 235.

¹²⁵ Sealsamas, 1910, l. 182.

*1905.—1907. a. revolutsiooni ohvrite
mälestuskivi Kohilas*

Külaproletariaadi ja talurahva meeleolude revolutsioonilisusest reaktsiooninaastail kõnelevad ka teised faktid, näiteks austusavaldused 1905. aasta karistussalkade poolt mahalastud revolutsioonitegelaste mälestamiseks.

1905. aasta detsembris lasti Järvamaal, Ahula mõisaväljal, maantee lähedal verstaposti juures karistus-salga poolt maha kaks 1905. aasta revolutsioonist osavõtnud külaelanikku. See verine arveteõiendamine kutsus külakehvikute hulgas esile suure meelepaha. Pärast nimetatud sündmust kirjutati sellele postile pidevalt revolutsioonilisi loosungeid sügava lugupidamisavaldusega hukkunud seltsimeestele. Mitu korda asendasid kohalikud võimud vana posti uuega, kuid miski ei aidanud, jällegi tekkisid postile uued loosungid.

1907. aasta sügisel otsustas Eestimaa kuberner lõpuks selle posti hoopiski kõrvaldada.¹²⁶

¹²⁶ «Ревельские Известия» от 7 августа 1907 г.

Oma 1909. aasta 24. juuli salajases korralduses Meeri valla urjadnikule käskis Tartu maakonna politseiülem: «Silmas pidades seda, et õöl vastu 1. maid on revolutsioonilistel elementidel kombeks kaunistada oma mahalastud ja ülespoodud seltsimeeste haudu punaste lippudega ja visata sinna proklamatsioone, käskisin ma komandeerida Meeri valda Teie käsutusse viis ratsapolitseinikku, et Teie isiklikul juhtimisel ja Teie otsesel osavõtul panna välja ratsapolitseinikest valve 1906. aastal karistussalga poolt Meeri mõisas mahalastud isikute haudade juurde. Meeri mõisas lasti maha A. Mettus, D. Kolbern, V. Telman ja J. Koger. Teie peate otsekohe nimetatud isikute haudade juurde ratsapolitseinike valve välja panema, juhul kui keegi teeb katset kaunistada nimetatud isikute haudu punaste lippudega või lilledega, tuleb see otsekohe kinni pidada.»¹²⁷

Analoogilised korraldused andis Tartu maakonna politseiülem ka Laiva valla ametnikele. Et nõrgestada revolutsiooniliselt meelestatute valvsust ja tabada neid ootamatult, tarvitasid ratsapolitseinikud sageli igasuguseid võtteid. Nii näiteks õöl vastu 1910. aasta 1. maid valvasid 1906. aasta jaanuaris mahalastud F. Lääne haa juures (F. Lääne haud asub praeguse Rannu külanõukogu territooriumil) erariides politseinikud. Kuid maatöölised said vaenlase salakavalast plaanist aru ja alles järgmisel õöl, kui politseinikke enam ei olnud, panid nad seltsimehe hauale põllulilledest pärja.¹²⁸

Ka Viljandi maakonna töötajad ei unustanud esimese rahvarevolutsiooni ohvreid. 1912. aastal ilmus «Kiires» artikkel «Haud ei anna rahu», milles kirjutati: «Haua, kuhu 1905. aastal mitukümmend inimest maeti, ilmusivad aeg ajalt «viirastused». Mai ja jaani öödel nähti seal tuld, hommikul leiti lippusid ja mitmesuguste pealkirjadega lintisid, pärgasid jne. Tänavu sügisel tuldi otsusele, et tarvis on selle koha peale mets istutada.»¹²⁹

Külas tegid revolutsioonilist tööd sotsiaaldemokraatlikud grupid ja ringid, kes olid ustavaks jäänud VSDTP

¹²⁷ Eesti NSV RAKA, f. 330, s.-ü. 2 — 1909, l. 218.

¹²⁸ Sealsamas, f. 296, nim. 102 (50), s.-ü. 7 — 1910, l. 111.

¹²⁹ «Kiir» nr. 20, 27. oktoobril 1912.

Grupp Hageri ümbruse revolutsioonilisi tegelasi. Paremtall teine endine Wiegandi tööline J. Palm, kes oli kohaliku parteigrupi sekretär. Vasakult teine V. Kamsol, praegune Kohila paberivabriku tööline.

programmile. Pärast revolutsiooni lüüasaamist ei suutnud karistussalgad kõikjal Eestis sotsiaaldemokraatide tegevust lämmatada. Näiteks Harju maakonnas Kapa-Kohilas säilis väike sotsiaaldemokraatlik grupp, mis kuulus Harjumaa sotsiaaldemokraatliku külaorganisatsiooni koosseisu. 1907. aasta lõpul ja 1908. aasta algul lahkusid nimetatud grupist menševikud-likvidaatorid, põranda alla jäid ainult bolševikud eesotsas J. Palmiga.

1909. aastal korraldas VSDTP Tallinna Komitee Ülemiste järve lähedal nõupidamise rahvusvahelise pidupäeva 1. mai tähistamise küsimuses. Sellest nõupidamisest võttis osa 12 inimest, kes olid peamiselt Tallinna vabrikute ja tehaste töölised. Nende hulgas oli ka J. Palm VSDTP Kapa-Kohila organisatsiooni esindajana.¹³⁰

Politseivõimud, kes oma nuhkide kaudu said toimuvast koosolekust teada, korraldasid haarangu ja arreterisid osa nõupidamisest osavõtjaid.

Võru maakonna elanike hulgas tegi revolutsioonilist

¹³⁰ J. Palmi andmed.

J. Palm suri 1959. aasta suvel.

J. Eppa, 1907. a. Hageri parteigrupi üks aktiivsemaid tegelasi reaktsooniaastail.

tööd illegaalne ühing «Varemed», mille organisaatoriks oli tuntud revolutsionäär O. Leegen.¹³¹

Illegaalne sotsiaaldemokraatide grupp tegutses ka Mahtra külas. Selle organisaatoriks oli üliõpilane-bolševik J. Anvelt.¹³²

Reaktsooniaastail nõrgenes maatöölise võitlus Eestis tunduvalt ja oli põhiliselt stiihilise iseloomuga. Nõrgenemist soodustasid sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide liikmete julm tagakiusamine ja sotsiaaldemokraatliku ajakirjanduse sulgemine. Seda tõendab Viljandi maakonna politseiülema ettekanne, milles räägitakse: «Tänu pahempoolsete eesti ajalehtede, nagu näiteks «Töö» jt., mis propageerisid sotsialistlikke vaateid elanikkonna hulgas, ärakeelamisele on revolutsiooniline liikumine märgatavalt väiksemaks jäänud.»¹³³ Kuid vaatamata sellele, et kubermangus kehtis sõjaseisukord ja

¹³¹ Ühes rajoonis. Kilde Antsla rajooni ajaloost, revolutsioonilisest võitlusest ja nõukogude tänapäevast, «Kolhoosi Elu», Antsla, 1957, lk. 37.

¹³² EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Arhiiv, f. 25, nim. 2, s.-ü. 132, l. 130.

¹³³ Eesti NSV RAKA, f. 296, nim. 102 (50), s.-ü. 4 — 1910, l. 18.

*Vanu revolutsioonääre Hageri ümbrusest. Vasakult
paremale — J. Palm, J. Ambos ja R. Lepik.*

Maja Hageri alevis, kus oli J. Pesmanni korter. Revolutsiooniaastail toimusid siin parteigrupi põrandaalused koosolekud.

kohalikud võimud jätkasid kõige rangemate vahenditega igasuguse revolutsioonilise tegevuse mahasurumist, jätkas 1905. aasta lüüasaamise kibedust tunda saanud eesti külaproletariaat oma võitlust põliste vaenlaste — balti parunite ja nende käsilaste — kulakute vastu. Viimase võimaluseni äravaevatud maatöölised kasutasid sellist stiihilise võitluse vormi, nagu mõisnike varanduse põletamine. Tol ajal Eestis toimunud mõisa- ja kulakumajapidamiste põletamised olid tavaliselt maatöölise ja sulaste kätetöök. Eestimaa kuberner teatas oma ettekandes politseidepartemangule, et 1908. aastal oli 341 tulekahju, kusjuures juurdlusega tehti kindlaks, et 76 juhul oli tegemist kuritahtliku süütamisega, kuna 50 juhul ei saadud tulekahju põhjust kindlaks teha.¹³⁴ Eespool nimetatud tulekahjude arvu hulka ei kuulunud kuritahtlikud põletamised, mis toimusid Liivimaa kubermangu Eesti osas.

1909. aasta nelja kuu jooksul, alates 1. veebruarist kuni 1. juunini, registreeriti Eestimaa kubermangus 11 mõisnike ja kulakute varanduse kuritahtlikku süütamist.¹³⁵ Sulased põletasid mitte ainult mõisnike elu- ja majapidamishooneid, vaid ka mõisnike metsi. 20. juunil põles kuritahtliku süütamise tagajärjel maha 150 tiinu Vaivara mõisale kuuluvat metsa. 21. juunil kandus tulekahi üle naabruses asuva Türsamäe mõisa metsa, hävitades seal ligi 40 tiinu ulatuses metsamassiivi.¹³⁶

Maatöölise streigid, samuti nagu nende ühingudki, olid seadusega keelatud. Iga kord, niipea kui puhkes streik, tuli streigist osavõtjatel politseivõimudega tege mist teha. Reaktsiooniaastail toimunud streikidest on õnnestunud kindlaks teha järgmised: 1907. aasta 13. augustil streikisid Määri mõisa töölised. Streigi põhjuseks oli mõisniku halb käitumine maatöölisega. Streik lõppes selle kahe juhi töölt vallandamisega.¹³⁷ 1909. aasta maikuu algul toimus Põltsamaal suur maatöölise streik. Streigi ettevalmistamine algas juba varem Kaavere mõisa töölise hulgas. Streigi põhjuseks olid madal palk ja rasked töötingimused. Mõisatöölised valisid endi hulgast 20 esindajat, kes saadeti mõisavalitseja juurde

¹³⁴ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., s.-ü. 88, osa 10 — 1909, l. 30.

¹³⁵ Sealsamas, l. 45.

¹³⁶ Sealsamas, l. 41.

¹³⁷ «Õigus» («Virulane») nr. 46, 26. augustil 1907.

palga tõstmise ja töötingimuste põhjaliku parandamise nõuetega. Mõisavalitseja keeldus mõisatöölise nõudeid täitmast. Pärast seda otsustasid kõik mõisatöölised streikima hakata. Mõisavalitseja kutsus streigi mahasurumiseks otsekohe politseinikud kohale. Paljud streigist osavõtjad anti kohtu alla.¹³⁸

Oma majandusliku olukorra parandamise eest võitlesid ka Tartu maakonna maatöölised ja Viru maakonna metsatöölised. 1909. aasta 15. juunil esitasid Kassi mõisa töölised mõisnikule nõude palga tõstmiseks. Kui mõisnik sellest keeldus, alustasid maatöölised streiki. Ka see streik lõppes mõisatöölise lüüasaamisega. Sellel suvel toimus Tartu maakonnas üldse viis mõisatöölise streiki.¹³⁹ Lagena mõisa metsatöölise streigist võttis osa 71 töolist.

1909. aastal toimus Jõgeva asulas talupoegade meeleavaldus. Põhjuseks oli ühe talupoja arreteerimine skandaalitsemise ettekäändel. Arreteeritu ümber kogunes kiiresti palju rahvast. Veendunud talupoja süütuses, vabastas rahvahulk tema ja võttis ühtlasi politseinikelt relvad. Sündmuspaigale saabusid aga uued politseinikud, kes ähvardasid rahvast relvadega. Relvitu rahvahulk oli sunnitud taganema. Kokkupõrge lõppes 13 meeleavaldusest osavõtja arreteerimisega.¹⁴⁰ Talurahva relvastatud kalalätung pandi toime ka 1910. aastal Viru maakonna Paasvere mõisaomaniku vastu.¹⁴¹ 1910. aasta 20. märtsil kell 12 öösel Ülemiste jaama lähedal tungisid talupojad kallale rongile, millel sõitis III Riigiduuma saadik parun Schilling, ja haavasid teda.¹⁴²

Reaktsiooniaastail ei katkenud võitlus eesti külas. 1905.—1907. aasta revolutsiooniliste lahingute kogemuste najal veendus eesti külaproletariaadi eesrindlikum osa üha kindlamini, et rahulikul teel ei ole võimalik mõisnikult maad saada, vaid et selleks on vaja võidelda linnaproletariaadi juhtimisel tsaari isevalitsuse kukutamiseks.

¹³⁸ «Virulane» nr. 106, 18. mail 1909.

¹³⁹ «Postimees» nr. 165, 27. juulil 1909.

¹⁴⁰ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., s.-ü. 88, osa 4 — 1909, l. 7.

¹⁴¹ Sealsamas, nim. 101, s.-ü. 88, osa 10 — 1910, l. 20.

¹⁴² Sealsamas, l. 14.

5. Üliõpilaste liikumine

Reaktsiooniaastail ei vaibunud mitmes Venemaa kultuurikeskuses üliõpilaste revolutsiooniline tegevus. Sellest ei jäänud kõrvale ka Tartu ülikooli demokraatlikult meelestatud üliõpilased. Üliõpilaste liikumise vahetuks ajendiks sai mustasajalise ministri Schwarzzi tegevus. Tsaarivalitsuse otsesel heakskiitmisel asus Schwarz likvideerima ülikoolide autonoomia viimaseid riismeid. Tartu ülikooli üliõpilased pärinesid mitmesugustest väike- ja keskkodanluse kihtidest, rikaste talupoegade, intelligenti ja ametnike hulgast. Üliõpilaste poliitilistest vaadetest võime saada teatud ettekujutuse 1910. aastal üliõpilaste organisatsioonidelt kogutud ankeedi andmetest. 2500 üliõpilasest täitis ankeedi 863 üliõpilast, kellest 352 tunnistasid ennast sotsiaaldemokraatideks, 24 anarhistideks, 158 sotsiaal-revolutsionäärideks, 19 trudovikeks, 64 «pahempoolseteks», 99 kadettideks, 6 rahuliku uuendamise partei liikmeteks ja 28 oktoobristideks. 113 üliõpilast tunnistasid ennast parteituteks.¹⁴³

Seoses eespool toodud arvuga 352 peab märkima, et Tartu ülikoolis õppis mitmesugustest Venemaa rajoonidest, Kaukaasiast, Ukrainast, Poolast ja mujalt palju üliõpilasi, kes olid keskkubermangude ülikoolidest revolutsioonilise tegevuse pärast välja heidetud. Seda kinnitavad ka ankeedid, kust näeme, et 12,5% ankeetide täitjatest olid lühemat või pikemat aega poliitiliste süütegude eest vanglakaristust kandnud.¹⁴⁴ Oleks aga ekslik teha sellest järeldust, et kõik need 352 üliõpilast, kes pidasid end sotsiaaldemokraatideks, oleksid olnud lõpuni-järjekindlad marksistlikele seisukohtadele. Nende hulgas oli siiski vähe selliseid, kes tõeliselt, bolševistlikult töörahva huvide eest võitlesid. Tolleaegsete üliõpilaste sotsiaalse koosseisu juures ei võinud see teisiti ollagi.

Reaktsiooniaastail toimus revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide tegevus Tartus ränga politseiterrori tingimustes. Juhindudes Liivimaa kuberner Zvegintsovi salajasest käskkirjast, mille järgi tuli «...teha võimalikult sagedamini kahtlaste isikute juures massilisi läbiotsimisi, pidada järelevalve korras kinni ja võtta minu nimekirja

¹⁴³ «Päevaleht» nr. 214, 20. septembril 1910.

¹⁴⁴ Sealsamas.

kõik järelevalvatavad ning teha ettekanne nende välja-
saatmise kohta Liivimaa kubermangu piiridest»¹⁴⁵, teos-
tasid politsei ja sandarmivalitsus revolutsiooniliselt mee-
lestatud elanike hulgas massiliselt arreteerimisi ja läbi-
otsimisi.

1907. aasta aprillis toimunud arreteerimised nõrges-
tasid tunduvalt VSDTP Põhja-Liivimaa ringkonna orga-
nisatsiooni. Otsustavat osa etendas siin arreteeritud
G. Latski tunnistus, kes eeluurimise ajal lõi araks ja
reetis kõik nimetatud organisatsiooni liikmed.¹⁴⁶

1908. aasta 20. aprillil arreteerisid politseinikud Põh-
ja-Liivimaa rajooniorganisatsiooni liikmed, kes tegutse-
sid Tartus ja selle ümbruses.¹⁴⁷ Nende arreteerimiste
tagajärjeks oli Tartu sotsiaaldemokraatlike organisatsi-
oonide likvideerimine, mis hiljem avaldas negatiivset
mõju kogu Lõuna-Eesti revolutsioonilisele liikumisele,
sealhulgas ka üliõpilaste liikumisele. Tartu 1908. aasta
sügisese üliõpilaste streigi organiseerijaks oli Vene Üli-
õpilaste Selts, mis oli tunduva osa üliõpilastest revo-
lutsiooniliste sotsiaaldemokraatide legaalseks kattevar-
juks.

Seoses üliõpilaste revolutsioonilise liikumisega tuleb
rääkida ka Eesti sotsialistide-revolutsionääride tegevu-
sest. Juhtivat osa selles organisatsioonis etendasid Tar-
tu ülikooli üliõpilane A. Maaser, H. Reiman ja mõned
teised. 1907. aasta septembri lõpul sooritasid esseeride
«löökrühmlased» Elva raudteejaama rajoonis kallale-
tungi rongile. See terroristlik aktsioon lõppes mõnede
inimohvritega.¹⁴⁸ Operatsioonist osavõtjatel ei õnnestu-
nud politsei jälitamise eest pääseda. Samas raudteejaa-
mas arreteeriti S. Kaulbars, kes hiljem andis välja kõik
temale teada olevad esseeride organisatsiooni liikmed.
1909. aasta novembris toimus Tallinnas kohtuprotsess
Tartu esseeride organisatsiooni asjus. Endised üliõpila-
sed A. Maaser, S. Koždobin, Kalmõkov, samuti ka H.
Reiman, mõisteti viieks aastaks vangi, M. Ploom ja O.
Toots aga saadeti Siberisse sunnitööle. Esseeride juhti-
vate tegelaste arreteerimisega ja väljasaatmisega organi-
satsioon tegelikult lagunes, tsarismivastast võitlust jät-

¹⁴⁵ Eesti NSV RAKA, f. 296, nim. 102 (50), s.-ü. 10 — 1907, l. 42.

¹⁴⁶ Sealsamas, f. 242, s.-ü. 696 — 1910 — 1916, l. 23.

¹⁴⁷ Sealsamas, f. 296, nim. 102 (50), s.-ü. 219 — 1908, l. 15.

¹⁴⁸ Sealsamas, s.-ü. 122 — 1908, l. 19.

kasid ainult üksikud arreteerimisest pääsenud esseerid, kellel töölisliikumisega mingit sidet polnud. Säärane oli üldjoontes olukord Tartus, kui 1908. aasta sügisel puhkes üliõpilaste liikumine, mille kutsusid esile üliõpilaste vabaduste kitsendamise ja tsaarisatraapide pidevad tagakiusamised.

Tartu ülikooli üliõpilaste liikumine oli tihedalt seotud Peterburi üliõpilaste liikumisega. Streigiküsimust arutati illegaalsetes üliõpilasorganisatsioonides Peterburi ülikooli esindajate osavõtul.¹⁴⁹ 23. septembril toimus Tartu ülikooli saalis üliõpilaste koosolek, millest võttis osa 1530 üliõpilast. Oma agentide kaudu informeeritud Tartu politseiülem teatas, et sellel koosolekul arutati haridusministeriumi poolt 1907. aasta 11. juunil väljaantud uue üliõpilasorganisatsioonide määrustiku küsimust. Vaatamata sellele, et enamik kõnesid oli suunatud streigi vastu, selgus pärast hääletamist, et streigi poolt anti 971 häält, streigi vastu 472 häält, hääletamisest ei võtnud osa 73 üliõpilast.¹⁵⁰

Nagu hääletuse tulemustest näeme, püüdsid üliõpilaskonna reaktsioonilised elemendid streiki juba selle alguseks nurja ajada, kuid see neil ei õnnestunud. Streikijate nõudmised olid puhtakadeemilised: taastada vana kord, mis kehtis enne 1907. aasta 11. juunit väljaantud määrustikku, võimaldada seminaristidel ja vabakuulajatel ülikooli tööst osa võtta, kindlustada professorite ja üliõpilaste autonoomsed õigused jne.¹⁵¹ Streik algas veel samal päeval. Ülikooli õppetööst võttis osa väga vähe üliõpilasi. Streikijatega ühinesid ka veterinaarinstituudi üliõpilased. Kadetlike professorite hulgas tekitas streik segadust, mõned neist isegi hääletasid streigi poolt lootuses valitsuselt mingisuguseid järeleandmisi saavutada. Kuid enamik professoreid hakkas anuma, paluma üliõpilasi, et need streigi lõpetaksid. Viidi läbi üsna mitu koosolekut, et end paremini õigustada Stolõpini ja mustasajalise haridusministri Schwarzi ees.

Üliõpilaste hulgas töötavad revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid kasutasid bolševike partei otsuste vaimus toimuvat üliõpilaste akadeemilist liikumist üldrahva-

¹⁴⁹ Eesti NSV RAKA, f. 296, nim. 102 (50), s.-ü. 20 — 1908, l. 44.

¹⁵⁰ Sealsamas, l. 15.

¹⁵¹ Sealsamas, l. 16.

liku tsarismivastase võitluse huvides. 1908. aasta 3. oktoobri ajalehes «Proletari» avaldatud artiklis «Üliõpilasliikumine ja praegune poliitiline olukord» kirjutas V. I. Lenin: «Niisugustes tingimustes (Stolõpini reaktsiooni tingimustes — G. L.) teeks sotsiaaldemokraatia sügava vea, kui ta oleks «akadeemilise väljaastumise vastu». Ei, meie parteisse kuuluvate üliõpilaste rühmad peavad suunama kõik pingutused antud liikumise toetamisele, ärakasutamisele ja laiendamisele. Nagu liikumise primitiivsete vormide igasugune toetamine sotsiaaldemokraatia poolt, peab ka käesolev toetamine seisma kõige enam ja peamiselt ideelise ja organisatsioonilise mõju avaldamises laialdasematele kihtidele, keda konflikt on äratanud ja kes konflikti selles vormis elavad tihtilugu üle *esimest* poliitilist konflikti.»¹⁵² Tartu ülikooli üliõpilaste streigi mahasurumiseks mobiliseeriti kõik Tartu linna politsei jõud ning toodi veel täiendust naabermaakondadest — Valgast ja Võrust.¹⁵³ Reaktsiooniliselt meelestatud üliõpilased jätkasid nüüd õppetööd politsei kaitse all. Streikivate üliõpilaste hulgas toimus varsti lõhenemine, selles avalduski liberaalitsevate professorite-kadettide töö. Need professorid, kes algul «vabaduse eest võitluse» tuhinas olid streigi poolt, hakkasid juba rääkima streigi kahjulikkusest.¹⁵⁴

Üliõpilaste streik lõppes lüüasaamisega. Teist lahenemist ei võinudki oodata, sest streik puhkes tööliste massilise võitluse vaikuse foonil.

6. Eesti legaalsete töölisliitude ja ametiühingute tegevus reaktsiooniaastail

Eesti ametiühingud tekkisid 1905. — 1907. aasta revolutsiooni tules. Ametiühinguliikumine võttis tol ajal tööliste hulgas võrdlemisi laialdase ulatuse. Tsaarivalitsus, kes isegi pärast detsembri relvastatud ülestõusu mahasurumist ei olnud oma võidus veel kindel, oli sunnitud järeleandmisi tegema. 1906. aasta 4. märtsil anti välja

¹⁵² V. I. Lenin, Teosed, 15. kd., lk. 192.

¹⁵³ Eesti NSV RAKA, f. 296, nim. 102 (50), s.-ü. 20 — 1908, l. 7.

¹⁵⁴ Sealsamas, l. 18.

«Kõige Kõrgema ukaas» ühingute ja liitude ajutisest määrustikust. Nimetatud määrustikuga, mis legaliseeris tööliste ametiühingud, püüdis tsarism tormiliselt kasvavat ametiühinguliikumist suunata n.ö. seaduslikesse raamidesse. Ajutine määrustik ei võinud töölisi rahuldada, sest ta ei kaitsnud mitte tööliste ja nende organisatsioonide, vaid hoopis tsaarivalitsuse huve. Nimetatud määrustik ei kehtinud maatööliste, raudteelaste ja sidetööliste kohta. Kohapeal jäid ametiühingud kubermanguvalitsuse omavoli alla. Ametiühingu asutamise ja registreerimise avalduse rahuldamine või sellest keeldumine sõltus täielikult kubermanguvalitsusest. Ametiühingu juhatuse liikmete nimed pidid teatutama vanemale vabrikuinspektorile. Sidemete loomine eri ametiühingute vahel oli keelatud. Ametiühingute seaduses oli öeldud, et «kahe või mitme ametiühingu liitu ühinemine on keelatud»,¹⁵⁵ selle keelu kinnituseks on toodud ajutise määrustiku lõpus kriminaalseadustiku 124. paragrahvi uus tekst, mille järgi lubati omavahel ühinevaid ametiühinguid karistada kuni üheaastase vangistusega. Vastavalt ajutisele määrustikule kuulusid ametiühingute ülesannete hulka ainuüksi «oma liikmete majanduslike huvide väljaselgitamine ja kooskõlastamine, töötingimuste parandamine».¹⁵⁶ Seega ei lubanud 4. märtsi määrustik ametiühingutel juhtida streigivõitlust, vaid püüdis neid muuta vastastikuse abistamise ühinguteks. Vaatamata määrustiku reaktsioonilisele sisule otsustasid ametiühingud revolutsioonilise võitluse languse olukorras seda määrustikku kasutada, et oma tegevust legaliseerida.

Eestimaa kubermanguvalitsuse 1906. aasta 13. septembri ühingute ja liitude määrusega kinnitati metallitööliste ametiühingute põhikiri.¹⁵⁷

Metallitööliste ametiühing oli Eesti ametiühingutest üks vanimaid. Vabrikuinspektsiooni andmetel ulatus selle liikmete arv 1906. aastal 1245 inimeseni. Üheaegselt metallitööliste ametiühingu registreerimisega kinni-

¹⁵⁵ Полное собрание законов Российской империи, т. XXVI, отд. I, 1906 г., lk. 205.

¹⁵⁶ Sealsamas, lk. 204.

¹⁵⁷ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 99, s.-ü. 88, osa 9 — 1907, l. 3.

tas kubermanguvalitsus ka Tallinna rätsepat ametiühingu põhikirja.

1906. aasta oktoobris-novembris registreeriti Tallinna puidutöölise, maalrite ja pottseppade ametiühingute põhikirjad.¹⁵⁸ Puidutöölise ametiühing alustas tegevust 1905. aasta detsembris. 1906. aastal oli sellel ametiühingul 319 liiget. Puidutöölise ametiühingul olid oma osakonnad Pärnus ja Narvas. 1907. aasta esimesel poolel registreeris Eestimaa kubermanguvalitsus paberi- ja jahutööstuse töölise, naisteenijate, Baltimaade Trükitöölise Liidu Tallinna osakonna ning Tallinna kaubandus-tööstusettevõtete ja kontorite teenistujate ametiühingute põhikirjad.¹⁵⁹

Tartu rätsepat ametiühing alustas oma tegevust 1905. aastal ilma mingi põhikirjata ja registreerimiseta, kuid kohalikud võimud sulgesid selle varsti. Alles 1907. aastal, pärast kõikvõimalike formaalsuste täitmist, võis ametiühing uuesti oma tegevust alustada. Kuni registreerimiseni, s.o. kuni 1907. aasta 5. juunini, töötas Tartu rätsepat ametiühing illegaalselt.

Rätsepat ametiühingu eeskujul tekkisid Tartus ka teised ametiühingud, nagu kingseppade, puidutöölise ja Baltimaade Trükitöölise Liidu Tartu osakonna ametiühingud.

Ametiühinguid hakkasid organiseerima ka käsitöölised, majateenijad ja kaubandus- ning tööstusettevõtete teenistujad.

Töölised tundsid ametiühingute vastu väga suurt huvi. Oma ametiühingutes nägid nad võimsat relva võitluses kapitalistide vastu.

1907. aasta 18. veebruaril toimus Tallinnas «Estonia» teatri ruumes majateenijate ametiühingu organiseerimiskoosolek, millest võttis osa 2000 inimest. Moskva, Odessa ja teiste linnade majateenijate ametiühingute eeskujul otsustasid koosolekule kogunenud majateenijad oma olukorra parandamiseks asutada ametiühingu. Selle juhatusse valiti E. Rotberg, E. Limbervek, J. Maier jt. Tööandjatele esitati järgmised nõudmised: kehtestada 17 — 18-tunnilise tööpäeva asemel 12-tunniline tööpäev, paran-

¹⁵⁸ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 99, s.-ü. 88, osa 9 — 1907, l. 9.

¹⁵⁹ Sealsamas.

Grupp ametiühingu ja partei tegelasi reaktsiooni-aastail. Vasakult paremale — E. Rotberg (Puussepp), E. Limbervek, E. Roode ja B. Kingissepp.

dada majateenijate korteritingimusi, tõsta palka 50% võrra jm.¹⁶⁰

Ametiühinguliikumine pidi võitlema suurte raskustega, sest tegutseda tuli reaktsiooni tingimustes. Kubermangudes, kus kuulutati välja sõjaseisukord, nagu näiteks Eestimaal ja Liivimaal, said kubernerid valitsuselt sõjaja seaduste järgi erakorralised volitused.

Revolutsioonilise liikumise vastu suunatud sõjaväeliste ja tsiviilasutuste tegevuse ühendamise eesmärgil nimetati Baltimaade kõigi kolme kubermangu jaoks kindralkuberner. Kindralkubernerile allusid sõjavälja-kohtud, mis saksa parunite ja nende käealuste provokatsiooniliste ja valetunnistuste põhjal mõistsid ilma eeluurimiseta kohut eesti rahva parimate esindajate üle.

Töölisklassi organisatsioonid, nende hulgas ka ametiühingud, sattusid tsaarivõimu halastamatute löökide alla.

¹⁶⁰ «Ревельские Известия» № 43, 22 февраля 1907 г.

Oma 1907. aasta 10. mai eritsirkularis nõudis politsei-departemang, et kohalikud võimud pööraksid ametiühingute tegevusele kõige suuremat tähelepanu ja lubaksid nende seaduslikku tegevust ainult sel juhul, kui on kindlaks tehtud, et neil puudub side sotsiaaldemokraatlike organisatsioonidega.

Eestimaa kuberner Korostovets püüdis kõigest hingest seda tsaarivalitsuse ettekirjutust täita. Sellest annab tunnistust ka tema ettekanne 1907. aasta augustikuust. Korostovets teatas nimelt sellest, et alates tema ametisse astumisest 1907. aasta suvel pole veel ühtki ametiühingut registreeritud.¹⁶¹

Narvas süüdistasid kohalikud võimud ametiühinguid 1907. aasta mais tööliste stiihilise streigi ajal toimunud vabrikant Peltzeri tapmises. Selles asjas täiesti süütud ametiühingud purustati halastamatult.¹⁶² Umbes 200 inimest, peamiselt ametiühingute liikmed, saadeti kaugeimatesse kubermangudesse asumisele, kõige aktiivsemad töölised aga pandi vanglasse. Ka Tartus purustati ametiühinguid. Eriti tugevaks muutus tsaarivalitsuse pealetung ametiühingutele pärast 3. juuni riigipööret. Ametiühinguliikumise juhtide arreteerimised ja ametiühingute ruumide läbiotsimised said tavalisteks nähtusteks. Ametiühingute liikmete koosolekust pidi tingimata osa võtma politseiametnik.

Ametiühingute tagakiusamises ei jäänud tsaarisatrapidest ka ettevõtjad sugugi maha. Nad vallandasid süstemaatiliselt töölisi, kes olid ametiühingute liikmed. Eriti laialdaselt kasutasid seda repressioonivormi Tallinna majateenijate tööandjad. 1908. aasta arreteerimiste tagajärjel majateenijate ametiühing purustati.

Oma võitlusteel ei sattunud ametiühinguliikumine mitte ainult kohalike võimude poolt seatud välist, vaid ka sisemist laadi takistustele: tuli pidada võitlust ametiühingute sisevaenlastega. Menševikud, lähtudes VSDTP Stokholmi kongressi menševistlikust resolutsioonist, tahtsid ametiühinguid muuta rahulikeks majanduslikeks töölisorganisatsioonideks ja püüdsid ametiühinguliikumist suunata reformistlikule arenemisteele.

¹⁶¹ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 99, s.-ü. 88, osa 9 — 1907, l. 2.

¹⁶² «Звезда» № 2, 8 ноября 1911 г.

Ametiühingutest kirjutati ka kodanliku ajakirjanduse veergudel. Artiklite autoriteks olid eesti menševikud, kes neil aastatel töötasid aktiivselt koos kodanlusega. Iseloomulikud on selles suhtes «Päevalehe» arvamused ametiühingute tegevuse ulatuse kohta: «Ametiühisused tekivad majanduslistel põhjustel ja neil ei tohigi poliitikat olla... Niipea kui ametiühisused mõne poliitika tuule järele löövad, mõne teatud erakonna poliitilised püüded ja vaated omaks tunnistavad, võiks ütelda, mõnesse teatud poliitilisse usku heidavad, siis on nende edenemine ka seismas ja lagunemine päevakorral.»¹⁶³ Edasi teeb artikli autor ettepaneku võtta eeskju Inglise treidjuunionidest.

Kuid kodanluse teenreil — eesti menševikel — ei õnnestunud ametiühinguliikumist revolutsiooniliselt teelt kõrvale pöörata.¹⁶⁴ Eesti bolševikud omistasid ametiühingutele eriti suurt tähtsust. Nad tahtsid ametiühingud muuta kindlateks klassivõitluse kantsideks.

Bolševike suhtumine ametiühingutesse oli selgelt formuleeritud Eesti sotsiaaldemokraatide 1907. aasta Terijoki konverentsi otsustes. Ametiühingud, nagu räägiti otsustes, olid «sotsialismi kooliks» ja proletariaadi klassiteadvuse arenemise vahendiks. Seepärast aitas sotsiaaldemokraatlik partei kõigi vahenditega sellele liikumisele kaasa ja arendas seda. Kõik partei liikmed pidid astuma ametiühingutesse, võtma nende tegevusest aktiivselt osa ning neid igati tugevdama. See nõue oli fikseeritud ka konverentsi otsuses: «Et ametiühisusi tööliste klassiteadvuse ja ühistunde kõvenemiseks ning sotsiaaldemokratide aadete levitamiseks kõige paremini ära tarvitada; et am(eti)ühisuste peale plaanikindlalt sotsiaaldemokratide mõju avaldada, otsustab konferents: ametiühisustes peavad sotsiaaldemokratilised ametiühisuste liikmed iseäraliseks sotsiaaldemokratiliseks fraksioniks heitma, mis kõigis tähtsamates am(eti)üh(isuste) ette kerkivates küsimustes sotsiaaldemokratide põhjusemõtete kohaselt seisukohta võtab ja üleüldistel koosolekutel ühiselt endi vaatepunkti kaitsevad ning läbi viia püüavad.»¹⁶⁵

«Neutraalsuse» teooria mõisteti lõplikult hukka VSDTP

¹⁶³ «Päevaleht» nr. 154, 9. juulil 1908.

¹⁶⁴ H. Pöögelman, Klassivõitluse ajalugu, Leningrad, 1928, lk. 47.

¹⁶⁵ «Tööline» nr. 1, märts 1907.

Londoni konverentsil. Konverentsi otsusega rajati edasisele ametiühinguliikumisele kindel alus.

Reaktsioonaaastail tegutsesid Eestis ametiühingud Tallinnas, Tartus ja Narvas. Ametiühinguliikumise esirinnas olid Tallinna tööliste ametiühingud. Oma 1907. aasta ettekandes politseidepartemangule rääkis Eestimaa kuberner järgmisest üksikasjast: «Kõigist Tallinna 13-st ametiühingust asub 10 Mere tänaval 36 ühes majas, mis kahtlemata näitab nende vastastikust solidaarsust ja üksmeelt, mis tuleneb nende ühisest rahulolematusest oma sotsiaalse seisundiga.»¹⁶⁶

Kahtlemata olid kubeneri järeldused õiged, ent vaatamata suurele hulgale palgatud nuhkidele jäi talle pikemaks ajaks teadmatuks asjaolu, et Tallinna ametiühingud olid ühinenud ja asutanud illegaalse Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu.¹⁶⁷

Ületades väga suuri raskusi, suutsid Eesti tööliste ametiühingud reaktsioonaaastail luua oma häälekandja. 1907. aasta 1. septembril ilmus metallitöölise initsiatiivil ajalehe «Ametiühisuste Teataja» esimene number. Nimetatud ajalehe teises numbris öeldakse ametiühingute kohta järgmist: «Sellele küsimusele (s.o. ametiühingute tähtsusest — *G.L.*) võib vastata ühe Itaalia ametiühingu nimetusega «Societa Resistenza» — vastupaneku liidud, vastupanek peab olema seal, kus tungitakse peale, seal, kus jõud on jõu vastu, seal, kus toimub võitlus.» Edasi märgitakse artiklis, et väikesed, osalised järeleandmised võivad tööliste olukorda ainult vähe parandada. Oluks põhjalikuks muutmiseks aga on vaja hävitada need põhjused, mis tekitavad vaesust ja viletsust. Artikli lõpus kirjutatakse, et meie ametiühingud peavad kujunema «Societa Resistenza» taolisteks, aga mitte olema vastastikuse abistamise ühinguteks.¹⁶⁸

«Ametiühisuste Teataja» ilmumine võeti tööliste hulgas rõõmuga vastu. Nahatöölised kirjutasid, et ajalehel on

¹⁶⁶ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 99, s.-ü. 88, osa 9 — 1907, l. 2. Märkus. Eestimaa kuberner luges 13 ametiühingu hulka ka Tallinna mees- ja naisrätsepatöölise vastastikuse abistamise ühingu ning Tallinna rätsepatöölise ametiühingu töökoja (MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., s.-ü. 88, osa 9 — 1907).

¹⁶⁷ «Tööline» nr. 44, 4. septembril 1917.

¹⁶⁸ «Ametiühisuste Teataja» nr. 2, 8. detsembril 1907.

Ametiühisuste

Teataja

Ilmub iga nädala: 3 korda laupäeval

Toimetuse aadress:

Revali linn, "Kõrgema" toimetustuba,
 aadress: Nr 24, teet. 1. korrus.
 Toimetusele on saatnud saad. 1. 10 post.
 Toimetusele on saatnud saad. 1. 10 post.
 Toimetusele on saatnud saad. 1. 10 post.

Tellijärgi hind:

Postiga	Postita
100 kope. kuus	100 kope. kuus
aast. 2 r. 100 k.	aast. 1 r. 40 k.
1/2 a. 50 k.	1/2 a. 70 k.
1/4 a. 25 k.	1/4 a. 35 k.
kuus 15 k.	kuus 15 k.

Ilmub number 3 kop.

N. 1.

Laupäeval, 1. detsembril 1907. a.

I. aastik.

Ajalehe «Ametiühisuste Teataja» pea.

väga suur tähtsus, ja soovisid, et ajaleht tutvustaks ametiühinguliikumist Eesti laialdastele töölisklassidele.¹⁶⁹

Ajalehe esimest numbrit levitati vabrikute ja tehaste tööliste hulgas tasuta. «Ametiühisuste Teataja» tegi ametiühingute kasuks aktiivset propagandat, et sellega Eesti töölisklassi poliitiliselt kasvatada ja koondada. Ühes nimetatud ajalehe artiklis kirjutatakse, et ainult liitudesse ühinedes võib kindlalt vaadata tulevikku ja edukalt võidelda ekspluateerimise vastu.¹⁷⁰ Ajaleht paljastas tööliste kapitalistlikku ekspluateerimist. Ajalehe neljandas numbris esitatakse fakte tööliste metsikust ekspluateerimisest Narva Kreenholmi Manufaktuuris. Määratute ülikasumite saamiseks pikendasid kapitalistid vabrikus tööpäeva, nõudsid töölistelt halbades, antisanitaarsetes tingimustes töötamist, mille tagajärjel oli palju haiguse juhtumeid. «Meil Kreenholmis,» kirjutati ajalehes, «tuleb tihti närvihaigusi ette ja ei lähe vist ühte päevagi mööda, kus ühte ehk teist raamiga vabrikust välja ei tooda. Mille tagajärjel?, küsib ehk keegi. Ainukene vastus, mis siin olla võiks, on — liigtöötamine... Seltsimehed Kreenholmis! Ka meil on juba ammu aeg ametiühisuse asutamise peale mõelda; näitame, et ka meis edasipüüe ja tung paremuse poole pesitseb.»¹⁷¹ Et tutvustada eesti töölisi vene tööliste revolutsioonilise võitluse kogemustega, avaldas ajaleht regulaarselt kirjutusi Venemaa tööliikumisest.

Ajalehe revolutsiooniline sisu ei meeldinud politsei-võimudele ning 1908. aasta jaanuaris ajaleht suleti. «Ametiühisuste Teataja» sulgemine oli ametiühingutele rängaks löögiks. Loota uue ajalehe väljaandmiseks Ees-

¹⁶⁹ «Ametiühisuste Teataja» nr. 2, 8. detsembril 1907.

¹⁷⁰ Sealsamas.

¹⁷¹ «Ametiühisuste Teataja» nr. 4, 22. detsembril 1907.

timaa kubernerilt Korostovetsilt ametlikku luba oli täiesti asjatu, sellepärast otsustasid ametiühingud ära kasutada olemasolevat ajakirja «Töö». Ajakiri hakkas ilmuma 1908. aasta detsembris. Algul ei tekitanud ajakiri kohalike võimude silmis erilisi kahtlusi. Nähtavasti oli see osaliselt tingitud sellest, et üldjoontes oli ajakiri veel mõõdukas ega sisaldanud sääraseid avalikke tsaarikorravastaseid kirjutusi, mille eest oleks võinud ajakirja taga kiusata.

1909. aasta oktoobris asutati bolševike initsiatiivil Tallinnas osamaksude alusel raamatukirjastus «Töö». Kirjastuse osanikeks olid aktiivsed ametiühingute tege-lased. Sellest ajast alates läks ka eespool nimetatud ajakirja väljaandmine kirjastuse «Töö» kätte. Ajakirja toimetuse koosseisus toimusid samuti mõned muudatu-sed. Toimetajaks sai bolševik J. Elbe, kaastööd tegid proletaarsed kirjanikud H. Pöögelmann, J. Lilienbach, O. Münther, G. Tikerpuu, E. Vilde jt. Seoses nende muu-datustega muutus ka ajakirja sisu revolutsioonilisemaks.

Ajakiri «Töö», mis 1909. aasta teisel poolel ilmus juba 2000 eksemplaris, tegi suurt kasvatustööd ametiühingute liikmete hulgas. Ta näitas, et ametiühingud peavad olema võitlusorganisatsioonideks, kelle ülesan-deks on juhtida ja toetada streike, asutada streigikassa-sid ning anda tööliste jaoks välja kirjandust.

Võideldes ühest küljest politseitsensuuriga ja teisest küljest menševike-likvidaatoritega, propageeris ajakiri tööliste hulgas proletariaadi klassivõitluse ideed kodanluse ja tsaarivalitsuse vastu. Ajakirja levitati Tartu ja Narva tööliste ametiühingutes. Ajakirja üksikud numbrid kon-fiskeeriti, kuid harva õnnestus politseinikel ära korjata selle või teise numbri kogu tiraaž. Näiteks kui politseini-kud tulid konfiskeerima «Töö» 20-ndat numbrit, andis toimetaja neile üle ainult 86 eksemplari, väites, et roh-kem ei ole. Politseinikud olid teisel arvamisel ja alusta-sid läbiotsimist. Keldrist õlgede alt leiti veel 488 ek-emplari. Ülejäänud 1400 eksemplari olid aga juba töö-tute käes,¹⁷² kes levitasid neid tööliste hulgas.

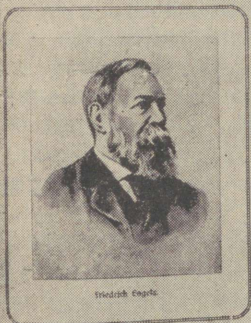
Eriti ägedaks muutus ajakirja tagakiusamine 1909.

¹⁷² Eesti Kirjandusloo ained Vene isevalitsuse arhiivides. J. Dep-mani arhiivitöö ja tõlge. Tagasikiskumise aastatel 1907—1916, Lenin-grad, 1927, lk. 8.

№ 16

TÖÖ

Politiiline, majandusline,
tööstusline ja ilukirjandus-
... line nädalaleht ...

Sisu:

Rodanlaste ja proletariaate vahelise liitumise
Cööstise liikumise südalõhnud aastal
Rõõkodes (jutt)
Friedrich Engels (piltiga)
Kaasti ametiühiluste V kongressi Stockholmis
Aratsugarud (jutt)
Kaasfööd
Arsternijate elust
Ametiühiluste tegevusest
Teimetuleke loodetud teemad
Raudatulek

Hind 5 kop.

Ajakirja «Töö» esikülj.

aasta lõpul.¹⁷³ Sama aasta detsembris pani tsaaritsen-
suur «Töö» väljaandmise ajutiselt seisma. Peatselt
keelati ajakirja ilmumine hoopis ning Eesti ametiühin-
gud pidid pikemat aega oma häälekandjate läbi ajama.

Ajakiri «Töö» etendas Eesti tööliikumise ajaloos
suurt osa. Selle ümber koondusid paljud Eesti proletaria-
adi, talurahva ja intelligentsi parimad revolutsioonili-

¹⁷³ «Tallinna Teataja» nr. 87, 1. juunil 1910.

sed jõud, kes pidasid võitlust eesti kodanluse ja tsarismi reaktioonilise ideoloogia vastu.

Ajakirja poliitiline joon töölisliikumise teooria ja takтика põhiküsimustes oli marksistlik. Tõsi küll, üksikutes menševike poolt kirjutatud artiklites propageeriti ka oportunistlikke ideid, kuid nendele anti vastulööki. Oportunistlisse lepitamatu suhtumise eredaks näiteks on ühe ajakirja numbri juhtkiri «Nendele, kes teenivad kahte peremeest»¹⁷⁴. Selles artiklis naeravad bolševikud välja ning paljastavad menševike-likvidaatorite põhimõttelagedust ja reetlikkust töölisliikumises.

Suurt tähelepanu pöörasid Eesti ametiühingud reaktioonistaastail streigiliikumise organiseerimisele. Metallitöölise ametiühing toetas 1908. aastal «Volta» tehase tööliste kahekuulist streiki mitte ainult moraalselt, vaid andis streikijatele ka materiaalselt abi. Samasugust abi andis metallitöölise ametiühing ka 1909. aastal väiksemast streigist osavõtjatele. Paberitööstuse ametiühingu juhtimisel toimusid naistööliste streigid Johanson paberivabrikus ja Osse ja Ko tselluloosivabrikus.¹⁷⁵ Ka maalrite ametiühing juhtis tööliste streigiliikumist.

Kohalikud võimud keelasid Tallinna ametiühingutel linnataguste koosolekute pidamise, töölisõhtute korraldamise ja tööliisklubide organiseerimise. See takistas tunduvalt tööliste hulgas poliitilise agitatsiooni läbiviimist. Suuri takistusi Tallinna ametiühingutele tegid valitsusvõimud ka tööliste hulgas tehtava loengulise töö organiseerimisel. Teaduse- ja kultuurialastel teemadel said ametiühingud loenguid siiski korraldada. Tasuta esinesid loengutega peamiselt revolutsiooniliselt meelestatud Tartu ülikooli üliõpilased. Lektorite hulgas kohtame ka endise Tartu ülikooli üliõpilase, praeguse nõukogude teadlase J. Depmani nime.¹⁷⁶

Tähtsal kohal Eesti ametiühingute töös oli raamatukogude asutamine. Oma raamatukogu oli puidutöötlemise tööliste ametiühingul, mille juhatajaks oli bolševik J. Ikmelt, kaubandus-tööstusettevõtete teenistujate ametiühingul ja paljudel teistel.¹⁷⁷ Ametiühingud püüdsid oma raamatukogusid komplekteerida kõige parematest

¹⁷⁴ «Töö» nr. 15, 1909, lk. 1—2.

¹⁷⁵ «Tallinna Teataja» nr. 50, 14. aprillil 1910.

¹⁷⁶ «Virulane» nr. 74, 4. aprillil 1909.

¹⁷⁷ «Töö» nr. 4, 1909, lk. 23.

Ametiühisuste maja Tallinnas Toomkuninga t. 1909. a.

ja töölistele kõige arusaadavamatest teostest, nendest, millel oli poliitiliselt suur kasvatuslik tähtsus. Ametiühingute raamatukogud sattusid politsei ränga tagakiusamise alla. Nendes tingimustes töötas metallitöölise ametiühingu raamatukogu mõni aeg ilma kuberneril loata. Kui see enam võimalik ei olnud, otsustasid metallitöölised eesotsas bolševik Kudebergiga nõutada raamatukogu avamiseks ametlikku luba. Nagu võis arvata, keeldus kuberner seda andmast. Tema arvates olid raamatukogus ainuüksi sellised raamatud, mis kõik oleks tulnud ära põletada.¹⁷⁸

Ametiühingute koosolekud olid tähtsaks tööliste-ametiühinguliikmete kasvatamise vahendiks. Ametiühingu üldkoosolekutest teatati kohalikes ajalehtedes. Ametiühingute valitud organite, nagu ametiühingu nõukogu ja büroo istungid toimusid vastava plaani järgi. Metallitöölise ametiühingu nõukogu istungid toimusid igal nädalal esmaspäeviti, büroo istungid aga igal reedel.¹⁷⁹ Analoogiliselt oli planeeritud ka ülejäänud kaheksa ametiühingu töö. Need asusid ametiühingute majas

¹⁷⁸ G. Kudebergilt saadud andmed.

¹⁷⁹ «Töö» nr. 3, 1909, lk. 33.

G. Kudeberg.

Toomkuninga tänavas 20. Ametiühingute koosolekutel arutati mitmesuguseid tööliste ellu puutuvaid küsimusi, nagu tööpuudus, ametiühingu häälekandjate küsimus, tööpuuduse all kannatavatele ametiühingu liikmetele toetuse andmise ja kultuuriürituste finantseerimise küsimused, kuulati ametiühingute valitud organite aruandeid tehtud tööst jne. Tööpuuduse küsimus erutas eriti tugevasti metallitöölise ametiühingu liikmeid. Metallitöölise ametiühing arutas seda korduvalt ka töötute koosolekul, et Tallinna linnavalitsusele organiseeritult survet avaldada. Ametiühingud nõudsid linnavolikogult, et see organiseeriks ühiskondlikke töid ja annaks töötuile rahalist toetust.

Ametiühingud toetasid liikmeid ka oma summadest. Järgnev tabel iseloomustabki metallitöölise ametiühingu abi oma liikmetele, peamiselt töötutele, alates 1908. aasta oktoobrist kuni 1909. aasta märtsini (viimane kaasa arvatud). Niisiis kuue kuu jooksul läks 85% ametiühingu sissetulekutest toetussummadeks. Säärane suund ametiühingus oli tingitud metallitöölise viletsast olukorrast. Ametlikult ei olnud ametiühingul õigust strei-

Materiaalne abi			Juriidiline abi	Arstiabi	Toetuse üldsumma	Ametiühingu liikmemak-sude üldsumma
ühikord-ne toetus	nädala toetus	sõidu-raha				
163 rbl.	373 rbl.	54 rbl.	48 rbl.	41 rbl.	679 rbl.	790 rbl. 63 kop.

kijaid abistada ega ka streike juhtida, säärase faktide avalikuks tulekul sulgesid võimud ametiühingu otsekohe.

Sellest toetuse üldsummast (679-st rublast) läks kahtlemata teatud osa ka streikivate seltsimeeste abistamiseks individuaalse ühekordse toetuse ja nädalatoetuse näol. Ametiühingute poolt organiseeritud juriidilisel abil ja arstiabil oli ametiühingute liikmetele väga suur tähtsus.

1909. aasta 19. aprillil toimus «Estonia» teatri ruumes metallitöölise ametiühingu üldkoosolek, mille päevakorras oli mitu tähtsat küsimust, nende hulgas ka ametiühingu esimehe aruanne. Kohe koosoleku algul teatas koosoleku juhataja, et aruanne pole täielik ja kõikehaarav, sest eelmisel päeval oli politsei ametiühingu ruumes toime pannud läbiotsimise, mille tagajärjel kannatas ametiühingu dokumentatsioon. Sellel koosolekul tekitas ametiühingu liikmete hulgas erilist huvi küsimus ametiühingute suhtumisest «Estonia» uue teatrihoone ehitamisse.

Oma liidri Luiga ja teiste taoliste juhtimisel püüdis Eesti kodanlus «rahvusliku kultuuri arendamise» ning töölise ja kodanluse ühise kultuuritöö siltide all töölisi kodanluse vastu suunatud poliitilisest võitlusest eemale tõmmata. Seda poliitikat toetasid ka menševikud-likvidaa-torid.

Eesti ametiühingud, mida juhtisid bolševikud, said kodanliku propaganda olemusest aru ja paljastasid selle tõelisi eesmärke. «Estonia» uue teatrihoone ehitamise kam-paania ajal paljastasid ametiühingutegelased «Estonia» seltsi põhikirja demokraatiavastast iseloomu. Põhikirja järgi kuulus viis häält kapitalistidele, kes omasid 40—50 osatähte, mistõttu nad said automaatselt nimetatud seltsi juhatuse liikmete seas enamuse ja võisid seega juhtida teatri tööd endale meelepärases suunas.¹⁸⁰

¹⁸⁰ «Mõtted» nr. 1, 1909, lk. 115.

1909. aasta 7. märtsil korraldasid kodanlikud tegelased «Estonia» seltsi koosoleku, kus arutati «Estonia» uue teatrihoone ehitamise küsimust. Kodanlike seltside esindajad rääkisid sellel koosolekul «ühtsest kunstist», et teatrihoone ehitamisel peavad kodanlus ja töölised minema käsikäes, et klassilahkkelid nende vahel võivad olla ainult majanduslikku laadi, mitte mingil juhul aga ei võinud esineda kunstiküsimustes jne. Samal koosolekul valgustas eespool märgitud küsimusi, teadlike tööliste seisukohalt, metallitöölise ametiühingu esindaja. Ta rääkis tööliste raskest majanduslikust olukorrast ja tööpuudusest, kunsti klassiiseloost kapitalistlikus ühiskonnas ning lükkas ümber kodanlaste väite kunsti parteitusest. Ühtlasi paljastas ta «võimumeeste» tõelised kavatsused, millele metallitöölise ametiühing oma toetust anda ei saa.¹⁸¹ Ametiühingud ei saanud nõustuda kodanluse taotlusega sellepärast, et teatri ehitamine ja sellega seoses olevad kulud taheti veeretada tööliste kaela.

Tallinna ametiühingute tegevusega olid tihedalt seotud paljud vanad Eesti bolševikud, nagu Kudeberg, Kuningas, Ikmelt, Soo ja teised. G. Kudeberg sündis 1882. aastal Rakvere maakonnas Pandivere külas kehviktalupoja perekonnas. Pärast algkooli lõpetamist läks ta lukksepatöökotta õpilaseks. Kudebergi revolutsiooniline tegevus algas «Volta» tehases. 1908. aastal suure streigi ajal valiti ta esindajaks tehase administratsiooniga läbirääkimiste pidamisel ja illegaalse streigikomitee liikmeks. Pärast streiki pandi ta nimi vabrikuomanike poolt musta nimekirja. Rohkem kui aasta oli Kudeberg ilma tööta. Kuid ta jätkas veelgi suurema energiaga revolutsioonilist tööd tööliste hulgas. 1909. aasta lõpul esitasid metallitöölise ametiühingu liikmed Kudebergi kui aktiivse, poliitiliselt kindlameelse bolševiku oma ametiühingu esimehe kohale. Sellel tööpostil töötas Kudeberg kuni 1910. aasta 18. märtsini, s. o. kuni ametiühingu sulgemiseni. Kudeberg, olles metallitöölise ametiühingu eesotsas, viis VSDTP Tallinna Komitee juhtimisel ellu ametiühinguliikumise revolutsioonilisi printsiipe, mis olid reaktsiooniaastail VSDTP otsustes kirja pandud.

Tallinna ametiühingute revolutsiooniline tegevus ei jäänud märkamatuks politseivõimudele, kes hakkasid revo-

¹⁸¹ «Töö» nr. 6, 1909. lk. 30.

lutsionääre järjest rohkem taga kiusama. Nad ei piirdu-
nud enam üksikute juhtivate ametiühingute gelaste arre-
teerimisega ja ametiühingute vara konfiskeerimisega.
1910. aasta 18. märtsil ilmus Eestimaa kubeneri käsul
ametiühingute majja politsei ja tegi teatavaks Eestimaa
Kubermangu Seltside ja Liitude Asjade Valitsuse otsuse
kaheksa ametiühingu sulgemise kohta, sest nende ameti-
ühingute põhikiri ei vastavat ajutise määrustiku nõue-
tele.¹⁸²

Vastavalt nimetatud otsusele suleti järgmised ameti-
ühingud: metallitöölise, puidutöölise, paberitööstuse
töölise, nahatöölise, maalrite, pottseppade, rätsepate ja
Baltimaade Trükitöölise Liidu Tallinna osakonna ameti-
ühing.

Ametiühingute sulgemine 1910. aastal oli Eesti töölis-
liikumisele rängaks löögiks. Pärast sulgemist esitasid
Tallinna ametiühingud korduvalt registreerimiseks uue,
muudetud põhikirja, kuid tulemusteta.

Pärast ametiühingute sulgemist Tallinnas kandus
ametiühinguliikumise keskus Tartu ja Narva.

Tartus tegutsesid 1909. aastal järgmised ametiühingud:
puidutöölise, rätsepate, kingseppade, maalrite, müür-
seppade ja kaubandusettevõtete teenistujate ametiühing.
Energilist tööd töölise hulgas tegi puidutöölise ameti-
ühing, kelle juhatusse kuulusid ka bolševikud. Tartu pui-
dutöölise ametiühing võitles töölise majandusliku olu-
korra parandamise eest. Ametiühing töötas välja uued
töö tariifimäärad, mis nägid ette tunduvat palga tõusu.¹⁸³
Puidutöölised tundsid oma ametiühingu koosolekute vastu
suurt huvi.

1910. aasta 30. mail võttis ametiühingu aruandlusvali-
miskoosolekust osa 400 liiget. Koosolekul rääkisid ameti-
ühingu liikmed töölise raskest materiaalsest olukorrast.
Võeti vastu otsus puidutöölise tööpäeva lühendamise ja
minimaalpalga kohta.¹⁸⁴ Ametiühing organiseeris oma
liikmetele kvalifikatsiooni tõstmise kursusi.¹⁸⁵

Politseivõimude repressioonide tagajärjel oli ameti-
ühingute tegevus suuresti raskendatud. Sellest tingituna

¹⁸² MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., s.-ü. 88, osa 9 — 1910, l. 6.

¹⁸³ «Päevaleht» nr. 58, 12. märtsil 1911.

¹⁸⁴ «Tallinna Teataja» nr. 88, 2. juunil 1910.

¹⁸⁵ «Tallinna Teataja» nr. 257, 8. novembril 1911.

vähenes reaktsiooniaastail ametiühingu liikmete arv. Isegi kultuuritööd oli raske teha. Et saada ametlikku luba raamatukogu, avamiseks, pöördus puidutöölise ametiühing kolm korda Liivimaa kubernerile, kuid sai iga kord eitava vastuse.¹⁸⁶

Narva ametiühingute tegevus sarnanes paljuski Tartu ametiühingute tegevusega. Narvas oli reaktsiooniaastail ainult kaks ametiühingut: puidutöölise ja rätsepate ametiühing. Narva oli tollal üks suurimaid tööstuskeskusi Eestis. 1909. aastal oli Narvas ligi 14 000 töölise. 1905.—1907. aasta revolutsiooniline liikumine avaldas kohalikele töölisringidele suurt mõju nende klassiteadvuse arenemisel. Klerikalismi mõju töölistele langes tunduvalt. Esimesed revolutsioonitormis tekkinud ametiühingud purustati Narvas juba 1905.—1907. aasta revolutsiooni lüüasaamisele järgnenud reaktsiooni perioodi algul.

Suurt kahju tekitasid Narva töölisliikumisele neil aastatel oportunistid, kuna nad loobusid revolutsioonilisest tegevusest.

1907. aastal asutati Narvas puidutöölise ametiühing, mis tekkis Tallinna puidutöölise ametiühingu osakonnana. Hiljem, kui Tallinna puidutöölise ametiühing 1910. aastal suleti, kujunes tema osakonnast iseseisev ametiühing. 1910. aasta lõpul laiendas see iseseisvaks töölisorganisatsiooniks saanud ametiühing tunduvalt oma tegevust. Puidutöölise ametiühingusse koondusid kõik Narva tööliste revolutsioonilised jõud, enamikus 1905.—1907. aasta revolutsioonist osavõtjad. Paljud nendest olid kindlameelsed bolševikud, kes uskusid oma jõusse ja revolutsiooni võidusse. Puidutöölise ametiühing tegeles Narva tööliste majandusliku olukorra parandamise küsimustega, organiseeris loenguid ja vestlusi.¹⁸⁷ Laialdast agitatsioonitööd tegi ametiühing ka uute liikmete värbamiseks.¹⁸⁸ Juba Tallinna ametiühingu osakonnana avas ta 1908. aastal koos rätsepate ametiühinguga söökla ja teemaja.

Eesti bolševikud ei töötanud Stolõpini reaktsiooni aastail mitte ainult ametiühingutes, vaid ka teistes seltsides ja ühingutes.

Poliitilist kasvatustööd tegid bolševikud ka Tal-

¹⁸⁶ «Päevaleht» nr. 128, 10. juunil 1911.

¹⁸⁷ «Päevaleht» nr. 36. 14. veebruaril 1911.

¹⁸⁸ «Звезда» № 2, 8 ноября 1911 г.

linna käsitöölaliste ühingu, kus 1907. aastal oli ligi 1000 liiget.¹⁸⁹ 1907. aasta sügisel, pärast seda, kui ühing proklamatsioonide levitamiseks ja revolutsiooniliste vestluste läbiviimiseks organiseeris laevasõidu Helsingi, sulgesid kohalikud politseivõimud ühingu. Ühingu juhatus pöördus Eestimaa kubermneri poole palvega lubada ühingul tegevust jätkata. Kubermanguvalitsus oli nõus seda palvet rahuldama, kui muudetakse ära ühingu põhikirja kaks paragrahvi, milles võimud nägid ühingu valitsusevastaste püüdluste väljendust (paragrahvid käsitlesid liikmete vastuvõtmise korda ja tööliste toetamist streikide ajal). Peale selle nõudsid võimud ühingu juhatuselt rea revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide väljaheitmist.¹⁹⁰ Neid tingimusi arutati ühingu üldkoosolekul. Et aga säärase tingimuste vastuvõtmine oleks tähendanud valitsusvõimude ees kapituleerumist ning võitlusest loobumist, lükkas koosolek need tingimused tagasi.

Pärast ametiühingute sulgemist 1910. aastal oli tööliste hulgas sotsiaaldemokraatliku agitatsiooni tegemine väga raske. Sellepärast oli legaalseste võimaluste leidmisel eriti suur tähtsus. Uute ametiühingute ning teiste legaalseste seltside ja klubide organiseerimise katsed ei andnud aga tulemusi. Kujunenud olukorras koondasid Tallinna bolševikud 1910. aastal oma töö Eesti Käsitöölaliste Vastastikuse Abistamise Seltsi. Oma koosseisult oli see rohkem kodanlik kui proletaarne organisatsioon. Sinna kuulusid peamiselt väiketöökodade peremehed ja töölised ning mitmesuguste kutsealade käsitöölised. Ent bolševikud suutsid organiseerida selle seltsi proletaarseid elemente ning lasta end valida seltsi valitavatesse organitesse, mis võimaldas seltsi proletaarset koosseisu tugevdada.¹⁹¹

Selle seltsi tegevuses etendasid suurt osa üldkoosolekud. Nendest osavõtt oli alati väga elav. Mõnikord avaldus vastuolu seltsi liikmete vaadetes niivõrd teravalt, et koosolekud kujunesid otsesteks kokkupõrgeteks peremeeste ja tööliste vahel. Näiteks arutati 1910. aasta algul ühel koosolekul liikmemaksude küsimust. Viidates seltsi erinevale klassikoosseisule, tegi bolševik J. Soo ettepa-

¹⁸⁹ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 99, s.-ü. 88, osa 9—1907, l. 7.

¹⁹⁰ Sealsamas.

¹⁹¹ «Tallinna Teataja» nr. 2, 15. veebruaril 1910.

neku diferentseeritud liikmemaksu kohta, lähtudes liikmete sissetulekute suurest erinevusest. Keegi liikmetest toetas teda, osutades tööliste ekspluateerimisele. Kellas-seppmeister Terik protesteeris diferentseeritud liikmemaksu süsteemi vastu ja nõudis, et sõnad «ettevõtja ekspluateerib töölisi» oleksid protokollist välja jäetud.¹⁹² Puhkes äge diskussioon, millele bolševikud andsid poliitiliselt kasvatusliku sisu.

Pärast trükitööliste ametiühingu sulgemist (1909. aastal) asutasid Tallinna trükitöölised 1910. aastal Riia trükitööliste ühingu osakonna, kuhu kuulus 200 inimest.¹⁹³ Tallinna töölised olid ka kultuurhariduslike seltside, nende hulgas «Vambola» liikmeteks. Nimetatud seltsi juhtideks olid mõni aeg sotsiaaldemokraadid. Kuid ka «Vambola» tegevus ei saanud kaua kesta. Kohalikud võimud sulgesid selle varsti sotsialistlike ideede propageerimise pärast.

Reaktsiooniaastail pöörasid Tallinna eesrindlikud töölised tähelepanu ka proletariaadi vaimsete vajaduste rahuldamisele.

Juba 1905. aasta oktoobris võttis VSDTP Tallinna Komitee vastu otsuse Lutheri vineeri- ja mööblivabriku rahvamaja juurde kultuurharidusliku klubi ja draamaringi organiseerimise kohta.¹⁹⁴ Pärast detsembri relvastatud ülestõusu maal kujunenud olukord ei võimaldanud kohe selle ülesande täitmisele asuda, kuid 1908. aastal organiseeriti J. Rosfeldi initsiatiivil eespool nimetatud vabriku rahvamaja juurde draamaring, mis saigi eesti proletaarse teatri algeoks. Vaatamata sellele, et draamaringi tegevus oli tolleaegsete olude ja vabrikandi otsese vastutegevuse tõttu väga piiratud, etendas ta töölisliikumises positiivset osa. Keskmiselt külastas iga etendust 477 inimest.¹⁹⁵

Näidendite külastajad kui ka näitlejad ise olid peamiselt töölised. Draamaringi repertuaar erines tunduvalt kodanlike teatrite repertuaarist. Näidendite valikul pidasid J. Rosfeld ja teised draamaringi tegelased silmas, et

¹⁹² «Päevaleht» nr. 22, 28. jaanuaril 1910.

¹⁹³ Sealsamas.

¹⁹⁴ A. Vaarmann, J. Kross, Tallinna proletaarse teatri ajaloo. Eesti NSV Teatriühingu väljaanne.

¹⁹⁵ «Edasi» VIII album, Tallinn, 1915, lk. 11.

need teeniksid tööliste ideoloogilise kasvatamise suurt eesmärki.

Mõningat kultuurhariduslikku tööd tehti Tallinna karskusseltsis «Valvaja», kuhu kuulusid mitmesugused elanikkonna kihid, nende hulgas ka töölisel. Karskusseltsis korraldati mitmesugustel teemadel loenguid, lavastati kaasaegsete kirjanike ja vene klassikute näidendeid.

Vaadeldavail aastail ei võinud bolševikud boikoteerida tööd kodanlikes seltsides, kuhu töölisorganisatsioonide puudumisel ja mõnel muul põhjusel oli astunud ka teatav osa töölisi. Tegutsedes nendes organisatsioonides pidasid bolševikud alati silmas oma poliitilisi eesmärke.

Revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide mitmesugustesse kodanlikesse ühingutesse tungimise taktikast, mille eesmärgiks oli kasutada nende ühingute tegevust proletariaadi klassivõitluse huvides, kõneleb rida Eestimaa kubeneri Korostovetsi ettekandeid. Ühes 1910. aastal kirjutatud ettekandes öeldakse: «Iga liiki eesti seltside asutajateks on enamikus poliitiliselt täiesti usaldusväärsed isikud, kuid otsekohe, kui selts on registreeritud, peavad sellesse ebakindlad elemendid ja, asudes juhatusetteotsa, hakkavad seltsides juhtivat osa etendama.»¹⁹⁶ Et sotsiaaldemokraatidel õnnestus mõnikord kodanlikke tegelasi sellest või teisest seltsist välja suruda, on näha kubeneri teistest ettekannetest. 1910. aasta suvel suleti Eesti Rahvahariduse Seltsi Märjamaa osakond, sest selle juhatusse olid sattunud revolutsioonilised elemendid, kes viisid läbi keelatud koosolekuid.¹⁹⁷

1908. aastal pääsesid sotsiaaldemokraadid Eesti Rahvahariduse Seltsi Koeru osakonna juhatusesse, lüües valimistel seni juhatuses olnud reaktioonääre. Politsei andmetel valiti uude juhatusse 1905. — 1907. aasta revolutsioonilistest sündmustest osavõtjaid.¹⁹⁸

Suur populaarsus oli Pärnu lähedal asuva Sindi kalevivabriku tööliste hulgas 1908. aastal tööliseltsi «Sõprus» tegevusel. Selts seadis oma eesmärgiks tööliste

¹⁹⁶ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 102, s.-ü. 88, osa 7—1910, l. 1.

¹⁹⁷ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 100, s.-ü. 88, osa 9—1909, l. 4.

¹⁹⁸ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 100, s.-ü. 88, osa 9—1909, l. 4.

poliitilise silmaringi laiendamise, loengute organiseerimise, raamatukogu asutamise jne.¹⁹⁹ Peale selle oli Pärnu käsitöölistel vastastikuse abistamise selts.²⁰⁰

Revolutsiooniliste meeleolude elavnemist 1910. aastal võib märgata ka Pärnu trükitöölise juures. Pärast seda, kui suletud Riia trükitöölise ametiühingu asemele asutati trükitöölise selts, hakkasid Pärnu trükitöölised taotlema selle seltsi osakonna avamist Pärnus. Riia trükitöölise seltsi Pärnu osakond alustas oma tegevust 1910. aasta juulis.²⁰¹

Kõrvuti tööga ametiühingutes ja kultuurhariduslikes seltsides pühendasid bolševikud reaktsiooniaastail suurt tähelepanu tol ajal küllaltki laialt levinud tööliiskooperatiividele. Üldiselt tekkisid kooperatiivid Eestis tootmis- või tööartellide, tarbimisühingute, krediidi- ja laevakindlustusseltside näol. Suurt huvi tekitasid eesti tööliste hulgas tarbimisühingud, sest neil aastail kasvas elukallidus iga päevaga. Eesti kodanlikud elemendid võtsid sellest liikumisest samuti osa. Nad tegid oma ajalehtedes laialdast agitatsiooni kooperatiivide kasuks, püüdes sellega mitte ainult tööliste arvel kasu saada, vaid neid ka klassivõitlusest eemale tõmmata.

Sattumata kooperatiividest üleliigsesse vaimustusse, arvestasid Eesti bolševikud kainelt, et kapitalismi tingimustes aitab kooperatiivi-liikumine proletariaati teatud määral organiseerida ja on õige klassipoliitika juures revolutsioonilises võitluses abivahendiks.

Seda seisukohta kaitses J. Kirkmann artiklis «Töölised ja ühistegevus», mis ilmus kogumiku «Mõtted» teises raamatus.²⁰² Ta paljastas «Päevalehe» ja «Postimehe» kinnitusi kooperatiivide väljaspool klasse asumisest ning väitis, et kodanlik kooperatsioon oli juba oma tekkimisest alates kodanluse teenistuses.

Sünge reaktsiooni tingimustes tegid Eesti bolševikud ära suure töö kooperatiivide muutmisel klassivõitluse ja sotsialismi ideede tööliiskadest viimise kolleteks. Tallinna tööliiskooperatiivi «Tera» asutajateks olid töölised. Võimude otsusel tegevuse lõpetanud metallitöölise ametiühing toetas uut, loodavat tööliiskooperatiivi

¹⁹⁹ «Päevaleht» nr. 172, 30. juulil 1908.

²⁰⁰ «Tallinna Teataja» nr. 58, 27. aprillil 1910.

²⁰¹ «Päevaleht» nr. 172, 2. juulil 1910.

²⁰² «Töölised ja ühistegevus», «Mõtted», Tallinn, 1911, lk. 55.

ametiühingule kuulunud mitmesuguse inventari üleandmisega ja 300-rublase rahalise toetusega raamatukogu muretsemiseks.²⁰³ Kooperatiivi «Tera» liikmeteks olid peamiselt töölised. 1910. aasta 1. juulil oli tal üldse 345 liiget.²⁰⁴ Selleks et kooperatiivi liikmeteks saaksid olla töölised, oli osamaksu suuruseks ainult 5 rubla.

Kooperatiiv «Tera», kellel olid kauplused ja leivatööstus, püüdis teenindada töölisi kõige paremini, varustades neid kõrgekvaliteediliste kaupadega. Sotsiaaldemokraatliku partei aktiivsetest tegelastest kuulusid kooperatiivi juhatusse J. Soo, A. Hannus, G. Kudeberg jt. Tööliskooperatiivi asutamine tekitas eesti kodanluse leeris suurt viha. Tööliskooperatiivi proletaarsed printsiibid olid kodanliku kooperatiivide-liikumise paljastamisel vahedaks relvaks. «Tera» tegi palju ära ka tööliste poliit-haridusliku kasvatustöö alal. Levitati kirjandust ja organiseeriti mitmesugustel teemadel loenguid. Kooperatiivi üldkoosolekutel võttis kooperatiivi-liikumise küsimuste arutamine alati printsiipiaalse iseloomu.

Iseenesestki mõista ei arenenud kooperatiivi töö alati ladusalt. Ühest küljest kodanlike ajalehtede vihased kallaletungid, teisest küljest sagedased politsei rünnakud kooperatiivi ruumidesse, loengute keelamised jne. Kõik see takistas suuresti kooperatiivi tegevust. Poliit-selise järelevalve teostamisest räägib Eestimaa kubernerite ettekanne politseidepartemangule 1910. aasta 1. septembril. Ettekandes kirjutatakse, et silmas pidades kohalike võimude käsutuses olevaid andmeid sotsiaaldemokraatide poliitikast allutada kooperatiivsed organisatsioonid oma mõju alla, on viimased, samuti ka need selt-sid, mille koosseisu kuuluvad ebaustavad isikud, võetud kõige hoolikama järelevalve alla.²⁰⁵

Tööliskooperatiivid tekkisid ka teistes Eesti linnades. Tartus tegutses aktiivselt tarbimiskooperatiiv «Edasi».

Väikelinnades olid kooperatiivide asutajateks kohaliku kodanluse esindajad ja need kooperatiivid ei erinenud mitte millegi poolest tavalistest kodanlikest kooperatiividest. Sotsiaaldemokraadid püüdsid nendesse tungida ja nad oma mõjule allutada. Rakveres asutati 1908. aastal

²⁰³ «Tallinna Teataja» nr. 89, 3. juunil 1910.

²⁰⁴ Sealsamas.

²⁰⁵ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 102, s.-ü. 88 osa 7 — 1909, l. 9.

tarbimiskooperatiiv «Töötaja». Algul kuulusid kooperatiivi juhatusse valitsusele ustavad isikud. Samal aastal toimunud valimistel said need reaktsioonilised elemendid aga lüüa. Nende asemele valiti sotsiaaldemokraadid. Uuel juhatusel õnnestus 1908. aastal kooperatiivi üldkoosolekul läbi suruda kooperatiivi põhikirja muutmine selle demokratiseerimise suunas.²⁰⁶

Tarbimiskooperatiiv «Töötaja» oli kirjavahetuses Moskva tarbimisühisusega. Viimane saatis «Töötajale» kirjandust kooperatiivi-liikumise alalt.²⁰⁷

Reaktsiooniaastail suurenes eesti käsitöölise hulgas huvi ka tootmisühingute vastu. See oli tingitud tööliste olukorra järsust halvenemisest.

Lääne-Euroopa parempoolsete sotsiaaldemokraatide mõjul tekkis teatud osal töölistel mõte, nagu oleks isegi kapitalismi tingimustes võimalik tootmisühingute abil tööliste ekspluateerimist likvideerida. Selgitades säärase vaadete kahjulikkust, tõestasid Eesti bolševikud, et kapitalismi tingimustes ei suuda tootmisühingud eraettevõtetega konkureerida ja selle tulemusena nad kas hukuvad või muutuvad aktsiaühinguteks.²⁰⁸ Tallinna ja Tartu käsitöölised püüdsid siiski korduvalt artelle asutada. Nii asutasid Tartu kingsepad 1910. aastal artelli «Töö». Varsti sattus see aga võlgadesse ja asi lõppes täieliku pankrotiga.²⁰⁹ Sama saatus tabas ka Tallinna nahatöölise artelli. Tartu puidutöölise ametiühingu suhtumisest artelli «Töö» annab tunnistust alljärgnev ametiühingu üldkoosolekul vastuvõetud otsus: «Et kingseppade äriühisus «Töö» mitte tööliste põhjasmõtetele ei tööta, siis ei tule teda ka selles mõttes mitte toetada.»²¹⁰

*

Stolõpini reaktsiooni aastail tegi eesti kodanlus suurt kära karskusliikumise ümber. Kutsuti kokku alkoholivastaseid kongresse, peaaegu kõikides Eesti linnades organiseeriti karskusseltse, kuhu püüti meelitada ka töölisi.

Üks selline kongress toimus 1910. aastal Valgas. Kong-

²⁰⁶ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam. nim. 102, s.-ü. 88, osa 9 — 1909, l. 4.

²⁰⁷ Sealsamas.

²⁰⁸ J. Kirkmann, «Töölised ja ühistegevus», «Mõtted», Tallinnas 1911, lk. 76.

²⁰⁹ «Päevaleht» nr. 146, 2. juulil 1911.

²¹⁰ «Tallinna Teataja» nr. 70, 10. mail 1910.

ressist võtsid osa Tallinna, Tartu, Narva, Pärnu, Viljandi, Võru, Kuressaare ja teiste linnade delegaadid. Delegaatide hulgas olid ka mõned sotsiaaldemokraadid. J. Vilms püüdis kongressil esitada teadlike tööliste seisukohta karskusliikumises, ehkki ta ise pärast 1905. aasta revolutsiooni lüüasaamist veeres sotsiaaldemokraatlikku liikumist desorganiseeriva oportunismi rappa.²¹¹

1917. aastal läks J. Vilms avalikult üle kodanluse poole ja oli proletaarse revolutsiooni ägedaid vastaseid.

Eesti bolševikud ei isoleerinud end karskusliikumisest. Nad asutasid kodanlikes karskusseltsides oma bolševistlikud rakukesed, püüdes sel teel karskusseltside tööd proletariaadi klassivõitluse huvidele allutada. Ametiühingute ajakirjas «Töö» avaldati pidevalt artikleid, kus sotsiaaldemokraadid näitasid, et kodanlus püüab alkoholismivastase võitluse katte all laialdasi rahvahulki revolutsioonilisest võitlusest eemale tõmmata, ja et töölistel tuleb alkoholismivastases võitluses täiesti iseseisvale seisukohale asuda.

Eriti laialdaselt õnnestus Tartu bolševikel poliitilist kasvatustööd teha seltsi «Karskuse Sõber» kaudu. Esialgu olid selle seltsi eesotsas Eesti Rahvameelse Eduerakonna esindajad. 1910. aastal valiti seltsi juhtideks tööliste esindajad.²¹² «Karskuse Sõbra» tegevus muutus otsekohe elavamaks. Lühikese aja jooksul suurenes nimetatud seltsi liikmeskonnas tunduvalt tööliste arv. «Karskuse Sõber» organiseeris sageli töölistele mitmesugustel teemadel populaarseid loenguid, näiteks palgaküsimusest, Lääne-Euroopa revolutsioonilisest ja ametiühinguliikumisest, alkoholismivastasest võitlusest jne.

Narvas võtsid töölisel aktiivselt osa karskusklubi «Võitleja» tööst. Enne haridusseltsi asutamist, millest lähemalt on juttu allpool, oli «Võitleja» klubi peamiseks kultuurikeskuseks, kus töölisel võisid avalikult kohtuda ja kuulata loenguid, milles sageli puudutati ka poliitilisi küsimusi.

*

Pärast esimese Vene revolutsiooni lüüasaamist töölisliikumine Eestis ajutiselt nõrgenes. Tööliste ja talurahva repressioonidega püüdis tsaari-isevalitsus maad

²¹¹ MRAKA, f. 102, nim. 102, s.-ü. 37, osa 7—1910, l. 7.

²¹² «Päevaleht» nr. 58, 12. märtsil 1911.

«rahustada». Reaktsiooniaastail sattusid eriti ränga taga-kiusamise alla bolševikud — Eesti laialdaste rahvahulkade tõelised juhid. Kuid tsaari-isevalitsuse rahustamisplaanid kukkusid läbi. Tsarismil ei õnnestunud rahvahulkade revolutsioonilist liikumist peatada. Töölisliikumine reaktsiooniasustail ei vaibunud, vastupidi — see arenes edasi tunduvalt kõrgemal tasemel kui 1905.—1907. aasta revolutsioonile eelnevail aastail.

Reaktsiooniasustail olid tingimused revolutsiooniliseks tööks eriti rasked. Kuid tänu bolševike partei osavale revolutsioonilisele taktikale suutsid bolševikud ületada töölisliikumise teele sattunud tohutud raskused ja takistused. Alates ametiühingutest kuni duumatribüünini soodustas kõigi legaalsete võimaluste kasutamine parteiorganisatsioonide poolt sidemete tugevdamist rahvahulkadega ja uueks revolutsiooniliseks tõusuks jõudude kogumist.

Mustasajalise reaktsiooni märatsemise olukorras astusid revolutsiooni reetnud menševikud-likvidaatorid välja marksismi ideeliste ja teoreetiliste aluste vastu. Selleks, et viia töölisliikumine revolutsiooniliselt teelt kõrvale ja suunata see kodanlusele vastuvõetavale reformide teele, loobusid nad töötamast põrandaalustes parteiorganisatsioonides. Partei programmist, revolutsioonilistest ülesannetest ja loosungitest loobunud eesti menševike pingutused olid kasuks eesti kodanlusele.

Eesti otzovistid ja teised iga liiki oportunistid, kes ei mõistnud uusi tingimusi ega nendest tulenevaid partei uusi ülesandeid, püüdsid parteid rahvahulkadest eemaldada, takistasid revolutsiooniliste jõudude koondamist ja tööd legaalsete ja põrandaaluste organisatsioonide ümber ning tegid sellega tööliklassi revolutsioonilise võitluse organiseerimisele suurt kahju.

Kogu reaktsiooniasustate vältel pidasid Eesti bolševikud oportunistide vastu lepitamatut võitlust. Ainult bolševikud ei jätnud maha VSDTP võitluslippu ega loobunud partei programmist ja revolutsioonilistest loosungitest. Koondununa V. I. Lenini ümber astusid ainult bolševikud tõeliselt revisionistide — marksismi vaenlaste vastu välja, näidates tööliklassile kätte õige tee.

Bolševike energilise tegevuse kohta reaktsiooniasustail märgib V. I. Lenin: «Kõigist lüüa saanud opositsioonilis-

test ja revolutsioonilistest parteidest olid bolševikud need, kes taganesid kõige korrapärasemalt, kõige väiksema kahjuga oma «armeele», selle tuuma suurima säilitamisega, kõige väiksemate (oma sügavuselt ja ravimatusest) lõhenemistega, kõige väiksema demoraliseerumisega, suurima võimega taas tööd alustada kõige laialdasemalt, kõige korrapärasemalt ja kõige energilisemalt. Ja seda saavutasid bolševikud ainult sellepärast, et nad halastamatult paljastasid ja välja rookisid fraasirevolutsionäärid, kes ei tahtnud aru saada, et on vaja taganeda, et peab oskama taganeda, et on tingimata vaja õppida legaalselt töötama kõige reaktsioonilisemais parlamenti des, kõige reaktsioonilisemais ametiühingulistes, ühistegelikes, kindlustus- ja muudes sellesarnastes organisatsioonides.»²¹³

Reaktsioonistaastail korraldasid kapitalistid ja mõisnikud tsaarivalitsuse otsesel toetusel pealetungi tööliste ja kehvtalupoegade elutasemele. Palga alandamise, tööpäeva pikendamise, trahvide suurendamise jne. tulemusena halvenes tunduvalt rahvahulkade materiaalne olukord. Halvenesid elukondlikud tingimused, suurenes töötute arv. Kõik see kutsus välja tööliste protesti.

Aastatel 1907—1909 toimus Eestis rida suuri streike. Sellele ajajärgule on iseloomulik streikide kaitseloom, s. o. töölisel protesteerisid palga vähendamise ja tööpäeva pikendamise vastu, ning nõudsid vallandatud tööliste tööle tagasivõtmist, ülemääraste trahvide likvideerimist jne.

Streigivõitluse esirinnas olid neil aastail Tallinna töölisel. Teiste Eesti linnade töölisel võtsid streikidest vähe osa. Tallinna tööliste põhituumik, mis koosnes peamiselt suurettevõtete kõrgesti kvalifitseeritud töölistest, kellel olid 1905. aasta streigivõitluse kogemused, oli reaktsioonistaastail esireas. Tallinna tööliste eesrindlik osa streigiliikumises oli tingitud tema bolševistlike organisatsioonide aktiivsemast tegevusest, võrreldes provintsi organisatsioonidega.

Seoses sellega tuleb märkida, et mitte kõik erinevate tööstusharude töölisel ei võtnud liikumisest osa ühetaoliselt. Tallinna metallitöölisel, kes 1905. aastal võtsid streikidest kõige rohkem osa, tegid ka 1907.—1909. aastal

²¹³ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 11—12.

kõik selleks, et pidurdada töölisliikumise, eriti aga streigiliikumise taandumist. Aastal 1909 langes metallitöölise arvele 75% Eestimaa kubermangu streikijate üldarvust.²¹⁴ Järgnevatel aastatel (1910—1911) muutus olukord streigiliikumises teiste tööstusharude tööliste kasuks. Tohutud pingutused, mida metallitöölised tegid 1907.—1909. aastal töölisliikumise mõõna ajal, kurnasid nende jõu välja, mille tagajärjel metallitöölise osa 1910.—1911. aastal streigivõitluses tunduvalt langes.

Reaktsioonijärgu streigiliikumise tähtsaks positiivseks nähtuseks oli suhteliselt suur poliitilistest streikidest osavõtjate arv. Meie arvestuste järgi, mis põhinevad ametlikel andmetel, langes 1908. aastal poliitiliste streikide arvele ligi 85% kõikidest streikidest.

Peaaegu samasugune oli olukord ka 1909. aastal. Sellest järeldub, et reaktsioon aastail langes majanduslikest streikidest osavõtjate arv kiiremini kui poliitilistest streikidest osavõtjate arv.

Oma tagajärgede poolest olid streigid nendel aastatel vähem edukad kui revolutsioon aastatel. Umbes 75% streikidest lõppes tööliste lüüasaamisega, ülejäänud 25% kas tööliste võiduga või osalise järeleandmisega tööliste nõudmistele.

Reaktsioonijal oli Eesti tööliste streigivõitluse langus vähem märgatav kui teistes Venemaa kubermangudes.

Kõrvuti linnaproletariaadi võitlusega käis reaktsioon aastail ka väikerentnike ja sulaste võitlus mõisnike ja kulakute vastu. Vaatamata relvastatud võitluse lüüasaamisele 1905.—1907. aasta revolutsioonis, ei pannud saksa parunite ja omade hallparunite (kulakute) metsiku ekspluateerimise all ägav eesti külaproletariaat relvi käest. Massilistele repressioonidele ja oma olukorra järsule halvenemisele vastas külaproletariaat mõisate ja kulakute majapidamishoonete põletamisega, streikidega ja mõnes kohas isegi relvastatud võitlusega. Külaproletariaadi võitlusel oli reaktsioon aastail stiihiline iseloom.

Küla sotsiaaldemokraatide organisatsioonid purustati peaaegu täielikult karistussalkade ja tsaarisandarmite poolt, mille tulemusena rahvahulkade liikumine ise tugevasti nõrgenes. Kuid revolutsiooniline poliitiline töö külaelanike hulgas ei vaibunud täielikult, seda tegid

²¹⁴ Своды отчетов фабричных инспекторов за 1909 г.

üksikud allesjäänud sotsiaaldemokraatide rühmad, vahel isegi üksikud pogrommidest pääsenud sotsiaaldemokraadid ja külasse sõitnud vabrikutöölised.

1910. aasta lõpul algas Venemaa poliitilises elus murrang. Artiklis «Revolutsiooniline tõus» kirjutas V. I. Lenin: «... 1910. aasta lõpust algab märgatav pööre. Demonstratsioonid seoses liberaal Muromtsevi ja Lev Tolstoi surmaga, samuti ka üliõpilasliikumine, näitavad selgesti, et on hakanud puhuma teised tuuled, et on saanud teatav pööre demokraatlike masside meeles.»²¹⁵

Pööre tööliste ja teiste demokraatlike kihtide meeles tähendas töölisliikumises uue etapi algust. Võrreldes naaberkubermangudega (näiteks Peterburi ja Liivimaa), kus streigiliikumine haaras juba laiemaid töölisringkondi, on Eestis seda pööret veel vähe märgata.

Vabrikuinspeksiooni andmeil streikis 1911. aastal Peterburi kubermangu 154 014-st töölisest 10 937. Samadel andmetel streikis Eestimaa kubermangus 1911. aastal 21 239 töölisest 352, s. o. streigist osavõtjate suhe tööliste üldarvuga on Eestimaa kubermangus üle nelja korra väiksem kui Peterburi kubermangus. Sellest näeme, et töölisliikumise elavnemine ei toimunud Venemaa kõikides rajoonides ühesuguselt.

Eesti proletariaat taandus 1907.—1909. aasta streigivõitluses viimaste hulgas, kuid ka uue pealetungiga aastatel 1910—1911 läks ta kaasa viimaste hulgas. Aastail 1910—1911 oli Eestis majanduslikke streike võrdlemisi vähe ja needki streigid, mis toimusid, olid lühiajalised. Eesti tööliste majandusliku võitluse kindla aluse puudumine kajastus ka nende poliitilises võitluses. Näiteks ei ole õnnestunud 1910.—1911. aasta streikide hulgast kindlaks teha ühtki poliitilise iseloomuga streiki.

Peterburi proletariaat seisis revolutsiooni elavnemise aastail töölisliikumise esirinnas. Oma võitlusega tsarismi vastu tõmbas ta kaasa ka Venemaa mahajäänud rajoone.

Vaatamata ränkadele kaotustele, mis said osaks töölisorganisatsioonidele, juhtisid ametiühingud ja streigikomiteed illegaalsete bolševike organisatsioonide juhtimisel reaktsiooniaastail tööliste streigivõitlust. Eesti

²¹⁵ V. I. Lenin, Teosed, 18. kd., lk. 84.

bolševikud toetasid töölisi nende igapäevastes protesti-
avaldustes kapitalistide vastu, püüdsid neid sellega üldi-
sesse tsaarivastasesse võitlusse kaasa tõmmata. Sel ajal
kui bolševikud energiliselt reageerisid igasugustele töö-
liste ja kapitalistide vahelistele konfliktidele, kutsudes töö-
lisi üles organiseeritud vastupanule, ei jäänud menševi-
kud-likvidaatorid, reetes tööliste huve, mitte ainult kõrva-
listeks pealtvaatajateks, vaid püüdsid tööliste organisee-
ritud väljaastumisi kodanluse vastu nurja ajada.

Kuid menševike poolt tekitatud takistused ei võinud
streigiliikumist peatada. Põhjused, mis kutsusid esile Eesti
tööliste majandusliku ja poliitilise võitluse, ei olnud veel
kadunud. Proletariaat elas rahva poolt sügavalt vihatud
3. juuni režiimi olukorras ja ta võitlus uue revolutsiooni-
lise tõusu aastail puhkes veelgi suurema jõuga.

III PEATÜKK

TÖÖSTUSLIK TÕUS EESTIS AASTATEL 1910—1913.

TÖÖLISKLASSI OLUKORD

1909. aastal asendus seisak Venemaa tööstuses majandusliku elavnemisega, mis järk-järgult kasvas üle majanduslikuks tõusuks. Vaadeldava ajajärgu rahvamajanduse näitajad annavad tunnistust tootmise tunduvalt tõusust, ehkki see ei olnud kõikides tööstusharudes ühtlane. Tootmise tõusu ulatust iseloomustavad Venemaal järgmised andmed:¹

Tööstusharud	Aasta	
	1908	1913
1. Malmi tootmine (milj. puudades)	171,7	282,4
2. Raua ja malmi tootmine (" ")	174,9	300,2
3. Söe tootmine (" ")	1609	2214
4. Nafta tootmine (" ")	563	543
5. Metallitöötlemistööstus (ilma metallurgiata, milj. rublades)	435,4	714

Tabeli andmed võimaldavad järeldada, et juhtivate tööstusharude toodang tunduvalt tõusis. Viie aasta jooksul suurenes malmi tootmine 64%, raua ja terase tootmine 71%, kivisöe tootmine 38%, mis puutub nafta tootmisse, siis võib siin märgata isegi mõningat langust. Koos malmi, terase ja kivisöe tootmise kasvuga toimus Venemaa metallitöötlemistööstuse toodangu kasv. Tööstuslik tõus Venemaal toimus peamiselt rasketööstuse arvel. Suured riiklikud tellimused, mis olid seotud ettevalmistusega

¹ И. Ф. Гиндин, Русские коммерческие банки, изд. 1948, lk. 156.

sõjaks, nõudsid tunduvalt rohkem metalli ja kütust. Majanduslik elavnemine avaldas varsti mõju ka Venemaa ääremaade majandusele. Eesti tööstuse peamistes tööstusharudes andis uus tõus end tunda juba 1910. aastal, avaldues vanade ettevõtete laiendamises ja uute tööstusettevõtete rajamises.

Tööstuse kasvuga kasvas kiiresti ka linnaelanike arv. Eestis kasvas linnaelanike üldarv ajavahemikus 1897—1914 180 100-lt inimeselt 286 000 inimeseni. Kõige kiiremini kasvas elanike arv suurtes linnades. Näiteks oli 1914. aastal Tallinnas 131 000,² Tartus 48 300 ja Pärnus 20 300 inimest.

Andmed näitavad, et 1905.—1914. aastani kasvas linnaelanikkond rohkem kui 36%, kuna samal ajal külaelanikkonna arv üle 3% langes. 1914. aastal moodustasid linnaelanikud juba peaaegu 31 % kogu Eesti elanikkonnast.

Eesti linnadesse ei läinud tööd otsima mitte ainult teravast puudusest tagasihutatud maatöölised, vaid ka laostunud ja vaesunud talupojad, kes täiendasidki vabrikutes ja tehastes proletariaadi ridu.

Eesti proletariaadi read täienesid vaadeldaval ajajärgul üsna tunduvalt ka Venemaa sisekubermangudest saabunud tööliste ja talupoegade arvel. Tolle ajajärgu majandusele oli iseloomulik tööstuse kontsentreerumine finantskapitali baasil. Tööstuse kontsentreerumine tugevdas tööstusproletariaadi kujunemise protsessi. Tööstusproletariaat katkestas nüüd lõplikult sidemed külaga.

Teatavasti võib tööstuse kõrgest kontsentreerumisest rääkida juba XX sajandi algul. See protsess jätkus Eestis ka tööstusliku tõusu aastail, nagu võivad kinnitada leheküljel 140 toodud tabeli andmed tööliste kontsentratsiooni kasvu kohta Eestimaa kubermangu suurettevõtetes 1905.—1913. aastani.³

Tabelis esitatud andmed puudutavad ettevõtteid, mis olid Eestimaa kubermangu vabrikuinspeksiooni järelevalve all. Need näitavad ka tööliste suurettevõtetesse koondumise lakkamatut kasvu Eestis. 1913. aastal töötas 75,5% kõigist Eestimaa kubermangu töölistest suurtes,

² Обзоры Эстляндской губернии за 1914 г.

³ Своды отчетов фабричных инспекторов за 1905—1913 гг., изд. М. Т. и Пр. с.-Петербург.

Aastad	Ettevõtete üldarv	Töölise üldarv	Ettevõtete gruppide järgi					
			Kuni 50 töölisega	%-des töölis- te üldarvust	51 kuni 500 töölisega	%-des töölis- te üldarvust	Üle 500 töölisega	%-des töölis- te üldarvust
1905	211	16 021	1915	12,0	3630	22,6	10 476	63,4
1909	84	18 754	1177	6,2	3622	19,3	13 955	74,5
1910	111	21 239	1329	6,4	5031	23,6	14 879	70,0
1913	137	28 550	1831	6,4	5173	18,1	21 546	75,5

üle 500 töölisega tehastes ja vabrikutes. Kogu Eesti territooriumi ulatuses tõusis tööliste arv 1913. aastal 43 220-ni, kellest 31 000 töötas ettevõtetes, kus oli 500 ja rohkem töölisi. Vastavate andmete puudumisel pole siin arvesse võetud Peeter I nimelise merekindluse, Tallinna sõjasadama ja tsiviilehituste töölisi.

Töölise arvu järsk suurenemine vaadeldavatel aastatel Eestis oli seotud peamiselt uute suurte laevaehitustehaste ja sõjakindluste ehitamisega, samuti ka juba töötavate ettevõtete laiendamisega.

1909. aastal oli Eestimaa kubermangus viis ettevõtet, kus oli rohkem kui 500 töölisi. 1913. aastal oli taolisi ettevõtteid juba 11, kus töötas kokku 21 546 töölisi. Need moodustasidki vabrikutes ja tehastes töötavate tööliste alalise kaadri. Mida sügavamale läks tööliste kõrge tehnikaga varustatud suurettevõtetesse koondumise protsess, seda täielikumalt toimus tööliste põlluharimisest eraldumise protsess, tööliklassi kui kapitalismi hauakaevaja kujunemise protsess. Järelikult tähendas tööliste suurettevõtetesse kontsentreerumine ka proletariaadi poliitilist kasvu. Proletariaadi kasv, tema koondumine suurettevõtetesse ja sellise revolutsioonilise partei nagu bolševike partei olemasolu muutsid Venemaa tööliklassi maa poliitilise elu võimsaks jõuks.

Asudes peamiste tööstusharude olukorra juurde, on vaja märkida, et Eesti tööstus paiknes peamiselt kolmes rajoonis: Tallinnas, Narvas ja Pärnus. Teistes Eesti linnades suuri tööstusettevõtteid peaaegu ei olnud. Nii tööliste arvu kui ka tööstustoodangu hulga poolest nihkus Esimese imperialistliku maailmasõja eel esikohale Tallinn. Üksikutest tööstusharudest oli Eestimaa kuberman-

gus toodangu mahult ja tööliste arvu poolest endiselt esikohal puuvillatööstus. Teisel kohal oli metallitöötlemine, selle järel puidutöötlemine jne. tööstus.

Nagu kogu Venemaal, nii ka Eestis oli uus tööstuslik tõus seotud tsarismi valmistumisega imperialistlikuks sõjaks.

Aastatel 1908—1913 algas «väikese» ja «suure» laevaehitusprogrammi alusel intensiivne sõjalaevastiku taastamine, mis pidi lõpetatama 1917. aastaks. Mereministeriumi eelarve alusel assigneeriti 1912. aastal laevaehituseks ja sõjalaevade sisseseadete uuendamiseks 113 milj. rubla, sadamate ehitamiseks 90 milj. rubla ja vanade sadamate korrastamiseks 33 milj. rubla.⁴ Nendest tolle aja kohta määratu suurtest summadest läks küllaltki suur osa Tallinna laevaehitustehaste ja sõjasadama ehitamiseks.

«Päevalehe» andmetel eraldati ainuüksi Eesti kaubasadamate laiendamiseks ja korrastamiseks järgmised summad: Tallinna sadamale 1 200 000 rubla, Narva sadamale 500 000 rubla ja Pärnu sadamale 100 000 rubla.⁵

1912. aastal hakati Tallinnas ehitama kaht suurt — Vene-Balti ja Böckeri — laevaehitustehast. 1913. aastal alustati Noblessneri tehase ehitamist. 1913. aasta oktoobris-novembris asuti Vene-Balti ja Böckeri tehastes juba esimeste miinilaevade ning ristlejate ehitamisele ja seejärel allveelaevade ehitamisele Noblessneri tehases. Juuli lõpul toimus Paljassaarel uue sõjasadama nurgakivi panek.

Kõikidel nendel laevaehitusettevõtetel olid tüüpilised finantsmonopolistlike ettevõtete jooned. Peamiselt finantseeris neid väliskapital oma ja Vene pankade kaudu.

Laevaehitustehaste ja sõjasadama ehitamise tagajärjel Tallinnas tekkis väga suur nõudmine ehitusmaterjalide järele. Mõned saeveskid, nagu näiteks M. Makarovi, H. Rotermanni ja G. Schwartzi ettevõtted, suurendasid tunduvalt ehituspuidu tootmist. Ülalnimetatud saeveskite tööliste arv suurenes 150—650 % võrra.⁶ Arenes ka tellise- ja lubjapõletamistehaste ehitamine.

Eesti metallitöötlemistööstuse tehased, vaatamata metal-

⁴ П. И. Лященко, История народного хозяйства СССР, т. II, изд. 1952 г., lk. 583.

⁵ «Päevaleht» nr. 90, 20. aprillil 1912.

⁶ MRAKA, f. 23, nim. 16, s.-ü. 122 — 1914, l. 24.

Aasta	Ettevõtete arv	Puuvilla-tööstus, toodangu summa rublades	Metalli-tööstus, toodangu summa rublades	Puidutööstus, toodangu summa rublades
1909	772	29 491 109	5 425 773	2 600 000
1911	808	32 843 360	4 337 571	3 079 712
1912	795	23 375 162	6 940 800	3 190 043
1913	853	35 531 803	5 971 677	3 770 000

Märkus: Tabel on koostatud Eestimaa kubermangu vastavate aastate ülevaadete alusel, kusjuures toodangu kogusumma hulka on arvestatud ka kõik väikeettevõtted,

lituru ebasoodsatele tingimustele, mis sundisid neid malmi ja raua hankimisel pöörduma välisfirmade poole, töötasid kiirendatud tempoga. Selle tööstusharu ettevõtetest tuleb märkida elektromehaanikatehast «Volta» ja vaguniehitustehast «Dvigatel». Aktsiaselts «Volta» oli tegelikult täielikult allutatud suuremale monopolistlikule ühendusele — aktsiaseltsile «Noblessner», millel olid suured masinaehitustehased Peterburis ja laevaehitustehas Tallinnas. Töölise arv elektromehaanikatehases «Volta» ja vaguniehitustehases «Dvigatel» kasvas neil aastail, võrreldes 1908. aastaga, rohkem kui kahekordseks.

Oma tegevust laiendavate ettevõtete hulka kuulusid ka tselluloosi- ja tsemendivabrikud.

Uute ettevõtete ehitamine ja juba töötavate ettevõtete laiendamine toimus kõikides tähtsamates Eesti tööstusrajoonides. 1912. aastal alustas Viljandis tööd uus linavabrik.⁷ 1912. aastal hakati Tartus ehitama uut tsemendivabrikut ja kahte puidutöötlemise vabrikut. Seoses tootmise laiendamisega kasvas telefonivabrikus «Edisson» tööliste arv tunduvalt.⁸

Nende sageli väikeste ja keskmiste ettevõtete tekkimine soodustas vabade kapitalide koondumist mitmesuguste eesti kodanluse krediidiühingute ja laenu- ning hoiukassade valdusse. 1911. aastal oli Eestimaa kubermangu hoiukassades hoiuseid 12,7 milj. rubla väärtuses.

⁷ «Päevaleht» nr. 158, 12. juulil 1912.

⁸ «Päevaleht» nr. 20, 20. jaanuaril 1913.

Paberi- tööstus, too- dangu sum- ma rublades	Keemia- tööstus, too- dangu sum- ma rublades	Jahu- tööstus, too- dangu sum- ma rublades	Viina- vabrikud, too- dangu sum- ma rublades	Kõigi ette- võtete too- dangu kogu- summa rub- lades
3 000 000	1 781 160	2 960 483	6 021 044	59 003 234
3 102 000	1 660 000	5 249 285	4 772 119	68 886 537
3 265 105	1 860 000	5 057 128	5 171 070	65 908 940
3 096 169	2 037 350	4 581 459	4 848 333	87 296 332

mis Eestimaa kubermangu vabrikuinspeksiooni ametkonna alla ei kuulunud, nagu näiteks viina-(piiritus-) vabrikud, saeveskid, tellisetehased, võitööstused jne.

Eesti tööstuse arenemise dünaamikast 1909.—1913. aastal annavad tunnistust ka toodangu kasvu näitajad. Tabeli arvulised andmed on ligikaudsed, sest täpsemaid statistilisi andmeid tööstustoodangu tõusu iseloomustamiseks pole. Nad näitavad toodangu tunduvat kasvu, ehkki see kasv tervikuna toimus üksikutes tööstusharudes ebaühtlaselt. 1912. aastal, võrreldes 1911. aastaga, vähenes puuvillatööstuse toodangu kogusumma 9 468 198 rubla võrra. 1913. aastal võis selles tööstusharus jälle elavnemist märgata seoses turustamisvõimaluste laienemisega, eriti armee vajaduseks minevate riiklike tellimuste suurenemisega.

Kõige stabiilsem ja suurem oli toodangu kasv puidu- ja keemiatööstuses. Puidutööstuse toodangu kogusumma kasvas nelja aasta jooksul 45%. Eespool toodud tabelist nähtub, et ka tööstusliku tõusu aastail toimus üksikute tööstusharude arenemine hüppeliselt.

Tööstuslik tõus Eestis oli Esimese maailmasõja eelsestel aastatel eesti kapitalistliku suurtööstuse arenemise kõrgpunktiks. Eesti tööstusettevõtete kogutoodangu maht ulatus aastatel 1913—1914 rohkem kui 120 miljoni rublani. See tase ületati alles sotsialistliku ülesehitustöö tingimustes Nõukogude Eestis.

Majandusliku tõusu üheks tähtsaks allikaks Venemaal olid neil aastail head viljasaagid, mis võimaldasid suurendada vilja- ja teiste põllumajandussaaduste eksporti.

Ka Eestis oli 1910. aastal hea viljasaak. Kõigi täht-

samate põllukultuuride kogusaak oli 44 398 800 puuda.⁹ Saagikuse tõusu soodustasid täiuslikumad maaharimisviisid. Üha laialdasemalt hakati maaharimisel kasutama sahaküнди, täiuslikumaid põllutööriistu ja teisi agrotehnilisi võtteid.

Eesti põlluharijad tõid põllutöömasinaid peamiselt Venemaa sisekubermangudest ja välismaalt. Eestimaa kubermangus endas oli 1908. aastal ainult kolm väikeettevõtet, kus valmistati põllumajandusele viljapeksumasinaid, külvimasinaid ja teisi põllutööriistu. Nende ettevõtete aastatoodangu kogusumma oli 18 000 rubla. 1913. aastal oli selliseid ettevõtteid neli, aga nende aastatoodang moodustas juba 130 370 rubla.¹⁰

Liivimaa kubermangu koosseisu kuuluvas Lõuna-Eestis oli põllutöömasinate tootmine paremini organiseeritud. Üldse oli seal viis põllutöömasinate ettevõtet 200 töölistega; kaks nendest asus Viljandis, üks Tartus ja kaks Pärnu maakonnas. Nende ettevõtete toodangu üldsumma ulatus 1913. aastal 147 000 rublani.

Põllumajanduse tehnilise baasi laienemine ja kunstväetise kasutamine tõid kaasa saagikuse kindla tõusu. Saagikuse tõus toimus peamiselt mõisa- ja kulaklike majapidamiste arvel. Kehvtalupoegade majapidamistes, kus polnud võimalik kasutada masinaid ja teisi täiustatud põllutööriistu, olid saagid madalad.

Seoses sellega tuleb märkida, et Eestimaa kubermangu teraviljade külvipind XX sajandi esimese 13 aasta jooksul ei laienenud, vaid isegi mõnevõrra vähenes. Aastatel 1901—1905 oli Eestimaa kubermangu teraviljade külvipind keskmiselt 193 980 tiinu aastas, aastatel 1909—1913 aga 193 274 tiinu, s. t. 706 tiinu võrra vähenenud.¹¹

Teraviljakülvide vähenemine oli tingitud põllumajanduse struktuuri tunduvalt muutumisest. Seoses teraviljahindade langemisega maailmaturul oli suur- ja väikemajapidamistel kasulikum teraviljade tootmise asemel tegelda loomakasvatusega, mille saaduste hinnad pidevalt tõusid.

⁹ Сборник статистико-экономических сведений по сельскому хозяйству России и иностранных государств, Петроград, 1915, lk. 31.

¹⁰ Sealsamas, lk. 622.

¹¹ Sealsamas, lk. 31.

See asjaolu soodustas piimanduse arenemist koos heintaimede ja juurviljade külvipindade laienemisega.

Uus tööstuslik tõus ja põllumajanduse kaubalisuse kasv Venemaal soodustasid kaubanduslike suhete arenemist üksikute Venemaa rajoonide vahel. Eesti geograafiline asend oli selles suhtes soodus, asus ta ju Ida ja Lääne vahelisel kaubateel.

Eesti suurtööstus, mis andis toodangut turu jaoks, tekkis tänu just ülevenemaalisele turule ja võis valmistada saadusi peamiselt Venemaa sisekubermangudest sisseveetava tooraine arvel. Lai ülevenemaaline turg kindlustas valmistatud kaupade turustamise. Metall-, puuvilla- ja keemiatööstuse toodang läks peaaegu täielikult sisekubermangudesse ja kohalikule turule.

Eesti sadamate kaudu toimival väliskaubandusel oli ülevenemaalises kaubakäibes samuti oluline koht. Tallinnal oli esmaklassiline sadam, kuhu välislaevad võisid sisse sõita peaaegu aasta läbi. Eesti sadamate kaudu eksporditi välismaale suures ulatuses vilja, mitmesugust tehnilist toorainet, pooltooteid, mis toodi Eestisse Venemaa sisekubermangudest. Eesti kohalikest saadustest veeti suures ulatuses välja puidutööstuse toodangut. Eesti sadamate kaudu veeti sisse masinaid, tehnilisi seadmeid, värvilisi metalle jne.

Eesti sadamate käibe arenemist iseloomustab alljärgnev tabel¹²:

Sadamad	Väljavedu tuh. rublades			Sissevedu tuh. rublades		
	1908	1910	1913	1908	1910	1913
Tallinn	15 600	23 000	23 400	74 800	58 500	90 800
Narva	1 547	1 761	1 102	2 670	4 299	5 256
Pärnu	4 576	5 657	3 874	1 342	1 084	2 289

Näeme, et Eesti sadamate kaudu toimuv eksport saavutas kõige kõrgema taseme 1910. aastal. Selle aasta hea viljasaak Venemaal soodustas Eesti sadamate kaudu

¹² Статистический ежегодник России за 1914 г., Петроград, 1915 г.

toimuva teravilja väljaveo kasvu. Tihedate kaubanduslike sidemete arenemisel Eesti ja Venemaa, samuti ka teiste maade vahel oli väga suur progressiivne tähtsus, see soodustas nende maade vaheliste igakülgsede kultuurisidemete arenemist.

Alanud tööstusliku tõusu aastail suurendasid kapitalistide monopolistlikud ühendused veelgi tööliste ekspluaateerimist. Soodsate müügiturgude enda käes hoidmiseks püüdsid kapitalistid tehniliste uuenduste, tööpäeva pikendamise ja ülemäärase ületunnitöö kasutamisega tõsta töö intensiivsust. Kõige selle paratamatuks tagajärjeks oli tööliste olukorra halvenemine.

Tööstusliku tõusu aastail kasvas järsult tööviljakus, tööliste palga osa tööstuse üldkuludes muutus aga järjest väiksemaks. Palga kulu toodangu iga 100 rubla kohta moodustas Vene tööstuses 1900. aastal 13,6 rubla, 1908. aastal 12,6 rubla, 1913. aastal 10 rubla 9 kopikat.¹³ Need andmed kinnitavad üldtuntud järeldust sellest, et monopolistliku kapitalismi võimutsemise ajal tööliklassi olukord ei paranenud, vaid hoopis halvenes.

Analüüsides kapitalistliku tootmisviisi antagonistlikke vastuolusid, formuleeris Karl Marx kapitalistliku akumuleerimise üldise seaduse, mille järgi: «... rikkuse akumuleerimine ühel poolusel on samal ajal viletsuse, töövaeva, orjuse, harimatuse, metsistumise ja moraalse degradatsiooni akumuleerimine vastaspoolusel, s. o. selle klassi poolel, kes toodab omaenda produkti kapitalina».¹⁴

Vaatamata elukalliduse, toiduainete, rõivastusesemete ja korteriüüri kasvule sai ka tööstusliku tõusu aastail enamik Eesti töölisi madalat palka. Vabrikuinspeksiooni andmed Eesti tööliste palkade kohta ei näita tõelist olukorda, sest kodanlus on neid andmeid suurendanud.

Võrreldes depressioonaaastatega tõusis tööstusliku tõusu ajal mõnevõrra metallitööliste, puidutööliste, samuti ka paberitööstuse tööliste nominaalpalk. See oli tingitud tööliste võitlusest oma majanduslike huvide eest. Teistsugune pilt kujunes välja ülejäänud tööstusharudes. Näiteks selliste tähtsate tööstusharude nagu puuvilla- ja

¹³ С. Г. Струмилин, Заработная плата и производительность труда в русской промышленности в 1913—1922 гг., диаграмма № 3, Москва, 1923 г.

¹⁴ К. Маркс, Капитал, I kd., lk. 561.

villatööstuse tööliste, samuti ka mineraalaineid töötleva tööstuse tööliste nominaalpalk oli 1913. aastal madalam kui 1910. aastal. Need töölised aga moodustasid vabrikuinspeksiooni järelevalve alla kuuluvate tööliste (15 426) enamiku. Vabrikuinspeksiooni andmetel oli Eesti puuvillatööstuse tööliste keskmine aastapalk 1910. aastal 273 rubla, kuna 1912. aastal see langes kuni 265 rublani.¹⁵

Elektromehaanikatehase «Volta» tööliste keskmine päevapalk oli umbes 1 rubla 15 kop.¹⁶ Krulli tehase lihttöölise päevapalk kõikus 90 kopikast kuni 1 rublani.¹⁷

1912/1913. aastal toimus Tallinnas kolme suure laevaehitustehase ja sõjamerekindluse ehitamine. Nende objektide ehitamiseks oli tarvis tuhandeid töölisi. Aktsiaseltsid saatsid oma agente Venemaa sisekubermangudesse töölisi värbama. Need meelitasid töölisi hea teenistusega, lubades 3—4 rubla päevas. Kuid see kõik oli ainult pettus. Töölised ise veendusid selles varsti ning bolševistlikud ajalehed «Kiir» ja «Pravda» asusid otsustavalt paljastama neid vabrikantide võtteid, hoiatades vene seltsimehi, et palgatingimused siin pole tegelikult paremad kui Venemaa sisekubermangudes.

Noblessneri laevaehitustehases, kus peale eestlaste ja venelaste töötasid ka välismaalased, maksid kapitalistid viimastele sama töö eest tunduvalt kõrgemat palka kui kohalikele töölistele.¹⁹ Sellise kohalike tööliste diskrimineerimise vastu astus välja «Kiir».

Provintsilinnade metallitöölise palgad olid veelgi madalamad. Zinovjevi malmivalu tehases said Narva metallitöölised 10-tunnilise tööpäeva eest kõigest 80 kopikat.²⁰ Umbes samasugune oli olukord Tartus. Seal sai suurem osa metallitöölisi 5 kuni 6 rubla nädalas, ainult üksikud töölised said 7 kuni 8 rubla nädalas, tööpäev oli nendel aga pool tundi pikem kui Narva töölistel.

Tunduvalt madalamad olid puidu- ja paberitööstuse tööliste palgad. Suures Lutheri vineeri- ja mööblivabri-

¹⁵ Своды отчетов фабричных инспекторов за 1910—1912 гг., изд. М. Г. и Пр. С.-Петербурга.

¹⁶ «Kiir» nr. 9, 22 jaanuaril 1913.

¹⁷ «Kiir» nr. 60, 30. mail 1913.

¹⁸ «Пролетарская Правда» № 25, 1914 г.

¹⁹ «Путь Правды» № 50, 30 марта 1914 г.

²⁰ «Kiir» nr. 78, 16. juulil 1913.

kus said töölised 1—1,1 rubla päevas.²¹ Tallinna paberivabriku meestöölised said 12-tunnilise tööpäeva eest 1—1,2 rubla, naistöölised 0,6—1 rubla päevas. Väga raske oli Pärnu «Waldhofi» tselluloosivabriku tööliste elu. Selle suurettevõtte töölistele maksti kõigest 80 kop. päevas. Umbes samasugused olid ka Türi paberivabriku tööliste palgad.

Väga madalad olid puuvillatööstuse tööliste palgad. Näiteks Narva naistöölised, kes töötasid nii tolmustes ruumides, et olid sunnitud kaitseks tolmu eest siduma suu ette rätiku, said kõigest 45—50 kop. päevas.²²

Arvestades tollaegseid hindu võis tööline selle päevapalga eest osta umbes 400 g võid või ühe kilogrammi liha. Kreenholmi Manufaktuuri kvalifitseeritud töölise keskmine päevapalk kõikus 80—90 kopika piires.²³ Näljapalka said ka Pärnu linasorteerimise ladude töölised. Naistöölised said seal 36 kopikat päevas.²⁴ Ehitustööliste palgad olid ehitustööde hooajal veidi kõrgemad kui puidutööliste omad. Tartus said ehitustöölised 1,3 rubla päevas, kusjuures müürseppade päevapalk oli veelgi kõrgem — 1,5 rubla päevas.²⁵

Esitatud näidetest selgub, et ehkki mõnede tööalade tööliste palgad reaktsiooniaastatega võrreldes mõnevõrra tõusid, jäid nad ikkagi niivõrd madalaks, et ei suutnud katta isegi töölise kõige vajalikumaid kulutusi.

Paljastades kodanlikke reformiste, kes eitasid töölisklasside vaesumise teooriat kapitalistlikus ühiskonnas, kirjutas V. I. Lenin: «Tööliste palkade tõus on palju aeglasem kui vajalike tööjõukulutuste kasv, *isegi* seal, kus streigivõitlus toimub kõige visamalt ja tööliste jaoks *kõige* edukamalt. Samaaegselt aga kasvab kapitalistide rikkus peadpööritava kiirusega.»²⁶

Üheks palga vähendamise faktoriks jäi endiselt trahvide ja mahaarvamiste süsteem. Tööstusliku tõusu aastail levisid trahvid veelgi rohkem kui varem. Vabrikuinspeksiooni andmed tööliste trahvimise kohta ei ole kaugeltki õiged ega või anda objektiivset pilti ka seepärast, et nad

²¹ «Kiir» nr. 78, 16. juulil 1913.

²² «Правда» № 32, 8 февраля 1913.

²³ «Kiir» nr. 67, 18. juunil 1913.

²⁴ «Kiir» nr. 72, 2. juulil 1913.

²⁵ «Päevaleht» nr. 116, 23. mail 1913.

²⁶ V. I. Lenin, Teosed, 18. kd., lk. 403.

koostati vabrikantide poolt esitatud andmete põhjal. Pealegi ei arvestatud valitsuse statistikas väikekäsitöötüüpi ettevõtete töölistelt võetavaid trahve.

Bolševistlike ajalehtede «Kiir» ja «Pravda» veergudel avaldati hulgaliselt tööliste ebaõiglase trahvimise fakte. Tööstusliku tõusu aastail võttis Eesti tööliste trahvimine poliitilistest streikidest osavõtmise eest kõigis tööstusharudes laiaulatusliku iseloomu, millest tööliste ajalehed pidevalt kirjutasid. Peale selle trahviti töölisi veel väga mitmetel põhjustel. Massilise ulatuse võtsid nn. halva töö eest määratavad trahvid. Kreenholmi Manufaktuuris pidid paljud kangrud töötama remonti vajavate masinatega. Selle tagajärjel tekkisid paratamatult kangasse mõned vead, mille eest administratsioon trahvis töolist niisuguses ulatuses, mis sageli ületas töölise päevapalga.²⁷

Trahvide all kannatasid ka Pärnu tselluloosivabriku «Waldhofi» töölised. «Kiir» teatas, et 1912. aasta viimase kahe kuu jooksul trahvis vabriku administratsioon töölisi 641 rubla 25 kop. suuruses summas, s. o. iga töölise kohta tuli ligi 20 kopikat trahvi.²⁸ Röövellike trahvide tõttu vähenes juba niigi madal palk tunduvalt.

1913. aastal määratud trahvide üldsummast langes 4 483 rubla 52 kop. halva töö ja 12 204 rubla 03 kop. «korrarikkumiste» arvele.²⁹ Seega kasutasid kapitalistid regulaarselt trahve mitte ainult palga alandamise vahendina, vaid ka tööliste karistusvahendina «sõnakuulmatuse» eest, mida nimetati «korrarikkumiseks».

1897. aasta 2. juuni seaduse alusel pidi Venemaa töösusettevõtete tööpäeva pikkuseks olema 11 ja 1/2 tundi. See seadus ei haaranud aga kaugeltki kõiki töölisi. Seadusega kindlaksmääratud tööpäev oli kohustuslik ainult vabrikuinspeksiooni järelevalve alla kuuluvatele ettevõtetele, kuid ka siin rikkusid vabrikandid karistamatult seda seadust. Tööliste arvukad kirjad ajalehtedele «Kiir» ja «Pravda» kõnelevad sellest, et Eesti vabrikandid hiilisid kõrvale isegi sellest, töölisklassi olukorda peaaegu üldse mitte parandavast seadusest. Tallinna laevaehitustehases, kus töötas mitu tuhat töolist, kehtis vormiliselt 10-tunniline tööpäev. Kohustuslike ületunnitöödega piken-

²⁷ «Kiir» nr. 9, 22. jaanuaril 1913.

²⁸ «Kiir» nr. 13, 31. jaanuaril 1913.

²⁹ Своды отчетов фабричных инспекторов за 1913 г.

dati seda aga sageli 12 tunnini ja isegi üle selle.³⁰ Elektromehaanikatehase «Volta» kõrge kvalifikatsiooniga töölised olid perekonna ülalpidamiseks sunnitud töötama tavaliselt 13—15 tundi. Samasugune oli olukord ka Narva Zinovjevi malmivalutehases.³¹ Tartus kestis metallitöölise tööpäev kella 6-st hommikul kuni kella 7-ni õhtul,³² s. o. 13 tundi.

Parem ei olnud tööpäeva suhtes olukord ka teistes tööstusharudes. Aseri tsemendivabrikus, kus töötas 2000 töölise, kestis tööpäev 12 tundi, välistöödel isegi kuni 14 tundi.³³ Narva kalevivabrikus sundisid vabrikuomanikud töölisi töötama isegi pühapäeviti 12 tundi päevas.

Koos tööpäeva pikendamisega hakkasid vabrikandid laiaulatuslikumalt kui reaktsiooniaastail kasutama tsaarivalitsuse seadustega sanktsioneeritud ületunnitööd. Kuigi seadusega oli ületunnitööde eest ette nähtud poolteisekordne tasu, maksid vabrikandid karistamatult nende tööde eest tavalist palka, vahel aga jätsid hoopiski tasumata. Seda kinnitavad tööliste kaebused.

Laialdaselt praktiseeriti ületunnitööd Pärnu tselluloosivabrikus «Waldhof». Vabriku administratsioon sundis töölisi tegema 4—6 tundi ületunnitööd.

Pikk tööpäev ja sunniviisiline ületunnitöö tekitasid töötajate hulgas sügavat pahameelt. Ajaleht «Kiir» selgitas töölistele, et pikk tööpäev koos ületundidega kahjustab organismi ja seepärast peavad töölised võitlema tööpäeva lühendamise eest. Ületunnitöödega liialdamised kutsusid 1912.—1914. aastani korduvalt esile streike.

Tööstusliku tõusu aastail tõi masinatööstuse kiire areng kaasa töötingimuste halvenemise. Suuremate kasumite saamiseks ei laiendanud kapitalistid meeleldi ettevõtteid. Tehastes ja vabrikutes kasvas kiiresti tööliste arv, kuid ettevõtete tootmishooneid ei laiendatud vajalikul määral.

Analüüsides rahvahulkade elutingimusi kapitalistlikus ühiskonnas, kirjutab V. I. Lenin: «Praegune kord, isegi kui asjad kõige rahulikumalt arenevad, nõuab tööliklassilt alati ja paratamatult loendamatuid ohvreid. Tuhandeid ja kümneid tuhandeid inimesi, kes kogu oma eluaja on

³⁰ «Путь Правды» № 37, 15 марта 1914 г.

³¹ «Kiir» nr. 33, 19. märtsil 1913.

³² «Päevaleht» nr. 61, 15. märtsil 1913.

³³ «Kiir» nr. 1, 15. juunil 1912.

töötanud teistele rikkuste loomiseks, hukkub nälgimisest ja alatisest alatoitlusest, sureb enneaegselt haigustesse, mida tekitavad jõledad töötingimused, viletsad korteriolud ja puhkuse puudumine.»³⁴

Elementaarsete sanitaar-hügieeniliste tingimuste puudumine põhjustas tööliste hulgas suurel arvul õnnetusjuhtumeid, mida kapitalistid kvalifitseerisid kui paratamatuid. Eestimaa kubermangu vabrikuinspeksiooni andmetel teatati 1912. aastal vabrikuinspeksioonile 2 626 õnnetusjuhtumist, 1913. aastal kasvas õnnetusjuhtumite arv 3 002-le.³⁵ Väga sageli esines õnnetusjuhtumeid Narva kalevivabrikus. Sellest kirjutati «Pravdas», selgitades, et õnnetusjuhtumite peasüüdlasteks on vabrikandid, kes töökaitseks pole midagi ära teinud.³⁶

Eriti rängalt said halbade töötingimuste tõttu kannata naised ja alaealised. Tööstusliku tõusu aastail kasvas tunduvalt naiste tööjõu kasutamine. Vabrikuinspeksiooni järelevalve alla kuuluvates puuvillatööstuse ettevõtetes töötas 1913. aastal 8 629 naist ja 3 809 meest. Naiste tööjõu laiaulatuslik kasutamine on tingitud kõigepealt selle tööjõu odavusest. Näiteks Kreenholmi Manufaktuuris said naiskangrud poole kuu palgaks 5—6 rubla. Selle viletsa palga eest ei pidanud naised töötama ilma vaheajata mitte 9 tundi, nagu see oli seadusega ette nähtud, vaid tunduvalt rohkem. Koos ületundidega kestis tööpäev 12 tundi.³⁷ Nagu kogu Venemaa naistöölistel, ei olnud ka Eesti naistöölistel kuni Oktoobrirevolutsioonini õigust raseduspuhkusele ja sellepärast töötas valdav enamik naisi-emasid kuni sünnituseni. Kõigele sellele lisanduvad veel kohutavad töötingimused — mürgitatud õhk, niiskus ja lämmatav palavus tööruumides, nagu see näiteks oli Kreenholmi Manufaktuuris ja teistes Narva ettevõtetes.³⁸ Eespool nimetatud asjaolude paratamatuteks tagajärgedeks olid sagedased haigestumised ja enneaegne surm.

Laste ja alaealiste kohutavatest töö- ja elutingimustest kirjutab «Kiir» sageli. Narva linaketrusvabrikus langes

³⁴ V. I. Lenin, Teosed, 5. kd., lk. 13.

³⁵ Своды отчетов фабричных инспекторов за 1912—1913 гг., изд. М. Т. и Пр., С.-Петербург.

³⁶ «Правда» № 5, 6 января 1913 г.

³⁷ «Kiir» nr. 16, 28. septembril 1912.

³⁸ «Правда» № 5, 6 января 1913 г.

kõige suurem osa massilistest õnnetusjuhtumitest laste ja alaealiste arvele.³⁹ Vabrikutes ja tehastes juhtuvad sagedased töövigastused pani kodanlus õnnetusjuhtumite arvele, mida olevat võimatu ära hoida. Selle põhjendusega püüdis kodanlus kõrvale hoida vastutusest ettevõttes juhtuvate hulgaliste töövigastuste eest. Tegelikult peituvad õnnetusjuhtumite põhjused teatavasti kapitalistlikus majandussüsteemis ja kapitalistlikus masinate kasutamises endas. Need põhjused pole tingitud mitte ainult ohutusvahendite ja spetsiaalsete seaduste puudumisest, mis oleks pannud vastutuse tööliste õnnetusjuhtumite eest peremeestele, vaid ka üldistest töötingimustest — tööliste madalast kultuuritasemest, madalast palgast, ülemäära pikast tööpäevast jne.

Eesti tööliste elutingimused olid väljakannatamatult rasked. Enamik töölisi leidis ulualust süngetes, räpastes kasarmutes, niisketes keldrikorterites ja poollagunenud hurtsikutes. Tööline ei võinud üürida enam-vähem korralikku korterit sellepärast, et selle eest tuli maksta kuus 8—12 rubla üüri, mis moodustas 50% töölise kuupalgast.⁴⁰

Narva Kreenholmi Manufaktuuri tööliste elutingimustest kirjutas «Kiir» korduvalt. Ajaleht rõhutas, et tööliised elavad räpastes, kitsastes ja külmades barakkides, mis laudadest vaheseintega on jaotatud väikesteks toapugerikeks. Kasarmutes puudusid kõige elementaarsemad sanitaar-hügieenilised tingimused: käimlad olid korratus olukorras ja elukorteritest eraldatud ainult õhukese laudseinaga. Umbes samasugustes tingimustes elas enamik Narva töölisi.

«Pravdas» kirjutati eriti palju Tallinna laevaehitustehaste tööliste kohutavatest elutingimustest. Uhes artiklis kirjutati: «Kõik tööliised elavad kuuritaolistes barakkides, kus seinte äärde on üles seatud narid. Naridel magavad inimesed reas... naised koos meestega magavad ühistel naridel. Barakid kubisevad igasugustest parasiitidest, kes imevad tööliste verd... Haiged tööliised leavad naridel koos tervetega... Barakid on pimedad, räpased ja külmad.» Teises artiklis kirjutas üks tööline sellest, et raske oleks loetleda kõiki vintsutusi, mida tööline pidi

³⁹ «Kiir» nr. 76, 11. juulil 1913.

⁴⁰ «Правда» № 37, 15 марта 1914 г.

üle elama, et töölised olid sunnitud kaupu ostma töölisasula vabrikupoest, kust sageli müüdi alaväärtuslikke toiduaineid ja kus hinnad olid kõrgemad kui linnakauplustes. Need töölised, kes elasid linnas, pidid iga päev kulutama töölesõiduks 20—50 kopikat. Samas kirjutatakse veel: «Korterid pole paremad kui Leena kullakaevandustes. Korteriiür on 8 rubla 50 kopikat, puude eest tuleb maksta eraldi. On olemas korterid vallalistele, kuid see on lausa õudus, mitte aga elamu. Kujutage ette ruumi, mis on süld lai ja poolteist sülda pikk... see tuba on neljale inimesele. Ohk on toas läppunud, iga sorti putukaid musttuhat.»⁴¹

Samasugused olid ka madalalpalgaliste Tallinna sadamatöölise elutingimused. Oma elust kirjutasid nad järgmist: «Meil Tallinnas elavad töölised pargastel umbsetes, niisketes, pimedates ja madalates ruumides. Nendes ruumides peavad töölised viibima ööd kui päevad. Toiduks on heeringas ja kartul. Heameelega sööksid töölised midagi paremat, kuid 66½-kopikasest päevapalgast ei saa end nii väga kostitada, pealegi tuleb sellest palgast maksta korteriiür.»⁴²

Eesti tööliste elutingimuste kohta esitatud näited on vaadeldavale ajajärgule tüüpilised.

Elamu- ja olustikuliste tingimuste halvenemine oli otseselt seotud üha kasvava elukallidusega.

1913. aastal kirjutas kodanlik «Päevaleht», et viimase 13 aasta jooksul on Tallinnas kõigi esmajärguliste tarbeainete hinnad tõusnud keskmiselt 50%.⁴³

Ajaleht «Kiir» teatas 1913. aastal Tartust, et seal on toiduainete hinnad viimase 8—10 aasta jooksul tõusnud 60—80%, korteriiür 50% võrra. Korteriüüri ja küttehindade kiire tõusu tagajärjel kogus kodanlus töötava rahva arvel endale suuri rikkusi, see aga kutsus tööliste hulgas esile tõsise meelepaha. Nagu teatas 1912. aasta oktoobris ajaleht «Pravda», toimus bolševike poolt juhitava tööliste tarvitamisühisuse initsiatiivil koosolek, millest võtsid osa kõigi töölisametiühingute, majanduseltside ja mitmesuguste teiste Tartu seltside esindajad. Sellel koosolekul oli arutusel küsimus võitlusest suurte puuhoovide omanikega, kes ajasid küttepuude hinnad nii

⁴¹ «Путь Правды» № 50, 30 марта 1914 г.

⁴² «Правда» № 8, 1 мая 1912 г.

⁴³ «Päevaleht» nr. 266, 19. novembril 1913.

kõrgeks, et elanikkonna vaesemad kihid ei suutnud kütet osta. Koosolek otsustas üksmeelselt organiseerida büroo, mis ostaks suuremates kogustes küttepuid otse metsaomanikelt ja veaks need ükskõik mis aastaajal kõigi eespool nimetatud ametiühingute ja seltside liikmete jaoks linna. Ettevalmistustöödeks ja küttepuude kokkuostmise tingimuste uurimiseks valiti viieliikmeline komitee.⁴⁴

Teises artiklis teatas «Pravda» Tartu koduperenaiste võitlusest spekulantide-pagarite vastu. Seoses järjekordse pagaritoodete hindade tõstmisega otsustasid koduperenaised boikoteerida pagareid ja mitte enam osta saia, vaid küpsetada seda ise kodus. Pagarid löid kartma ega tõstnud hindu, kuid hakkasid valmistama väga väikesi saiu.⁴⁵

Töölise õigusi ei kaitsnud seadused peaaegu üldse. Nagu varemgi, karistasid vabrikandid töölisi igal viisil, kasutades selleks kohati ka füüsilist jõudu. Töölisega ebainimlikust käitumisest räägib isegi Eestimaa vabrikuinspektsiooni statistika. 1912. aastal esitati Eestimaa kubermangu vanemale vabrikuinspektorile 6 individuaalset ja 35 kollektiivset kaebust töölisega jämeda käitumise kohta.⁴⁶ Tallinna laevaehitustehaste administratsioon käitus töölisega metsikult. «Pravda» kirjasaatja kirjutas: «Administratsiooni suhtumine töölisesse oli väga halb, siin olid jõhkrus ja viisakusetus endale pesa ehitanud.»⁴⁷ Kui töölised streikisid, siis kutsus administratsioon kohale politseinikud, kes läksid barakkidesse, et töölisi jõuga tööle asuma sundida.⁴⁸

Teine kirjasaatja teatas: «Töölise õiguslik olukord on selline, et barakkide kojamees (endine nuhk) võib neid igal ajal, päeval või öösel vabrikuvalve kaasabil barakkidest välja tõsta ja vabrikuvärava taha visata. Niisuguseid juhtumeid esines väga sageli.»⁴⁹

«Sõnakuulmatute» töölise vallandamine oli teadlike töölise tagakiusamise väga levinud vormiks. Sadade niisuguste juhtumite hulgast on iseloomulikuks näiteks A. ja K. Janti vallandamine, kes juba kaheksa aastat olid

⁴⁴ «Правда» № 13, 10 мая 1912 г.

⁴⁵ «Путь Правды» № 37, 15 марта 1914 г.

⁴⁶ Своды отчетов фабричных инспекторов за 1912 г.

⁴⁷ «Путь Правды» № 37, 15 марта 1914 г.

⁴⁸ Sealsamas.

⁴⁹ «Путь Правды» № 28, 15 марта 1914 г.

nurisemata teinud uskumatult rasket tööd. Nende vallandamise põhjuseks oli see, et nad kõigi Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise Vabriku naiskangrute nimel olid julgenud vastu vaielda uute töötingimuste kehtestamisega, mis tööliste elu tunduvalt halvendasid. Kangrute esindajad nõudsid, et vabriku direktor võtaks vallandatud naiskangrud tööle tagasi. See aga ei võtnud kangrute esindajaid vastu, vaid ajas nad minema. Kui Eestimaa kubermangu vanem vabrikuinspektor oli sunnitud õdede kaebuse põhjal toimunud intsidenti uurima ja vabriku direktoriga kõnelema, siis vastas viimane jõhkvalt: «Mul on õigus neid isegi vallandada selgitamata põhjusi. Mul pole neid lihtsalt vaja.»⁵⁰

Püüdes töölistes orjameelsust kasvatada, vallandasid kapitalistid töölisi, kes tänaval peremeest kohates teda ei tervitanud.⁵¹

Tartu mööblivabrikus vallandati ka neid töölisi, kes keeldusid andmast oma viletsast palgast raha vabrikandile kingituse ostmiseks.⁵² Inetu, kuid Eestis mitte ainuke juhtum toimus Narva Kreenholmi Manufaktuuris. Sellest kirjutas ajalehe «Kiir» kaastööline. Äsja Peterburis käinud Narva tööline jutustas oma kaastöötajatele Peterburi tööliste töölisliikumisest. Nuhid kandsid sellest vabrikandile ette. Järgmisel päeval vallandas vabrikant tööliste ning tõstis ta koos perekonnaga vabrikukašarmust tänavale. Pikema jututa kihutati vabrikutest ja tehastest minema töölisel, kes lugesid töölisajalehti «Kiir» ja «Pravda», mille toomine ettevõtete territooriumile oli keelatud. Vallandati ka need, kes julgesid rääkida tööpäeva lühendamise või palga tõstmise jne. Vanade tööliste vallandamine ei olnud massiliseks nähtuseks mitte ainult Kreenholmi Manufaktuuris, vaid ka teistes Eesti tehastes ja vabrikutes.⁵³

Tööliste õigusteta olukorrast annab tunnistust järgmine fakt, millest osaliselt eespool on juba kirjutatud, seoses Tallinna laevaremonditehaste tööliste olukorraga. Nagu Tallinna laevaehitustehaste esindajadki, värbas ka Pärnu «Waldhofi» tselluloosivabriku administratsioon kaugetest Venemaa sisekubermangudest töölisi, lubades

⁵⁰ Eesti NSV RAKA, f. 206, s.-ü. 337, l. 102.

⁵¹ «Kiir» nr. 27, 6. detsembril 1912.

⁵² «Kiir» nr. 64, 11. juunil 1913.

⁵³ «Kiir» nr. 53, 14. mail 1913.

neile kõrget palka ning korralikke elutingimusi. Nii saabus 1913. aasta aprillis Simbirski kubermangust järjekordselt 400 uut töolist. Vabriku administratsioon oma lubadusi ei täitnud. Kõik kohale saabunud töölised avaldasid oma pahameelt ja jõudsid värbajate poolt lubatud tingimuste täitmist või äärmisel juhul nende koju tagasi saatmist aktsiaseltsi kulul, nagu see oli lepingus ette nähtud. Vabriku administratsioon kutsus «sõnakuulmatute» töolistega arveteõiendamiseks kohale ratsapolitseinikud. Töölised aga ei löönud kartma ja jäid oma nõudmistele kindlaks. Järgmisel päeval pöördusid sissesõitnud töölised abipalvega kohalike võimude poole, kuid see ei andnud mingisuguseid tulemusi. Tööliste ja vabriku administratsiooni vaheline konflikt lõppes sellega, et kuuri juurde, kuhu sissesõitnud töölised olid ajutiselt majutatud, kutsuti ratsapolitseinikud, kes ajasid töölised metsa, kus neil polnud võimalik leida ulualust ega saada toitu.⁵⁴

Tööliste täieliku õigusetuse tingimustes käitusid vabrikute ja tehaste meistrid, osakondade juhatajad ja teised teenistujad nendega ohjeldamatult. «Kiir» kirjutas, et Kreenholmi Manufaktuuris nimetasid töölised meistreid juba ammust ajast mustasajalisteks ja et selle nimetuse olid nad täielikult ära teeninud, sest nende inimeste iseloomulikeks joonteks olid kummardamine kapitali ees, ahnus ja reetlikkus. Peremehe ustavate vahikoertena kaitsesid nad kapitalistide huve, kuulasid salaja kõike pealt ja kandsid peremehele ette. See teenistujate kategooria täienes tavaliselt järeleandlike tööliste arvel. Tuginedes nendele inimestele, püüdis kodanlus töölisi lõhestada ja nõrgendada nende võitlust kapitalistide vastu.⁵⁵

On teada rohkesti fakte, mis kõnelevad nende kapitali teenrite metsikust käitumisest töolistega. Narva kalevivabrikus mindi sageli töölisele rusikatega kallale, peksti näkku jne.⁵⁶

Eriti rängalt kannatasid lapsed ja alaealised. Krulli masinaehitustehases käitusid meistrid väga toorelt õpi-poistega. Samasugune oli olukord ka Narva linavabrikus, kus töötas palju lapsi.⁵⁷

⁵⁴ «Kiir» nr. 56, 21. mail 1913.

⁵⁵ «Kiir» nr. 58, 25. mail 1913.

⁵⁶ «Kiir» nr. 14, 14. septembril 1912.

⁵⁷ «Kiir» nr. 87, 6. augustil 1913.

Vaatamata tööstusliku tootmise suurenemisele ja tööviljakuse kasvule, jäi Eesti tööliklassi olukord uue revolutsioonilise tõusu aastail endiselt raskeks. Mõningane palga kasv, mis puudutas väikest osa töölisi, toimus aeglasemalt kui esmajärguliste tarbeainete ja korteriüüri tõus. Orjastavad töötingimused, täielik õigusetus ja vietus rõhusid töölisi, kuid töölisid jätkasid ka nendes rasketes tingimustes revolutsioonilist võitlust, uskudes, et ainult see tee võib viia vabadusele, sotsialismile.

IV PEATÜKK

EESTI TÖÖLISTE POLIITILINE JA MAJANDUSLIK VÕITLUS BOLŠEVIKE JUHTIMISEL UUE REVOLUT- SIOONILISE TÕUSU AASTAIL

1. Revolutsioonilise liikumise elavnemise algus

Aastal 1910 tekivad Venemaa töölislükumises revolutsioonilise võitluse elavnemise esimesed tunnused, mis oli töölislükumise arenemise uue ajajärgu alguseks. Aastatel 1907—1909 määratses äärmine mustasajaline reaktsioon, mille survel proletariaat taganes. Sellele ajajärgule on iseloomulikud proletariaadi väsimus, poliitilise aktiivsuse langus, streigiliikumise mõõn, ametiühingute ja teiste töölisklassi organisatsioonide laialiajamine. Kuid tuleb märkida, et Venemaa eri kubermangudes ei olnud töölislükumise langus ühesugune. Nii näiteks ei võtnud Eestimaa kubermangus aastail 1907—1909 streikidest osa kunagi mitte vähem kui 29,2% tööliste üldarvust, kuna Liivimaa kubermangus võttis 1909. aastal streikidest osa ainult 2,4% nendest töolistest, kes kuulusid vabrikuinpektsiooni järelevalve alla. Üle kogu Venemaa võttis 1909. aastal streikidest osa keskmiselt 5,5% töolistest. Seega oli Eestis samal aastal streigivõitlusest haaratud üle viie korra rohkem töölisi kui Venemaal. See fakt annab tunnistust sellest, et vaatamata julmadele repressioonidele pärast 1905.—1907. aasta revolutsiooni lüüasaamist, ei õnnestunud tsaarivalitsusel Eesti töölislükumist täielikult purustada. Suhteliselt oli Eesti tööliste aktiivsem osavõtt tolle aja streigivõitlusest tingitud ka sellest, et tsaarivalitsusel ei õnnestunud purustada Tallinna bolševistlikku organisatsiooni, kes seda juhtis. Seejuures ei tohi unustada ka bolševike juhtimisel töötanud ametiühinguid, kes kuni

nende sulgemiseni 1910. aastal etendasid tööliste poliitilisel kasvatamisel ja nende ühendamisel väga suurt osa.

1910. aasta teine pool erineb eelmistest aastatest Venemaa tööliste üha kasvava poliitilise aktiivsuse poolest, ehkki see esialgu ei avaldu vahetult maal toimunud streikide arvu kasvus.

1910. aastal võttis vabrikuinspektsiooni andmetel Venemaal streikidest osa üldse 46 623 inimest, 1909. aastal aga ulatus see arv 64 166 inimeseni.⁵⁸

V. I. Lenin, märkides töölisliikumise elavnemise esimesi tunnuseid Venemaal, ei lähtunud mitte ainuüksi tööliste streigivõitluse arvulistest näitajatest, vaid arvestas ka streigivõitluse iseloomu, laialdaste töölikihtide, samuti demokraatlikult meelestatud elanikkonna kihtide aktiivsust. Alates 1910. aasta lõpust toimusid demonstratsioonid, mis olid seotud suure vene kirjaniku Lev Tolstoi surmaga. Sellele sündmusele reageeris elavalt demokraatlikult meelestatud eesti üliõpilaskond, mille juures peatume seoses üliõpilaste liikumise vaatlemisega Eestis 1910.—1911. aastal.

Hinnates tekkinud olukorda, pöördus V. I. Lenin partei poole järgmiste sõnadega: «Tööle, seltsimehed! Asuge kõikjal organisatsioonide ehitamisele, tööliste sotsiaaldemokraatlike parteirakukeste loomisele ja tugevdamisele, majandusliku ja poliitilise agitatsiooni arendamisele. Esimeses Vene revolutsioonis õpetas proletariaat rahvahulki võitlema vabaduse eest, teises revolutsioonis peab ta nad võidule viima!»⁵⁹

Eestis, eriti Tallinnas, elavnes 1910. aastal märgatavalt bolševike tegevus. Selle tulemusena aktiveerusid vabriku- ja tehasekomiteed ja grupid, mis eksisteerisid paljudes tehastes — «Dvigatelis», «Krullis», Lutheri vineeri- ja mööblivabrikus, «Voltas» ja teistes ettevõtetes.

Mõnede vabriku- ja tehasekomiteede, nagu näiteks Osse ja Ko tselluloosivabriku vabrikukomitee, samuti ka ehitus- ja teiste tööliste hulgas töötavate parteigruppide initsiatiivil anti välja illegaalseid lendlehti. VSDTP Tallinna Komitee koosnes vabrikute ja tehaste esindajatest. VSDTP rajoonikomiteesid sel ajal Tallinnas enam

⁵⁸ Своды отчетов фабричных инспекторов за 1910 г., изд. М. Т. и Пр. С.-Петербург.

⁵⁹ V. I. Lenin, Teosed, 16. kd., lk. 331.

ei olnud.⁶⁰ 1910. aasta algul andis VSDTP Tallinna Komitee välja eriproklamatsiooni, milles kutsus töölisi üles osutama kõikvõimalikku abi illegaalse trükikoja organiseerimisel, et välja anda sotsiaaldemokraatlikku kirjandust. Proklamatsioonis öeldi: «... siin peavad appi tulema kõik teadlikud seltsimehed. Koguge, seltsimehed, raha, aidake jalule komitee trükikoda. Valitsus ja tema nuhkide jõuk võivad ainult siis proletariaadi vaba sõna lämmatada, kui töölised on ükskõiksed oma ürituste suhtes ja kui proletariaadi hulgas valitseb unine nukrus ja lahkhehi.

Seltsimehed töölised! Toetage Tallinna Komiteed vabatahtlike annetustega, et vaba ja võimas kirjasõna leiaks endale tee tööliste ridadesse ja ühendaks neid sotsiaaldemokraatliku partei Tallinna organisatsiooni lippude alla, vastu võitlusele ja vabadusele.»⁶¹

Proklamatsioonis kõneldakse samuti, et viimaste aastate sissekukkumised on organisatsiooni koosseisu nõrgendanud. Organiseeritava trükikoja suhtes märgitakse, et ettevalmistustööd on jõudnud juba niikaugemale, et «lähemal ajal võib komitee alustada elavamalt ja viljakamat tööd.»⁶² 1910. aastal andis VSDTP Tallinna Komitee välja lendlehed 9. jaanuari ja 1. mai tähistamiseks. 1. mai lendlehes öeldi: «Me läheneme julgelt uuele revolutsioonile, mis hävitab praegu kehtiva korra ja vabastab proletariaadi ning kogu inimkonna käesolevast orjusest.»⁶³ Samas lendlehes pöördub Tallinna Komitee tööliste poole üleskutsega: «Moodustame kõikides vabrikutes, linnades ja kõikides kohtades organisatsioonid.»⁶⁴ Iga organisatsioon, nagu öeldakse lendlehes, pidi arendama oma ringkonna tööliste iseteadvust ja organiseerima laiu töölishulki proletaarse internatsionalismi vaimus.

Revolutsiooniliste meeolude kasvu on märgata ka teistes Eesti linnades. Alates 1908. aasta sügisest polnud Pärnus sellist keskust, mis oleks organiseerinud töölisi ja sihikindlalt juhtinud nende võitlust tsarismi vastu.

⁶⁰ EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Arhiiv, f. 27, nim. 2, toim. 1, l. 40.

⁶¹ MRAKA, illegaalsete väljaannete kollektsoon, nr 34 982.

⁶² Sealsamas.

⁶³ Sealsamas, nr. 6810.

⁶⁴ Sealsamas.

Kuid ei või öelda, et Pärnus oli tol ajal kõik vaikne ja rahulik. Iseloomulik on ses suhtes Eesti Rahvameelse Eduerakonna häälekandjas «Postimees» avaldatud artikkel, mis vaatamata oma ägedale vihale revolutsioonilise rahva vastu esitab väärtusliku ülestunnistuse Pärnus väljakujunenud olukorrast. Artiklis kirjutatakse: «Huvi-
tav on iseäranis tööliste ringkondades tärkavat klassi-
list iseteadvust vaadelda, mis oma nooruse ja värskuse
poolest alles dogmade pimedas kummardamises seisab
ja iseseisvalt mõelda ei julge. Sõimatakse kodanlasi, teh-
takse kodanlistele ja rahvuslistele ettevõtetele opposit-
siooni ja ollakse klassivahede ajamisel naiiv-piinlik:
kõige tühisema küsimuse ja nähtuse juures ollakse val-
mis juuksekarva poolitama.»⁶⁵

Uue ideelise revolutsioonilise keskuse taassünd Pär-
nus 1910. aasta kevadel on seotud uue revolutsioonilise
tõusu tunnustega. Algul väikesearvuline, enamikus noor-
test koosnev sotsiaaldemokraatide rühm esines sotsialis-
tide liidu nime all. Rahvusvahelise pidupäeva 1. mai
puhul andis nimetatud rühm 1910. aastal välja lendlehe,
milles kutsuti töörahvast üles võitlusse tsarismi vastu.
Lendlehes kirjutatakse:

«Ainult ühiselt võideldes saavutame oma õigused!
Töörahvas!

Läheneb esimene mai, töörahva pidupäev. Sel päeval
peatavad kõigis maades rõhutatud töö, et maailm teaks —
töörjad nõuavad rõhumise, s. o. rikaste võimu hävita-
mist... Ei kustu meie viha, kui tuleb tund, me purustame
ahelad. Koguge seltsimehi, äratage magajaid, õhutage
kõhklejaid võitlusse vaba elu saavutamise eest. Meiega
on samuti Venemaa! Maha isevalitsus, maha kapitalismi
ahelad!

Elagu vaba töörahvas!»⁶⁶

Alates 1910. aasta suvest võtab Pärnu sotsiaaldemo-
kraatliku rühma tegevus üha sihikindlama iseloomu.
1910. aasta 3. juulil toimus Pärnu sotsiaaldemokraat-
liku organisatsiooni koosolek, millest võttis osa VSDTP
Peterburi Eesti rajooni esindaja. Sellel koosolekul aru-

⁶⁵ «Postimees» nr. 18, 23. jaanuaril 1910.

⁶⁶ Eesti NSV RAKA, f. 269, nim. 102 (50), s.-ü. 7, 1910, l. 99.
Lendlehe on tõlkinud eesti keelest vene keelde Liivimaa kuberner
kantselei ametnikud.

*A. Viismann, kes 1910. a.
võttis osa Suure-Jaani kon-
verentsist.*

tati ka kõigi VSDTP Eesti organisatsioonide ja rühmade konverentsi kokkukutsumise küsimust sama aasta juulis. Peterburi esindajana viibis koosolekul M. Klettenberg. Selleks ajaks oli Pärnu sotsiaaldemokraatlik rühm juba loonud sideme VSDTP Tallinna Komiteega. 1910. aasta augustis oli Pärnu sotsiaaldemokraatlikul organisatsioonil vähemalt 10 liiget. Kõik organisatsiooni liikmed maksid liikmemaksu, organisatsiooni koosolekud protokolliti. Suvel tegelesid organisatsiooni liikmed eriti intensiivselt põrandaaluse trükikoja organiseerimisega.⁶⁷

Eesti sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide konverentsi ettevalmistus toimus parteitöö elavnemise olukorras. Kõige suuremat initsiatiivi osutas sel puhul Peterburi Sotsiaaldemokraatliku Organisatsiooni Eesti Rajoon. Peterburi organisatsioon lõi sidemed Tallinna, Pärnu ning Narva sotsiaaldemokraatlike organisatsioonidega ja Viljandi sotsiaaldemokraatliku rühmaga. Seoses parteikonverentsi ettevalmistamisega toimusid Tallinnas, Narvas, Pärnus ja Viljandis kohalike sotsiaaldemokraatlike

⁶⁷ Eesti NSV RAKA, f. 242, s.-ü. 844, 1910—1913, l. 4.

A. Puussepp, kes 1910. a. võttis osa Suure-Jaani konverentsist (praegune elukoht Harju rajoonis Raasiku külanõukogus).

organisatsioonide ja rühmade koosolekud, kus arutati siseparteilisi küsimusi. Konverentsi läbiviimise kohaks valiti Lauri talu Suure-Jaani lähedal Viljandi maakonnas.⁶⁸ Konverentsi tööst võtsid osa Tallinna, Peterburi, Pärnu ja Viljandi organisatsioonide delegaadid. Konverentsil viibis samuti Viljandi maakonna põllutöölise esindaja.⁶⁹

VSDTP Eestimaa organisatsioonide konverents alustas oma tööd 19. juulil ja lõpetas selle 24. juulil 1910. aastal. Konverentsil kuulati ära aruanded kohtadelt sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide ja gruppide tegevusest; arutati poliitilist olukorda ja partei ülesandeid, suhtumist III Riigiduumasse ja uutesse valimistesse jt.

Konverentsi päevakorras olid ka niisugused küsimused, nagu võitlusorganisatsioonide tegevus ja relvade muretsemine.⁷⁰

Juba kongressi avamisel puhkesid päevakorras olevates

⁶⁸ MRAKA, f. 102, s.-ü. 212, 1910, l. 26.

⁶⁹ Sealsamas, s.-ü. 5, osa 93, lit. 17, 1910, l. 6.

⁷⁰ Sealsamas, lit. A, 1910, l. 6a.

E. Limbervek, kes 1910. a. võttis osa Suure-Jaani konverentsist (praegune elukoht Leningradis).

küsimustes ägedad vaidlused. Sotsiaaldemokraatliku partei taktikaliste küsimuste arutamisel ilmnes, et osa delegaate, eesotsas T. Libega, pooldas avantüristlikku, põhi-joontes otzovistidele iseloomulikku taktikat.

Konverents võttis vastu otsuse Eestimaa sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide ühendamiseks VSDTP Eestimaa Ühenduse nime all. Eesti sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide taasühendamine VSDTP Eestimaa Ühenduseks oli tingitud nähtavasti sellest, et eelnenud reaktsiooniaastatel, seoses massiliste repressioonidega, osa nendest Eestimaa organisatsioonidest lagunes ning puudus keskne juhtimine, mis oleks suunanud purustamisest säilinud sotsiaaldemokraatlikke organisatsioone ja rühmi nende võitluses tsaari-isevalitsuse vastu.

Poliitilise olukorra ja partei ülesannete küsimuses rõhutati konverentsi otsuses vajadust kasutada kehtiva riigikorra kukutamiseks kõiki viise ja vahendeid.⁷¹

III duuma suhtes kohustas konverents duuma sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni saadikuid juhinduma VSDTP

⁷¹ MRAKA, f. 102, s.-ü. 212, 1910, l. 19.

7 (Londoni) kongressi otsustest.⁷² IV Riigiduumi valimiste küsimus jäi kuni järgmise konverentsini lahtiseks, sest duuma valimised pidid toimuma alles kahe aasta pärast.⁷³

Taktikaliste küsimuste — võitlussalkade organiseerimise ja tegevuse arutamisel õnnestus oportunistlikult neelestatud delegaatidel konverentsil hääلteenamusega läbi suruda nendele meelepärased otsused. Näiteks loeti vajalikuks kasutada tsarismivastaseks võitluseks kõiki võitlusvahendeid, kaasa arvatud ka terroristlikud aktid.⁷⁴

Tööliste hulgast kaadrite ettevalmistamise küsimuses otsustati organiseerida propagandistide kool. Teistes küsimustes, näiteks Eestimaa Ühenduse suhtumises legaalsesse seltsidesse ja ametiühingutesse, võeti vastu otsused VSDTP V (Londoni) kongressi ja VSDTP 1908. aasta V (ülevenemaalise) detsembrikonverentsi otsuste vaimus.

Konverentsi otsused näitavad, et partei taktikalistes küsimustes ei olnud konverents oma ülesannete kõrgusel, kuna ta asus oportunistlikele positsioonidele. VSDTP Eesti organisatsiooni ridades olevate oportunistlike rühmituste käitumise kohta on oma arvamust avaldanud ka H. Pöögelmann. Ta kirjutas: «See oli omapärane «käremeelne» joon, mis juba 1906. aastal hakkas nähtavale tulema, kui revolutsiooni võit kaugemale paistis nihkuvat. Juba siis oli rida Peterburi seltsimehi (Libe, Kristein, Kuhlmann jt.) Eestisse läinud terroristlisi väljaastumisi korraldama... Soomes oli Lehmanni ja Peerandi juhatusel sõjariistus salk organiseerunud, kes sealt 1906. aasta sügisel Eestisse tuli (see salk tappiski Budbergi). Tartus oli seesugune salk ühest küljest Lehmanni salgaga, teisest — Põhja-Liivimaa organisatsiooniga ühenduses. Konverentsil oli see «käremeelne» vool Libe ja mõne teise Peterburi seltsimehe näol esitatud.»⁷⁵

Kuid vigadele vaatamata oli konverentsil Eesti tööliikumise suhtes positiivne tähtsus. Täie tõsidusega kriiputas konverents alla tööliklassi illegaalse revolutsioonilise partei tähtsust tsarismivastases võitluses, pööras tähelepanu proletariaadi organiseerimisele võitluseks tsa-

⁷² MRAKA, f. 102, s.-ü. 212, 1910, l. 19.

⁷³ Sealsamas.

⁷⁴ Sealsamas, l. 20.

⁷⁵ H. Pöögelmann, Klassivõitluse ajalugu, Leningrad, 1928, lk. 46.

rismi vastu ja tööliste hulgast juhtivate parteikaadrite ettevalmistamisele.

Vastuvõetud otsuste elluviimisel tuli Eesti bolševikel kokku puutuda suurte raskustega. 1910. aasta sügisel panid politseivõimud toime revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide uusi massilisi arreteerimisi. Pärnus piirasid sandarmid enne haarangu algust ümber kogu linna. Ühe öö jooksul arreteeriti silmapaistvamad VSDTP Pärnu organisatsiooni töötajad ja avastati põrandaalune trükikoda. Kokku arreteeriti 30 inimest.⁷⁶

Hulgalisi arreteerimisi pandi toime Peterburi Eesti sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni liikmete hulgas. Arreteeriti ka 1910. aastal Suure-Jaani konverentsil valitud VSDTP Eesti Ühenduse Keskkomitee liikmed. Rängalt kannatas 1910. aastal julmade repressioonide läbi VSDTP Tallinna organisatsioon. Tsaarivalitsuse poolt arreteeritute ja süüdimõistetute hulgas olid VSDTP Tallinna Komitee juhtivad töötajad J. Elbe, J. Ikmelt, G. Tikerpuu jt.⁷⁷ Suurte raskustega taastatud põrandaalune trükikoda sattus samuti politseivõimude kätte.

1912. aasta juulis arutati Peterburi kohtupalati väljasõiduistungil Eestimaa sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni kohtuasja. Süüpingis oli kümme töölist-revolutsionääri. Nendest A. Lagusele, T. Libele, M. Klettenbergile, E. Kirschbaumile, J. Lorentsonile ja S. Parsmannile mõisteti kohtuotsusega väljasaatmine Siberisse koos kõigi õiguste äravõtmisega. M. Talts sai karistuseks 2½ aastat kindlusevangistust.

Kohtuprotsessi kohta kirjutas ajaleht «Uus Ilm», et tsaarinuhid võivad rahul olla, sest nad ei olnud asjata vaeva näinud. Kui võitlus on halastamatu, siis peab ka karistus olema veel halastamatum. Tuleb aeg, mil ka rahvas paneb timukad süüpinki.⁷⁸

Kontrrevolutsioonilise terrori tingimustes muutusid hõredaks kogenud, teoreetiliselt ettevalmistatud revolutsionääride read ja juba 1910. aasta lõpul andis see VSDTP Tallinna Komitee töös tunda, kus tugevnesid oportunistide positsioonid, kellel seni oli olnud küsimuste otsustamisel tühine mõju.

⁷⁶ «Päevaleht» nr. 241, 20. oktoobril 1910.

⁷⁷ «Tallinna Teataja» nr. 27 ja 29, 3. ja 5. veebruaril 1911.

⁷⁸ «Uus Ilm» nr. 27, 5. juulil 1912.

Kõige rängematel reaktsiooniaastatel tähistasid Eesti töölisel Tallinna Komitee üleskutsel 1905. aasta oktoobri sündmuste aastapäeva hulgaliste streikidega. 1910. aastal aga poliitilist streiki ei toimunud, sest Tallinna Komitee oportunistlik juhtkond ajas selle nurja. Komitee andis 16. oktoobri tähistamiseks välja ilmselt oportunistliku suunaga lendlehe. «Ettevaatlikkuse» ettekäändel, «et mitte anda põhjust arreterimiseks», kutsus lendleht üles mitte organiseerima poliitilist streiki, vaid «vaikselt» austama langenute mälestust.⁷⁹

Ei saa aga öelda, et töölisliikumise tõusu esimestel aastatel oleks Tallinna Komitee täielikult koosnenud tööliklassile võõrastest elementidest — komitee koosseisus oli ka töölisi vabrikutest ja tehastest. Kahjuks aga oli osanendest leplikult meelestatud, kes alahindasid üldse printsiipiaalse oportunistidevastase võitluse arendamise tähtsust. Sel ajal väljendas kõige eredamalt lepluse seisukohta V. Võõlmann. Oma kirjas ajalehele «Kiir» ütles ta: «Astugem — olgu vähemlane, olgu enamlane — ühel meele... meie vana võitluslipu all edasi!»⁸⁰ V. Võõlmanni oportunistlikud vead süvenesid hiljem veelgi rohkem. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ajal kinnitas ta nagu menševikudki, et Venemaa ei ole veel sotsialistlikuks revolutsiooniks küps.

Uue revolutsioonilise tõusu aastail oli V. Võõlmann tegelikult Tallinna Komitee etteotsa sattunud Kastra ja Vürsti oportunistliku rühma mõttekaaslane.

1911. aastal elavnes revolutsiooniline võitlus Venemaal veelgi rohkem. Bolševike partei juhtimisel ilmus Peterburis bolševistlik ajaleht «Zvezda», kus avaldati kirjutisi ka Eesti töölisliikumise kohta. Venemaa bolševistlik ajakirjandus ja Peterburi tööliste streigivõitluse kiire kasv annavad Eesti bolševikele uut jõudu. Tallinna Komitee istungitel tõstsid bolševikud J. Anveldi juhtimisel korduvalt üles Peterburi tööliste eeskujul legaalse töölisajalehe küsimuse, kuid oportunistid A. Kastra ja teised, viidates tsensuuringimuste raskustele, ajasid need katsed nurja ja alles 1912. aastal õnnestus bolševikel oma ajalehte välja andma hakata.

⁷⁹ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 103, s.-ü. 88, osa 3, 1910, l. 4.

⁸⁰ H. Pöögelmann, Enamlus ja vähemlus Eestis 1905. a., Leningrad, 1933, lk. 63.

Tähtsamaks tähiseks võitluses VSDTP ridades esineva iga liiki oportunisti avalduste vastu oli partei VI ülevenemaaline konverents, mis toimus 1912. aasta jaanuaris Prahas. Praha konverentsil oli otsustav tähtsus partei edasisele arenemisele, tema ridade ühtsuse tugevdamisele ja proletariaadi diktatuuri edukale kättevõitmisele. Ta «tegi kokkuvõtte tervest ajaloojärgust, mille vältel bolševikud olid võidelnud menševike vastu, ta fikseeris bolševike võidu, jättes VSDTP lipu bolševike kätte. Venemaa Sotsiaaldemokraatlikus Töölisparteis ja tema juhtkonnas, s. o. Keskkomitees, kaotati fraktsiooniusus. Partei arenemise seisukohalt, parteile revolutsioonilises võitluses suurema erikaalu andmise seisukohalt oli sellel äärmiselt suur tähtsus.»⁸¹

Revolutsioonilise liikumise elavnemine aastatel 1910—1911 peegeldub ka Eesti proletariaadi streigivõitluses.

Pärnus, kus kõige rängemate reaktsiooniaastate ajal valitses töölisliikumises vaikus, toimus 1910. aastal lina-sorteerimisladude tööliste streik. Töölised nõudsid ettevõtjatelt töötingimuste parandamist ja palga tõstmist. Nädal aega kestnud streik lõppes tööliste osalise võiduga.⁸²

21. augustil katkestas osa Aseri tsemendivabriku töölisi töö ja nõudis vabrikuomanikult palga tõstmist. Streigil polnud edu, sest kõik töölised ei ühinenud sellega, milline asjaolu võimaldas vabrikuomanikul streikijatega kiiresti arveid õiendada.⁸³

Tallinnas liikusid streigivõitluse esirinnas Osse ja Kotselluloosivabriku töölised. Töölised, keda juhtis vabriku bolševike partei komitee, astusid kõikide vabriku administratsiooniga tekkinud konfliktide ajal ühiselt välja. Poolteise kuu jooksul, alates juunikuu teisest poolest, toimus selles vabrikus viis lühiajalist streiki. Esimese streigi tulemusena tõsteti mõnede tööliste palka. Teine streik lõppes, kui vallandati vihatud meister, kes sageli peksis naistöölisi. Kolmas streik oli samuti töölistele edukas.⁸⁴ Neljas streik, mis puhkes nii kiiresti, et bolševikud vab-

⁸¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajalugu, Tallinn 1959, lk. 136.

⁸² «Narva Kiir» nr. 4, 1913.

⁸³ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., s.-ü. 88. osa 10, 1910, l. 42.

⁸⁴ «Tallinna Teataja» nr. 138, 1910.

Vaade Pärnu linaaitadele, kus toimusid streigid 1905. a., 1910. a. ja hiljem.

rikukomiteest ei jõudnud seda ette valmistada, lõppes ebaedukalt. See streik oli seotud ühe meistri vallandamise nõudmisega. Tööliste volinikud, kes kõigi tööliste nimel esitasid meister Stenski vallandamise nõudmise, kuulati üle politsei poolt, volinike juhti Hannust hoiti kaks tundi vahi all. See vihastas töölisi veelgi rohkem, nad katkestasid stiihiliselt töö ja kogunesid vabrikuhoovile. Vabriku administratsiooni ähvarduste mõjul asusid töölistesid uuesti tööle.⁸⁵ Viies streik, nagu neljaski, algas tööliste nõudmisest vallandada meister Stenski. Kuid selle streigi ajal astusid töölistesid välja organiseeritult ja ka streigi juhid olid oma ülesannete kõrgusel. 1910. aasta 2. augustil kell 6 õhtul, kui pidi toimuma vahetus, ei lahkunud päevase vahetuse töölistesid vabrikust, vaid kogunesid koos öise vahetuse töölistesid vabrikuhoovile. Töölistesid nõudsid Stenski viivitamatut vallandamist, nendega ühinesid ka Osse ja Ko aktsiaseltsile kuuluva Tallinna paberivabriku töölistesid. Vabriku administratsioon kutsus kohale ratsapolitsei. Politsei kohalesaabumine ei hirmutanud töölisi, nad ei taganenud oma nõudmistesid ja streik lõppes töölistesid poolt vihatud meistri vallandamisega.⁸⁶

⁸⁵ «Tallinna Teataja» nr. 136, 21. juulil 1910.

⁸⁶ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., s.-ü. 88, osa 2, 1910, l. 25.

Streigist võtsid osa kõik aktsiaseltsi Osse ja Ko kahe vabriku töölised, s. o. ligi 500 töolist. Streikivate tööliste nõuded kutsusid vanemas vabrikuinspektoris Motalskis esile vihapuhangu. Ta astus välja meister Stenski kaitseks. Jälle veendusid töölised, et vabrikuinspeksioon kaitseb ainult vabrikantide ja nendele alluvate vabrikumetimeeste huve. Tööliste poolt vihatud meistri tööle ennistamiseks käskis Motalski valida tööliste hulgast 10 volinikku, kellega ta tahtis 5. augustil läbirääkimisi pidada. Läbirääkimised töölisvolinikega ei andnud tulemusi ja seepärast otsustas inspektor jalamaid kokku kutsuda tööliste koosoleku. Oma kõne algul vabandas ta tööliste ees, et kui ta vana harjumuse järgi, mis talle Siberis teenides on külge jäänud, töölisi kõnetades neid sinatab, siis ei peaks töölised sellest solvuma. Ent vanemal vabrikuinspektoril ei õnnestunud töölisi petta, isegi vastupidi — tema esinemine pahandas neid veelgi rohkem. Töölised teatasid üksmeelselt, et kui meister Stenski võetakse uuesti tehasesse tagasi, siis kihutavad töölised ta vabrikust minema ja organiseerivad üldstreigi.⁸⁷ Nii kukkusid vanema vabrikuinspektori plaanid läbi.

Lühiajalised streigid toimusid ka teistes Tallinna tehastes. 2. veebruaril alustasid streiki 140 Krulli tehase töolist.⁸⁸ 24. juulil streikisid «Dvigateli» pealelööjad, mille tõttu sepatsehhis töö täiesti katkes. Pealelööjad nõudsid päevapalga tõstmist 85 kopikalt ühe rublani, kuid tehase administratsioon jättis pealelööjate nõudmise rahuldamata.⁸⁹ 1910. aasta oktoobri algul toimus «Dvigatelis» teistkordne streik, mis oli tingitud töölisi alandavatest töötingimustest. Selle tagajärjel oli administratsioon sunnitud tööliste mõningaid järeleandmisi tegema.⁹⁰ Streigid toimusid ka väikeettevõtetes. Nii näiteks algas 11. mail Wilhelm Karstensi Tallinna aurusepikojas lihttööliste streik. See ei lõppenud aga edukalt, tööliste palka ei tõstetud.

1910. aasta kevadel võis märgata käärimist ka Tallinna sadamatööliste hulgas. 1905. aasta streikide tulemusena tõsteti nende päevapalka kahe rublani, kusjuures tööpäev kestis koos tunniajalise lõunavaheajaga kella seitsmest

⁸⁷ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., s.-ü. 88, osa 2, 1910, l. 25.

⁸⁸ Sealsamas, osa 10, 1910, l. 8.

⁸⁹ Sealsamas, osa 2, 1910, l. 13.

⁹⁰ «Tallinna Teataja» nr. 195, 7. oktoobril 1910.

hommikul kuni kella viieni õhtul. Reaktsiooniaastail vähendasid kapitalistid sadamatöölise päevapalka poolteise rublani. 1910. aastal tahtsid kapitalistid tööpäeva veelgi tunni võrra pikendada. See kutsus sadamatöölise hulgas esile meelepaha. 4. mail nõudis 30 töölise meestöölise päevapalka tõstmist poolteiselt rublalt kahele rublale, naistöölise päevapalka tõstmist aga rublalt kuni 1 rubla 30 kopikani. Sadama administratsioon keeldus töölise nõudmisi rahuldama. Töölised vastasid sellele streigiga. Sadamatöölisega liitusid ka teised töölised, kui aga tuli kohale politsei, löid streikijad kõhklema ja asusid uuesti tööle.

5. märtsil streikis teine rühm sadamatöölisi, kes laadis aurulaevale teravilja. Ka nemad nõudsid palgakõrgendust.

Mõlemal korral lõppesid streigid töölise lüüasaamisega, sest need ei haaranud kõiki töölisi ja olid halvasti organiseeritud.⁹¹

Peterburi töölise revolutsiooniline võitlus avaldas positiivset mõju töölisliikumisele Narvas. 1910. aasta kevadel elavnes Narvas parteitöö. Valiti uus juhtiv organ, arutati töötajate hulgas tehtava massilise poliitilise töö küsimust, Peterburi parteiorganisatsiooniga sidemete loomise küsimust jne. Parteiorganisatsiooni ridadesse astusid uued liikmed eesrindlike Narva töölise hulgas. Nendeks olid Kreenholmi Manufaktuuri töölised K. Saaber, H. Koppelas, F. Simson, R. Kõkkasson, A. Paas, L. Vaarmann ja teised. Üldse oli Narva sotsiaaldemokraatlikus organisatsioonis ligi 30 inimest. Eriti tuleks märkida Kreenholmi Manufaktuuri töölise H. Vilbachi aktiivset tööd. H. Vilbach tutvus Narva organisatsiooni põrandaaluste töölisega 1909. aastal ja sellest ajast alates hakkas organisatsiooni tööst aktiivselt osa võtma. Kõik eespool mainitud faktid ja nähtused kõnelevad töölisliikumises toimunud murrangust. Sellest kirjutab J. Anvelt kogumikus «Meie Sõna». «Loodetavasti seisame,» kirjutab ta, «õitseaja järgu esimestes liigutustes, mille juurde meeolelu määravana ühtlasi ka seda tuleb arvata, et esimeste tagasikiskumise aastate rusuv mõju nüüd vähenema hakkab. Ja kas ei ole töölise muutuva meeolelu esimesteks pääsukesteks see huvitus, mis viimasel ajal

⁹¹ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., s.-ü. 88, osa 2, 1910, l. 3.

töoliste hulgas avalikkude asjade vastu Tallinnas ja ka Tartus ilmub, mis Narva tööliste haridusseltsina ja ajalehena⁹² nähtavale tuli?»⁹³

Rääkides revolutsioonilise liikumise elavnemisest Eestis, ei saa märkimata jätta eespool tsiteeritud kogumikku «Meie Sõna», mis ilmus trükist 1911. aastal J. Anveldi toimetusel. Kahtlemata oli sellel kogumikul tervikuna Eesti töölisliikumisele suur positiivne tähtsus, olgugi et teda oli politseivõimude tagakiusamise tõttu tööliste hulgas raske levitada. «Meie Sõna» andis töölistele tsarismivastaseks võitluseks väärtuslikke nõuandeid. Ühes «Meie Sõna» artiklis kirjutatakse järgmist: «Kõigi arusaajamate tööliste kohus on oma klassi kultuuri-ülesande täitmiseks kaasa aidata, liikumise piirid, «seaduslikud võimalused» on selleks kitsad ja jäävad veel iga päevaga kitsamaks, kuid siin tuleb kõiki teesid ära tarvitada... Töölisliikumine ei või kunagi mõne üksiku avalduse vormiga leppida, tal tuleb iga võimalust üles otsida, et oma ulatavuse pinda suurendada, nii palju kui jõudsid tükeldada võidakse.»⁹⁴

Kogumiku «Meie Sõna» ilmumine oli samuti löögiks iga liiki oportunistidele, kes loobusid igasugusest revolutsioonilisest tööst. Vaatamata tsaaritsensuurile proklameeris kogumik julgelt ühte marksismi põhiteesi: «Teadusline ühiskonna edenemise käigu uurimine, mille peale tööliklass oma võidu lootused rajab, läheb sellest välja, et praegune kapitalistiline tööstusviis paratamata kõigisse tööstuse harudesse tungib, kuni ekspluateeritav (kurnatav) rahva osa (töölised) poliitilise võimu omandab ja valmistuse korraldamise ühiskonna kätte võtab.»⁹⁵

Kõneldes Eesti tööliste streigivõitlusest 1910. aastal, tuleks märkida, et Eestimaa vabrikuiinspektsiooni tegelased varjasid kaubandus- ja tööstusministeeriumi ees kubermangus toimunud streike. Arhiivi- ja ajakirjanduse materjalide uurimise alusel on õnnestunud kindlaks teha, et 1910. aastal toimus kogu Eestimaa territooriumil (kaasa arvatud ka Põhja-Liivimaa) 7 ettevõttes 13 streiki. Meie arvestuste järgi võttis nendest streikidest osa vähe-

⁹² «Narva Uudised» — ajalehe «Kiir» eelkäija, ilmus 1911. aasta esimesel poolel.

⁹³ «Meie Sõna», Kirjastus-Ühisus «Töö», Tallinn 1911, lk. 26.

⁹⁴ «Meie Sõna», lk. 24.

⁹⁵ Sealsamas.

malt 850 töolist, kusjuures kordusstreike pole arvestatud. Streigid tekkisid esmajärjekorras majanduslike nõudmiste pinnal ja kandsid peamiselt kaitseiseloому, kuid üksikud nendest olid ka juba pealetungi-iseloomuga. Just nimelt see oligi uueks jooneks 1910. aasta streigiliikumises, mis eraldab seda eelmiste aastate liikumisest. Samuti võib märkida, et seal, kus töölised astusid bolševike juhtimisel välja organiseeritult, nagu näiteks Osse ja Ko tselluloosivabrikus, olid streigid edukamad kui nendes vabrikutes, kus selline organiseeritus ja juhtimine puudusid.

Kui võrrelda 1910. aastat eelmiste aastatega, siis näeme, et võrreldes 1909. aastaga vähenes tunduvalt streikidest osavõtjate arv. See vähenemine oli eriti märgatav selle tõttu, et 1910. aastal ei toimunud 1905. aasta 16. oktoobri mälestuspäevale pühendatud poliitilist streiki, mille oponentid, nagu eespool nägime, nurja ajasid.

1911. aastal võttis Eesti tööliste poliitiline ja majanduslik võitlus veelgi revolutsioonilisema iseloому. Töölised läksid üle pealetungistreikidele.

Streigivõitlus võttis Eestis 1911. aastal laiema ulatuse kui eelmisel aastal. Vagunehitustehases «Dvigatel» toimus 1911. aastal kolm streiki. Juuli teisel poolel olid «Dvigateli» sepatehhi pealelööjad streigi algatajaks. Nad nõudsid päevapalga tõstmist 70-lt kopikalt ühe rublani. Sepatehhis jäi töö täielikult seisma. Pärast viiepäevast võitlust lõppes streik tööliste nõudmiste osalise rahuldamisega.⁹⁶ Samas tehases teise streigi alustajaks olid treialid (26 inimest). Nad nõudsid samuti palga tõstmist. Kuid tehase administratsioon ei rahuldanud nende nõudmisi ja streik lõppes 13 töölise vallandamisega.⁹⁷ Lüüasaamisega lõppes ka sama aasta detsembris toimunud «Dvigateli» maalrite streik, mis tekkis tööliste palgast tehtavate ülemääraste mahaarvamiste pärast.

Kõigist kolmest nimetatud streigist võttis osa vähemalt $\frac{1}{4}$ tehase töolistest (tol ajal oli tehases 1311 töolist).

1911. aasta mais toimus tehase «Žest» tööliste streik. Streigist võtsid osa kõik tehase 135 töolist. Nad nõudsid

⁹⁶ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1 (A), s.-ü. 177, 1907—1911, l. 33.

⁹⁷ Sealsamas.

öötööhinnete tõstmist.⁹⁸ Juuli- ja augustikuu jooksul streikisid kolm korda Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise Vabriku mitmesuguste osakondade töölised, kusjuures iga kord esitati palga tõstmise nõue. Nende streikide kohta on olemas ainult katkendlikud andmed ja seepärast ei saa nende streikide käigu ja tulemuste üle otsustada. Nagu andmed näitavad, võttis viimasest streigist, mis algas 30. augustil, osa umbes 100 ketrusosakonna töolist. Töölised nõudsid päevapalga tõstmist 10 kopika võrra. Streik lõppes tööliste võiduga.⁹⁹

Palgakõrgendust nõudsid töölised ka paljudes teistes kesk- ja väikeettevõtetes. Nii näiteks tõsteti aprilli lõpus streigi tagajärjel Osse ja Ko tselluloosi- ja paberivabriku tööliste tunnitasu ühe kopika võrra.¹⁰⁰

Augusti algul alustas 30 Tallinna gaasivabriku töolist streiki. Töölised nõudsid palga tõstmist 1 rublalt 10 kopikalt kuni 1 rubla 25 kopikani. Streik lõppes tööliste nõudmise osalise rahuldamisega.¹⁰¹

Kõige pikemaks ja visamaks 1911. aasta streigiks oli Tallinna sadamatöölise streik. See algas tööliste soodsates tingimustes, kuna samal ajal streikisid Peterhuri, Riia ja teiste suurte Venemaa sadamalinnade töölised. 18. juuli hommikul alustasid Tallinna sadamas streiki naised, kes töötasid laevade «Rossija», «Bessaraabia» ja «Natalia» lossimistöodel. Nende eeskujule järgnesid ka kõik ülejäänud sadamatöölised. Nõuti päevapalga tõstmist meestel kuni kahe rublani ja naistel kuni poolteise rublani, nagu see oli 1905. aastal. Laevakompaniid keeldusid tööliste nõudmisi rahuldamast.¹⁰² Tööliste hulgas valitses kindel võitlusvaim, keegi ei alustanud tööd. Laevad seisid aga lossimata, mis tekitas laevakompaniidele suuri kahjusid. Peagi liitusid streikijatega tööettevõtja Levinovitši 58 Tallinna veovoorimeest, kes nõudsid palga tõstmist 50 % võrra.¹⁰³ Ettevõtjad hakkasid laevade lossimiseks kasutama vängide tööd, kuid ka see ei kõigutanud sadamatöölise meelekindlust. Streik kestis kaheksa päeva

⁹⁸ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 177, 1907—1911, l. 32.

⁹⁹ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam. s.-ü. 88, osa 2, 1911, l. 1.

¹⁰⁰ «Tallinna Teataja» nr. 98, 3. mail 1911.

¹⁰¹ «Tallinna Teataja» nr. 178, 9. augustil 1911.

¹⁰² MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., s.-ü. 88, osa 2, 1911, l. 12.

¹⁰³ Sealsamas.

ja lõppes sellega, et laevakompaniid tegid töölistele järeleandmisi. Uute palgatingimuste alusel oli ette nähtud meestele päevapalgaks 1 rubla 80 kopikat, naistele 1 rubla 10 kopikat.¹⁰⁴

1912. aasta veebruari algul tekkis «Dvigateli» tööliste ja tehase administratsiooni vahel konflikt. Mõnedes tsehhides leidsid aset lühiajalised tööseisakud. Veebruari teisel poolel suurenes tööliste rahulolematuse veelgi ning kasvas järk-järgult üle üldstreigiks. Streiki juhtis tehase bolševike organisatsioon. Ühenduses streigiga andis VSDTP vabriku- ja tehasekomitee välja lendlehe, milles olid ära toodud tööliste nõudmised. Nõuti palga kõrgendamist, ületunnitööde kaotamist ning insener Nemtšenko vallandamist, kes käitus töölistega väga jämedalt.¹⁰⁵ Läbirääkimistel tööliste esindajatega oli aktsia-seltsi juhatus sunnitud osa nõudmistest täitma.

Majandusliku iseloomuga streigid toimusid 1911. aastal kateistes Eesti linnades. Näiteks 15. veebruaril streikisid P. Kirschfeldi Pärnu linasorteerimisbaasi töölised, kes nõudsid tükitööhinnete tõstmist.¹⁰⁶ Palgakõrgendust nõudsid ka sadamatöölised¹⁰⁷ ning E. Schwarz ja Ko Pärnu tikuvabrikutöölised¹⁰⁸. Ka need streigid lõppesid tööliste nõudmiste osalise rahuldamisega. Pärnu linasorteerimisbaasi töolistel tõsteti tükitööhindeid, sadamatöolistel aga suurendati tunnitöötasu 3 kopika võrra. Sunniviisiline ületunnitöö ja ülemäärased tööliste palkadest maharvamised kutsusid 1911. aasta novembris esile tööliste streigi parun R. M. Ükküllil Tamsalu lubjatehases, kus töötas 57 töolist. Kaks päeva kestnud streik lõppes tööliste võiduga.¹⁰⁹

Streigiliikumine haaras ka käsitöölisi. 1911. aasta 26. augustil puhkes streik ühes suuremas Tartu rätsepatöökojas, kus töötas 23 töolist. Streigi otseseks põhjuseks oli tükitööhinnete alandamine. Rätsepad esitasid järgmised nõudmised: 1) tõsta tükitööhindeid, 2) lühendada tööpäeva kümnele tunnile, 3) võtta tööle tagasi üks valandatud tööline. Pärast kahenädalast streiki sundisid rät-

¹⁰⁴ «Tallinna Teataja» nr. 167, 1911.

¹⁰⁵ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 104, s.-ü. 88, osa 2, 1912. l. 11.

¹⁰⁶ «Tallinna Teataja» nr. 46, 1911.

¹⁰⁷ «Narva Kiir» nr. 4, 25. septembril 1913.

¹⁰⁸ «Tallinna Teataja» nr. 289, 15. detsembril 1911.

¹⁰⁹ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 177, 1907—1911, l. 35.

sepad ettevõtjaid tegema tunduvaid järeleandmisi nõudmiste kõigi kolme punkti osas.¹¹⁰

1911. aasta juulis toimus Valgas ehitustöölise lühiajaline streik. Töölised nõudsid palga kõrgendamist ja tööpäeva lühendamist 9 tunnile.¹¹¹

Eesti tööliste streigiliikumine võttis 1911. aastal suurema ulatuse kui 1910. aastal. Streikijate üldarv Eestis ulatus 1911. aastal kuni 2000 inimeseni ja võrreldes 1910. aastaga kasvas see üle kahe korra. Kuid ka 1911. aastal ei saavutanud Eesti tööliste streigiliikumine veel 1909. aasta taset.

1911. aastal langesid tööliste rahvusvaheline pidupäev 1. mai ja 1905. aasta 16. oktoobri mälestuspäev pühapäevale. Seega siis töölised nendel päevadel tööd ei teinud. 1. mail suundusid töölised linnalähedastesse metsadesse. Seal organiseerisid bolševikud tööliste rahvusvahelise pidupäeva tähistamiseks illegaalseid koosolekuid.

1911. aastal andis äsjaorganiseeritud Tartu sotsiaaldemokraatlik rühm välja lendlehe, milles kõneldi tsaaritumukate kuritegudest tööliste vastu. Lendleht rõhutas, et III Riigiduumalt ja tsaarivalitsuselt ei ole mõtet oodata tööliste elu parandamist, vaid selle küsimuse võib lahendada ainult revolutsioon proletariaadi juhtimisel. Lendleht kutsus Tartu töölisi üles koonduma VSDTP revolutsiooniliste lippude alla võitluseks kodanlik-demokraatliku revolutsiooni lähimate ülesannete — demokraatliku vabariigi ja 8-tunnilise tööpäeva kehtestamise elluviimise eest.¹¹²

16. oktoobril kogunesid töölised Uuele turule, sellele kohale, kus 1905. aastal oli toimunud tööliste tulistamine, kallati punast värvi maha, et kõigile meenutada tsarismi alatut kuritööd. Bolševikud kutsusid töölisi koosolekule Rahumäe kalmistule, kuhu olid maetud tsarismi veretöö ohvrid. Kuid rahva kogunemist märganud politseinikud tungisid töölistele kallale ning sundisid neid kalmistult laiali minema.¹¹³

Töölisliikumise elavnemine Venemaal avaldas mõju elanikkonna kõigile demokraatlikele kihtidele. 1910. aasta

¹¹⁰ «Tallinna Teataja» nr. 196, 3. juulil 1911.

¹¹¹ «Tallinna Teataja» nr. 197, 27. juulil 1911.

¹¹² Eesti NSV RAKA, f. 296, nim. 102 (50), s.-ü. 7, 1911, l. 65.

¹¹³ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 103, s.-ü. 88, osa 3, 1911, l. 6.

lõpul toimusid paljudes Venemaa suurlinnades demonstratsioonid, mis olid seotud suure kirjaniku Lev Tolstoi surmaga. Nendele sündmustele reageerisid tuliselt ka revolutsiooniliselt meelestatud Tartu ülikooli üliõpilased. 1910. aasta 17. novembril toimus ülikooli aulas üliõpilaste koosolek, mis oli pühendatud Lev Tolstoi mälestusele. Koosolekul valiti üliõpilaste hulgast delegaadid suure kirjaniku matustele. Niipea kui üliõpilased hakkasid arutama Venemaal kehtinud tolleaegset surmanuhtluse seaduse kaotamise küsimust, ajas ülikooli rektor koosoleku laiali. Nüüd organiseerisid üliõpilased Raevoja platsil miitingu, millest osavõtjad kandsid plakati: «Maha surmanuhtlus!». Miitingust võtsid osa ka töölised. Polnud veel jõudnud vaikida laul «Igavene mälestus», kui demonstrandid aeti laiali. Paljud demonstratsioonist osavõtjad arreteeriti.¹¹⁴

1911. aastal võttis üliõpilaste liikumine veelgi suurema ulatuse. Uue vihalaine tsaarivalitsuse vastu tekitasid demokraatlikult meelestatud üliõpilaste hulgas tsirkulaarid, mis likvideerisid täielikult ülikoolide autonoomia. Tsaarivalitsuse poolt 1910. aasta 10. detsembril kinnitatud tsirkulaar keelas üliõpilastele igasuguste avalike koosolekute pidamise. Sama tsirkulaari järgi sai politsei õiguse ülikooli siseellu vahele segada.

Tsaarivalitsuse repressioonile vastas Tartu üliõpilaste progressiivsem osa 4. veebruaril streigiga. Kirjutati käsitsi punase tindiga üleskutse, milles kutsuti üliõpilasi üles aktiivselt välja astuma tsarismi vastu.¹¹⁵ Streigi alguse kohta teatas bolševistlik ajaleht «Zvezda», et juba 3. veebruari ööl panid sandarmid hulgaliselt toime ühiselamus elavate üliõpilaste arreteerimisi. 3. veebruaril toimus Tartu ülikooli üliõpilaste koosolek. Selleks et takistada ülikooli juhtkonnal telefoni teel politsei kohalekutsumist, purustasid üliõpilased kõik telefonitraadid, mille tagajärjel politsei hilines ülikooli saabumisega. Koosolekust osavõtjad otsustasid üksmeelselt streikida seni, kuni vabastatakse arreteeritud üliõpilased ja taastatakse ülikooli autonoomia.¹¹⁶

Esimesel streigipäeval piirasid sandarmid ülikooli ümber. Ülikoolihoonesse lasti sisse ainult üliõpilasdoku-

¹¹⁴ Eesti NSV RAKA, f. 296, nim. 102 (50), s.-ü. 13, 1910, l. 7.

¹¹⁵ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., s.-ü. 147, 1911, l. 7.

¹¹⁶ «Звезда» № 8, 1911 г.

mendi ettenäitamisel.¹¹⁷ Üliõpilaste liikumise mahasurumiseks nõudis Tartu sandarmiülem Riiast täiendavalt abijõude, kes ka otsekohe välja saadeti.

Kuid ülikoolis toimunud streigiga ei liitunud mitte kõik üliõpilased. Saksa üliõpilaste korporatsioon ja väike hulk reaktiooniliselt meelestatud eesti, vene ning teistest rahvustest üliõpilasi jätkas politsei kaitse all õpinguid. Streigist osavõtjad ei võinud rahulikult pealt vaadata, kuidas käputäis reaktioonilisi üliõpilasi püüab nurja ajada streiki, mis oli haaranud kõigi Kesk-Venemaa linnade üliõpilased. Vaatamata sandarmite hoolsale valvele, hakkasid üliõpilased katkestama neidki väheseid loenguid, mis veel toimusid.¹¹⁸ Ühtlasi pöördus üliõpilaste koalitsiooniline komitee professorite poole üleskutsega liituda streigiga. Sellele läkitusele vastati samaga, mis 1908. aastalgi — nimelt keeldumisega. Valdav osa professoreist, kes enamikus kuulusid parempoolsetesse parteidesse, jätkas streikijate poolt keemiliste vahenditega mürgitatud õhus loenguid, ainult selleks, et pälvida tsaarivalitsuse kiitust.¹¹⁹

Streikivate üliõpilaste vastu võtsid tarvitusele võimud repressioone. Kahel esimesel streigipäeval arreteriti 45 üliõpilast.¹²⁰ Arreteritute hulgas oli ka Rostovtsevi kursuste kuulaja Štšepkin. Ta arreteriti streigi alguses ja heideti niiskesse vangikongi. Ränk vanglarežiim ja niiskus murdsid Štšepkini tervise ja ta haigestus. Kuid haiglasse viidi Štšepkin üle alles siis, kui tsaaritimukad olid veendunud, et ta sureb. Ühenduses Štšepkini surmaga pöördus streigikomitee Tartu üliõpilaste poole üleskutsega, milles öeldi: «Kui rahulolevalt särasid ta poliitiliste vaenlaste näod, kui nad kuulsid surmateadet! Juubeldage pealegi, reeturid! Ta on nüüd surnud ja ta ei kuule enam teie orjahinge! Kuid olge kindlad, et ohvrid ei ole asjata ja üliõpilaste hulgast leitakse tema asemel veel paljusid, kes hakkavad rikkuma teie haletsemisväärse eksisteerimise rahu.»¹²¹

Štšepkini matus, mida jätkuva streigi olukorras korraldas streigikomitee, muutus tsaarivõimude omavoli vastu suunatud poliitiliseks demonstratsiooniks.

¹¹⁷ «Päevaleht» nr. 30, 7. veebruaril 1911.

¹¹⁸ «Звезда» № 12, 1911 г.

¹¹⁹ «Päevaleht» nr. 34, 11. veebruaril 1911.

¹²⁰ «Päevaleht» nr. 30, 7. veebruaril 1911.

¹²¹ Eesti NSV RAKA, f. 325, nim. 1, s.-ü. 1039, 1911—1912, l. 156.

2. Revolutsioonilise liikumise tõus 1912. aastal. Töölisklassi väljaastumised aprillis ja mais

1910. — 1911. aastal alanud revolutsiooniline liikumine elavnes järk-järgult. 1912. aastal, seoses tööliste tulistamisega Leena kullakaevandustes, algas töölisliikumises võimas tõus. See ei olnud mingi juhuslik nähtus. «... kõik vene elu tingimused valmistasid seda ammugi ette ning massilised streigid, mis toimusid seoses Leena veresaunaga ja 1. mai puhul, määrasid vaid lõplikult kindlaks tõusu saabumise,»¹ kirjutas sel puhul V. I. Lenin.

Leena kullakaevanduste peaaktsionärideks olid inglise kapitalistid. Nimetatud kullakaevanduste töölised elasid ja töötasid sunnitöö tingimustes. 29. veebruaril hakkasid äärmise ahastuse piirini viidud töölised streikima. Nad nõudsid palga kõrgendamist, tööpäeva lühendamist, trahvide kaotamist, arstiabi organiseerimist, vihatud meistrite vallandamist, jne. «Lenzoloto» valitsus lükkas need nõudmised tagasi ja kutsus abiks kohaliku politsei. Ent töölised, keda juhtisid bolševikud, ei kartnud mingeid ähvardusi ja jäid endiselt oma nõudmiste juurde. Streikivate tööliste vastupanu murdmiseks avas politsei tsaari sandarmiohvitseri käsul relvituule Leena kaevureile tule. Teele, mida mööda töölised tulid, jäi lamama üle 500 tapetud ja haavatud töölise.

Tsaarivalitsuse uus verine kuritegu kutsus esile protestistreikide ja -demonstratsioonide laine kõikides Venemaa tööstusrajoonides.

Viha ja raev haaras ka Eesti töölisi. Tehastes ja vabrikutes toimusid bolševike juhtimisel protestistreigid, kus töölised häbimärgistasid tsaarivalitsuse verist kuritegu. Vaatamata sellele, et Tallinna Komitee oportunistlik juhtkond oli streikide vastu, toimusid need siiski reas ettevõtetes, nagu Osse ja Ko tselluloosi- ja paberivabrikus, tehases «Dvigatel» ja Johanson'i paberivabrikus.²

Aprillikuus streikisid ka teiste Eesti linnade töölised. Pärnus toimus tselluloosivabriku «Waldhof» tööliste lühiajaline streik.³ 16. aprillil streikis Tartus üle 200 rätsepa-

¹ V. I. Lenin, Teosed, 18. kd., lk. 83.

² MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 104, s.-ü. 88, osa 2, 1912, l. 24.

³ «Tallinna Teataja» nr. 84, 13. aprillil 1912.

töölise, kes ühtlasi esitasid palga kõrgendamise nõude, mis ka osaliselt rahuldati. Rätsepate palka tõsteti 5 kuni 10 % võrra.⁴

Kogu maal liitusid Leena sündmuste puhul toimunud streigid 1. mai streikide ja demonstratsioonidega. Tallinna ja Riia töölised pühitsesid rahvusvahelist pidupäeva 18. aprillil (u. k. j. 1. mail). Eesti bolševikud alustasid varakult pidupäeva ettevalmistusi. Sellest annab tunnistust ka Viljandi maakonna politseivalitsuse ülema ettekanne 1912. aasta 11. aprillist, milles räägitakse: «Olemasolevatel andmetel teevad revolutsioonilised organisatsioonid erilisi pingutusi, et võimalikult laiaulatuslikumalt organiseerida 1. mai pühitsemist... Kavatakse korraldada ühepäevane streik, kokku kutsuda koosolekuid, miitinguid, levitada proklamatsioone, välja panna lipud jne.»⁵

Revolutsiooniliste väljaastumiste ärahoidmiseks arreteriti enne 1. maid «kahtlasi» töölisi. Ent politseilised abinõud ei suutnud 1. mai tähistamist ära hoida. Vastu 1. maid ehtisid töölised Tallinna tehasterajoonid punaste lippudega.

Bolševike üleskutsel võtsid 1. mai streigist Tallinnas osa mitme tehase töölised. Päev enne streiki levitasid bolševikud VSDTP Tallinna Komitee allkirjaga illegaalseid lendlehti. Neis kõneldi peamiselt uue revolutsioonilise tõusu edasisesest kasvust ja veristest sündmustest Leena kullakaevandustes. Ühes sellises lendlehes on öeldud: «Timukad ei suuda läbiotsimiste ja kinnivõtmistega rahva meeolelu tõusu maha suruda. Mõrtsukalik veretöö Leena kullakaevandustes on veel kord põrutavalt tõendanud, et Venemaa töölised praeguse riigikorra kukutamata peavad, sest vastasel korral lastakse homme ehk ülehommel vabrikutes streikijaid maha. Üle 500 langenud Leena kullakaevanduse töölise veri kisendab kättemaksude järele.

Meie ei või pealtvaatajaks jääda, kui meie seltsimehed (venelased) võitlevad. Meie peame organisatsioonidesse astuma, kihutustööd arusaamatute keskel tegema ja ühiselt Venemaa töölistega praeguse riigikorra kukutama. Sammudes 1. mai demonstratsioonil hüüame: «Andke

⁴ «Tallinna Teataja» nr. 89, 19. aprillil 1912.

⁵ Eesti NSV RAKA, i. 350, s.-ü. 2, 1912, l. 445.

meie saadikud kätte! Igavene mälestus Leena kaevandustes langenud töölistele!»»⁶

Maistreigid ja -demonstratsioonid haarasid kõik Venemaa suured tööstuskeskused. Umbkaudsetel andmetel võttis maistreikidest osa kuni 400 000 töolist.⁷ Massiline revolutsiooniline liikumine arenes Venemaal tõusu suunas ka pärast maistreike ja -demonstratsioone.

Hinnates aprilli- ja maistreikide osa, kirjutas V. I. Lenin: «Leena veresaun oli tõukeks masside revolutsioonilise meeolelu muutumisele masside revolutsiooniliseks tõusuks.»⁸

3. «Pravda» ja «Kiir»

Revolutsioonilise võitluse elavnemine ja edasine tõus seadis bolševike ette uued edasilükkamatud ülesanded, mille täitmisest olenesid edaspidi töölisliikumise edusammud maal.

Bolševike Praha konverentsil 1912. aastal tõsteti üles legaalse töölisajakirjanduse küsimus. Laieneva revolutsioonilise liikumise tingimustes omandas töölisajakirjandus eriti suure tähtsuse tööliklassi poliitilisel kasvatamisel ja tema koondamisel bolševike partei ümber. Parteil oli vaja oma ajalehte. 1912. aasta kevadel hakkaski Peterburi tööliste initsiatiivil ilmuma partei legaalne päevaleht «Pravda», mille esimene number ilmus 22. aprillil (u. k. j. 5. mail) 1912. aastal. «Pravda» ilmumise päeva hakati hiljem tähistama töölisajakirjanduse päevana.

Ülevenemaalise töölisliikumise arendamisel oli «Pravdal» väga suur tähtsus. Vaatamata repressioonidele viis ta julgesti bolševistliku tõesõna rahva hulka, õhutades seda võitlusse tsaarivalitsuse vastu.

«Pravda» esimeste numbrite ilmumine tekitas ka Eesti tööliste hulgas suurt elevust ja rõõmu. Iga artikkel «Pravdas» kõneles lihtsas keeles nii vene tööliste kui ka kõigi Venemaa rahvaste, nende hulgas ka eesti tööliste igapäevastest muredest ja ülesannetest.

Eesti töölisel teadsid, et ajalehte alatasa taga kiusati, nad said aru takistustest ja raskustest, mida «Pravda»

⁶ EKP KK Partei Ajaloo Instituudi Arhiiv, f. 27, s.-ü. 287, l. 37.

⁷ V. I. Lenin, Teosed, 18. kd., lk. 86.

⁸ Sealsamas, lk. 84.

toimetusel tuli üle elada. Nad mõistsid, et «Pravda» ainukesteks kaitsjateks on töölisel. Kõigi enam-vähem suuremate Eesti tehaste, vabrikute ja ettevõtete töölisel toetasid ajalehte materiaalselt, paljud töölisel olid «Pravda» alalisteks kirjasaatjateks.

Eesti tööliste suhtumine «Pravdasse» avaldub selgesti nende poolt ajalehele saadetud kirjades. «Meie, rühm teadlikke töölisi,» öeldakse ühes läkituses, «tervitame sind, meie kallis hiigeltäht, töölisajaleht «Putj Pravdõ». Meie teame, et kui raske sul ka ei oleks võidelda mustade pilvedega ja kuidas nad ka ei püüaks varjata sinu kiiri meie eest, me oleme kindlalt veendunud, et meie kõige üksmeelsemal toetusel särad sa veelgi eradamini ja sinu kiired tungivad ääretu Venemaa kõige pimedamatesse kolgastesse.»⁹

Vagunehitustehase «Dvigatel» töölisel teatasid «Pravda» toimetusele: «Rühm tisleri-, maalri- ja valutöökoja töölisi, kes toetavad ja levitavad ajalehte «Pravda», hakkas tegelema sellele ajalehele materjalide kogumise redaktsioonikomisjoni organiseerimise ja ajalehe alalise laialdase toetuse küsimusega.»¹⁰

Vabrikute administratsioonid ja tsaarivalitsuse agendid püüdsid «Pravda» levitamist tööliste hulgas igati takistada. Tallinnas näiteks oli kontor, mis tellis Peterburist ja Moskvast mitmesuguseid ajalehti ning levitas neid. Mustasajaliste ja liberaalse suunaga ajalehtede kõrval müüs kontor ka töölisajalehte «Pravda». Töölisel, kes tulid kontoris ostma «Pravdat», sattusid sageli poliitiliselt ebaustavate inimeste nimekirjadesse. «Pravda» kirjasaatja teatas Narvast: «Kogu Narvas peetakse «Pravdat» legaalseks, kuid Kreenholmi Manufaktuuris on ta keelatud — pole midagi parata, ei ole politseiülemale meeltmööda.»¹¹ Kui töölisel võimude säärase omavoli vastu protesteerisid, vastas nendele politseiülem: «Aitab teile «Narvski Listok»'istki (mustasajaliste ajaleht — G. L.)»

Vaatamata kõikidele takistustele levis «Pravda» eesti tööliste hulgas laialdaselt ja tal oli tsaarivalitsusevastases võitluses suur tähtsus.

Bolševistliku ajalehe «Pravda» tähtsus Eestis ei piir-

⁹ «Путь Правды» № 78, 6 мая 1914 г.

¹⁰ «Правда» № 37, 14 февраля 1913 г.

¹¹ «Правда» № 148, 20 октября 1912 г.

dunud ainult tööliste revolutsioonilise meelsuse kasvata-
misega. «Pravda» valmistas ette ja organiseeris Eestis
ka uusi bolševistlikke kaadreid, kes suutsid hiljem kind-
lalt enda poole võita laialdased tööliste hulgad ja kehv-
talurahva, kelle abil nad teostasid nii kodanlik-demokraat-
liku revolutsiooni kui ka sotsialistliku revolutsiooni
1917. aastal.

Bolševike partei Keskkomitee, lähtudes rahvaste võrd-
õiguslikkuse põhimõttest, omistas rahvuskeeltes välja-
antavale töölisajakirjandusele suurt tähtsust. Eri rahvuste
töölised ja talupojad, kes ei mõistnud vene keelt, võisid
emakeelse töölisajakirjanduse puudumisel bolševike partei
poolt teostatava poliitilise kasvatuses sfäärist välja jääda.
Seepärast leidis eri rahvaste bolševike initsiatiiv oma
töölisajalehede loomise ürituses partei juhtkonnalt pala-
vat toetust.

Pärast ajakirja «Töö» sulgemist polnud eesti töölistel
oma häälekandjat.

Töölisajalehe loomise initsiatiivi Eestis võtsid enda
hooleks Narva töölised. Siin, Peterburi lähedal, oli sel-
gesti tunda uue revolutsioonilise tõusu tuksete tugevne-
mist. Narva töölised suutsid töölisliikumise elavnemise
esimestel aastatel asutada legaalsed töölisorganisatsioonid,
mis olid töölisajalehe väljaandmise kõige tähtsamaks
eelduseks.

Esimesed sammud töölisajalehe väljaandmiseks tehti
juba 1911. aastal. Kuid need katsed ei andnud vajalikke
tulemusi. Ajalehel «Narva Uudised», mida ilmus ainult
12 numbrit, ei olnud kindlat ideelist suunda. Ta erines
veel vähe tavalistest liberaalsetest kodanlikest ajalehte-
dest. Esimene ebaedu ei hirmutanud Narva töölisi, vastu-
pidi, see andis tõuke uueks, rohkem läbimõeldud sam-
muks. Enne ajalehe väljaandmise otsuse vastuvõt-
mist pidasid Narva bolševikud läbirääkimisi VSDTP
Tallinna Komitee ja mõnede proletaarsete kirjani-
kega. Ööl vastu 30. aprilli 1912 arutati töölisaja-
lehe väljaandmise küsimust haridusseltsi liikmete nõu-
pidamisel, kus võeti vastu lõplik otsus töölisajalehe
väljaandmise kohta Narvas.¹²

¹² S. Z a b r o d s k a j a, Eesti bolševistlikud organisatsioonid
uue revolutsioonilise tõusu aastail (1910—1914), «Eesti Kommunist»
nr. 4, 1957, lk. 72.

Narva oli teiseks suureks tööstuskeskuseks. Siia oli koondunud ligi 15 000 tööstustöölist, peamiselt tekstiilitöölised. Algava revolutsioonilise tõusu aastail elavnes siin revolutsioonilise Peterburi mõjul töölisliikumine. Peamiselt vabriku- ja tehasetöölise arvel tugevnes Narvas põrandaalune bolševistlik organisatsioon. Bolševike juhtimisel arendasid oma tegevust ametiühingud, samuti ka legaalne tööliste haridusselts. Üle 600 liikmega haridusselts jälgis hoolega Peterburi tööliseltside tegevust ja kasutas nende parimaid kogemusi.

Oma töölisajalehe väljaandmisel tuli Narva töölistel ületada suuri raskusi. Esiteks nõudis ajalehe regulaarne väljaandmine suuri summasid, mida töölistel muidugi polnud. Teiseks, ja see oli ka peamine, oli valdav enamik Eesti tööliklassi bolševistlikest kaadritest kas välja saadetud või vaevles vanglates, osa tööliklassi juhtkonnast aga oli sunnitud välismaale emigreeruma. Seepärast oli «Kiirel» marksistliku-leninliku teooriaga relvastatud kaastöölisest puudus.

«Kiire» esimene number ilmus 1912. aasta 15. (28.) juunil, tiraažiga 4000 eksemplari. Ajalehe tegelikuks toimetajaks oli bolševik J. Anvelt, kes pärast Peterburi ülikoolist väljaheitmist asus elama Narva. Ainukesteks «Kiire» toimetuse palgalisteks töötajateks olid algul proletaarne kirjanik bolševik V. Buk, endine õpetaja, 1905. — 1907. aasta revolutsioonist osavõtja, ja J. Käspert, kelle õul olid ajalehe väljaandmisega seotud materiaalse ja tehnilise iseloomuga küsimused. Kogu ülejäänud töö tegid töölisid ise pärast kurnavat tööpäeva vabrikutes ja tehastes. Milline elevus valitses siis Tuisu kivimajas, Narva «tööliskeldris», nagu töölisid seda tollal nimetasid, kus asus töölisajalehe toimetus! Siia tulid mitmesuguste küsimustega erinevate elukutsetega töölisid, töölisorganisatsioonide tegelased, kirjasaatjad jne.

Töölisid toetasid oma ajalehte igati. Nad saatsid talle kirjutisi vabriku- ja tehasetöölise elust, organiseerisid tema heaks korjandusi ja piduõhtuid, levitasid teda Narva tööliste hulgas. Ajalehe saatmine teistesse linnadesse oli samuti tööliste-aktivistide õul. Tänu tööliste toetusele suutis «Kiir» ületada igasugused raskused. Ajalehe levitamise ja korjanduste organiseerimine suurendas tööliste aktiivsust.

Tööliste endi poolt bolševike juhtimisel asutatud ajale-

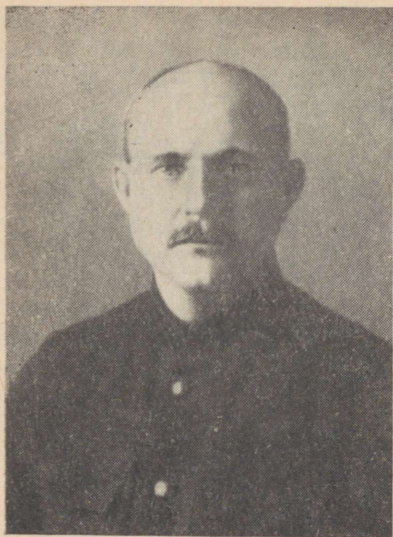

Ajalehe «Kiir» pealkirjad.

hel polnud selle olemasolu esimesel perioodil veel järjekindlat bolševistlikku suunda. Sellest tuli, et terves reas artiklites, mille autoriteks olid menševikud, propageeriti oportunistlikke vaateid.

Vaatamata Praha konverentsile, kes kihutas VSDDP-st välja menševikud-likvidaatorid, jätkus Eesti sotsiaaldemokraatlikes organisatsioonides oportunistide laostav tegevus veel mõningat aega. Pärast menševike loobumist põrandaalusest tegevusest Eestis ei saanud suur osa eesti töölisi veel aru menševike ja nende järelkäijate oportunistlikust tegevusest parteiorganisatsioonis ja eriti Tallinna Komitees, mistõttu partei bolševistlik osa ei saanud seda küsimust resoluutselt otsustada. Oportunistide kahjulikku tegevust aitasid selgitada revolutsioonilise võitluse edasine käik ja tööliste ajakirjandus.

«Pravda» abi «Kiirele» oli väga suure tähtsusega. «Kiire» kaastöölised tõlkisid «Pravdast» eesti keelde artikleid,

J. Käspert.

mis avaldati töölisajalehe veergudel. Juba 1913. aastal hakkas «Kiir» palju sihikindlamalt kaitsma bolševistlikke seisukohti. Oma artiklis «Objektiivseid andmeid volude tugevuse kohta» andis Eesti töölisajalehele kõrge hinnangu V. I. Lenin.¹³

«Pravda» toimetus toetas «Kiirt» rasketel momentidel, kui oportunistide õõnestava tegevuse tagajärjel tekkis osa Tallinna tööliste hulgas kahtlus, kas on tarvis «Kiirt» üldse toetada. «Kiire» tegevuse mitmesuguseid külgi valgustavate artiklite avaldamine (näiteks «Kiire» tagakiusamine tsaarivõimu poolt, artiklid, mis paljastasid oportunistide tegevust Eestis, üleskutsed toetada «Kiirt» materiaalselt jt.) oli Eesti töölisajalehe toimetusele hindamatuks abiks.

Pöördudes vene tööliste poole, kirjutas «Pravda» ühes artiklis: «Seltsimehed töölisel! Teie energilise toetusega sai võimalikuks töölisajakirjanduse eksisteerimine. Reaktsioonile vaatamata pole seniajani suudetud meie töölisajalehele surmahoopi anda. Ja teil on tööispäevaleht.

Teistsugune on eesti tööliste olukord. Töölisliikumise

¹³ Alates 1914. aasta algusest ilmus «Kiir» «Töö Hääle» nime all.

tõus ei saavutanud seal sellist kõrgust, seda organiseeritust, mis oleks võimaldanud saavutada seda, mida saavutasite teie. Eesti töölistel on oma töölisajaleht «Narva Kiir», mis ilmub ainult 3 korda nädalas. Praegusel ajal kui kõikjal elu keeb, on sellest vähe. Ja eesti tööliised näevad ning tunnevad igal sammul töölispäevalehe vajadust. Kuid selleks on vaja erakorralist toetust. Ja meie pöördumegi teie poole, tööliised, kui ühise proletaarse perekonna liikmete poole palvega toetada «Kiirt» materiaalselt. Oma päevalehe abil võivad meie eesti seltsimehed tihedamini liituda, jälgida päevasündmusi ning suurendada töölisavangardi ridu.»¹⁴

Suured teened «Kiire» väljakujunemisel bolševistlikuks ajaleheks on V. Kingissepal, kes reaktsiooniaastail jätkas revolutsioonilist tööd ja Eesti tööliklassi koondamist bolševistlike organisatsioonide ümber. 1908. aastal heideti V. Kingissepp Peterburi ülikoolist õppemaksu tasumata jätmise ettekäändel välja.¹⁵ 1910. aastal õnnestus tal õpinguid jätkata Peterburi ülikoolis ajaloo-keeleteaduskonnas. Õpingute ajal tegi ta illegaalset revolutsioonilist tööd Peterburi eesti tööliste hulgas.¹⁶

Suurt tähelepanu pööras V. Kingissepp Peterburi töölisseltside tegevusele. Ta võttis aktiivselt osa Peterburi Eesti Palgatööliste Abiandmise Seltsi tegevusest, mis asutati 1912. aastal.

Üheaegselt tööga Peterburi tööliste hulgas tegeles V. Kingissepp aktiivselt Eesti bolševistlike organisatsioonide tugevdamisega. V. Kingissepa üks esimesi artikleid «Üliõpilaskond ja ühiskondlik liikumine» avaldati 1912. aasta detsembris ajalehes «Kiir». Umbes samal ajal sõitis ta Peterburi parteiorganisatsiooni ülesandel Narva ja Tallinna, et kohapeal tutvuda olukorraga parteis ja abistada «Kiirt».

1913. aasta jaanuaris toimus V. Kingissepa juhtimisel osaühisuse «Rahva Sõna» esindajate asutamiskoosolek. Tegelikult koondusid selle kirjastuse ümber Eesti bolševistlikud organisatsioonid. Koos Narva, Tartu, Peterburi ja teiste linnade esindajatega töötati kirjastuse töö tugevadele alusele seadmise eesmärgil välja osaühisuse uus

¹⁴ «За Правду» № 45, 27 ноября 1913 г.

¹⁵ Ülikooli poolt välja antud tõend. V. Kingissepa maja-muuseum Eesti NSV Kingissepa linnas.

¹⁶ Alabajevi mälestused. V. Kingissepa maja-muuseum.

põhikiri. Ajalehtede ja muu kirjanduse väljaandmisele laialdaste töölishulkade kaasatõmbamiseks määras «Rahva Sõna» esindajate koosolek kolme rubla suuruse osamaksu.¹⁷

Bolševike juhtimisel ilmuv «Kiir» ei võinud asuda Eestis töölisliikumise juhiks ilma eesti liberaalset kodanlust ja tema huvisid teenivate oportunistide alatuid võtteid paljastamata. Oma ilmumisest alates pidas «Kiir» võitlust liberaalse kodanluse — kodanliku natsionalismi propageerijate vastu. Seda võitlust tuli pidada ka seoses laulupidudega.

Laulupeod on olnud eesti rahva ajalooliseks traditsiooniks. Nad on avaldanud suurt mõju rahva laulukultuuri ja muusika arenemisele.

Seda traditsiooni püüdis kodanlus kasutada oma poliitilisteks eesmärkideks. Laulupidudele kaasnes kärarikas kodanlik-natsionalistlik propaganda. Rahvusliku kultuuri arendamise loosung, millest nii suure agarusega pasundas Eesti Rahvameelse Eduerakonna ajakirjandus, oli ainult kodanluse tõelistele eesmärkidele kattevarjuks. Kõlavad sõnad rahva ning tema kultuuri ühtsusest olid vajalikud selleks, et mürgitada töötavate hulkade teadvust natsionalismi mürgiga, varjata järjest teravnevaid klassivastuolusid, juhtida tööliste ja talupoegade tähelepanu eemale võitlusest kodanluse ja mõisnike vastu.

Sama eesmärgi teenistuses oli ka kodanluse poolt aetav repertuaaripoliitika. Laulupidude repertuaarist püüti välja jätta kõik laulud, mis kõnelesid rahva võitlusest oma vabaduse eest.

Tööliklassi teadlikum osa sai hästi aru eesti kodanlike natsionalistide tõelistest kavatsustest. Kodanluse poliitika paljastamisel on suured teened «Kiirel». 1912. aastal Narvas toimunud laulupeo puhul avaldatud kirjutises ajaleht, rõhutades, et tööliklassile ei ole võõrad niisugused kultuuriüritused nagu laulupeod, paljastab samal ajal kodanluse juhtimisel korraldatava laulupeo reaktsioonilisi eesmärke. Kodanluse eesmärkide kättevõitmiseks «... pole palju, kui aastas mõni päev Eesti «isamaale pühendada,»¹⁸ kirjutatakse ühes artiklis. Edasi öeldakse samas: «Aga mille üle peaks nüüd laiadel hulkadel hõisata olema, kes päevas 10—16 tundi higistavad? Mis põh-

¹⁷ «Kiir» nr. 10, 24. jaanuaril 1913.

¹⁸ «Kiir» nr. 1, 15. juunil 1912.

just on sulasel, mu isamaa, mu õnn ja rõõm laulda, kui ta päikese tõusust hilja õhtuni atra tõstab või heina niidab?»¹⁹

Nagu juba eespool märgitud, ilmus «Kiire» esimene number 1912. aasta juunis, tekitades kodanlikes ringkondades suurt meelepaha. Mõned «töölispoliitikaga» tegelevad kodanlikud ajalehed, nagu näiteks «Tallinna Teataja» ja «Päevaleht», võtsid töölisajalehe ilmumise vastu varjatud vihaga, püüdes ajalehe olemasolu hoopiski maha vaikida. Eesti kodanlus nägi «Kiires» oma surmavaenlast ja selles oli tal täielikult õigus: sedamööda, kuidas ajaleht üha revolutsioonilisema ilme võttis, muutusid tugevaks ka hoobid eesti kodanluse ja mõisnike poliitika pihta.

Erinevalt Eesti Rahvameelse Eduerakonna liidrite enamikust tegi üks eesti kodanluse juhte K. Päts koos oma ajalehe «Tallinna Teatajaga» oma alatut «töölispoliitikat» oportunistide-menševike endi kätega. Ta tegutses «moodsamate» ja «kaasaegsemate» meetoditega kui teised Eesti Rahvameelse Eduerakonna ninamehed. Juba 1912. aastal sai K. Päts kogemusi edaspidise karjääri tegemiseks. Reaktsioonistaail omandas ta teenitult eesti rahva hulgas orjakaupleja kuulsuse. Ameerika kapitalistide palgaagendina tegeles K. Päts eestlaste Ameerika Ühendriikidesse ja Ladina-Ameerika maadesse ümberasustamise propagandaga. Need eestlased, kes selle propaganda mõjul lahkusid kodumaalt, kahetsesid seda hiljem kibedasti, sest sunnitöö istandustes plantaatori piitsa all oli nii raske, et paljude ümberasunute tervis ei pidanud vastu ja nad surid varakult.

Kui kodanluse silme ette hakkas kerkima uuesti rahvarevolutsiooni tont, otsustas K. Päts kutsuda ajalehe toimetusse poliitikuid, keda juba varem eesti tööliste hulgas «marksistidena» tunti. Eesti kodanluse liidritel polnud raske oportunistide hulgas selliseid inimesi leida. Täieliku ideelise ja poliitilise laostumiseni jõudnud eesti menševikel polnud kahju väheste krosside eest müüa oma südame-tunnistust ja ideesid. Just nimelt nii tegigi oportunist A. Kastra, kes end silmakirjalikult nimetas bolševikuks, kuid tegelikult oli varjatud menševik-likvidaator. Ta nõustus ajalehe «Tallinna Teataja» peatoimetaja ettepanekuga toimetada nn. töölisnurka.

¹⁹ «Kiir» nr. 1, 15. juunil 1912.

«Tallinna Teataja» hakkas ilmuma juba 1910. aastal. Järgmisel aastal omandas ajalehe Peterburi eesti aktsiaselts «Ühiskondlik Elu» ja just sel ajal saigi Päts ajalehe peatoimetajaks. Kaubandusliku aktsiaseltsi «Ühiskondlik Elu» juhtideks olid Janson ja Jaakson, kes Peterburi Põhja Krediidühingu juhatuse liikmetena oma kahtlaste äritehingutega kuulsaks said. Aktsiaseltsile «Ühiskondlik Elu» kuulus tollal kaheksa eesti ajalehte, mis mitmelt kirjastajalt nagu tavaline kaup turuhindade alusel kokku osteti. Kõigi nende kaheksa ajalehe toimetustesse jäid endiselt antisemiidid, oktoobristid, kadetid ja menševikud-legalistid»²⁰. Viimased olid sellele aktsiaseltsile vajalikuks söödana. Eesti tööliste vähemteadlik osa, kes halvasti orienteerus bolševike ja menševike vahelistes lahkkelides, ei olnud oportunistide laostavast mõjust veel täielikult vabanenud. Aktsiaselts «Ühiskondlik Elu» lootis menševike ja teiste oportunistide abiga suurendada oma lugejate arvu tööliste ja talupoegade hulgas, et sel teel suruda nendele peale oma poliitilisi seisukohti. Ainult kodanlikele lugejatele ei võinud need kaheksa ajalehte lootma jääda, sest Eesti Rahvameelne Eduerakond andis välja selgepiirilisema suunaga kodanlikke ajalehti ja nende lugejaid oli samasugusel uuel kodanlikul ajalehel raske üle lüüa. Härrad jansonid, jaaksonid, pätsud olid eelkõige muidugi huvitatud oma ideoloogilise mõju tugevdamisest tööliste hulgas, kuid ühtlasi polnud neil ka midagi töolistelt viimaste krosside väljapigistamise vastu. Need motiivid sundisid aktsiaseltsi ajalehti töölistega koketeerima.

Eriti vajalikuks sai kodanlusele koostöö Kastravürsti rühmaga siis, kui Narvas hakati pärast reaktsiooniasustaid välja andma esimest töölisajalehte «Kiir». Oht kaotada osa oma lugejatest oli «Tallinna Teatajale» silmanähtav ja sellepärast võttiski aktsiaseltsi «Ühiskondlik Elu» isandate näpunäitel rühm oportuniste Kastrajuhtimisel endale ülesandeks eesti tööliste «poliitilise valgustamise».

Rubriigile «töölisnurk» püüdsid kodanlikud natsionalistid töölisliikumise renegaatide kaastegevusel anda töölisajalehele omast ilmet. Selleks «kritiseeriti» seal mõnikord seda või teist saksa või vene rahvusest suurvabri-

²⁰ «Пролетарская Правда» № 8, 11 января 1914 г.

kanti. Kuid kritiseerida näiteks väikeettevõtjaid (peamiselt eesti rahvusest), kelle töölisel töötasid kohutavates tingimustes, ei pidanud need tööliste huvide eest «võitlejad» vajalikuks, sest need ettevõtjad olid ju omad mehed.

«Tallinna Teataja» juhtkirjad olid tavaliselt liberaalsed. Ajakirjanduse rubriigis naerdi välja töölisajakirjandust, printsiipiaalsetest vaidlustest hoiti ettevaatlikult kõrvale. «Pravda» kirjutas «Tallinna Teataja» ja teiste taoliste ajalehtede kohta järgmist: «Mitte ükski eesti ajaleht ei pea sellist alatut ajujahti töölisajalehe vastu kui kirjastuse «Ühiskondlik Elu» ajalehed, ükski kodanlik ajaleht ei julge meie marksistliku töölisliikumise tegelaste poliitilises aususes ja veendumuses kahelda. Sellega on saanud hakkama ainult sotsiaal-liberaalne ajaleht.»²¹

Kastra poolehoidjatel õnnestus mõneks ajaks värvata tööliste hulgast neid, kes asusid sotsiaal-liberaalse ajalehe «Tallinna Teataja» poolele. «See käputäis töölisi,» kirjutati «Pravdas», «kelle hulgas olid ka meie töölisliikumise häbiks organiseeritud sotsiaaldemokraadid, kasutas oma autoriteeti ja hakkas õhutama töölishulkades vaenu oma marksistliku töölisajakirjanduse vastu, mis loomulikult pidi «Tallinna Teataja» tööliste poliitika vastu teravalt välja astuma.»²² Need organiseeritud sotsiaaldemokraadid, kellest kirjutati «Pravdas», toetasidki «Tallinna Teatajat» kaastöödega vabrikutest ning püüdsid takistada nende tegevust, kes levitasid töölisajalehti. «Pravda» kirjutas selle kohta järgmist: «Töölisajalehte jälitavad võimud; toimetused ja kirjastajad on kohati kohutavast puudusest nõrkemas, et mitte lasta tööliklassi kõige vajalikumal relval hukkuda, kõikides linnades korraldavad eesti töölisel oma häälekandja heaks korjandusi, sageli tulevad neile appi solidaarsustundest haaratud vene ja läti seltsimehed. Tallinnas aga propageerivad meie ainukesed organiseeritud sotsiaaldemokraatlikud seltsimehed oma klassi ainukese häälekandja boikoteerimist, koguvad vabrikutes allkirju üldtuntud renegaadi hr. Kastra kaitseks. Kahtlemata ei või niisugune poliitilise teadlikkuse langus Tallinna tööliste hulgas kaua kesta. Üha rohkem tugevneb seal vool, kes astub välja töölis-

²¹ «Пролетарская Правда» № 8, 11 января 1914 г.

²² Sealsamas.

ajalehe eest ja nende vastu, kes on reetnud oma klassi suure ürituse.»²³

Nähes «Kiire» kasvavat mõju Tallinnas ja teistes linnades, kasutas «Tallinna Teataja» ümber koondunud kodanlike natsionalistide rühm töölisajalehe-vastase kampania inspireerimiseks igasuguseid võtteid.

Nad läksid isegi nii kaugemale, et hakkasid süüdistama «Kiire» pooldajaid, nimetades neid «lõhestajateks», «anastajateks» jne.

Bolševikud koondusid «Kiire» ümber ega taganenud sammugi oma seisukohtadest. Oportunistide laimule vastasid «Kiire» pooldajad võimsate vastulöökidega. Selleks ajaks olid bolševikud koondanud oma häälekandja ümber küllaltki suured tõeliselt marksistlikud jõud. Toimetuse koosseisu tugevdati. Kogu tööd juhtisid V. Kingissepp ja J. Anvelt.

Eriti suur tähtsus «Tallinna Teataja» ümber grupeerunud kodanlike natsionalistide paljastamisel oli V. Kingissepa artiklitel. Ta kirjutas, et liberaalid «Tallinna Teatajast» on samasugused «töölise sõbrad» kui papp Gapon ja sandarmipolkovnik Zubatov, kes püüdsid petta töölisi, pakkudes neile politseijaoskondades seпитsetud «sotsialismi».²⁴

«Kiire» mõju laiendamise tähtsaks ürituseks oli 1913. aasta 31. märtsi bolševike nõupidamine Pirital.²⁵ Nõupidamist juhtis «Kiire» toimetuse liige A. Koni, kes astus 1912. aastal Tartu bolševike organisatsiooni. Sama aasta lõpul suunas parteiorganisatsioon A. Koni tööle «Kiire» toimetusse.

Nimetatud nõupidamisest võtsid osa mitmete Tallinna tehaste ja vabrikute illegaalsete bolševistlike organisatsioonide esindajad. Peamisteks päevakorrakpunktideks nõupidamisel olid küsimus «Kiire» tööst ja Eesti sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide vahekorra küsimus. Üks nõupidamisest osavõtja osutus provokaatoriks. Kõik nõupidamisest osavõtjad arreteeriti ja paigutati pikemaks või lühemaks ajaks vanglasse.

Vaatamata arreteerimistele tugevnesid tehastes ja vabrikutes «Kiire» levitamise initsiatiivgrupid veelgi. Kuidas

²³ «Пролетарская Правда» № 8, 11 января 1914 г.

²⁴ «Töö Hää!» nr. 29, 8. märtsil 1914.

²⁵ MRAKA, f. 102, s.-ü. 259, kd., 3, 1913, l. 91.

A. Koni.

Kastra pooldajad ka ei katsunud tõestada, et «Kiir» polevatki töölisajaleht, ei andnud see tulemusi. Ka revolutsiooniline olukord maal aitas seda valet paljastada.

Kui 1913. aasta algul kannatas «Kiir» suurte materiaalsete raskuste all, püüdsid bolševikud ühiselt väljapääsu leida. Sellest kirjutatakse Eestimaa kubermangukantselei dokumendis järgmist: «Seoses kriitilise finantsolukorraga võttis Narva ajalehe «Kiir» toimetus abinõud tarvitusele isiku valimiseks, kes võiks sõita Baltimaade linnadesse, samuti Helsingi ja Peterburi, eesmärgiga teha laialdast propagandat selle ajalehe väljalaskmiseks. Valik langes Peterburi linnas elavale sotsiaaldemokraadile Kingissepale, kes andis oma nõusoleku.»²⁶ Selle sõidu võttis V. Kingissepp ette 1913. aasta suvel. Tä käis Narvas, Tallinnas ja Riias.

Eriti suurt materiaalist ja moraalset abi andis «Kiirele» VSDTP Eesti organisatsiooni Peterburi grupp, mille juhiks oli esimesest Vene revolutsioonist osavõtja H. Klaas, samuti toetasid ajalehte Helsingis elavad eesti töölised. 1912. aasta 19. septembril toimus Helsingis koosolek, millest võttis osa 50 eesti töolist. Koosolekul otsustati

²⁶ Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskarchiiv, s.-ü. 367 — 1913, l. 74.

moodustada kolmeliikmeline komisjon, kes pidi «Kiire» töötajatega vahetult ühendusse astuma.²⁷ Eesti töölisajalehele abi organiseerimise küsimus oli päevakorras ka Helsingi eesti tööliste üldkoosolekul sama aasta septembris. Koosolekust osavõtjad viisid selleks läbi korjanduse. Kogutud summa — 40 rubla — saadeti «Kiire» toimetusele.²⁸

«Kiire» mõju tööliste hulgas kasvas, üha uued tööliisrühmad said selle alalisteks lugejateks. 1913. aasta novembri lõpul oli ajalehel juba 3700 lugejat. Üks Tartu vabrikutöoline kirjutab «Kiire» toimetusele: «Ajalehe ilmumispäeval ootavad tööliised suure põnevusega tema kättesaamist, küsides sageli, kas jõuab ajaleht lõunaks kohale.»²⁹ Eesti tööliste armastusest «Kiire» vastu räägivad tööliste hulgalised tervitused ajalehe esimeseks aastapäevaks. 1913. aasta 15. juunil toodi ajalehes silmapaistval kohal ära Peterburi, Tartu ning Pärnu tööliste ja ka Helsingis elavate eesti rahvusest tööliste tervitused. «Kiire» toimetusele saabus tervitus ka Tallinnast. Sellele olid alla kirjutanud peaaegu kõikide Tallinna suurkäitiste tööliste esindajad.³⁰

Töölisajakirjanduse küsimus jäi Eesti bolševike tähelepanu keskpunkti ka 1913. aasta teisel poolel. 6.—8. oktoobrini 1913 toimus Peterburis V. Kingissepa juhtimisel tähtis Eesti bolševike nõupidamine, mis vormistati «Rahva Sõna» osanike koosolekuna. Sellest nõupidamisest võttis osa 13 inimest mitmest Eesti linnast, muuhulgas ka Tallinnast. Nõupidamise ametlikke otsuseid meie käsutuses pole, kuid kaudsed allikad, nagu näiteks Eestimaa kubeneri ettekanne politseidepartemangule, tõestavad, et nõupidamise töö toimus edukalt ja otsused võeti vastu üksmeelselt.

Töölisajakirjanduse küsimusel oli sellel nõupidamisel tähtis koht. «Kiire» ilmumine 3 korda nädalas ei rahuldanud Eesti tööliisliikumise kasvavaid vajadusi. Ülesanne seisis selles, et muuta «Kiir» tõeliseks bolševistlikuks päevaleheks.³¹ Selles suunas toimuski ajalehe toimetuse tegevus pärast Peterburi nõupidamist. Tegeldes

²⁷ «Kiir» nr. 14, 24. septembril 1912.

²⁸ «Kiir» nr. 16, 28. septembril 1912.

²⁹ «Kiir» nr. 2, 5. jaanuaril 1913.

³⁰ «Kiir» nr. 66, 15. juunil 1913.

³¹ MRAKA, f. 102, nim. 14, s.-ü. 259, osa 93, 1913, l. 6.

VSDTP Eesti organisatsioonide organisatsioonilise tugevdamise küsimustega, püüdis V. Kingissepp neid tihedamalt siduda VSDTP Keskkomitee Venemaa Büroo ja «Pravdaga». V. Kingissepa initsiatiivil tõsteti VSDTP Keskkomitee Venemaa Büroo ees üles küsimus sellest, et ajaleht «Kiir» saaks Eesti bolševistlike organisatsioonide häälekandjaks. Et aidata VSDTP Keskkomitee Venemaa Büroo esindajal üksikasjaliselt tutvuda ajalehe poliitilise joone ja sisuga, tõlkis V. Kingissepp vene keelde rohkem kui poolsada «Kiire» artiklit ja juhtkirja.³² «Kiire» poliitiline joon tunnustati bolševistlikuks ja nimetatud ajaleht kinnitati Eesti bolševistlike organisatsioonide häälekandjaks³³, mida kinnitas ka Eesti bolševistlike organisatsioonide 1914. aasta märtsinõupidamine.

Tööliste revolutsioonilise kirjanduse väljaandmine oli Venemaal seotud määratu suurte raskustega nii reaktiooniaastail kui ka revolutsioonilise tõusu aastail. Tsaarivalitsus sai väga hästi aru bolševistliku ajakirjanduse mõjust tööliste ja talupoegade hulkadele ja püüdis seepärast selle tekkimist ja levimist kõigi abinõudega takistada.

Juba 1911. aasta detsembris saatis politseidepartemang kõigile kuberneridele salajase tsirkulaari, milles öeldi: «Viimasel ajal on sotsiaaldemokraatliku liikumise iseloomulikuks jooneks Venemaa legaalse parteiakirjanduse laialdane areng... See kirjanduslik tegevus väljendub terve rea vastavasuunaliste ajalehtede ja ajakirjade väljaandmises, kusjuures mainitud häälekandjate toimetuste ja kaastööliste koosseis valitakse isikutest, kes teadlikult kuuluvad revolutsioonilistesse parteidesse... Siseasjade minister, pöörates tähelepanu impeeriumi mõnedes kohtades väljaantavatele pahempoolsetele, eriti aga sotsiaaldemokraatliku suunaga ajalehtedele ja ajakirjadele ning lähtudes nendest kaalutlustest, et sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide agitatsioon ja nende ideede propaganda legaalse ajakirjanduse abil tuleb lõpetada ning on tulevikus lubamatu, annab juhendi selles mõttes, et säärase ajalehtede ja ajakirjade järele tuleb seada pidev valve,

³² Marksismi-leninismi Instituudi Partei Keskarhiiv, f. 448, nim. 1, s.-ü. 37632, l. 1.

³³ MRAKA, f. 102, s.-ü. 5, osa 93, 1914, l. 34.

võtta neid sel alal väljaantud kohustuslike otsuste rik-
kumisel vastutusele või algatada nende vastu ettenähtud
korras kriminaaljälitust.»³⁴

Eesti kohalikud võimud täitsid agaralt tsaarivalitsuse
juhendeid. Narva linn, kus anti välja töölisajalehte, kuu-
lus osalt Eestimaa kubermangu, osalt Peterburi kuber-
mangu piiridesse. «Kiirele» repressioonide määramine ja
tema konfiskeerimine pidi toimuma Peterburi kuber-
mangu administratsiooni poolt. Töölisajalehe väljaand-
mine Tallinnas, kus elas kuberner, kellel olid ka revolüt-
siooni tõusuaastail erakorralised volitused, oli kahtlemata
palju raskem.

Arvestades eespool toodud asjaolu, valisid töölised
«Kiire» väljaandmise kohaks Narva linna. Kuid ka Narva
polnud ajalehele ohutuks kohaks — tsaarivalitsuse käsi
ulatus ka siia.

Ööl vastu 11. detsembrist 1912 tungis «Kiire» toimetuse
ootamatult politsei. Läbiotsimine toimetuse ruumides ja
trükikojas kestis kuni hommikuni. Kõik dokumendid ja
käsikirjad konfiskeeriti. Kahe nädala pärast neist osa
siiski tagastati.

V. Buk, kes oli ajalehe toimetaja, arreteriti ja paigu-
tati Kreenholmi vanglasse. Arreteritute hulgas oli palju
teisi ajalehe aktiviste.³⁵

Tsaaritsensoritele polnud «Kiire» sisu sugugi meelt-
mööda. Tsensor Pukits kandis 1913. aasta märtsis Peter-
buri ajakirjandusasjade peavalitsuse ülemale ette järg-
mist: «16. märtsi ettekirjutuse nr. 4032 tagajärjel on mul
au siin, mulle saadetud kahte «Kiire» nummert tagasi
saates, seletada, et tähendatud ajaleht, mis ennast «Töö-
liste ajaleheks» nimetab, tõeste äärmise sotsialistilise
sihiga väljaanne on, mis ärritavat mõju võib avaldada
mitte üksi õppiva noorsoo peale, vaid peaasjalikult ka
töölise peale, kelle jaoks eriliselt seda lehte välja an-
takse.»³⁶

Kohtu alla sattus «Kiire» toimeetus juba 1912. aasta
septembris. Pärast seda sagenesid kohtuprotsessid tun-
duvalt. Töölisajalehe vastu ei alustanud kohtuprotsesse

³⁴ Большевицкая печать в тисках царской цензуры 1910—1914 гг.
Сборник документов. Ленинград 1931 г., lk. 32.

³⁵ «Töö Hääl» nr. 45, 22. aprillil 1914.

³⁶ «Klassivõitlus» nr. 59—60, Leningrad, 1925, lk. 31.

mitte ainult igas auastmes valitsusametnikud, vaid ka kohalikud papid, ameti-isikud, vabrikandid, meistrid ja teised, kelle musti tegusid ajaleht paljastas.

Pärast 14-nädalast eksisteerimist katkestati Peterburi kohtupalati otsusega 1913. aasta 22. augustil «Kiire» ilmumine. Kohtupalati otsuses märgitakse: «Seaduse süstemaatilise rikkumise tõttu, mille tagajärjel tekkis ringkonnas... 8 kohtuasja, ja ajalehe selgelt avalduva valitsusvastase suuna tõttu, mis avaldab kahjulikku mõju rahvahulkadele, tuleb ajaleht sulgeda.»³⁷

Vastuseks tsaarivalitsuse repressioonidele avaldati «Pravdas» artikkel, mille autoriks oli V. Kingissepp. Artiklis kirjutatakse: «Meie, eesti proletaarlased, ei lase oma ajalehel surra. Kahekordse energiaga võtame käsile uue ajalehe asutamise ja selle tugevdamise. See sulgemine tõstis vaimu ja energiat. Sulgemine oli tõukeks hakata lähemas tulevikus päevalehte välja andma. See on kõige väärikam vastus sulgemisele.»³⁸

Pärast «Kiire» sulgemist hakkasid tööliselised, alates 14. septembrist, uuesti sama töölisajalehte välja andma uue nime all «Narva Kiir». 1913. aasta detsembris ilmus «Kiir» «Rahvalehe» nime all ja alates 1. jaanuarist 1914 kavatseti teda «Töö Hääle» nime all päevalehena välja andma hakata, kuid tehniliste takistuste ja materiaalsete vahendite puudumise tõttu jäi päevalehe väljaandmise plaan ellu viimata.

«Kiirt» trahviti ja konfiskeeriti mitmesugustel ettekäändetel: streigiinformatsiooni avaldamise eest, üleskutsete eest mitte asuda streikijate asemele tööle, streigimurdjate nimede avaldamise eest jne. 1913. aasta 13. juulil pani tsaaritsensuur «Kiire» aresti alla artikli «Streik A. M. Lutheri vabrikus» avaldamise eest, sama aasta 30. juulil aga artikli «Streik Waldhofi tselluloosivabrikus» avaldamise eest.³⁹ «Kiire» üksiknumbreid konfiskeeriti luuletuste avaldamise ja iga sõna eest, mis vihjas üleskutsele kukutada tsaarivalitsus. Tsaaritsensuur Eestis ei andnud töölisajalehele võimalust nimetada end marksistlikuks, selle katse eest võeti ajaleht 1913. aasta septembris vastutusele.⁴⁰

³⁷ «Северная Правда» № 19, 24 августа 1913 г.

³⁸ Sealsamas.

³⁹ «Северная Правда» № 4, 11 июля 1913 г.

⁴⁰ «Klassivõitlus» nr. 63—64, lk. 29, 1925.

Alates 1913. aasta 20. juulist kuni 20. augustini, s.o. ühe kuu jooksul, konfiskeeriti või trahviti 12-st väljaantud numbrist kuus, s. o. pooled.⁴¹

Alalised trahvid olid tsaarivalitsusel töölisajakirjandusega võitlemise üheks põhimeetodiks. Sagedased konfiskeerimised ja trahvid viisid «Kiire» mitu korda finantskriisini. Kuni 5. maini 1914, s. o. kuni töölisajakirjanduse päevani, trahviti «Kiirt» kogusummas 3625 rublaga.⁴² Iseenesestki mõista polnud töölisajaleht võimeline seda trahvisummat tasuma ja ajalehe väljaandja pidi seepärast vanglakaristust kandma. 500-rublase trahvi tasumatajätmise korral tuli 3 kuud vanglas olla.

Tööks vajalike bolševistlike kaadrite säilitamiseks tuli «Kiire» toimetusel muretseda fiktiivseid toimetajaid, kes istuksid vanglas trahvide eest. Fiktiivseteks toimetajateks olid teadlikud töölised, kes «Kiire» päästmise eest ohverdasid oma vabaduse. Nende vanglasoleku ajal maksis töölisajaleht neile oma summadest palka ja hoolitses nende perekondade eest.

Kuni 1914. aasta 5. maini konfiskeeriti «Kiire» numbreid, trahviti ajalehe toimetust ning algatati tema vastu kohtuasju kokku 36 korral.⁴³ Iga tsarismivastane sõna töölisajakirjanduses maksis nädalaid ja kuid vanglakaristust. Ent see ei hirmutanud teadlikke töölisi, nad olid oma klassihuvide eest valmis mistahes ohvriks.

«Kiir» ilmus kaks aastat ja üks kuu. Seoses Esimese maailmasõja algusega sulgesid tsaarivõimud Eesti töölisajalehe hoopis. Vaatamata ajalehe lühiajalisele eksisteerimisele oli selle tähtsus Eesti töölisliikumisele väga suur.

Kui bolševistlik «Pravda» Vene proletariaadi uuel ärkamisajal täitis selle ajajärgu tähtsamat ülesannet — tööliste kasvatamist revolutsioonilise marksismi vaimus, siis «Pravda» kasvandik «Kiir» aitas Eesti töölisliikumises sedasama teha.

«Kiire» ümber ühines ja koondus kõik progressiivne ja revolutsiooniline, mis oli tolle aja Eesti töölisliikumises. «Kiir» oli oma olemuselt esimene tööliste poolt asutatud legaalne bolševistlik ajaleht Eestis.

Tegelikult oli «Kiir» Eesti bolševike legaalseks kesku-

⁴¹ «Klassivõitlus» nr. 63—64, lk. 29, 1925.

⁴² «Töö Hää!» nr. 45, 22. aprillil 1914.

⁴³ Sealsamas.

seks ning kindlustas V. Kingissepa ja J. Anveldi juhtimisel bolševismi võidu kõikides Eesti organisatsioonides. Initsiatiivgruppide ümber, kes tegelesid «Kiire» levitamise ja materiaalse kindlustamisega, tekkisid mitmes Eesti linnas uued bolševistlikud parteiorganisatsioonid ja asusid töolisliikumise etteotsa.

Töolisliikumisele oli suure tähtsusega «Kiire» võitlus oportunisti vastu. Ilma selleta ei oleks Eesti bolševikud suutnud revolutsiooni tõusuaastail kindlustada oma ridu ega asuda eesti proletariaadi võitluse juhtimisele.

Tänu bolševikele kujunes «Kiir» VSDTP Keskkomitee juhtimisel marksismi vaenlaste vastu peetavate lahingute käigus järjekindlaks bolševistlikuks ajaleheks, mis, olles võitnud rahvahulkade poolehoiu, suunas rahvast sihikindlalt võitlusele tsaarivalitsuse kukutamise, demokraatliku vabariigi ja sotsialismi eest.

«Kiir» tegi suurt revolutsioonilist tööd ka eesti kehvatalupoegade hulgas. Sellega valmistas ta ette pinda tööliklassi ja talurahva revolutsiooniliseks liiduks.

4. IV Riigiduumade valimiskampaania

Erinevalt III Riigiduumade valimiskampaaniast toimus IV Riigiduumade valimiskampaania maal süveneva revolutsioonilise kriisi olukorras. See asjaolu põhjustaski tööliste aktiivse osavõtu valimiskampaaniast.

Kogu maal, sealhulgas ka Eesti tööliklassil, oli veel selgesti meeles Leena veresaun, mis äratas töölistes sügavat meelepaha. Algasid massilised streigid. Töölised hakkasid järjest aktiivsemalt reageerima kõikidele küsimustele poliitilises elus, nende hulgas ka IV Riigiduumade valimiskampaaniasse.

Bolševike taktika valimiskampaanias oli bolševike partei poolt geniaalselt välja töötatud.

Bolševikele valimiskampaania ajaks pandud ülesanded olid kindlaks määratud momendi enda olukorraga, just nimelt sellega, et Venemaa lähenes kiirel tempol uuele revolutsioonilisele kriisile.

Bolševike taktika teoreetiliseks aluseks IV Riigiduumade valimiskampaanias olid 1912. aasta Praha konverentsi otsused. Juba enne konverentsi avaldati bolševike valimisplatvorm, mille töötas välja V. I. Lenin ja mida Venemaal

illegaalselt levitati. Selles rõhutati reformide lootusetust tsaarimonarhia säilimisel ja seati lähemaks ülesandeks proletariaadi ning talurahva jõududega isevalitsuse kukutamine ja demokraatliku vabariigi saavutamine.

IV Riigiduuma valimisteks valmistusid ka kõik kodanlik-mõisniklikud parteid. Eestis kuulusid kõige reaktioonilisemasse leeri saksa mõisnikud ja kodanlus Eestimaa Balti Konstitutsioonilise Parteiga eesotsas. Teise leeri moodustas kontrrevolutsiooniline eesti kodanlus blokis vene vabrikantide, kaupmeeste ja ametnikega. Ainukeseks progressiivseks jõuks selles valimiskampanias olid tööliste ja talupojad.

Esimese linnakuuria nimekirja kuulus Tallinnas 1912 aastal 249 sakslase kõrval juba 841 eestlast.⁴⁴ Eestlastest valijate arvu kasvu on märgata ka Tallinna teises linnakuurias. Samasugune oli olukord teistes Eesti linnades. See oli ka arusaadav, sest seoses tööstuse, kaubanduse ja transpordi kiire arenguga oli eesti kodanlus majanduslikult tunduvalt tugevnenud. Eesti kodanluse majanduslik tugevnemine tekitas saksa mõisnike ja kapitalistide hulgas sõna tõsisel mõttes hirmu, kuna see tähendas kui mitte täna, siis lähemas tulevikus paratamatult oma igivanadest privileegidest loobumist, s. o. oma võimu jagamist eesti kodanlusega. Nimetatud asjaolu sundiski Eestimaa Balti Konstitutsioonilist Parteid valimisteks palavikuliselt valmistuma. (Selle partei liikmed mõistsid, et ei või piirduda lihtsa reklaamipropagandaga, mille edule oli raske loota.) Valimiseelse agitatsioonitöö tegemiseks organiseerisid nad Tallinnas erilise büroo. Selle büroo töösse tõmmati kaasa parimad sakslastest tsaariseaduste tundjad. Neile tehti ülesandeks «organiseerida» parteile valijaid. Advokaadid, «kultuuritegelased» ja muud asjamehed kutasid valijate ükselinke, et veenda neid hääletama Eestimaa Balti Konstitutsioonilise Partei kandidaatide poolt. Eesti Rahvameelne Eduerakond mõistis, et tema esimeseks ülesandeks on läbi kukutada kubermangu valimiskoosolekul konstitutsioonilise partei poolt ülesseatud valijamehed. Eesti kodanluse ninamehed mõistsid väga hästi, et kui Tallinnas või ükskõik missuguses teises Eestimaa kubermangu linnas läheb kubermangu valimiskoosolekul läbi kas või ükski Balti Konstitutsioonilise Partei valija-

⁴⁴ «Päevaleht» nr. 178, 4. augustil 1912.

mees, siis pole esimeses ega teises linnakuurias mingit lootust oma kandidaati läbi viia. Seepärast tegi eesti kodanlus oma valimiskampaaniat saksa mõisnike ja kapitalistide eriõiguste likvideerimise loosungi all.

Eesti Rahvameelse Eduerakonna ladvik, kes väljendas eesti kodanluse tahet, esitas Riigiduumas saadikukandidaadiks talupoegade valimiskuurias endise II Riigiduumas saadiku Terase. Kuid Terase kandidatuuri ei toetanud teine osa kodanlusest, eriti Tallinnas, sest III Riigiduumas tegevuse ajal ei olnud ta kordagi suud lahti teinud eesti rahvusliku kodanluse huvide kaitseks ja oma alalise vaikimisega duumas toetas ta tegelikult Balti Konstitutsioonilise Partei saadikute ettepanekuid.

Sõlmides liidu vene kodanlusega, esitas eesti kodanlus Tallinnas kubermangu valimiskoosolekul kandidaatideks kaupmees Vinogradovi, linnapea Lenderi jt.

Kogu valimiseelse agitatsiooni jooksul need sisuliselt lähedased leerid mustasid vastaspartei poolt esitatud kandidaatide igal võimalikul viisil. Võitlus nende kahe rühmituse vahel ei toimunud mitte niivõrd poliitilise võimu jagamise, kuivõrd just Eesti majanduse juhtivate positsioonide pärast.

Hoopis teistsugused olid IV Riigiduumas valimiskampaanias Eesti bolševike eesmärgid. Nende eesmärgiks oli töölisklassi poliitiline kasvatamine, tema koondamine revolutsioonilise sotsiaaldemokraatia ümber. Nad selgitasid töörahvale tsaari-isevalitsuse kukutamise ja demokraatliku vabariigi kehtestamise ajaloolisi eesmärke ning edasilükkamatuid ülesandeid. Nad kasutasid valimiseelset kampaaniat reaktsiooniliste kodanlik-mõisniklike parteide ja nende võltsdemokraatia paljastamiseks kogu rahva ees.

«Pravdas» avaldati V. I. Lenini ja tema võitluskaaslaste artikleid töölisliikumise mitmesuguste küsimuste, eriti IV Riigiduumas valimiste kohta. IV Riigiduumas valimisi käsitleti ulatuslikult ka «Kiire» veergudel, kuid kahjuks ei olnud mitte kõik sellel teemal kirjutatud artiklid järjekindlalt bolševistliku iseloomuga. Oportunistlikud elementid, kes tegid «Kiirele» kaastööd, püüdsid oma valimistele pühendatud artiklites lämmatada agitatsioonitöö revolutsioonilist sisu. Nende elementide eesmärgiks oli kasutada kampaaniat konstitutsioonilise reformismi jut-

lustamiseks. Sellest ka nende taktika — minna käsikäes eesti liberaalse kodanlusega.

Eesti bolševikud esinesid valimiskampaanias iseseisvalt. Nende eesmärgiks oli koondada töölisi ja talurahvast võitlusse mõisnike ja kodanluse vastu. Siinkohal pole vast vajadust peatuda lähemalt 1907. aasta 3. juuni valimisseadusel, sest sellest on teisel üksikasjalisemalt juttu olnud. Meenutagem ainult, et 3. juuni valimisseadus, mida V. I. Lenin nimetas vördjalikuks valimisseaduseks, kindlustas Eesti nagu ka kogu Venemaa maaomanikele kubermangu valimiskoosolekutel kindla enamuse valijamehi. 46-st Eestimaa kubermangu valijamehest läks mõisnike arvele 26, I ja II linnakuuria sai 12 valijameest, talupoegade valimiskoosolekutel valiti 6 valijameest ja ainult 2 valijameest esindasid kubermangu valimiskoosolekul laialdasi töölishulki.⁴⁵ Järelikult puudus nii tööliklassil kui ka talurahval võimalus valida duumasse tõelisi rahva esindajaid.

Eesti bolševikel tuli valimiskampaaniat teha niisama rasketes tingimustes kui Venemaa keskkubermangude bolševikelgi. Seda tuli organiseerida illegaalselt, alatistes arreteerimiste ja jälitamiste ohus. Siseministerium saatis valimiste puhul laiali tsirkulaari, milles öeldi:

«1. Tööliste koosolekutel ei tohi lubada mingeid kõnesid, mis ei puuduta otseselt valimiste protseduuri.

2. Koosolekuruumides, tänavatel ega koridorides ei tohi lubada valijate nimekirjade väljavõtete või nimekirjade väljajagamist, ükskõik missugused need ka ei oleks.

3. Manitseda töölisi, et nad peavad olema valitsusele tänulikud saadikute valimise õiguse eest ega tohi lasta duumasse kehtiva korra vaenlasi.»⁴⁶ Siseministeriumi tsirkulaarid ja Eestimaa kubermanni korraldused töölikuuria valijate ja talupoegade valimiskuuria valijate valimiseelsete koosolekute keelamise kohta taotlesid valijate hulgas tehtava poliitilise agitatsiooni nurjaajamist ja valimiste pimesi läbiviimist. Selle tagajärjel paljudes kohtades, nagu näiteks Narvas, ei teatudki, millal nad oma valijamehi peavad valima.⁴⁷ Et takistada progressiivselt meelestatud valijate osavõttu valimistest, võttis

⁴⁵ «Päevaleht» nr. 207, 7. septembril 1912.

⁴⁶ А. Бадаев, Большевики в Государственной думе, 1941 г. lk. 33.

⁴⁷ «Kiir» nr. 15, 21. märtsil 1912.

tsaarivalitsus abiks kõikvõimalikud kavalused. Paljusid «kahtlasi» valijaid ei kantud üldsegi valimisnimekirjadesse, seal aga, kus seda oli tehtud, nagu näiteks Narvas (II linna valimiskuuria), kustutati nad hiljem nimekirjadest.⁴⁸

Eesti töölisliikumises ei olnud veel täielikult duuma valimiste boikoteerimise meeleoludest üle saadud. Tartus näiteks ilmusid lendlehed, mis kutsusid üles IV Riigiduuma valimisi boikoteerima. Bolševikud otsustasid sellele otsekohe vastulöögi anda. Ajalehtedes «Uus Ilm» ja «Kiir» avaldati rida artikleid, kus selgitati tööliklassi päevaülesandeid ning näidati, missugust kahju valimiste boikoteerimine töötavale rahvale võib tuua.⁴⁹

Bolševike partei peamisteks valimiselseteks loosungiteks olid demokraatlik vabariik, 8-tunniline tööpäev ja kõigi mõisamaade konfiskeerimine.⁵⁰

Kahjuks ei ole käepärast Eesti bolševike illegaalse isoleerimuga materjale, mis puudutavad IV Riigiduuma valimiskampaaniat, ehkki neid kahtlemata oli. Seepärast peab järeldused tegema ainult legaalse töölisajakirjanduse alusel.

Ka «Kiir» kirjutas palju rahvahulkade poliitilisest kasvatamisest seoses valimiskampaaniaga, kuid enamikus nendes artiklites hiiliti kodanlik-demokraatliku revolutsiooni loosungitest mööda. Sedaliiki artiklid olid läbi imbunud reformismist. Ainult mõnedest valimiskampaaniale pühendatud artiklitest võisid töölisel mõista, et selle kampaaniaga seotud poliitiline kasvatustöö oli vajalik tööliklassi ettevalmistamisel uueks revolutsiooniks.

Eesti bolševikud mõistsid väga hästi, et ka blokis liberaalidega ei suuda nad oma tõeliste töölikesindajate duumasse valimist kindlustada. Kubermangu valimiskoosolekutel oli ülekaal parempoolsetel — suurmaaomanikel. Hääletamine progressiivsema kandidaadi, s. o. eesti liberaalse kodanluse kandidaatide eest oleks kujunenud kodanluse ja tööliste vaheliste klassivastuolude kinnimätsimiseks. Just sellele teele tahtsidki oportunistid töölisi tõugata.

Bolševike selgituste tagajärjel jälgisid eesti töölisel tähelepanelikult valimiskampaania käiku Peterburis ja

⁴⁸ «Tallinna Teataja» nr. 199, 3. septembril 1912.

⁴⁹ «Uus Ilm» 9. septembril 1912.

⁵⁰ V. I. Lenin, Teosed, 17. kd., lk. 246.

oskasid Peterburi tööliste eeskujul valida endi hulgast volinikeks enamikus järjekindlaid töölisdemokraate.

1912. aasta 29. septembril kogunesid Eestimaa kubermangu üldkoosolekule 15-tuhandelise töölishulga esindajad. Sellel koosolekul tuli valida tööliste hulgast kaks valijameest kubermangu valimiskoosolekule. Need valijamehed pidid siis osa võtma duumasaadikute valimistest. Valimise teisel staadiumil valisid töölisvolinikud valijameesteks sotsiaaldemokraadid J. Saksa (Tallinn) ja J. Raamatu (Kreenholmi Manufaktuur).⁵¹

Enamikus Eesti linnades saavutas I ja II linnakuurias valimistel võidu eesti kodanlus, ainult Paides, Tartus ja Pärnus jäi võit Balti Konstitutsioonilisele Parteile.

Valimiste viimases staadiumis, kus pidi valitama duumasaadikuid, ei võtnud tööliste poolt esitatud valijamehed valimistest osa. Nad teatasid, et kuna töölisi esindavatel valijameestel pole võimalik oma kandidaati duumasse saata, siis loobuvad nad hääletamisest. Seega etendasid duumasaadikute valimistel otsustavat osa ainult ekspluataatorlike klasside esindajad. Talupoegade valimiskuurias valiti valijameesteks peamiselt kulakud — Eesti Rahvameelse Eduerakonna pooldajad. 3. juuni valimiseaduse alusel langes üks saadikukoht Eestimaa kubermangus talupoegade valimiskuuriale.

Mõisnike valijamehed, kellel oli rohkem hääli, tahtsid ka seekord otsida endale talupoegade valijameeste hulgast sobivat kandidaati, kuid IV Riigiduuma valimistel see ei õnnestunud. Talupoegade valijameeste hulgas «ülejooksikut» ei olnud, s. t. ei leidunud inimest, kes oleks tahtnud saada duumasaadiku mandaati parunite valijameeste häältega. Seekord sai duumasaadikuks talupoegade kuuriast eestlane, vallakohtu esimees, pahempoolne kadett J. Oras.⁵²

Kahest linnakuuriast valiti maaomanike valijameeste enamuse häältega vastukaaluks eesti-vene bloki kandidaadile Vinogradovile duumasaadikuks Balti Konstitutsioonilise Partei ainuke kandidaat O. Brasche.

Kolmanda saadikuna valiti Eestimaa kubermangust mõisnike-maaomanike kuuriast sakslane, suurmõisnik K. Breven.

⁵¹ «Kiir» nr. 17, 5. oktoobril 1912.

⁵² «Правда» № 153, 26 октября 1912 г.

IV Riigiduumade valimiste tulemused erinesid vähe III Riigiduumade valimistest. Ainuke erinevus seisis selles, et parempoolse kadeti asemel, kes valiti III Riigiduumasse suurmaaomanike häältega, läks IV Riigiduumasse pahempoolne kadett.

Võrreldes III Riigiduumaga, kaldus IV Riigiduumade veelgi rohkem paremale. Nagu III Riigiduumas nii ka siin oli võimalik kaks enamust: parempoolsete-oktobristide enamuse — 283 (185 parempoolset ja 98 oktoobristi) ja oktoobristide-kadettide enamuse — 226 saadikut (98 oktoobristi ja 128 liberaali). Mõlemad enamused olid kontrrevolutsioonilised. Väikekodanlike ringkondi esindasid duumas 18 saadikut (menševikud ja trudovikud). Bolševikel oli duumas 6 saadikukohta.

IV Riigiduumade valimiskampaania näitas kriisi arenemist 3. juuni režiimis endas, sest duumas parempoolse natsionalistliku enamuse kindlustamise eesmärgil tuii tsaarivalitsusel valimistel süstemaatiliselt võltsimisi ja moonutusi abiks võtta. Tsaarivalitsusele olid nüüd vastuvõetavad nii kontrrevolutsioonilised kadetid kui ka oktoobristid, kes ainult formaalselt seisid 1905. aasta 17. oktoobri manifesti, tollal reklameeritud riigikorra säilitamise baasil. Duumas parempoolse natsionalistliku enamuse kindlustamiseks, kes kaitseks pärisorjuslike mõisnike huve, käskis tsaarivalitsus sinodil saata IV Riigiduumasse vähemalt 150 pappi. Kuid tsaarivalitsuse soovid ei läinud täide, sest tippudes valmis kriis. Vaadeldaval ajajärgul polnud 3. juuni valimisseaduse baasil enam võimalik duumas valitsusele sobivat parempoolset natsionalistlikku enamust saada.

Eriti tähtsad olid IV Riigiduumade valimiste tulemused töölistele. Vastavalt 3. juuni valimisseadusele oli Venemaal ainult kuus kubermangu, kus kubermangu valijameeste koosolekutel pidi kõikidest kuuriatest tingimata valitama saadik tööliste poolt esitatud valijameeste hulgast. Valimiste tulemused tervikuna näitasid, et maa on nihkunud tunduvalt pahemale; et bolševikel on määratu suur populaarsus proletariaadi hulgas. Kõigis kuues kubermangus valisid tööliste valijamehed duumasaadikuteks bolševike partei esindajad.

Bolševike poolt Riigiduumade valimiskampaania ajal teostatud poliitiline agitatsioon avaldas Venemaa tööliikumise edasisele käigule tugevat mõju.

5. Eesti tööliste streigivõitluse arenemine 1912. aasta teisel poolel. VSDTP Krakovi nõupidamine

Pärast Leena sündmusi jätkus eesti tööliste streigiliikumise kasv. 8. mail algas suur streik Balti Puuvilla-vabrikus. 908 streikivat töolist nõudsid palga tõstmist 25% võrra ja trahvide kaotamist. See streik lõppes 10. mail ja selle tulemusena tõsteti mõnevõrra tükitööhindeid.⁵³

Hiiumaal, kus juba teist aastat ehitati kunstiidivabrikut, puhkes Hiiu-Kõrgessaare mõisas streik. 19. mail lõpetasid Hiiu saarele vabriku ehitustöödele värvatud müürsepad töö. Nendega ühinesid tiserid ja lihttöölised. Streik lõppes müürseppade ja tiserite nõudmiste rahuldamisega. Kuid lihttöölised, kes said ränga päevatöö eest ainult 60—70 kopikat, ei saavutanud palga tõstmist.⁵⁴

1912. aasta suvel ei vaibunud majanduslikud streigid ka Tallinna ettevõtetes. Juulis streikis Wiegandi masinaehitustehases 415 valutöölist, umbes samal ajal toimus streik Lutheri vineeri- ja mööblivabrikus ning mujal.⁵⁵ Augustikuus oli «Dvigateli» tehase mitmes tsehhis neli streiki. Otsustades selle järgi, et VSDTP vabriku- ja tehasekomitee nimel anti välja lendlehti, toimusid need streigid bolševike poolt kavandatud plaani kohaselt. Demonstratiivset laadi streiki alustasid 4. septembril «Dvigateli» tehase valutöölised. Töölised nõudsid eelmisel kuul toimunud streikidest osavõtmise pärast vallandatud tööliste tagasivõtmist.⁵⁶ See streik ei olnud pikk ja lõppes tööliste võiduga. Valutööliste streigi järel toimusid majandusliku iseloomuga streigid ka tehase teistes tsehhides.

Tallinna tööstustööliste streigivõitlus avaldas mõju teiste Eesti linnade väikeettevõtete töölistele. Oma erakordselt raske materiaalse olukorra parandamiseks tõusid võitlusele Tallinna raamatuköitjad, Pärnu sadamatöölised, Tartu kingsepad jt. Suurt organiseeritust ja

⁵³ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 104, s.-ü. 88, osa 2 — 1912, l. 28.

⁵⁴ «Tallinna Teataja» nr. 120, 29. mail 1912.

⁵⁵ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 104, s.-ü. 88, osa 2 — 1912, l. 36.

⁵⁶ Sealsamas, lk. 38.

üksmeelt näitasid Pärnu sadamatöölised. Nende streik algas 5. augustil ja kestis terve kuu. Mitmesuguste alandavate armuandidega tahtsid ettevõtjad murda tööliste ühtsust, kuid vaatamata sellele ei lõpetanud sadamatöölised streiki enne, kui nende nõudmised olid täielikult rahuldatud.⁵⁷

Sadamatöölise eeskujul kuulutasid streigi ka Pärnu linna rätsepad. Nad nõudsid palga tõstmist 20% võrra. Streik lõppes palga osalise tõstmisega.⁵⁸

Suurt elevust tekitas Tartu tööliste hulgas ametiühingute juhtimisel organiseeritud Tartu kingseppade streik. Bolševikud, kes juhtisid ametiühingut, suutsid väljaastumisele anda organiseeritud iseloomu. Tartu ametiühingute ruumes kutsuti kokku koosolek. Kohalik kodanlik ajaleht, Eesti Rahvameelse Eduerakonna häälekandja «Postimees», kes oli meelestatud ametiühingute ja iseäranis kingseppade streigi vastu, etendas ka seekord provokaatori osa. Kodanlus avaldas oma ajalehes kirjutuse selle kohta, et ametiühingute majas organiseeritakse ametiühingu juhtimisel koosolek, mis pidi arutama streigi väljakuulutamise küsimust. See oli tegelikult provokatsioon. Nii sai politsei teada, et kingseppade ametiühing kavatseb pidada seadusega keelatud koosolekut. Sellega aetigi koosolek nurja. Politsei tuli kohale ja kirjutas üles kõik nimetatud koosolekule tulnud tööliste nimed.⁵⁹

Vaatamata ametiühingu pingutustele ei andnud kingseppade streik soovitud tulemusi. Streikijad ei töötanud koos, vaid asusid laiali paljudes väiketöökodades. Väikeste gruppidega oli tööandjatele vastupanu organiseerimine palju raskem, eriti pärast seda, kui mõned streikijad arreteeriti. Meelitamiste ja tühiste järeleandmistega õnnestus üksikutel peremeestel selles või teises töökojas streigi lõpetamist saavutada, mis mõjus negatiivselt streigi üldisele käigule. Tagajärjeks oli, et streik õnnestus vaid osaliselt.⁶⁰

Ka Tallinna rätsepad ja kingsepad ning Viljandi trükitöölised asusid streigivõitluse teel oma majanduslikku olukorda parandama.

⁵⁷ «Kiir» nr. 13, 7. septembril 1912.

⁵⁸ «Kiir» nr. 18, 12. oktoobril 1912.

⁵⁹ «Kiir» nr. 13, 7. septembril 1912.

⁶⁰ «Kiir» nr. 14, 14. septembril 1912.

Pärast aprilli-mai poliitilisi väljaastumisi toimusid uued poliitilised streigid laialdaste töölishulkade osavõtul.

1912. aasta 16. oktoobri streigiks valmistusid bolševikud juba varakult. Streigieelsetel päevadel levitasid nad illegaalseid lendlehti, mis kutsusid töölisi üles protestistreigile tsaarivalitsuse poolt Leenal ja varem toimepandud metsikute tapmistele vastu. Sellest, et ainult bolševikud olid need, kes Eestis sel ajal tööliste revolutsioonilist võitlust juhtisid, kõneleb ka Eestimaa kubermangu sandarmivalitsuse ettekanne. Sandarmivalitsus, kes oma agentuuri kaudu oli sotsiaaldemokraatide tegevusest informeeritud, kandis politseidepartemangule ette järgmist: «1912. aastal olid kõik 9. jaanuari, 1. mai ja 16. oktoobri puhul Tallinnas levitatud proklamatsioonid bolševistliku grupi Tallinna Komitee nimel välja antud.»⁶¹

Menševikud, nende hulgas ka Kastra-Vürsti rühm, püüdsid tööliste poliitilise võitluse arenemist igati takistada. 1912. aasta oktoobris aeti nende süü tõttu Wiegandi tehases üks streik nurja.⁶²

Ent kodanlusel ei õnnestunud tööliste revolutsioonilist liikumist peatada. Seda võib näha juba Eesti tööliste 1912. aasta poliitilistest väljaastumistest. 16. oktoobril toimusid traditsioonilised ühepäevased protestistreigid «Dvigatelis», Wiegandi ja Krulli tehastes, «Voltas», Pumpljanski malmivalu tehases ja mujal. Protestistreikidega ühinesid Tallinna ehitustöölised.⁶³ «Pravda» andmeil võttis 1905. aasta 16. oktoobri ohvrite mälestusele pühendatud poliitilistest streikidest osa üle 4000 tööliste. Mitme vabriku ja tehase, nagu näiteks Wiegandi, «Dvigateli» jt. juhtkond otsustas streigist osavõtnud töölisi trahvida. Töölised vastasid sellele uute protestistreikidega. Bolševike juhtimisel toimunud 1912. aasta 16. oktoobri poliitiline streik näitas Eesti proletariaadi üha kasvavat revolutsioonilist jõudu.

Töolisliikumise teiseks suuremaks sündmuseks 1912. aasta oktoobris oli kõigi Baltimaade kubermangude trükitöölise üldstreik. Selle kutsusid esile madalad palgad, halvad töötingimused, ülemäära pikk tööpäev ja üha kasvav elukallidus. Eestis algas trükitöölise streik tegeli-

⁶¹ MRAKA, f. 102, min. 17, s.-ü. 5, osa 98 — 1916, l. 1.

⁶² «Kiir» nr. 21, 2. novembril 1912.

⁶³ MRAKA, f. 102, nim. 104, s.-ü. 88, osa 2 — 1912, l. 42.

kult juba 13. oktoobril.⁶⁴ Streikijate nõudmised olid juba varem Riia polügraafiakunsti ametiühingus vastu võetud ja läbi arutatud. Nimetatud ametiühingul olid osakonnad kõikides Baltimaade linnades, kus leidis antud erialaga organiseeritud töölisi. Bolševikel oli ametiühingus suur mõju. Streigi üldnõudmistesse võeti punkt ka 8-tunnilise tööpäeva kehtestamisest.

Trükitöölised-spetsialistid, kes said kõrget palka, ajasid lõhestavat poliitikat. Nad nõudsid ametiühingu organiseerimist tööalase põhimõtte järgi, tahtes seega ametiühingusse haarata ainult kvalifitseeritud spetsialiste (ladujaid ja trükkijaid), kuna lihttöölisi ei pidanud nende arvates ametiühingusse vastu võetama. Majanduslike nõudmiste alal oli pearõhk päevapalga tõstmisel. Trükitöölised nõudsid palga määramist järgmise põhimõtte järgi: esimesel aastal 7 rubla, teisel aastal 8 rubla, kolmandal aastal 9 rubla nädalas; nii pidi nädalapalk aasta-aastalt tõusma kuni 15 rublani.⁶⁵ Läbirääkimised töölisvolinike ja peremeeste vahel ei andnud soovitud tulemusi. Trükitöölise üldstreik puhkes 27. oktoobril. Riia, Tartu, Tallinna, Pärnu, Liibavi (Liepaja) jt. linnade trükitöölised katkestasid töö. Streigi puhul avaldati «Pravdas» artikkel, milles hoiatati teiste Vene linnade trükitöölisi, et nad streigi ajal ei laseks end eespool nimetatud linnade trükikodadesse tööle palgata.⁶⁶

Juba enne streigi algust hoiatas endine I duuma saadik-kadett Tõnisson «Postimehe» lugejaid trükitöölise streigi eest ja lubas tarvitusele võtta kõik abinõud, et leht jätkaks ilmumist. Streik venis, trükitöölised koos oma perekondadega tundsid suurt puudust, nad peaaegu nälgisid. Sellistes tingimustes oli peremeestele väga raske vastu panna. Streikivatele tööliste tulid appi Peterburi töölised, kes tegid korjandusi ja saatsid kogutud raha streikivatele seltsimeestele. Ametiühingu summad kasutati samuti streikijate toetamiseks. Tallinnas näiteks said trükitöölise perekonnad 4 rubla, vallalised 2 rubla toetust nädalas.⁶⁷ Streikijate vastupanu murdmiseks pani politsei streikijate hulgas toime arreteeri-

⁶⁴ Läti NSV RAKA, f. 104, nim. 1, s.-ü. 207, l. 100.

⁶⁵ Sealsamas.

⁶⁶ «Правда» № 157, 1 ноябрь 1912 г.

⁶⁷ «Kiir» nr. 21, 6. detsembril 1912.

misi, kuid ka see ei andnud soovitud tulemusi. Tallinna trükikodade omanikud, nähes trükitöölise otsustavust ja organiseeritust, otsustasid streikijate nõudmised rahuldada.⁶⁸ Nii lõppes streik Tallinnas tunduvalt varem (10. detsembril) kui mujal. Tartus kestis streik kuni 13. jaanuarini 1913 ja lõppes tunduivate järeleandmistega tööliste. See streik oleks võinud anda veelgi paremaid tulemusi, kui organiseerimata trükitöölised-õpilased ja lihttöölised, kes ei kuulunud ametiühingusse, poleks enne streigi lõppu tööle asunud.

Eestimaa, Liivimaa ja Kuramaa kubermangu trükitöölise üldstreigi ajal puhkesid mitmes Tallinna tehases tööliste poliitilised väljaastumised revolutsioonilise tööga tegelnud Musta mere laevastiku madrustele mõistetud sõjakohtu otsuse vastu. Nende madruste saatus, kellest 16 meest mõisteti surma ja 106 sunnitööle, pani lainetama kogu Venemaa. 16 Sevastopoli madruse mahalaskmisele vastas 150 000 Venemaa töölist revolutsioonilise streigiga, kuulutades välja revolutsioonilise proletariaadi liidu revolutsioonilise armeega.⁶⁹

Peterburi, Moskva ja Riia töölistega, kes organiseerisid Musta mere laevastiku madruste kaitseks streike ja demonstratsioone, ühines ka Eesti proletariaat. Eestis alustasid protestistreiki «Dvigateli» töölised. 1912. aasta 7. novembril katkestasid kõik selle tehase töölised töö. Ohtupoolikul ühinesid nendega Pumpljanski ja Levini malmivalu tehase töölised.⁷⁰ 8. novembril liitusid protestistreigiga Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise Vabriku töölised, enamuses naised. 9. novembril ei hakanud eespool mainitud vabriku töölised tööle, vaid organiseerisid bolševike juhtimisel demonstratsiooni. Demonstrandid liikusid punase lipuga Krulli tehase juurde, et koos selle tehase töölistega ülelinnalisele miitingule minna.⁷¹ Politsei, kes oli tööliste demonstratsioonist teada saanud, andis ratsapolitseile korralduse demonstrandid laiali ajada. Samal päeval, 9. novembril, organiseerisid «Dvigateli» metallitöölised Musta mere madruste surmanuht-

⁶⁸ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 104, s.-ü. 88, osa 2 — 1912, l. 60.

⁶⁹ J. V. Stalin, Teosed, 2. kd., lk. 366.

⁷⁰ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 104, s.-ü. 88, osa 2 — 1912, l. 47.

⁷¹ Sealsamas.

luse mõistmise vastu suunatud teistkordse protestistreigi. Tehase hoovile kogunes 1800 inimest. Miitingul esinesid bolševikud vabriku- ja tehasekomiteest, kes kõnelesid tsaarivalitsuse metsikutest kuritöödest, mis olid suunatud tööliste ja revolutsiooniliste madruste vastu. Nad kutsusid töölisi üles valmistuma võitluseks demokraatliku vabariigi eest. Miiting lõppes leinamarsi ja «Marseljeesi» laulmisega.⁷²

Protestistreigid toimusid ka Krulli ja Wiegandi masinaehitustehastes. Ka seekord ei toimunud sündmused ilma politsei vahelesegamiseta. «Dvigatelis» ei liitunud 9. novembril üks tööline streigiga. Et õpetada teda austama kõigi seltsimeeste poolt vastuvõetud otsuseid, pistsid töölisel ta kotti ja kavatsesid värava taha heita, kuid koti purunemise tõttu jäi otsus täide viimata. Seda tähtsusetut intsidenti kasutas politsei hulgaliste arreterimiste toimepanemiseks, kusjuures arreteriti ka need töölisel, kes sellest vahejuhtumist osa ei võtnudki. Vastuseks arreterimistele streikis 12. novembril kogu «Dvigatel». Streikijad nõudsid arreteritud tööliste vabastamist, protestistreigi eest määratud trahvide äramuutmist ja selle tööliste vallandamist, kes 9. novembril streigist osa ei võtnud. Streik kestis kaks ja pool päeva. Streikijate hulgast arreteriti veel 20 inimest, peamiselt streigi initsiaatorid.⁷³

Kogu maal toimunud poliitilistel streikidel ja demonstratsioonidel oli määratu suur tähtsus. Nagu novembristreigid Tallinnas näitasid, kasvas tööliste revolutsiooniline entusiasm tunduvalt. Töölisel ei väljendanud oma pahameelt mitte ainult poliitiliste streikidega, vaid tulid tänavaile, et demonstreerida oma valmisolekut tsaarivalitsuse omavoli vastu võitlemiseks. IV duuma avamise eel üle kogu Venemaa toimunud novembristreigid näitasid, et Vene proletariaadi liikumine on jõudnud kõrgemale astmele. Proletariaat läks poliitilistelt streikidelt üle demonstratsioonidele.

Revolutsioonilised streigid Eestis, mis võtsid oktoobris ja novembris massilise iseloomu, häirisid tugevasti nii vabrikante kui ka Eestimaa kubermangu tsaariadministratsiooni. Eestimaa kuberner Korostovets oli oma

⁷² «Правда» № 175, 23 ноября 1912 г.

⁷³ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 104, s.-ü. 88, osa 2 — 1912, l. 64.

ettekandes politseidepartemangule sunnitud tunnistama: «Viimaste päevade streikide (jutt on novembristreikidest — G. L.) käigust peab märkima seda kindlat organiseeritust, mis on kohalike vabrikute ja tehaste töölistes jõudnud juba sügavale juurduda. Peaaegu täielik vastupanu puudumine nende hulgas nii sagedastele streikidele viitab sellele, et nähtavasti on enamik töölisi juba üldisesse streigiorganisatsiooni kaasa tõmmatud ja selle distsipliinile allutatud.»⁷⁴ Kuberner Korostovets, tööliste kurjem vaenlane, oli igasuguste ürituste peainitsiaatoriks, mis olid suunatud tööliste streikide vastu Eestis. Ühes oma 1912. aasta novembriettekandes politseidepartemangule kirjutas Korostovets: «Ma loodan samuti ka minu poolt saavutatud kõigi kohalike tehasevalitsuste ühendamisele, et töölistele tööluusi eest trahvide määramise teel streikidele plaanipäraselt mõju avaldada.»⁷⁵

Tundes oma selja taga tsaarisatraabi toetust, trahvisid vabrikandid töölisi streikidest osavõtu pärast halastamatult. See abinõu ei saanud streigivõitlust peatada. Trahvidele ja arreteerimistele vastasid töölistes uute ja paremini organiseeritud streikidega.

122 vabrikuinspektuuri järelevalvele allutatud Eestimaa kubermangu ettevõttes, kus töötas 24 810 töolist, registreeriti 1912. aastal 44 streiki, millest võttis osa 14 132 töolist.⁷⁶ Need on valitsuse statistika ametlikud andmed, mis, nagu teada, on vähendatud nii streikide kui ka nendest osavõtjate osas. Eesti streigiliikumise kokkuvõtted pole täielikud ka veel sellepärast, et suur osa Eesti territooriumist (Põhja-Liivimaa) kuulus Liivimaa kubermangu koosseisu ja seal toimunud streike ei ole Eestimaa kubermangu streikide statistikas arvestatud.

Eesti töölisliikumises asetleidnud suure murrangu mõistmiseks 1912. aastal peab võrdlema 1912. aasta ametliku statistika andmeid 1911. aasta andmetega. Vastavalt vabrikuinspektorite andmetele toimus 1911. aastal Eestis vabrikutes ja tehastes viis streiki, millest võttis osa 351 töolist.⁷⁷ Võrreldes 1912. aasta andmeid 1911. aasta and-

⁷⁴ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 104, s.-ü. 88, osa 2 — 1912, l. 63.

⁷⁵ Sealsamas, l. 64.

⁷⁶ Сводь отчетов фабричных инспекторов за 1912 г.

⁷⁷ Sealsamas, 1911. a.

metega, näeme, et streikide arv kasvas 1912. aastal üle 8 korra, streikijate arv aga rohkem kui 40 korda.

Streigiliikumises sammus esireas Peterburi töölisklass, temale järgnes aga Läti ja Eesti töölisklass. Streikidest osavõtnute protsent oli 1912. aastal Peterburi kubermangus tunduvalt kõrgem kui Eestimaa kubermangus. Kuid võrreldes Venemaa teiste sisekubermangudega, nende hulgas Moskva kubermanguga, kus streikidest võttis üldse osa 136 974 inimest, oli Eestimaa kubermangus streikidest osavõtnute protsent kõrgem.

Analüüsidest tööliste 1912. aasta streigivõitlust, tuleb alla kriipsutada selle sügavust, revolutsioonilist sisu, mis oli iseloomulik ka Eestile. Isegi kasinatest arhiivi- ja katkendlikest ajaleheandmetest võib teha järelduse, et 1912. aastal ületas poliitilistest streikidest osavõtjate arv tunduvalt majanduslikest streikidest osavõtjate arvu.

Umbkaudsetel andmetel võttis Eestis aprillis-mais streikidest osa üle 1000 töölise. Tsarismivastases võitluses langenud ohvrite mälestuseks toimunud 1912. aasta 16. oktoobri poliitilisest streigist aga võttis «Pravda» andmetel osa üle 4000 inimese. Ja lõpuks, 1912. aasta novembris Musta mere madrustega julma arveteõiendamise vastu toimunud protestistreikidest ja mustasajalise IV Riigiduuma avamisega seotud streikidest võttis «Pravda» teadete ja arhiiviandmete alusel osa üle 5000 inimese. Seega ulatus Eestis 1912. aastal poliitilistest streikidest osavõtnute arv kaugelt üle 10 000, kusjuures 1912. aasta novembris «Dvigatelis» toimunud poliitilistest korduvatest streikidest osavõtjaid selle 10 000 hulgas ei ole. Iseloomulik on veel see, et 1912. aasta esimesel poolel oli majanduslikel streikidel poliitiliste streikidega võrreldes suur ülekaal. Sama aasta teisel poolel olid tunduvas ülekaalus juba poliitilised streigid, mis osaliselt olid ette valmistatud 1912. aasta esimese poole majanduslike streikidega. See oligi nimelt too uus 1912. aasta streigiliikumises, mida polnud võimelised nägema ja mida ei tahtnud näha, nagu rõhutas V. I. Lenin, menševikud-likvidaatorid, kes karjusid «streigihazardist», proletariaadi jõudude «asjastust» raiskamisest jne.

Tehes kokkuvõtteid 1912. aasta streigiliikumisest, kriipsutas V. I. Lenin alla selle liikumise üldrahvalikku iseloomu ja asjaolu, et see oli suunatud maa arenemist takistava tsarismi vastu.

Eesti proletariaat bolševikega eesotsas reageeris 1912. aastal aktiivselt kõikidele Venemaal selle aasta jooksul toimunud poliitilistele sündmustele.

Järgnev tabel käsitleb 1912. aasta streigivõitluse tulemusi Eestis üksikute tootmisharude järgi, kusjuures kasutatakse V. I. Lenini töös «Venemaa streikide statistikast» antud tootmisharude rühmitust:

- a) metallitöölised;
- b) tekstiilitöölised;
- c) trükitöölised, puidutöölised, nahatöölised ja keemia-
tööstuse töölised;
- d) töölised mineraalainete töötlemise alalt ja toiduainetööstusest.

Tootmisharude rühmitused	Vabrikutöölise arv	Streikide arv	Streikijate arv
a	4 001	22	10 043
b	13 204	2	2 620
c	5 119	19	1 421
d	2 486	1	48
Kokku	24 810	44	14 132

Tabel on koostatud ametliku statistika andmete alusel.⁷⁸ Selgesti on näha metallitöölise eesrindlik osa arenevas üldrahvalikus streigivõitluses. Võrreldes Eestimaa kubermangu vabrikuinspeksiooni järelevalve all olevates ettevõtetes tekstiili- ja metallitöölise hulka, näeme, et metallitöölisi on tekstiilitöölisest üle kolme korra vähem. Kuid sellele vaatamata langeb metallitöölise arvele 71% kõigist 1912. aastal vabrikuinspeksiooni poolt registreeritud streikijatest, tekstiilitöölise arvele aga ainult 18,5%.

Analüüsid kokkuvõtlikke andmeid mitmesuguste tööstusharude töölise osavõtust esimese Vene revolutsiooni aastate streigiliikumisest, näitas V. I. Lenin: «Metallitöölise ja tekstiilitöölise vahel on iseloomulik kui eesrindliku kihi ja laia massi vahel.»⁷⁹

Eesti metallitöölise avangardne osa proletariaadi tsarismivastases võitluses paistis eredalt silma juba esimese

⁷⁸ Своды отчетов фабричных инспекторов за 1912 г.

⁷⁹ V. I. Lenin, Teosed, 16. kd., lk. 375.

Vene revolutsiooni aastail ja sellele järgnenud Stolõpini reaktsiooni ajajärgu esimestel aastatel. Astudes 1912. aastal streigivõitlusesse, oli Eesti metallitöölised rohkesti kogemusi ja nad olid streikideks hästi ette valmistatud. Nende hulgas ei olnud kirjaoskamatu, nende kollektiiv oli ühtne ja teadlik, järelikult said nad paremini aru oma ajaloolisest osast tsaarikorra kukutamisel.

Teisel kohal streigivõitluses olid puidutöölised, paberitööstuse töölised jt. Nende arvele langes 10% streikijate üldarvust. 1912. aastal streikis nimetatud töolistest 1421 inimest, s. o. peaaegu iga neljas nimetatud tootmisharude tööline.

Kolmas koht streigivõitluses kuulus tekstiilitöölised. 13 204-st Eesti tekstiilitöölisest streikis 2620, s. o. iga viies tööline.

Neljanda (d) rühma arvele langes väga vähe streikijaid, kõigest 0,5% streikijate üldarvust. Need töölised olid oma ajaloo varasematel ajajärkudel streigivõitluseks kõige halvemini ette valmistatud.

Uurides streigivõitluste küsimust, ei saa mööda minna ka töolistele võitluste tulemustest. 1912. aasta ametlike andmete alusel on seda võimatu teha, arhiivimaterjalid ja ajakirjandus aga annavad vaid katkendlikke andmeid. Alljärgnev tabel, mis on koostatud arhiivide materjalide alusel, valgustab seda küsimust mõningal määral.

Järgnevast tabelist näeme, et enamik streike lõppes kas peremeeste võiduga või kompromissiga. Töolistele täieliku võiduga lõppes 1912. aastal ainult 5 metallitöölise streiki.

Tootmisharude rühmitused	Streikide arv, mille kohta on olemas andmeid	Streikide tulemused		
		Töolistele kasuks	Vastastikused järeleandmised (kompromiss)	Peremeeste kasuks
a	13	5	3	5
b	1	—	1	—
c	7	—	4	3
d	1	—	—	1

Kompromissiga lõppenud streike oli kõige rohkem puidutöölised ja paberitööstuse töölised. Kahtlemata näitavad kompromissiga lõppenud streigid nimetatud kate-

gooria tööliste teatavat ebajärjekindlust oma nõudmiste kaitsmisel ning nende vähest ettevalmistust.

Kõrvuti vabrikute ja tehaste tööliste streikidega toimusid 1912. aastal ehitus-, sadama- ja käsitöökodade tööliste streigid. On õnnestunud kindlaks teha 10 sellist streiki. Nende streikide üldarvust langes ehitustööliste arvele üks streik 180 osavõtjaga. Edasi on teada, et sadamatöölised streikisid kahel korral ja käsitöökodade töölised seitsmel korral. Käsitööliste streikidest osavõtjate arvu ei ole õnnestunud kindlaks teha, kuid kahtlemata oli osavõtjaid rohkesti, sest streikijaid toetas üksmeelselt enamik antud käsitööharu käsitöölisi. Kõigil neil streikidel oli võrdlemisi visa iseloom. Näiteks Narva rätsepatööliste streik kestis üle kuu aja. Samasuguse visa iseloomuga oli 1912. aastal ka Pärnu rätsepatööliste streik, mis kestis kuu aega ja lõppes tööliste võiduga. Mitmesuguste töönduste ja käsitööharude töölised saavutasid streigivõitlusega mõningase palga tõstmise ja tööpäeva lühendamise. Seda on näha ka streikide tulemustest. 10-st streigist lõppes kaks tööliste täieliku võiduga, kuus streiki lõppes tööliste ja peremeeste vahelise kompromissiga, kahe streigi kohta pole üldse andmeid.

Senine Eesti tööliste streigivõitluse käik näitas veenvalt, et väsimus, apaatia poliitilise ja majandusliku võitluse vastu oli ka Eesti tööliste hulgas möödunud. Oli jõudnud töölisliikumise tõusu uus etapp — massilise revolutsioonilise tõusu etapp.

Juhtides väsimatult Venemaal kasvavat revolutsioonilist töölisliikumist, otsustas V. I. Lenin Vene piirile lähemale sõita. 1912. aasta juulikuus asus ta elama Krakovisse. Siit õnnestus tal luua tihedam side Venemaaga, Peterburiga, kus sel ajal Lenini lähimad võitluskaaslased juhtisid «Pravda» väljaandmist ja tööliste võitlust IV Riigiduma valimiskampaania ajal. 1912. aasta lõpul leppis V. I. Lenin kokku J. V. Staliniga Keskkomitee ja parteitöötajate nõupidamise kokkukutsumises. Oli vaja teha möödunud aasta kokkuvõtteid, määrata kindlaks partei ülesanded seoses töölisliikumise tõusuga.

Nõupidamine avati Krakovis 26. detsembril 1912 (u.k.j. 8. jaanuaril 1913), millest võttis osa 14 inimest — Keskkomitee liikmed, Riigiduma bolševistliku fraktsiooni liikmed ja mõned teised. Nõupidamine toimus V. I. Lenini juhtimisel, kus ta esines ettekannetega päevakorra põhi-

küsimuste kohta: revolutsiooniline tõus, streigid ja partei ülesanded, suhtumine likvidaatorlusse ja partei ühtsuse küsimus. Nõupidamisel võeti vastu otsused ka reas teistes küsimustes, nagu näiteks illegaalse organisatsiooni loomisest, sotsiaaldemokraatlikust duumafraktsioonist, kindlustuskampaaniast, «rahvuslikest» sotsiaaldemokraatlikest organisatsioonidest jne.

Partei poolt avaldatud nõupidamise teadaandes andis V. I. Lenin sügava analüüsi riigis tekkinud olukorra kohta. V. I. Lenin näitas, et 1912. aasta oli Venemaal töölisliikumises suure, ajaloolise murrangu aastaks. Ta ütles: «Vähe sellest, et langus ja laostumine vahetuvad elavnemisega. Töölisklass asus kapitaliste ja tsaarimonarhiat massiliselt ründama. Majanduslike ja poliitiliste streikide laine tõusis nii kõrgele, et Venemaa on selles suhtes jällegi maailma kõigi maade, isegi kõige arenenumate eesotsas.»⁸⁰

Iseloomustades 1912. aasta streigivõitlust Venemaal, näitas V. I. Lenin, et real juhtudel majanduslike ja poliitiliste nõudmiste üheaegne esitamine ning majanduslike streikide vahetumine poliitiliste streikidega on selle liikumise võimsuse tingimuseks ja tagatiseks.

V. I. Lenini poolt koostatud Krakovi nõupidamise resolutsioonides rõhutati tööliste revolutsiooniliste streikide kahtlematut seost 1912. aastat tähistanud rahulolematuse ja ülestõusu puhangutega laevastikus.

Uue revolutsioonilise kriisi pealekasvamine Venemaal püstitas tööliklassi ette ka uued ülesanded. Krakovi parteitöötajate nõupidamine konstateeris oma resolutsioonides vajadust pidada võitlust partei revolutsiooniliste loosungite, nn. kolme valaskala — demokraatliku vabariigi, kõigi mõisamaade konfiskeerimise ja 8-tunnilise tööpäeva eest. Bolševike ülesandeks jäi rahvahulkade revolutsiooniliste väljaastumiste — streikide, tänavademonstratsioonide, miitingute jne. — igakülgne toetamine ja arendamine. Nõupidamine luges bolševike üheks tähtsaks ülesandeks tõmmata kaasa põllumajanduslikku proletariaati ja talupoegi võimalikult üksmeelsetesse, töölistega üheaegsetesse revolutsioonilistesse väljaastumistesse.

Suhtumises likvidaatorlusse ja ühtsuse küsimuses

⁸⁰ V. I. Lenin, Teosed, 18. kd., lk. 418.

otsustas nõupidamine võidelda aktiivselt ajakirjade «Naša Zarja» ja «Lutši» ümber koondunud likvidaatorite grupi vastu.

6. Töölisliikumise tõus 1913. aastal. Töölisklassi võitluse mõju talupoegadele ja sõjaväele. VSDTP Poronini nõupidamine. Eesti bolševike Peterburi nõupidamine

1913. aastal võttis streigiliikumine veelgi laiemat ulatust. Eesti tööliste majanduslikud streigid palga tõstmise ja tööpäeva lühendamise nõudmisega toimusid Tallinnas, Narvas, Tartus, Pärnus ja teistes linnades.

Aasta algul paistis erilise visaduse poolest silma «Dvigateli» tööliste streik. Streiki alustasid sepatehhi ja veduritöökoja umbes 200 töolist. Streigi põhjusteks olid töötingimuste halvenemine ja tööliste palga järsk langus. Sepad ja pealelööjad esitasid tehase administratsioonile nõudmise vallandada tsehhijuhataja, kes töölisi igasuguste mahhinatsioonidega pettis. Streik algas 26. märtsil, kui tehase juhtkond keeldus tööliste nõudmist täitmast. Aprilli algul alustas tehase juhtkond laiaulatuslikku tööliste vallandamist. Tehase metallitöölised, juhitud vabrik- ja tehasekomitee bolševike poolt, vastasid sellele üldstreigiga. Streik kestis kuu aega ja lõppes 26. aprillil tööliste nõudmiste rahuldamisega.⁸¹

Hoogsalt arenev streigiliikumine kasvas veelgi, haarates üha uusi Eesti töötajate hulki. Politseidartemangu andmetel (kuukokkuvõtted) toimus 1913. aasta aprillis, mais ja juunis 39 streiki (poliitilised ja majanduslikud streigid). Samadel andmetel ulatus nendest streikidest osavõtnute arv 14 104 inimeseni.⁸²

1. mai poliitiliseks streigiks hakkasid Eesti bolševikud juba varakult ette valmistama. Alates 15. aprillist avaldati ajalehes «Kiir» tööliste rahvusvahelisele pidupäevale pühendatud artikleid. Ühes artiklis kirjutatakse: «Esimene mai, see on päev, mil ülemaailmne proletariaat endisi võituseid meelde tuletab, oma jõudude ülelugemist toime paneb ja uute lahingute vastu valmistub.»⁸³

Juba mõnda aega enne pidupäeva levitasid tööliselised

⁸¹ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 105, s.-ü. 88, osa 2 — 1913, l. 12, 72.

⁸² MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 105, s.-ü. 144 — 1913, l. 23.

⁸³ «Kiir» nr. 47, 27. juunil 1913.

1. mai lendlehti, mis kutsusid üles poliitilisele streigile ja töötajate rahvusvahelise pidupäeva tähistamisele.⁸⁴

Tsaarivalitsus püüdis repressioonide ja ähvardustega poliitilist streiki nurja ajada. Siseminister Maklakov nõudis oma telegrammis kuberneridelt 1. mail tööliste tänava-meeleavalduste keelamist. 1. mai väljaastumiste nurjaajamiseks panid kohalikud Eesti politseivõimud tööliste hulgas toime arreteerimisi ja läbiotsimisi.

Mõnede tehaste ja vabrikute omanikud otsustasid 1. mail inventuuri teha. Nii toimiski «Dvigateli» administratsioon. «Dvigatelis» töötas tollal ligi 2000 töolist.⁸⁵

Igasugustele repressioonidele ja ähvardustele vaatamata puhkes 1. mail poliitiline streik peaaegu kõigis Tallinna tehastes ja vabrikutes. Tartus ja Narvas toimusid üksikutes vabrikutes osalised streigid.⁸⁶ Politseidepartemangu andmetel võttis Eestimaa kubermangus 1. mai poliitilistest streikidest osa 6241 inimest.⁸⁷

Venemaa 1913. aasta 1. mai streikidel oli väga suur tähtsus. Neid ei saa võrrelda streikidega, mis toimusid samal ajal teistes kapitalistlikes maades. Venemaa tööliklassi streigivõitlus ei toimunud reformistlike loosungite all, nagu Läänes, vaid revolutsiooniliste loosungite all. Venemaal toimunud streikide omapära oli tingitud revolutsioonilisest olukorrast endast.

Venemaal küpses revolutsiooniline kriis. Iseloomustades 3. juuni monarhia seisukorda, kirjutas V. I. Lenin 1913. aasta aprillis: «Nüüd on see kontrrevolutsiooniline süsteem *ennast tühjaks ammutanud*, on tühjaks ammutanud oma sotsiaalsed jõud. Asjaolud on kujunenud sellisteks, et tänapäeva Venemaal pole mingisugune reform võimalik... Siit selguvad proletariaadi ülesanded, kes seisab *uue revolutsiooni ees*. Meeleolu tõuseb.»⁸⁸

Teravneva revolutsioonilise kriisi olemasolu Venemaal avaldus eredalt 1913. aasta 1. mai tähistamises. Ainuüksi Peterburis võttis 1. mai streikidest osa 250 000 töolist.

Tööliste revolutsioonilised väljaastumised avaldasid positiivset mõju töötava elanikkonna mahajäänumatele kihtidele, kes streigiliikumisest veel vähe osa võtsid. Võit-

⁸⁴ Eesti NSV RAKA, f. 296, s.-ü. 7 — 1913, l. 12.

⁸⁵ «Kiir» nr. 49, 4. mail 1913.

⁸⁶ Sealsamas.

⁸⁷ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 105, s.-ü. 144, 1913, l. 20.

⁸⁸ V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 29.

lusse oma materiaalse olukorra parandamise eest astusid mitme Eesti linna rohkearvulised käsitöölised hulgad. Maikuus toimus Tartus rätsepatöölise streik. Streigiga liitusid Kaplan-Pressi ja R. Fischmanni töökodade rätsepad. Teiste töökodade rätsepad, ehkki ka nende töötingimused polnud paremad, ei ühinenud streigiga. Et kõik rätsepad streiki ei toetanud, saavutasid töölised ainult osalise võidu.⁸⁹ Samasuguse majandusliku iseloomuga oli Narva rätsepatöölise streik⁹⁰ ja Karksi-Nuia alevi kingseppade streik.⁹¹ 1913. aasta teisel poolel toimusid kingseppade streigid Põltsamaal,⁹² Viljandis⁹³ ja mujal. Karksi-Nuia alevis streikivad kingsepad, kes töötasid M. Luige töökojas, saavutasid 10 %-lise palgalisa. Tugevnes käärimine ka raudteetranspordi töölise hulgas.

15. mail streikisid Kreenholmi Manufaktuuri puuvillaaitade laadijad ja lattupanijad. 25. mail streikisid sama vabriku ropsimiskoja töölised⁹⁴ jne. Kõik need streigid lõppesid töölise palga tõstmisega.

Esitatud andmed näitavad, et juhtivate tööstusharude töölise revolutsioonilised streigid mõjusid revolutsioneerivalt laialdastele töölise ja käsitöölise hulkadele.

Linnatöölise väljaastumised avaldasid revolutsioneerivat mõju talupoegadele ja sõjaväele.

Revolutsioonilise tõusu aastail võttis bolševike poolt külaproletariaadi ja talupoegade hulgas tehtav töö organiseerituma iseloomu. Vastandina menševikele, kes püüdsid töölisi painutada liberaalse kodanluse mõju alla, tõstsid bolševikud proletariaadi talurahva juhi osa tasemele. Bolševike arvates seisis antud ajajärgul tööliklassi ülesanne selles, et külaproletaarlasti ja talupoegi kodanlik-demokraatlikuks revolutsiooniks ette valmistada.

Stolõpini agrarpoliitika aastad tõid Eesti talupoegadele uusi hädasid, määrates nad laostumisele ja teravdades veelgi rohkem klassivastuolusid külas. Sellest Eesti maatöölise ja talupoegade raskest, rõõmutust elust kirjutatakse bolševistlikes ajalehtedes «Pravda» ja «Kiir» avaldatud artiklites.

⁸⁹ «Kiir» nr. 61, 1. juunil 1913.

⁹⁰ «Kiir» nr. 55, 19. mail 1913.

⁹¹ «Kiir» nr. 53, 14. mail 1913.

⁹² «Narva Kiir» nr. 11, 19. oktoobril 1913.

⁹³ «Narva Kiir» nr. 4, 25. septembril 1913.

⁹⁴ «Правда» № 124, 31 мая 1913 г.

Maatöoliste palk jäi endiselt viletsaks. Ajakirjanduse andmetel kõikus aastasulase palk Eestis 100—150 rubla piires, naisteenija aastapalk aga 60—80 rubla piires.⁹⁵ Tööpäev oli pikk, suvel kestis 18—20 tundi.⁹⁶ Kui kõigele sellele lisada erakordselt halvad elutingimused ja maatöoliste täiesti õigusetu olukord, siis mõistame, kui raske oli nende elu.

Väikerentnike olukord muutus tol ajal järjest halvemaks. Uute rendilepingute sõlmimisel tõtsid mõisnikud pidevalt renti ning surusid rentnikele peale veelgi orjastavamaid renditingimusi. Paljastades mõisnik Billeri ja Pärnu maakonna Audru küla talupoegade vahel sõlmitud lühiajalise rendilepingu röövellikku iseloomu, esitab bolševistlik ajaleht «Töö Kiir» terve rea rendilepingu punkte, mis kahjustasid talupoegade huve. Konkurentsist vabanemise eesmärgil lisas see mõisnik rendilepingule isegi punkti, mis näitas, mida rentnikul oli õigus külvata ja kui suures ulatuses. Järgnevalt olid lepingus punktid, mis kohustasid rentnikku tegema mitmesuguseid melioratsioonitöid, nagu näiteks puhastama heinamaid võsast jne. Iga punktiga pidas mõisnik silmas omakasupüüdlikkude eesmärki — rentniku töö arvel rikastuda, maksu mis maksab. Samas rendilepingus oli näiteks punkt, mille kohaselt rentnik pidi puhastama maa kividest, kuid neid kive, mida ta oma renditud maatükilt koristas, polnud tal õigust müüa.⁹⁷

Raha- ja naturaarendi suurenemine Eestis viis ikka rohkem ja rohkem väikerentnike laostumisele.

Oma peavaenlaseks pidasid Eesti külaproletaarlased ja rentnikud mõisnikke. Vaatamata kõige rängematele karistustele jätkusid mõisahoonete ja igasuguse mõisavaranduse põletamised.

Kuid talupoegade ja maatöoliste viha ei langenud mitte ainult mõisnikele, vaid ka kulakutele, kes neid rängalt kurnasid. Äärmise meelegeite piirini viidud eesti maatöölised osutasid mõnikord ka stiihilist vastupanu. Näitena võib tuua maatöoliste väljaastumise Tallinna maakonnas Jaagovälja mõisas, mis kuulus Riigiduuma saadikule Brevenile. Selles mõisas, nagu paljudes teisteski,

⁹⁵ «Töö Hääl» nr. 13, 30. jaanuaril 1914.

⁹⁶ «Правда» № 4, 20. апреля 1912 г.

⁹⁷ «Töö Kiir» nr. 4, 15. mail 1914.

töötasid eesti sulaste kõrval ka laostunud vene talupojad, kes olid tulnud impeeriumi teistest kubermangudest. Palk oli niivõrd madal, et sellest ei jätkunud töölistele isegi kõige hädavajalikumate väljaminekute katteks. Mõisa saabunud töölised nõudsid lõpparve tegemist ja passide väljaandmist, ent mõisa administratsioon ei rahuldanud seda nõuet. 1913. aasta 13. mail, tungis rühm töölisi mõisavalitsejale kallale ja peksis ta läbi. 14. mail anti töölistele passid ja nad lahkusid mõisast.⁹⁸

Uue revolutsioonilise tõusu aastail toimusid Eestis ka üksikud maatöölise streigid. Nii näiteks toimus 1910. aasta augustis Lääne maakonnas Laitse mõisas kahepäevane streik. Selle streigi põhjuseks oli teotöö suurendamine.⁹⁹ Maatöölise streigid ei toimunud mitte ainult mõisamajandites, vaid ka kulakute majapidamistes. 1911. aasta augustis streikisid Vändra lähedal asuva kulak Saapa talu sulased. Saabas, kes ise ei suutnud sulastega toime tulla, otsustas politseinikud kohale kutsuda, et sundida sulaseid endistel tingimustel tööle asuma. Kuid ka see ei aidanud. Sulased, kelle nõudmisi ei rahuldatud, läksid peremehe juurest minema.¹⁰⁰

Mitte alati ei õnnestunud maatöölise palkajatel tööliste nõudmisi tagasi lükata ainuüksi repressiivsete abinõudega, mõnikord olid nad sunnitud ka järeleandmisi tegema. Sellest kõneleb alljärgnev fakt. 1910. aasta juuni keskpaiku, just heinaaja algul, korraldasid Viljandi maakonna Vastsemõisa valla sulased koosoleku. Koosolekul viibisid ka tööjõu palkajad, kellelt nõuti otsustavalt maatöölise töötingimuste parandamist. Koosolek võttis vastu otsuse tööpäeva lühendamise 18 tunnilt 10-le tunnile, samuti võeti vastu otsus maatöölise korteriga kindlustamise kohta — iga tööline pidi saama eraldi toa.¹⁰¹

Selliseid talupoegade ja maatöölise väljaastumisi oma materiaalse olukorra parandamise eest toimus ka mujal Eestis.

Eesti bolševikud püüdsid maatöölise ja talupoegade stiihilisi väljaastumisi suunata tööliklassi poolt juhitava organiseeritud võitluse teele. Selles töös etendasid

⁹⁸ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 105, s.-ü. 88, osa 2 — 1913, l. 37—38.

⁹⁹ «Tallinna Teataja» nr. 147, 13. augustil 1910.

¹⁰⁰ «Tallinna Teataja» nr. 179, 10. augustil 1911.

¹⁰¹ «Päevaleht» nr. 154, 12. juulil 1910.

suurt osa bolševistlik ajakirjandus ja töölissaadikute esinemised agraarküsimuse kohta Riigiduumas. Ajaleht «Kiir» valgustas süstemaatiliselt agraarsuhteid Eestis, kirjutas maatöölise ja väikerentnike raskest elust ning kutsus neid üles ühinema võitluseks mõisnike ja kulakute vastu.

«Kiirele» külast saadetud kaastöödest selgub, et maatöölised ja kehtalupojad suhtusid töölisajalehte suure lugupidamisega. Kõige teadlikumad nendest olid «Kiire» poolt propageeritavate lugemisringide organiseerimise initsiaatoriteks.

Üks «Kiire» kirjasaatja Viljandist kirjutas toimetusele: «Maatöölised suhtuvad suure huviga töölisajalehte. Ma nägin mitu korda, kui töölised kogunesid pühapäeviti nende juurde, kellel oli ajaleht tellitud, ja kuulavad põnevusega, kui keegi loeb valjusti ajalehte.»¹⁰²

Mõisnikud ja kulakud nimetasid töölisajalehte «kuritegelikuks» ja püüdsid selle levimist igati takistada. Lugemisringide organisaatorid sattusid peremeeste pideva tagakiusamise alla.

Töölisliikumise arenemine avaldas mõju ka sõjaväele. Eesti bolševike töö sõjaväes ei katkenud ka pärast esimese Vene revolutsiooni lüüasaamist. Sagedaste sissekukkumiste tõttu see ainult ajutiselt nõrgenes. Sõjaväes tehtav töö elavnes Eestis juba 1907. aasta lõpul ja 1908. aasta algul, kui Tallinna Komiteel oli veel oma trükikoda. Soldatite jaoks anti välja venekeelset ajalehte «Vojennõi Listok». Regulaarselt trükiti lendlehti, kus bolševikud selgitasid soldatitele rahva poole üle tulemise vajalikkust. Analüüsisid 1905. aasta revolutsioonis omandatud võitlus kogemusi.¹⁰³

Reaktsiooni pealetungiga bolševike taktika muutus, partei võttis päevakorrast relvastatud ülestõusu küsimuse. «Kõigepealt kerkib päevakorrale,» nagu märgitakse VSDTP V (1908. aasta ülevenemaalise) konverentsi resolutsioonis, «proletariaadi klassiteadlike hulkade kasvata mise, organiseerimise ja koondamise aeganõudev töö. Seejärel, alluvalt sellele ülesandele, tuleb laiendada parteitööd talurahvale ja sõjaväele, eriti kirjandusliku

¹⁰² «Тöö Kiir» nr. 8, 12. juulil 1914.

¹⁰³ Обвинительный акт, «Пролетарская революция», № 12 — 1923, lk. 230.

propaganda ja agitatsiooni kujul, kusjuures peamist tähelepanu tuleb pöörata talurahva ja sõjaväe proletaarsete ning poolproletaarsete elementide sotsialistlikule kasvatamisele.»¹⁰⁴

Reaktsiooniaastail muutus tsaari-Venemaa soldati ja madruse elu eriti väljakannatamatuks.

Et hoida armeed ja laevastikku kuulekuses, oli tsaarivalitsus sunnitud pärast 1905.—1907. aasta revolutsiooni andma juhtnööre sõjaväevõimudele, viimased aga omakorda neile alluvatele ohvitseridele selle kohta, et need paremini käituksid nn. alamväelastega, peaksid soldatite ja madrustega vestlusi nende kohustest, ustavusest troonile jne. Need mustasajaliste agitaatorite vestlused olid revolutsiooniliselt meelestatud madrustele ja soldatitele võõrad ning avaldasid kuulajatele vastupidist mõju. Teenistus tsaariarmees oli töölistele ja talupoegadele rängaks koormaks. Iga-aastastel nekrutite teenistusse kutsumistel toimusid peaaegu alati kokkupõrked sõjaväevõimudega. Eestimaa kuberner teatas oma 1908. aasta 24. detsembri salajases ettekandes Musta mere laevastiku juhatajale: «Käesoleva aasta novembris Tallinna linnast grupi Musta mere laevastikku teenistusse määratud nekrutite ärasaatmisel käitusid need nekrutid enne teenistuskohale ärasaatmist vagunitesse asumisel äärmiselt halvasti ja jonnakalt... Üks neist tuli vägisi vagunisse panna. Asunud vagunites kohale, laulsid nekrutid lahtiste vaguniakende juures neid saatma tulnud suurele inimhulgale hüvastijätuks revolutsioonilisi laule ja «Marseljeesi», lehvitasid punaste rätikutega ja lubasid endile kõigi kuuldes meelepaha tekitavaid hüüdeid, nagu «Elagu vabadus!», «Tapke mustasajalisi!»..., ja teisi taolisi.»¹⁰⁵

Tsaarivalitsuse vastasest võitlusest võtsid osa eesrindlikud soldatid ja madrused kõigi Venemaa rahvaste hulgast. Sellest ühisest võitlusest ei jäänud eemale ka 1909. aastal Tallinna asunud 90. Onega polgu illegaalne sõjaväeorganisatsioon. 1909. aasta 17. jaanuaril arreteerisid võimud Tallinnas alamväelased A. Soini ja V. Kos-

¹⁰⁴ NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, 7. väljaanne, Tallinn 1956, lk. 196.

¹⁰⁵ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 100, s.-ü. 88, osa 4 — 1908, l. 4.

lovi, keda süüdistati illegaalsete revolutsiooniliste proklamatsioonide trükkimises. Proklamatsioonides öeldi, et soldatid ei tohi rahva vastu välja astuda, et nad peavad võitlema oma valitsuse, tsaarivalitsuse vastu — demokraatliku vabariigi eest.¹⁰⁶

Ühe Peterburi kohtupalati poolt 1909. aastal korraldatud väljasõiduistungil materjalidest selgub, et revolutsioonilist kirjandust levitati ka Tallinnas Dvinski polgu soldatite hulgas.¹⁰⁷ Sõjaväes tehtava töö organiseerimisel tekkisid aga Eesti bolševistlikus organisatsioonis endas suured taktikalised lahkkelid. See küsimus võeti spetsiaalselt arutusele 1910. aasta Suure-Jaani konverentsil. Sellel konverentsil püüdsid mõned pahempoolitsevalt meelestatud delegaadid lahendada sõjaväe küsimust, muutunud olukorda arvestamata. Seda liiki oportunisti vastu pidasid võitlust teadlikumad delegaadid, kes rõhutasid, et uus olukord nõuab uut taktikat ja teisi isevalitsuse-vastaseid võitlusvorme. Nad tõstsid esiplaanile sõjaväes tehtava kasvatuslik-propagandistliku töö.

1910. aastal toimus Venemaa ühiskondlik-poliitilises liikumises pööre. Venemaa rahvad tõusid proletariaadi juhtimisel uueks võitluseks. Nagu näitas 1913. aastal toimunud 52 madruse kohtuprotsess, tekkisid paljudel laevadel ja ekipaažides revolutsioonilised organisatsioonid. Nendel Vene sõjalaevastiku liinilaevadel, nagu «Tsesarevitš», «Imperaator Pavel», «Andrei Pervõzvanõi», samuti ristlajal «Rjurik», mis seisid sageli Tallinna reidil, eksisteerisid ringid ja grupid, kes tegid madruste hulgas revolutsioonilist tööd.

1911. aastal tugevnes revolutsiooniline tegevus laevastikus. 1912. aastal polnud Balti mere laevastikus ühtki suuremat laeva ega väeosa, kus bolševikud poleks teinud madruste hulgas illegaalset tööd. 1912. aasta aprillis organiseerisid nad Helsingis VSDTP Sõjalise Revolutsioonikomitee, kes sai Balti mere laevastiku bolševistlike organisatsioonide juhiks.¹⁰⁸

1911. aasta lõpul ja 1912. aasta algul toimus intensiivne töö ülestõusu ettevalmistamiseks Balti mere laevastikus.

¹⁰⁶ «Päevaleht» nr. 29, 6. veebruaril 1910.

¹⁰⁷ «Ревельские известия» № 25, 31 января 1909 г.

¹⁰⁸ С. Ф. На й д а, Революционное движение в царском флоте. АН СССР, 1948 г., lk. 446.

Salaorganisatsioonide juhid astusid ühendusse Musta mere laevastiku bolševikega, et organiseerida mõlema laevastiku madruste ühist väljaastumist.

Balti mere laevastiku bolševikud otsustasid teatada oma plaanidest V. I. Leninile, kes oli tol ajal Pariisis sundemigratsioonis. Selleks saatsid Balti mere laevastiku bolševikud Lenini juurde oma esindaja, kes jutustas mere-meeste hulgas tehtavast suurest parteilisest tööst ja madruste ülestõusuks valmisolekust. V. I. Lenin juhtis saadiku tähelepanu sellele, et käesolev moment ei ole selliseks väljaastumiseks kohane, sest oli kahtlane, kas Piiteri töölised oleksid saanud sel ajal ülestõusu toetada. See jutuajamine Leniniga toimus veel enne Leena sündmusi.

Pärast Leena kullakaevanduste tööliste tulistamist laienes revolutsiooniline liikumine laevastikus veelgi. Madruste ülestõusuks valmisolekust. V. I. Lenin juhtis saafakte.

Madrus Meister, 52 Balti mere laevastiku madruse kohtuprotsessi üks süüaluseid, kirjutas oma eestikeelsetes märkmetes: «Kauem ahelaid kanda ei taha. Maha kaelast ike ja ahelad käest... meie verd imevalt tsaarilt abi me ei saa. Meie ise peame saavutama vabaduse. Tsaar — meie kõige õelam vaenlane» jne. Märkmed lõppesid sõnadega — «Maha isevalitsus! Elagu sotsialism!»¹⁰⁹ See ja teised faktid annavad tunnistust madruste valmisolekust tsarismivastaseks võitluseks. Ülestõusu küsimus oli osa madruste omavaheliste vestluste peateemaks. Sellest kõneldi ka laevastiku parteiorganisatsioonides ja peeti nõu tööliste bolševistlike organisatsioonide esindajatega.

Lootes töölisliikumise kiirele arenemisele Venemaal, otsustasid madrused 1912. aasta 24. aprillil, laevastiku suvisele meresõidule mineku päeval, ülestõusu alustada. Ülestõusu juhid olid ühenduses Tallinna reidil seisvate sõjalaevastiku üksustega.¹¹⁰

Kuid provokaatorid ajasid selle plaani nurja. Ööl vastu 25. aprilli pandi madruste hulgas toime rohkearvulisi arreteerimisi. Arreteeriti ka mõned VSDTP Sõjalise Revolutsioonikomitee liikmed.

Ent vabadusse jäänud laevastiku bolševikud jätkasid

¹⁰⁹ NSV Liidu RMSLKA, f. 30, s.-ü. 85, l. 8.

¹¹⁰ Sealsamas, l. 5.

18. MAI 1913

Gäänemere laevameestele.

Kõige pealt-vennalik tervitus Balti meremeestele Mustamere laevameeste poolt!

Läänemere seltsimehed, meie pöörame teie poole täise sõnaga. Kas ei oleks ka teil kind aeg ringi vaadata ja oma elu-olu üle järele mõelda? Kas pole teie juba küllalt kaua oma keela kannatlikult ikke alla pannud taand? Kas poleks juba mitte aeg aru hakkata saama, et ka teie inimesed olete ja ka teil omad õigused on!

Ehk kas elu teie vahast mitte küllalt karmilt ei rusa, nagu meidki, nagu kõik neid, kes oma käte tööd kapitali-üle müüma sunnitud on?

Ei seltsimehed, meie teame — väga hästi teame mees — et teid mitte vähem ei rusuta kui teisi vaid vahast ehk veel enamgi. Niihästi teil kui meil tuleb külma ja nälga tunda, tööpuuduse häia kannatada ja enese elu maru ja tormi ajal kaalu peale panna! Ehk kas teilgi mitte igalõhel mõnõnigi kord süda rinnus ennast kokku ei ole kiskanud kui jame ja toores kahten teiega kui kõige viimase elajaga ümber käis.

Ka teie rinnus kees valu ja viha kui müte- peos tuli paluda ja kumardada et teie tööjõudu nõulise tarvitatud oleks. Kui mitu tuhat korda ei ole igalüks meist selle äraaetud elu eest nõiaõhti iseenestast kui ka tervet ilma maaspõhja ära vaadunud Pi-sarad pakitsesid silmis, rinda rõbus vietus ja ülekõhine — aga tuli võiskida ja kannatada, sest — kuhu sa ikka lähed ehk kellele kaebad. Meie jõud on nõrk! Õige küll — meie jõud on nõrk seikaua kui igamees ainult oma vuse ette elab ning vaevleb ja võitust elu võina sisse uputata peiab.

Meie jõud on nõrk senikaua kui eestlane lätlase peale ülevalt alla vaatab, lätlane venelase peale ja venelane omalt poolt neid mõrmaid vitu vahtib. Hoopis teiseks aga muutub asi, kui töölisel usn ja keele vahede p-ale vaatamata omavahel kindlalt kokku hoitavad. Siis on meie jõud suur! Ühisus on siis üksiku teigi ja varjupaik. Tervis ainult slati meeles pidada et ühendus on jõud! Tervis on selgit-ari saada ja kindlasti meeles pidada et kapital kõik töölist ühte vass rälja kurnab: ei tee ta vahet ei sugu ega vanaduse, ei rahvuse ega keele, ei usu ega isemaa vahel. Ole sa juut ehk venelane, lätlane ehk eestlane; usu Jeevuse ehk Muhamedi sisse — üks palus kõik: kui sa proletarlane oled, tähendab kui sul peale oma kahe käe, mille jõudu sa peremeestele müüma p-ad, õhtegi teist varandust ei ole — pea siis slati silmas, et kapitalist sul, kaitseta nagu sa oled, kõik su jõi ja nõi välja imeb ning sind pärast kõrvale viskab — kui kõlõmata räbala, kui väljajäristatud teitroni koor...

Ning kusaigi pole meil võimalik kaitses leida kui ainult ise eneste juures, meie eneste ühinemises, oma ühises võitluses. Kui meie ennast kokku liidame, võime meie eneste eet- nismaa hästi seista nagu kõik teise-ki. Ühemeelse ja ühise võitluse abil võime ka meie oma koormat kergitada, oma õiguse eest seista, oma nõudmisi läbi viia. Seda ahtab ja tõendab meid Mustamere laevameeste seas-õukord. Meil elu on veidi parem ja kergem, kui teil, kuid same meie seda, mis meil on vasa võitluse abil kätte! Ei üks ega kaks korda tõltud meil file-tõusta — kuus korda astusime ühise huljana võitlusesse. Nagime võitusid ning liiasaamis; kaotasime ja kaotame praegugi seltsimehi — aga oma asja oleme ikkagi elasti nihutanud. Võidelsime kuus korda — valmistame endid nüüd seit-menda võitluse vastu!

Kuid ühe anuma mere laevamehed ei souda suurt ära teha. Meie vaenlased on tugevad ja hoivad pealegi ühte. Kõik meed ja kõik jõed peavad üheks vägevaks jõuks kokku liitama — siis suudame meie hoopis teist-uguse tugevusega kui praegu oma rusuva ikke kallal kergutada. Suudame seda päeva lähenada, kus tõõvata rahvahulga üksmeel ja ühendus selle äraaetud ikke murrab.

Võitluse ja ühenduse lippu on meie Mustamere laevameeste seltsileht „Morik“ („Meremees“) lehvima pannud. Juba andis meile Kaspia meri vastust, juba ühinesivad meiega Kaspia laevastiku merimehed ja astu- ad ühise lipu alla. Nüüd on kord teie käes, läänemereslased. Teie kõikidele: eetlastele, venelastele ja lätlastele saadame meie kutse: ühtingem seltsimehed! liidame ennast kokku rahvuse peale vaatamata! Sirutagem üksteisele vennaskäed vastu merest mereni.

Sell-tarvis aga rutake ennast kõige pealt omavaheliselt organisepirima (korraldamis) ja pärast — hoisame ühte rahu kui ka võitluse pä-vil. Saagu meie võnda rõõm ühiseks rõõmuks ja õigu häda ajal meie seltsimehele üksmeel meie toeks ja lootus-ks.

Elagu kõigi meremeeste ühinemine!

Elagu õievenemaalise merede ja jõgede laevameeste ühisus!

Elagu töölisteklassi võitlus ja üksmeel!

Maha kurnamise rõhumine, maha inimese isiku alandamine võitluse vaba töö vaba maa peal!

Mustamere laevameeste väljamaa liikokoha soovil „Morik“ („Meremees“) toimetuse

Eesti tööliste väljamaa korralduse toimetusel.

Lendleht «Läänemere laevameestele».

võitlust. Revolutsioonilise liikumisega liitusid uued madruste salgad. Neid innustas tööliste kangelaslik streigivõitlus paljudes Venemaa linnades.

1912. aasta juunis asusid revolutsioonilised madrused uuesti ülestõusu ettevalmistamisele. 1912. aasta 10. juunil kanti liinilaeva «Andrei Pervozvannõi» kaptenile ette, et kaldal toimus koosolek, millest võttis osa üle 100 alamväelase. Sellel koosolekul viibisid sõjalaevade põrandalused J. Panin («Pavel I»-lt), Barantšikov («Tsesarevitšilt») ja teised. Osavõtjate hulgas oli Narvast pärit A. Vilman, kes võttis ülestõusu ettevalmistamisest aktiivselt osa.¹¹¹ Kuid ka seekord ajasid alatud provokaatorid ülestõusu ettevalmistamise nurja.

Sõjalaevastiku revolutsiooniliste organisatsioonide sagedased sissekukkumised olid seotud esseeride avantüristliku taktikaga, kes selle asemel, et kindlustada revolutsiooniliste madruste sidet revolutsioonilise töölisklassiga ja asuda ühiselt kombineeritud pealetungile tsarismi vastu, tõukasid madruseid terroriaktidele, sõjalaevade õhkulaskmisele, üksikute sõjalaevade väljaastumistele jne.

Sandarmitele, kes saatsid oma agente esseeride organisatsioonidesse, oli sellist avantüristlikku taktikat just tarvis.

Juurdlus võimude kätte langenud Balti mere laevastiku revolutsiooniliste madruste asjus kestis peaaegu terve aasta. Selle lõppedes anti 52 madrust Balti mere laevastiku merejõudude juhataja 1913. aasta 29. märtsi käskkirjaga Kroonlinna sadama meresõjakohtu kätte, kes tegutses sõjaaja seaduste kohaselt. 16.—21. juunini 1913 toimus kinniste uste taga kohus 52 Balti mere laevastiku madruse üle. Kohtus käitusid süüalused mehiselt. Madrused paljastasid kaitsepolitsei agente.

Kohtuprotsessi jälgiti kogu riigis. Tsaarikohtu ette satunute hulgas oli venelasi, eestlasi, ukrainlasi, lätlasi ja teiste rahvaste esindajaid. Kõikjal üle Venemaa kõlasid protestihääled repressioonide vastu. Peterburis, Tallinnas ja teistes linnades puhkes võimas liikumine madruste kaitseks. Eestimaa kuberner, kes oma agentide kaudu teada sai, et kohtuprotsess tekitas Eesti tööliste hulgas suurt pahameelt ja et töölised valmistavad ette uut järjekordset poliitilist protestistreiki, võttis tarvitusele polit-

¹¹¹ NSV Liidu RMSLKA, f. 407, nim. 1, s.-ü. 313 — 1913, l. 15.

sei-abinõud, et takistada töölisi seda organiseerimast. Kuid streike ära hoida tsaarivõimud ei suutnud.

Esimestena alustasid protestistreiki «Dvigateli» töölised.¹¹² Vastavalt vabriku bolševike poolt juba varem kavandatud plaanile katkestasid töölised 21. juuni hommikul kell veerand kaheksa töö ja kogunesid vabriku õuele. «Dvigateli» politseiavalvur teatas sellest telefoni teel linna politseiülemale. Viimane saatis otsekohe ratsapolitseinike salga «Dvigateli» juurde; samal ajal kästi lähima, 3. jaoskonna pristavil koonduda oma jõududega tselluloosivabriku (endine Osse ja Ko) juurde. Sealt pidid linna suunduvad «Dvigateli» töölised mööduma. Tselluloosivabriku juurde saabus veel toetuseks rühm ratsapolitseinikke Tallinna politseiülema juhtimisel. Seega mobiliseeriti peaaegu kõik linna politseijõud tööliste poliitilise demonratsiooni vastu.

Kella kaheksaks hommikul olid tehase õuele kogunenud kõik tehase töölised, arvult ligi 2000 inimest. Bolševikud esinesid kokkutulnud tööliste ees kõnedega, kutsudes neid üles organiseerima protesti Balti mere laevastiku madruste üle peetava kohtuprotsessi vastu. Kõned ära kuulanud, läksid töölised revolutsioonilisi laule lauldes vabrikuhoovist tänavale.¹¹³

Tööliste meeleolu tõusis veelgi, kui nad tänavale minnes nägid, kuidas tehasesst möödasõitvalt rongilt keegi reisija neile tervituseks punase lipukesega viipas. Töölised-demonstrandid vastasid sellele hurraahüüetega. Pärast rongi möödumist hakkas kahe tuhande inimeseline rahvahulk raudteetammist üle minema, et linna suunduda. Demonstrantidele sõitsid vastu ratsapolitseinikud. Ratsapolitseinike ülem nõudis, et töölised laiali läheksid. Kuid töölised ei pööranud sellele tähelepanu ja liikusid keset tänavat tihedates ridades edasi linna poole. Nähes, et ta sõnad töölistele mingit mõju ei avaldanud, käskis ülem politseinikel demonstrandid jõuga laiali ajada. Puhkes lahing. Ratsapolitseinikud peksid demonstrante nagaikadega, töölised pildusid politseinikke kividega.

Et mitte asjatut verevalamist provotseerida, veensid demonratsiooni juhtinud bolševikud töölisi, et ratsa-

¹¹² MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 105, s.-ü. 88, osa 2 — 1913, l. 41—42.

¹¹³ «Kiir» nr. 70, 27. juunil 1913.

politseinike kividega loopimine ei sunni viimaseid taganema. Suurte raskustega õnnestus ratsapolitseinikel viimaks demonstrandid kahte ossa lahutada; üks osa neist tõrjuti paemurru suunas, Katusepapi tänava poole, teine osa aga, arvult ligi 1000 inimest liikus mööda kõnniteed linna poole. Töölised kõndisid üksteise järel 2—3 kaupa reas. Teel püüdsid demonstrandid mitu korda rühmadesse koguneda ja revolutsioonilisi laule laulda, kuid relvitutel töölistel oli relvastatud ratsapolitseinikele raske vastu panna.

Kui demonstrandid jõudsid tselluloosivabriku (Osse ja Ko) juurde, kutsusid nad selle vabriku töölisi protestidemonstratsiooniga ühinema. Politseinikud, kes said vahepeal toetust juurde, suurendasid survet demonstrantidele. «Dvigateli» töölised ei suutnud tselluloosivabriku töölistega ühineda, sest politseinikel õnnestus demonstrantide rühmad üksteisest eraldada ja need Tallinna tänavatel laiali minema sundida.¹¹⁴ Ka teistes tehastes ja vabrikutes toimusid streigid ja miitingud Balti mere laevastiku madruste kaitseks. Nii organiseerisid elektromehaanika-tehase «Volta» töölised koos Krulli masinaehitustehase töölistega välkmiitingu, kus esinesid bolševikud. Wiegandi masinaehitustehases toimus protestistreik 25. juunil.

Politseidepartemangu andmeil võttis 1913. aasta juunis poliitilistest ja teistest mittemajandusliku iseloomuga streikidest osa 2547 inimest. See arv ei vasta ilmselt tegelikkusele. Meie arvestuste järgi võttis juunistreikidest osa vähemalt 4000 mitme vabriku ja tehase töolist. Poliitiline juunistreik ja demonstratsioon, mis olid suunatud tsarismi vastu kangelaslikult võidelnud Balti mere laevastiku madruste kaitseks, näitasid nende huvide ühtsust võitluses ühise vaenlase vastu. Seoses poliitilise demonstratsiooniga teostas politsei arreteerimisi.

Eesti proletariaadi väljaastumisel kohtuprotsessi vastu ja töölisajalehtedes poliitiliste streikide puhul avaldatud artiklitel oli suur revolutsioneeriv mõju Eesti tööliste kõige laiematele kihtidele. Revolutsioonilised kõned, loosungid, laulud, mis vaatamata politsei surveabinõudele Tallinna tänavatel kõlasid, mõjusid mahajäänud, poliiti-

¹¹⁴ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 105, s.-ü. 88, osa 2 — 1913, l. 42.

lise demonstratsiooniga veel mitte ühinenud tööliste äratavalt.

Venemaa suurtes tööstuskeskustes toimunud poliitilistel streikidel ja demonstratsioonidel oli otsene mõju kõigi süüdimõistetute saatusele. Kõige silmapaistvamatele ülestõusu juhtidele — Karpovile, Netšajevile, Rogovskile, Vilmanile ja teistele, kokku 21 inimesele — mõistetud kõrgeim karistusnorm — surmanuhtlus — asendati tööliste liikumise mõjul mitmesuguse tähtajaga sunnitööga. Tsaaritimukatel ei õnnestunud revolutsiooniliste madruste suhtes teostada oma veriseid plaane, sest viimaste seljaga seisis võitluses kartmatu proletariaat.

Juulikuus tugevnes tööliste streigilaine Eestis veelgi. Reas suurettevõtetes toimusid majanduslikud streigid. 2. juulil streikisid Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise Vabriku töölised. Nad asusid tööle alles 9. juulil pärast nende nõudmiste rahuldamist.

Madal töötasu ja halvad töötingimused tekitasid suurt pahameelt Peterburist ja teistest linnadest Tallinna laevaehitustehaste ehitustöödele saabunud tööliste hulgas. 4. juulil katkestasid firma «Raudbetoon» 480 töolist Böckeri ja Ko Kopli laevaehitustehases töö ja nõudsid palga tõstmist. Streik lõppes tööliste nõudmiste rahuldamisega.¹¹⁵ Juulikuus oli üldse 26 majandusliku ja poliitilise iseloomuga streiki.¹¹⁶

Suurt huvi kõigist 1913. aastal Eestis toimunud majandusliku iseloomuga streikidest pakub puidutööliste streik, mis toimus 1913. aasta lõpul Pärnus. «Waldhofi» vabrik streik tekkis tööliste majanduslike tingimuste järsu halvenemise pinnal. Enamiku tööliste sügav rahulolematus süvenes järk-järgult, viies lõpuks streigini. Ehkki «Waldhofi» vabrik oli varustatud tolle aja kohta kõige parema tehnikaga, olid tööliste palgad siin kõige madalamad, võrreldes sama tööstusharu teiste vabrikute tööliste palgakadega. «Waldhof», kus töötas ligi 3000 töolist, kuulus väliskapitalile. Suur osa töolistest olid laostunud eesti talupojad, maatöölised. Üsna palju saabus siia igal aastal töölisi Venemaa sisekubernangudest, kes otsisid paremaid palgatingimusi. Tööliste koosseis ei olnud sta-

¹¹⁵ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 105, s.-ü. 88, osa 2 — 1913, l. 49.

¹¹⁶ Sealsamas, s.-ü. 144, 1913, l. 23.

biilne — ühed tulid, teised läksid minema halbade töötin-
gimuste ja madala palga pärast. Mitte asjata ei nimeta-
nud töölised tööd selles vabrikus «Pärnu sunnitöök». ¹¹⁷

Paljude bolševike arreteerimised 1910. aastal Pärnus
nõrgendasid ajutiselt linna bolševike organisatsiooni. Kuid
sandarmitel ja neid abistanud provokaatoritel ei õnnes-
tunud murda bolševike tahet, kes jäid vabadesse ja säi-
litasid parteigrupi näol bolševistliku tuumiku. Selle liik-
med jätkasid tööliste hulgas poliitilist tööd, kasutades
selleks legaalseid seltse ja ühinguid.

Pärnu bolševistlikul rühmal oli tihe side Peterburi Eesti
bolševistliku organisatsiooniga, keda juhtis 1905.—1907.
aasta revolutsioonist osavõtja H. Klaas.

«Waldhofis» alustasid streiki 90 metsahoovi töolist.
Tööliste rahulolematuse põhjuseks oli asjaolu, et vabriku
administratsioon viis neid omavoliliselt, tööliste käest luba
küsimata, üle ühelt töölt teisele, mille tagajärjel nende
niigi vilets palk veelgi vähenes. Streigiga liitusid hiljem
ka teiste osakondade töölised. Streigi juhtimiseks valiti
streigikomitee, kuhu kuulusid poliitiliselt kõige teadliku-
mad töölised. Nende järgmised nõudmised olid esitatud
kirjalikult: 1) tõsta palka 25% võrra, 2) kaotada kohus-
tuslikud ületunnitööd, 3) lõpetada vabriku administrat-
siooni poolt tööliste ühest osakonnast teise üleviimine,
4) võtta kõik vallandatud lihttöölised ilma trahvimiseta
vabrikusse tagasi, 5) nõue, et vabriku administratsioon
käituks töölistega inimlikult jms. ¹¹⁸ Vabriku administrat-
sioon keeldus neid nõudmisi rahuldamast ja kuulutas
välja lokaudi. ¹¹⁹ Kõigile streikivatele töölistele anti lõpp-
arve ja administratsioon hakkas värbama streigimurd-
jaid. Distsipliinile pöörasid streikijad erilist tähelepanu:
streigi ajal oli töölistel keelatud alkohoolsete jookide tar-
vitamine; et mitte anda põhjust politseile streigisse vahe-
lesegamiseks, pidasid streikijad kordamööda vabriku
juures, raudteejaamas ja teistes kohtades valvet.

Ehkki töölised provokatsioonidele järele ei andnud, arre-
teeris politsei paljud streigi juhid. 28. juulil arreteeriti
bolševike juht, streigikomitee liige H. Suuder. Streik
venis pikale, materiaalne abi, mida teiste linnade töölised

¹¹⁷ «Правда» № 151, 24 октября 1912 г.

¹¹⁸ «Kiir» nr. 83, 27. juulil 1913.

¹¹⁹ «Северная Правда» № 6, 8 августа 1913 г.

Pärnu puidutöölistele andsid, ei võinud muidugi 2000 streikijat rahuldada. Majanduslikult raskes olukorras ei suutnud vähem kindlad töölised vastu pidada. Streigimurdjate arv kasvas.

Töölisajalehtedes avaldati streigi puhul suure poliitilise tähtsusega artikleid. Oma 86-ndas numbris kirjutas «Kiir» sellest, missuguseid alafuid võtteid kasutas vabriku administratsioon streigimurdjate värbamiseks. Selleks, et võtta streigi ajal tööle 100 Simbirskist saabunud töolist, kostitas administratsioon neid läbirääkimiste ajal viinaga, lubas neile kõrget palka ja tasuta ülalpidamise. Kuid tema püüded olid asjata. Kohale saabunud töölised keeldusid tööle asumast, teatades, et enne tuleb rahuldada kõik streikivate tööliste nõudmised. Vabriku administratsioon seda ei teinud. Pärast 20-päevast võitlust otsustas suur osa töölisi endistel tingimustel tööle asuda.¹²⁰

Analüüsidest streigi lüüasaamise põhjusi, osutas «Kiir» töölise madalale teadlikkusele, kuna enamik töölisi olid alles hiljuti linna tööle tulnud ega suutnud streigivõitluses vastu pidada. Arreteerimised, läbiotsimised, administratsiooni ähvardused avaldasid neile demoraliseerivat mõju. Ka puudusid Pärnu töolistel streigivõitluse kogemused, küllaldane tihe side ja ühtsus nende hulgas, mis on aga iga streigi puhul võidu saavutamise vajalikeks tingimusteks.¹²¹

Pärnu «Waldhofi» vabriku töölise streik, mis toimus bolševike juhtimisel, köitis linnatöölise tähelepanu. Eespool nimetatul mõjul puhkes streik ka B. Austeri Pärnu korgivabrikus, samuti teravnesid ettevõtjate ja töölise vahelised suhted teistes kohalikes väikeettevõtetes.¹²²

1913. aasta revolutsioonilised streigid Eestis ajasid kohalikele võimudele hirmu naha vahele. Seda oli hästi näha Tallinnas poliitiliste juunistreikide ajal. Samasugust mõju avaldas ka Pärnu puidutöölise streik, mille mahasurumiseks mobiliseeriti kõik maakonna politseijõud.¹²³

Kogu Venemaal, sealhulgas ka Eestis arenev streigiliik-

¹²⁰ Läti NSV RAKA, f. 104, nim. 1, s.-ü. 210, l. 8.

¹²¹ «Narva Kiir» nr. 1, 14. septembril 1913.

¹²² «Kiir» nr. 86, 3. augustil 1913.

¹²³ «Kiir» nr. 84, 30. juulil 1913.

H. Suuder.

kumine tekitas tsaariministrite hulgas suurt ärevust. Juba 1913. aasta juuni lõpul kirjutas siseminister Maklakov kaubandus- ja tööstusministrile S. Timašovile üha kasvavast streigiliikumisest ettevõtetes, mis täitsid sõjaväe ja mereväe ametkonna tellimusi. Võitluseks streikide vastu pidas Maklakov vajalikuks: «Otsekohe teatada politseile kõigist streigijuhtudest, tingimata anda kohtu alla ühiskondlikult tähtsate ettevõtete streikijad, vallandada ettevõtetest «ohtlikud» töölised»¹²⁴ jne.

Vastavalt neile tsaariministri nõudmistele tegutsesidki kohalikud võimud Eestis. Tsaarivalitsuse repressioonid streikivate tööliste vastu ei suutnud arenevat liikumist peatada. Streigid võtsid määratu suure ulatuse.

14. augustil algas Tartus puidutööliste nn. itaalia streik. Kõigi enam-vähem suuremate selle tööstusharu ettevõtete aktiivne osavõtt streigist on seletatav sellega, et bolševikud, kes juhtisid Tartu puidutööliste ametiühingut, püüdsid kõiki nimetatud tootmisharu töölisi kaasa haarata võitluse kapitalistide vastu. A. Moora mööblivabriku 128 töölist ja kõik L. Bandelje mööblivabriku töölised

¹²⁴ «Красный архив» № 1 (74), 1934 г., lk. 41.

katkestasid töö ja esitasid ettevõtjatele nõudmise — lühendada tööpäeva 10-lt tunnilt 9-le tunnile.¹²⁵ Tartu puidutöölise meeleavalduse mõjul streikisid ka Tallinna väikesed mööblitööstused ja mõned teised ettevõtted.¹²⁶ 11-päevane streik Tartus lõppes tööliste tagajärjetult, ainult Tallinna puidutöölised saavutasid tööpäeva lühendamise.

1913. aasta septembris toimunud majanduslikest streikidest pakub suurt huvi Johanson'i paberivabriku streik Tallinnas, mis kestis kuu aega. Sellest streigist kirjutati töölisajalehtedes. Nimetatud streik algas 23. septembril ja sellest võttis osa 225 töolist. Selleks, et vabrikut uuesti tööle panna, värbas administratsioon streigimurdjad. Streik võttis pikaajalise iseloomu. Kolmandal streiginädalal kirjutab «Pravda»: «Vaatomata streigimurdjatele tuleb üksmeelselt vastu pidada. Streikijad said Tallinna tselluloosivabriku töolistelt 42 rubla 30 kopikat toetust, mille eest südamlük tänu.»¹²⁷

On huvitav märkida, et selle streigi ajal löid töölised tihedad sidemed Dvinski polgu soldatitega. Tööliste ja soldatite vahelistest sidemetest tunnistas juurdlusel Johanson'i paberivabriku tööline Bogdanovič järgmist: «Kui ta selle aasta (s. o. 1913 aasta — G. L.) 4. oktoobril astus 91. Dvinski jalaväepolgu muusikakomandosse, siis kohtas ta seal sama vabriku töolist S. Bigžinski, kes vestles Bogdanovičile tundmatute komando alamväelastega. Bigžinski, nähes sisseastunud Bogdanoviči, küsis viimastelt, kas ta läheb tööle, millele Bogdanovič vastas jaa-tavalt. Saanud Bogdanovičilt vastuse, võtnud Bigžinski taskust konfiskeeritud töölisajalehe ja öelnud: «Loe, mida sinust, streigimurdjast, kirjutatakse!» Selle ajalehe võtnud Bigžinskilt üks komando soldat, kes lugenud teistele ette artikli Johanson'i paberivabriku tööliste streigist. Pärast selle artikli ettelugemist ärritunud soldatid ja kui ta (Bogdanovič) komandoruumist väljunud, tulnud talle kaks alamväelast kallale ja peksnud teda.»¹²⁸

Kogu eespooltoodu võib kinnitada V. I. Lenini järeldest revolutsiooniliste streikide mõjust soldatite hulkadele.

¹²⁵ Läti NSV RAKA, f. 104, nim. 1, s.-ü. 210, l. 54.

¹²⁶ «Narva Kiir» nr. 3, 21. septembril 1913.

¹²⁷ «За Правду» № 13, 18 октября 1913 г.

¹²⁸ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 105, s.-ü. 88, osa 2 — 1913, l. 114.

Legaalsete töölisajalehtede ja isegi kodanlike ajalehtede kaudu said soldatisinelisse rõivastatud talupojad teada linnatöölise visast võitlusest ja olid kogu südamest tööliste poolel, soovisid neile edu ja võitu.

1913. aasta septembri teisel poolel oli Venemaa proletariaadi tähelepanu pööratud Moskvas toimuvatele sündmustele. 13. septembril sulges tsaarivalitsus ajalehe «Naš Putj». See teade tekitas miljonite proletaarlaste südames sügavat pahameelt. 19. septembril algas Moskva trammi-teenistujate visa streik. Politsei ja sandarmid panid streikijate hulgas toime massilisi arreteerimisi, kuid vaatamata repressioonidele arenes liikumine nii sügavuti kui ka laiuti.

Umbes samal ajal algasid proletariaadi väljaastumised juut Beilinsoni üle peetava kohtuprotsessi vastu. Tsaarivalitsus püüdis Beilinsoni süüdistada vene poisi Juštšinski mõrvamises, mis olevat toime pandud rituaalsetel põhjustel. Tegelikult tapeti Juštšinski mustasajaliste õhutusel kriminaalkurjategijate poolt. Selle protsessi eesmärgiks oli rahvusliku vaenu õhutamine, et rahvahulki revolutsioonilisest liikumisest eemale tõmmata. Kõigi nende Venemaa tööstuskeskustes toimunud sündmuste puhul ei jäänud Eesti proletariaat ainult pealtvaatajaks. 30. septembri õhtul kogunesid 1890 «Dvigateli» töölised vabriku hoovile. Bolševikud, kes selle miitingu organiseerisid, esinesid kõnedega eesti ja vene keeles. Nad rääkisid töölisorganisatsioonide purustamisest, töölisajakirjanduse tagakiusamisest, eriti aga streikivatest Moskva trammitöölisest. Nad paljastasid juutide pogromide organiseerijate alatuud eesmärke. Miitingul vastuvõetud otsuses mõisteti tsaarivalitsuse töolistevastane tegevus hukka.¹²⁹ Pärast miitingut organiseerisid töölised tänavademonstratsiooni. Kolonnidesse rivistunud töölised liikusid linna poole. Riesenkaampi (praeguse J. Tombi) tänava nurgal kohtas demonstrante ratsapolitsei. Politseisalga ülem nõudis revolutsiooniliste laulude laulmise lõpetamist, kuid töölised ei pööranud sellele tähelepanu ja jätkasid rongkäiku.¹³⁰

Revolutsioonilise liikumise tõusu tingimustes algas 1913. aastal partei järjekordse ülevenemaalise nõupidam-

¹²⁹ «Narva Kiir» nr. 7, 5. oktoobril 1913.

¹³⁰ «За Правду» № 3, 4 октября 1913 г.

mise ettevalmistus. VSDTP Keskkomitee ja parteitöotajate nõupidamine toimus Poroninis 23. septembrist 1. oktoobrini 1913. Nõupidamine kinnitas järgmise päevakorra: 1) kohalikud aruanded, aruanne Poola ja Leedu sotsiaaldemokraatide tööst, aruanne Praha konverentsil valitud Keskkomitee tööst, 2) rahvusküsimus, 3) sotsiaaldemokraatide tööst duumas, 4) duuma sotsiaaldemokraatlikust fraktsioonist, 5) streigiliikumisest, 6) tööst legaalseis organisatsioonides, 7) parteiajakirjandusest jt.

Tehes kokkuvõtteid parteitööst ja revolutsioonilisest liikumisest viimase 9 kuu jooksul pärast Krakovi nõupidamist, märkis V. I. Lenin, et Krakovi ja Poronini nõupidamised hindasid õigesti Venemaal kujunenud poliitilist olukorda ja sellest lähtudes määrasid kindlaks partei ülesanded. Analüüsid olukorda Venemaal, konstateerisid Poronini nõupidamisest osavõtjad, et olukord riigis teravneb üha enam. «Reaktsiooniliste mõisnike valitsemine kutsub esile järjest rohkem nurinat isegi elanikkonna kõige mõõdukamates kihtides. Mõnelgi määral tegeliku poliitilise vabaduse poole viival teel seisab Venemaal endiselt ees tsaarimonarhia, kes on vaenulik igasugusele tõsisele reformile, kes kaitseb ainult pärisorjapidajate võimu ja sissetulekuid ning surub eriti julmalt maha töölisliikumise igasuguse avalduse.»¹³¹

Edasi märgitakse resolutsioonides, et revolutsiooniline streigiliikumine areneb edasi. 1913. aastal ulatus Venemaal streikijate arv ühe miljoni inimeseni, kellest üle poole miljoni võttis osa poliitilistest streikidest. Revolutsiooniliste loosungite all toimuv tööliklassi võitlus sundis osa tööstureid ja liberaal-oktobristlikku kodanlust hakkama rääkima reformide tarvilikkusest üldse ja kärbitud koalitsioonivabadusest eriti. Sellises olukorras oli tööliklassi esmajärguliseks ülesandeks kasutada kõiki võimalikke valitsuse kõikumisi, samuti ka neid vastuolusid, mis on olemas kodanluse ja reaktsioonilise leeri vahel, et tugevdada oma pealetungi nii majandusliku kui ka poliitilise võitluse alal. Teiseks tuli rahvahulkades arendada laialdast agitatsiooni monarhia kukutamise ja demokraatliku vabariigi eest, näidata elavate praktiliste näidete varal reformi kogu kahjulikkust jne. Seejuures

¹³¹ NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, 7. väljaanne, Tallinn 1956, lk. 308.

jäid pealoosungiteks endiselt demokraatlik vabariik, mõisamaade kontiskeerimine ja 8-tunniline tööpäev. Nõupidamisel võeti vastu eri resolutsioon streigiliikumise kohta, milles konstateeriti, et streigi uut tõusuperioodi iseloomustab liikumine Moskvas ja streigimeeleolu kasvamine mitmes piirkonnas, mis seni pole liikumisest osa võtnud.¹³²

Nõupidamine tervitas Peterburi Komitee ja rea Moskva parteirühmade algatust, kes tõtsid üles poliitilise üldstreigi küsimuse ja astusid 1913. aasta juulis ja septembris samme selles suunas. Nõupidamine tunnistas, et liikumine läheneb ülevenemaalise poliitilise streigi päevakorda seadmisele. Süstemaatilist ettevalmistavat agitatsiooni tuleb alustada viivitamata ja kõikjal.¹³³

Nõupidamine soovitas kõikidele töötajatele teha koha-peal agitatsiooni ajakirjanduses ja luua võimalikult korrapärased ja tihedad sidemed eri linnade tööliste poliitiliste ja teiste organisatsioonide vahel.

Poronini nõupidamisel vastuvõetud otsustel oli suur ajalooline tähtsus Venemaa revolutsioonilise liikumise edasisele tõusule. Kõik Venemaa parteiorganisatsioonid said konkreetseid juhendeid kõigi tähtsamate töölisliikumise küsimuste kohta. Partei Poronini nõupidamine tähendas tegelikult uue etapi algust Venemaa töölisliikumises. Selle etapi ülesandeks oli ette valmistada Venemaa tööliklassi ülevenemaaliseks üldstreigiks.

Samaaegselt Poronini nõupidamisega toimus Eesti bolševike nõupidamine Peterburis. Selle nõupidamise kohta võime teha järeldusi Eestimaa kubermangu sandarmeeria-valitsuse ettekannetest politseidepartemangule, vanade bolševike mälestuste ja ajalehtede lühisõnumite järgi. Nimetatud nõupidamise ettevalmistused toimusid juba pikemat aega. Nõupidamine algas 1913. aasta 6. oktoobril Peterburis ja sellest võtsid osa 13 Tallinna, Narva ja Peterburi parteiorganisatsiooni esindajat. Tartu, Pärnu, Riia ja Soome esindajad ei saanud nõupidamisele tulla, ehkki nad olid valitud.¹³⁴ Nõupidamise ettevalmistamist ja selle tööd juhtis V. Kingissepp.¹³⁵ Politsei-

¹³² V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 384.

¹³³ Sealsamas.

¹³⁴ MRAKA, f. 102, s.-ü. 5, osa 93, lit. B — 1913, l. 101, 103.

¹³⁵ MRAKA, f. 102, nim. 14, s.-ü. 259, osa 93 — 1913, l. 6.

nike ja teiste sandarmeeriavalitsuse agentide segadusse ajamiseks määrasid bolševikud esialgu nõupidamise läbiviimise kohaks Narva.

Eesti bolševike kokkutulek Peterburis toimus ajal, kui revolutsiooniliste streikide ja tööliste demonstratsioonide laine vahetpidamata kasvas. Tol ajal toimus ideoloogilisel alal kõige ägedam võitlus bolševike ja oportunist Kastra pooldajate vahel.

Nõupidamise käigu järgi otsustades (M. Laiuse ettekannet Tallinna sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni olukorrast ja teiste küsimuste arutamine) võib järeldada, et vaatamata Kastra-Vürsti rühma lõhestavale tegevusele asus Tallinna organisatsiooni põhituumik tervikuna bolševistlikel seisukohtadel ja võitles Eesti proletariaadi revolutsioonilise võitluse edasiarendamise eest.

Nõupidamisel kuulati ka ettekannet «Rahva Sõna» kirjanduslikust tegevusest ja partei ajakirjanduse uutest ülesannetest. Nagu arhiivimaterjalidest selgub, omistati nõupidamisel legaalsele ajakirjandusele suurt tähtsust ja rõhutati vajadust teha laialdastes rahvahulkades aktiivset propagandat. Otsustati organiseerida Tallinnas «Rahva Sõna» väljaannete levitamiseks abiosakond ja anda nimetatud seltsile materiaalselt toetust. Vaadati läbi «Kiire» kaastöölise nimestik ja ka tehnilised küsimused, mis olid seotud «Kiire» väljaandmisega. Edasi rõhutati sotsiaaldemokraatia, eriti tööliste kindlustamise küsimustes populaarsete brošüüride laialdase väljaandmise tähtsust.

Nõupidamine võttis üksmeelselt vastu Tallinna tööliste 1913. aasta 16. oktoobri väljaastumise plaani, mille töötas välja V. Kingissepp. Sellest plaanist sai oma agendi kaudu teada ka Eestimaa kubermangu sandarmeeriavalitsuse ülem, kes teatas politseidepartemangule järgmist: «Agentuur teatas, et agitatsiooni tegemine, proklamatsioonide trükkimine ja levitamine toimub 1) mõnede hiljuti Tallinnas organiseeritud ja tegutsevate töölisorganisatsioonide instantside, nagu «Dvigateli» ning Lutheri vabriku- ja tehasekomiteede abil ja 2) mõnede isikute abil, kellel on tööliste hulgas eriti suur mõju ja kes on määratud tehastes loodavatesse tehasekomiteedesse.»¹³⁶

¹³⁶ MRAKA, f. 102, nim. 14, s.-ü. 259, osa 93 — 1913, l. 6.

Nõupidamine kestis kolm päeva. Konspiratsiooni eesmärgil ei lahkunud delegaadid sel ajal ruumidest, kus nõupidamine toimus.

Nõupidamisel oli Eesti töölisliikumise arenemisele suur tähtsus. See soodustas Eesti bolševistlike organisatsioonide koondumist «Kiire» ümber ja aitas kaasa töölisliikumise edasisele tõusule Eestis. Sel puhul tehtud ametlikest ettekannetest selgub, et Peterburi nõupidamisest osavõtjate hulgas oli töölisliikumise tegelasi hästi tundev provokaator, kes teatas sellest nõupidamisest politseivõimudele. Politseil ei õnnestunud osavõtjaid arreteerida nõupidamise ajal ainult sellepärast, et provokaator ei teadnud varem selle asukohta.

Arreteerimised järgnesid juba pärast nõupidamist. Selle kohta teatas Eestimaa kubermangu sandarmeerialvalitsuse ülem politseidepartemangu ülemale: «... poliitiliste streikide ja demonstratsioonide, samuti ka proklamatsioonide trükkimise ja levitamise ennetamiseks ja ärahoidmiseks pandi 11. oktoobri ööl vastu 12. oktoobrit minu korraldusel vastavalt agentuuri ja välisvalve juhatusele riigikaitse määruse § 129 korras toime läbiotsimised järgmiste isikute juures: ¹³⁷

a) «Dvigateli» vabrikukomitee liikmete G. M. Kanguri, A. Laiuse, I. J. Heintuki, A. T. Kiidemanni juures,

b) Lutheri vabrikukomitee liikme J. K. Saksa juures,

c) loodavatesse vabrikukomiteedesse määratud sotsiaaldemokraatia liikmete: Krulli tehasest N. J. Pukaro, J. J. Targama, R. J. Rootsi, Wiegandi tehasest J. J. Leseri juures,

d) tööliste hulgas eriti suurt mõju omavate sotsiaaldemokraatia liikmete: «Dvigateli» tehasest F. Pometovi, G. J. Kudebergi, «Voltast» J. Soo juures,

e) O. J. Rästase, J. J. Ikmelti ja K. M. Grünbachi juures, kelle ülesandeks oli proklamatsioonide trükkimine ja levitamine,

f) isikute juures, kes varem demonstratiivsetes streikides olid näidanud üles aktiivset tegevust...

g) kaubandusettevõtete teenistujate sotsiaaldemokraatia esindaja juures...

h) VSDTP Peterburi organisatsiooni eesti rühma

¹³⁷ MRAKA, f. 102, nim. 14, s.-ü. 259, osa 93 — 1913, l. 8.

esindaja üliõpilase Viktor Kingissepa juures, kelle juhtimisel toimus parteikoosolek Peterburis.»¹³⁸

Arreteerimiste ajal õnnestus politseil leida suur hulk Tallinna bolševike tegevust puudutavaid materjale.

Kohalikud politseivõimud olid veendunud, et Tallinna tööliste 1913. aasta 16. oktoobri poliitilise väljaastumise ärahoidmiseks on kõik tehtud. Kuid ka seekord nad eksisid. 16. oktoobril ei õnnestunud tsaarisatraapidel poliitilist üldstreiki nurja ajada. Streikisid kõik suuremad tööstusettevõtted: Lutheri mööblivabrik, Põhja Paberi- ja Puupapi- (tselluloosi-) vabrik, «Dvigatel», elektromehaanikatehas «Volta», Wiegandi masinaehitustehas, Krulli ja teised tehased. Politseidepartemangu andmeil võttis 16. oktoobri ühepäevasest streigist osa 5000 inimest. See ei vasta ilmselt tõeale, sest streik oli üldine ja sellest osavõtnute arv oli kaks korda suurem.

Tehes kokkuvõtteid 1913. aasta streigiliikumisest, kirjutas V. Kingissepp, et vaatamata sellele, et kõik kahtlased isikud olid trellide taha pistetud, ei leidunud Tallinnas ühtki vabriku- või tehasetöölise, kes oleks 1913. aasta 16. oktoobril töötanud.¹³⁹ Eesti tööliste 16. oktoobri üksmeelne väljaastumine bolševike juhtimisel, mis oli suunatud kehtiva poliitilise korra vastu, tõestas proletariaadi valmisolekut võitluseks tsaarivalitsuse vastu. See suur poliitiline väljaastumine tõi bolševistlikele organisatsioonidele raskeid ohvreid. Seoses 1913. aasta oktoobris politsei poolt toimepandud arreteerimisega kaotas Tallinna organisatsioon oma parimad võitluskaaslased. Arreteeritute hulgas oli partei vabriku- ja tehaseorganisatsioonide juhtivaid tegelasi. Bolševikke süüdistasid võimud selles, «et nad, olles VSDTP Tallinna organisatsiooni liikmed, kelle eesmärgiks oli tööliste ühendamine võitluseks olemasoleva riikliku ja ühiskondliku korra vastu oma poliitilise ja majandusliku vabastamise eest, — näitasid üles oma tegevust: ühed — vabrikukomiteede loomises, aga teised — poliitilises agitatsioonis, et ässitada 16. oktoobril töölisi üldstreigiks ja demonstratsiooniks...»¹⁴⁰

Süüdistatud saadeti erinevateks tähtaegadeks asumisele. Eesti tööliklassi juhil V. Kingissepal õnnestus

¹³⁸ MRAKA, f. 102, nim. 14, s.-ü. 259, osa 93 — 1913, l. 8.

¹³⁹ «Töö Hää!» nr. 1, 3. jaanuaril 1914.

¹⁴⁰ MRAKA, f. 102, nim. 14, s.-ü. 259, osa 93 — 1913, l. 9.

pärast tema korteri läbiotsimist 1913. aasta oktoobris veel mõneks kuuks vabadusse jääda. Politsei ei leidnud läbiotsimise ajal vajalikke materjale, mis oleksid andnud võimalust teda revolutsioonilises tegevuses süüdistada. Kuid otsekohe pärast läbiotsimist oli V. Kingissepp sunnitud minema põranda alla ning end politsei ja nuhkide eest varjama. Juba 1913. aasta novembris esitas Eestimaa kuberner politseidepartemangule vajalikud materjalid tema revolutsioonilise tegevuse kohta. V. Kingissepa süüasja arutati erinõupidamisel. Selle koosseis moodustati riigikaitse määruse § 34 alusel. Erinõupidamine otsustas anda V. Kingissepp politsei avaliku järelevalve alla ja keelata tal elamine Peterburi, Eestimaa, Liivimaa ja Pihkva kubermangus.¹⁴¹

Algul varjas V. Kingissepp ennast Peterburis, hiljem aga sõitis Soome, kus ta elas ühe töölise korteris. Soomes jätkas V. Kingissepp temale omase energiaga revolutsioonilist tegevust, esines legaalses eesti töölisseltsis loengute ja vestlustega ning pidas sidet Eesti bolševikega.

1912. aastaga võrreldes võttis 1913. aastal tööliskumine Eestis veelgi suurema ulatuse. Kaubandus- ja tööstusministeeriumi ametlike statistiliste andmete põhjal oli 1913. aastal kogu Eestimaa kubermangus 62 streiki 22 109 osavõtjaga.¹⁴² Võrreldes 1912. aasta streigiliikumise andmeid 1913. aasta andmetega, näeme, et 1913. aastal oli 18 streiki rohkem ja nendest võttis osa 7977 inimest rohkem kui 1912. aastal. 1913. aastal toimunud 62-st streigist langes metallitöölise arvele 38 streiki. Iseloomulik on ka asjaolu, et streikijate üldarvust langes metallitöölise arvele 12 732 inimest, s. o. rohkem kui pooled streikijatest, ehkki metallitöölised moodustasid vabrikuinspeksiooni järelevalvekuuluvast 28 550-st töolisest ainult 6 566 inimest, s. o. 23,4%.

Niisiis kerkib metallitöölise eesrindlik osa 1913. aastal veelgi selgemini esile kui 1912. aastal. Selline streikide suhe erinevate tootmisharude vahel kõneleb sellest, et metallitöölised, innustatuna 1912. aasta võitudest, kasutasid 1913. aastal suurepäraselt neile soodsaid turutingimusi.

¹⁴¹ V. Kingissepa Maja-Muuseum. Eesti NSV, Kingissepa linn Teatis nr. 95 982, 25. jaanuarist 1914.

¹⁴² Своды отчетов фабричных инспекторов за 1913 г.

Tekstiilitöolistest võttis streikidest osa üldse 5 574 inimest, s. o. üle kahe korra rohkem kui 1912. aastal. Seega võitlesid tekstiilitöölised, järgnedes metallitöölise eeskujule, ka 1913. aastal oma majandusliku olukorra parandamise eest suurema energiaga kui 1912. aastal.

Aktiivsemalt võtsid 1913. aastal streikidest osa puiduja keemiatööstuse ning trükitöölised. Nende arvele langes streikijate üldarvust 3 787 osavõtjat, s. o. üle 17%.

Enamiku streikide arvust moodustasid poliitilised streigid. Üldse toimunud 91 streigist langeb poliitiliste streikide arvele 55, s. o. üle poole. Töölisajakirjanduses antakse poliitilistest streikidest osavõtjate arvu kohta täielikum ülevaade. Tugevasti vähem osavõtjaid on näidatud sellest streigist, mis toimus 1913. aasta septembris seoses kindlustuskampaaniaga Eestis. 1913. aasta oktoobri leinastreigist oli tegelikult osavõtjaid kaks korda rohkem kui tabeli ametlike andmete järgi jne.

Suurt huvi pakuvad andmed streikide kestuse kohta, sest nad näitavad streikijate võitluse visadusastet. Tabelis seda küsimust täielikult ei valgustata. Siiski saab teha järelduse, et 1913. aasta 8 kuu jooksul kaotati üldse 73 234 tööpäeva. 73 234-st streikide tõttu kaotatud tööpäevast langes 53 430 majanduslike streikide arvele. Vastavalt politseidepartemangu tabeli andmetele võttis 8 kuu jooksul majanduslikest streikidest osa 7 266 inimest. Kui jagada kaotatud tööpäevade üldarv streikijate arvuga, siis saame keskmise kaotatud tööpäevade arvu ühe streikija kohta. 1913. aasta 8 kuu jooksul oli majandusliku iseloomuga streikides kaotatud keskmine tööpäevade arv ühe streikija kohta 7,4 päeva. Sellest näeme, et töolistel polnud kerge võidelda. Et sundida kapitaliste järeleandmisi tegema või täielikult tööliste nõudmisi rahuldama, oli vaja pingelist ja organiseeritud võitlust.

Poliitilise iseloomuga streikides moodustas 1913. aasta 8 kuu jooksul kaotatud tööpäevade arv ühe streikija kohta umbes ühe päeva.

Streikide visaduse teiseks näitajaks on streikide tulemused. 32-st majandusliku iseloomuga streigist lõppes olemasolevate andmete järgi 5 streiki tööliste täieliku võiduga (14%), 6 streiki tööliste nõudmiste osalise rahuldamisega (16%) ja 21 streiki, s. o. peaaegu

60%, tööliste lüüasaamisega. Ülejäänud streikide kohta, mille arvele langeb umbes 10% streikidest, andmed puuduvad.

Tööliste võitluse visadus streikide ajal on seotud üksteise vastastikuse abistamisega. Eri rahvuste tööliste hulgas esineva vastastikuse abistamise ja solidaarsuse tõestamiseks võiks peatuda kahel näitel.

1913. aasta 7. oktoobril puhkes vaguniehitustehases «Dvigatel» tislerite streik, mis kestis peaaegu kolm kuud. Tislerid nõudsid kaubavagunite montaaži ja teiste tööde tööhinnete tõstmist. Administratsioon keeldus tööliste nõudmisi rahuldamast. Streik võttis väga visa iseloomu. Novembri lõpul kuulutas administratsioon tehases välja lokaudi. Kõik 1800 töölislit vallandati. Selleks, et tehas saaks tööd jätkata, saatis tehase administratsioon oma agendid lähematesse kubermangudesse streigimurdjaid värbama. Peterburis näiteks õnnestus agentidel pettusega värvata 39 tislert. Sealt toodud töölisi hoidis tehase administratsioon valve all, et nad ei saaks kohalike töölistega kokku puutuda. Sellele vaatamata said kohale sõitnud vene töölised varsti teada, et vabriku administratsioon tahab neist streigimurdjaid teha. Peterburi töölised avaldasid tehase administratsioonile valju protesti ja nõudsid, et neile makstaks välja töötasu kaotatud päevade eest ning et nad saadetak tagasi.¹⁴⁴

Seega ei õnnestunud vabriku administratsioonil, tänu tööliste proletaarsele solidaarsusele, seekord streiki nurja ajada.

Vene ja eesti tööliste sõprusest räägib ka järgmine samasse ajajärku kuuluv fakt. Krulli masinaehitustehase vana tööline N. Pukaro (praegu pensionär — G. L.) jutustab, et kui kord 1913. aastal puhkes Putilovi tehases streik, siis organiseerisid Krulli töölised tehase parteiorganisatsiooni juhi H. Eiseni ettepanekul streikivate putiilovlaste abistamiseks korjanduse. Raha, nagu märgib N. Pukaro, saatsid töölised oma seltsimeestega Peterburi.¹⁴⁵ Selle parteilise ülesande täitmise eest arreteeriti N. Pukaro 1913. aasta oktoobris.

¹⁴⁴ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 105, s.-ü. 88, osa 2 — 1913, l. 120.

¹⁴⁵ «Советская Эстония» № 168, 18 июня 1957 г.

Need ja paljud teised faktid kõnelevad eesti ja vene tööliste sügavale juurdunud sõpruse traditsioonidest ning solidaarsusest võitluses tsarismi ja kapitalismi vastu.

1913. aasta lõpul toimus IV Riigiduumas sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni lõhenemine menševike kahjustava tegevuse tõttu duumas. Samal ajal ühendas Trotski poolt kokkuklopsitud parteivastane Augustiblokk mitmesugused oportunistlikud rühmad. Järelikult ainukeseks organisatsiooniliseks lüliks, mis formaalselt ühendas bolševikke ja menševikke, jäi sotsiaaldemokraatlik duumafraktsioon.

Kuus bolševike saadikut valiti IV Riigiduumasse kõige suurematest tööstuskeskustest, kus oli üle miljoni tööliste, seitse menševike saadikut aga valiti mitteproletaarsetest kubermangudest, kus töölisi oli kõigest 214 000.¹⁴⁶

Menševistlik seitsmik, kellel oli duumafraktsioonis üks hääl rohkem, teostas duumas bolševike tegevuse mahasurumise poliitikat ja võttis tavaliselt oma otsused vastu kogu duumafraktsiooni nimel. Selline olukord oli ilmselt lubamatu ega võinud kaua kesta.

Bolševistliku kuuku võitlus menševistliku seitsmikuga algas juba sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni loomispäevist alates, kuid eriti teravaks muutus see seoses bolševike-duumasaadikute keeldumisega likvidaatorite ajalehele «Lutš» kaastööd tegemast.

Juba 1913. aasta algul kirjutas J. V. Stalin: «... töölisel seisavad sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni tervikluse küsimuse ees, mis ähvardab laguneda.

Fraktsioon on hädaohus!

Kes võib päästa fraktsiooni, kes võib kindlustada fraktsiooni tervikluse?

Töölisel ja ainult töölisel! Ei keegi peale tööliste!¹⁴⁷»

J. V. Stalin paljastas menševikke-likvidaatoreid, kes olid fraktsiooni lõhenemise ainukesteks süüdlasteks, ja kutsus töölisi üles toetama saadikuid-bolševikke, kes kaitsesid tööliklassi huve.

¹⁴⁶ V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 422.

¹⁴⁷ J. V. Stalin, Teosed, 2. kd., lk. 362.

IV duuma sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni lõhenemine kutsus Eesti tööliste hulgas esile elavaid vaidlusi, mis muutusid eriti tugevaks, kui avaldati Rahvusvahelise Sotsialistliku Büroo otsus VSDTP ühinemise küsimuses.¹⁴⁸

Kuid bolševikud jäid lepitamatuiks. Nad keeldusid allumast oportunistliku II Internatsionaali otsustele ega teinud mingisuguseid järeleandmisi.¹⁴⁹ Kastra oportunistlik rühm Eestis kasutas Rahvusvahelise Sotsialistliku Büroo otsust VSDTP ühinemise küsimuse kohta bolševikevastaseks laimukampaaniaks. Seda tegid nad Peterburis väljaantavas ajalehes «Lutš». Oportunist Kastra pooldajad ja nendega liitunud sotsiaaldemokraadid-leplased eitasid bolševistliku kuuiku nõudmisi, hindasid kuuiku tegevust kui «sektantluse» avaldust, kutsusid üles asutama ühist VSDTP igapäevast häälekandjat jne. Kõigest sellest räägiti organiseeritud Tallinna proletariaadi nimel.

Kuid vähesed eesti tööliselised toetasid likvidaatorlikku kampaaniat. Tööliste enamus toetas bolševike joont.

«Kiirel» kui ainukesel eesti töölisajalehel, ehkki ka selle veergudel ilmus diskussioonilisi artikleid sotsiaaldemokraatia taktika küsimustes, oli sotsiaaldemokraatliku duumafraktsiooni lõhenemises põhiliselt õige bolševistlik joon. «Kiire» 30. numbris avaldati artikkel, mis paljastas «Lutši» katseid tõestada, nagu läheks menševike järel tööliste enamus.¹⁵⁰ Artiklis «Kaks sotsiaaldemokraatlikku fraktsiooni» kirjutas V. Kingissepp sellest, kuidas menševikud pidevalt segasid bolševistliku kuuiku tööd, kuidas menševistlik seitsmik, kasutades juhuslikku ühehäälelist enamust, mitte ainult ei pannud tähele bolševistliku kuuiku ettepanekuid, vaid lükkas need isegi tagasi.¹⁵¹ Edasi kirjutas V. Kingissepp: «Ja seda teevad likvidaatorlise voolu poolehoidjad, kes ometi igalt katuselt alati kisendanud on, et nad ühinemise, üksluse poolehoidjad on! Lõplikult on likvidaato-

¹⁴⁸ See küsimus oli sessiooni päevakorda võetud R. Luxemburgi initsiatiivil (kes kuulus Rahvusvahelisse Sotsialistlikku Büroosse Poola ja Leedu sotsiaaldemokraatia poolt), et toetada vene likvidaatoreid, kes olid saanud lüüa võitluses bolševike vastu.

¹⁴⁹ V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 471.

¹⁵⁰ «Kiir» nr. 30, 12. märtsil 1913.

¹⁵¹ «Narva Kiir» nr. 24, 23. novembril 1913.

rid sellega ära näidanud, et nende üksluse jutlustamine muud ei ole kui demagoogia, see tähendab niisugune taktika, mis selleks sihitud on, et ükslust jutlustades ja vastaseid lõhesünnitajateks tembeldades, töölisi eemale peletada ja oma laagrisse meelitada.

Käesoleval silmapilgul ei või enam kahte arvamist selle kohta olla, kelle poole enamjagu klassiteadvuslisi töölisi hoiab! Likvidaatorid on seda mitmel korral tunnistanud, et vastasvool praegu võidupäevi pühitseb, et isegi nende kantsid, legaalsed tööliste seltsid, ametiühisused jne. — üksteise järele nende käest ära lähevad.»¹⁵²

«Kiire» kaudu tegid Eesti bolševikud ära suure töö IV Riigiduumasotsiaaldemokraatliku fraktsiooni lõhenemise küsimuse selgitamisel Eesti proletariaadi hulgas. Ja see töö ei olnud asjatu.

1914. aasta algul kutsusid Eesti bolševikud kokku nõupidamise, millest võtsid osa vabrikute ja tehaste komiteede esindajad. Sellel nõupidamisel arutati sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni lõhenemise küsimust. Nõupidamine kiitis bolševistliku kuuiku tegevuse heaks ja saatis talle tervituse, milles öeldi: «Aruannet asjaolude üle ja vene seltsimeeste tööliste fraktsiooni tegevuse kohta ära kuulates, saadab koosolek südamliku tervituse vene seltsimeeste tööliste fraktsioonile tema kõikumata ja järeleandmata võitluse puhul raskel ja vastutusrikkal kohal ja soovib kõigile kallitele seltsimeestele oma tööd edasi teha ja kõrvalekaldumata senisel kohal seista. Viimase aja töölisliikumine ise näitab, et teie seisukoht õige on.»¹⁵³

VSDTP ühtluse küsimust arutati Eesti parteiorganisatsioonide konverentsil 1914. aasta juunis. Konverents võttis vastu otsuse, milles öeldi, et: «... ühinemine ainult nende seltsimeeste vahel tarvilik ja soovitav on, kes endist seltsimeeste ühinemise vormi õigeks tunnistasid.»¹⁵⁴

Analüüsides läti tööliste-marksistide suhtumist sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni lõhenemisse, näitas V. I. Lenin, et nad pidasid ühinemise vajalikuks tingimuseks järgmisi asjaolusid.

¹⁵² «Narva Kiir» nr. 24, 23. novembril 1913.

¹⁵³ «Töö Hääl» nr. 39, 3. aprillil 1914.

¹⁵⁴ «Töö Kiir» nr. 7, 9. juunil 1914.

«1) võttes ühinemise aluseks need otsused, mis enne marksistliku terviku lõhenemist võeti vastu tema kõrgemate instantside poolt: *marksistliku terviku programm, tema põhikiri, Londoni otsused, marksistide ülevenemaalise esinduse otsused 1908. aasta detsembrist ja 1910. aasta jaanuarist*;

2) niisuguse ühise tegevuse mooduse leidmisel, mis garanteeriks vähemuse õigused fraktsioonis.»¹⁵⁵

Võib arvata, et V. I. Lenini avaldus läti tööliste-marksistide sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni lõhenemisse suhtumise kohta vastab täielikult ka eesti bolševike seisukohtadele. Eesti bolševike vaade oli õige, nad ei olnud igasuguse ühinemise vastased, nad olid ühinemise poolt, mis algab altpoolt, tööliste endi poolt, nad olid revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide ühinemise poolt, kes tunnistasid partei programmi, põhikirja ja täidavad tema otsuseid.

7. Kindlustuskampania Eestis. Legaalsete töölisühingute ja -seltside tegevus revolutsioonilise tõusu aastail

Kuni 1912. aastani polnud tsaari-Venemaal *tööliste kindlustamiseks* eri seadusi. Haiged ja vanad töölised heideti kui kõlbmatud vabrikuvärava taha. Seepärast tõsteti tööliste kindlustamise nõue, mis oli vajalik selleks, et kaitsta töölisklassi füüsilise ja vaimse allakäimise eest ning arendada temas võitlusvõimet, tööliste poolt üles juba siis, kui nad kujunesid klassiks, kes oli suuteline end kodanlusele ja valitsusele vastu seadma.

Kohustusliku riikliku kindlustuse nõue lülitati meie partei programmi, mis võeti vastu VSDTP II kongressil. Bolševikud nõudsid kõigi riikliku kindlustuse vormide — vanaduse, täieliku või osalise töövõime kaotuse korral — kehtestamist eri fondi arvel, mis luuakse kapitalistidelt spetsiaalse maksu võtmise teel, ja kindlustuse laiendamist kõigile palgatöölistele.

Bolševikud ei käsitlenud tööliste kindlustamise küsimust kunagi isoleeritult, lahus teistest klassivõitluse küsimustest. VSDTP Praha konverentsi otsustes öeldakse, et tõeliselt proletariaadi huvidele vastava

¹⁵⁵ V. I. L e n i n, Teosed, 20. kd., lk. 157.

kindlustusreformi teostamise vajalikuks tingimuseks on tsarismi lõplik kukutamine.

Seaduse projektid tööliste kindlustamisest õnnetusjuhtumite ja haiguste korral võeti 1911.—1912. aastal arutusele Riigiduumas ja 1912. aasta aprillis Riiginõukogus. Sotsiaaldemokraatlik fraktsioon, kus bolševikel oli kõige suurem mõju, nõudis III Riigiduumalt peale tööliste kindlustamise veel teiste töölisi puudutavate seaduseprojektide, nagu streigivabaduse, ametiühingute, naiste ja laste töökaitse seaduse jne. arutamist. Kuid III Riigiduumas lükkas kõik need sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni õiglased nõudmised tagasi.

Tööliste kindlustamise seaduse projektide arutamisel Riigiduumas tegid bolševikud-duumasaadikud Venemaa miljonite tööliste nimel 162 parandusettepanekut, kuid ühtki nendest ei võetud vastu.¹⁵⁶

Kindlustusseaduse projektid võeti 1912. aastal mustasajalise duuma ja Riiginõukogu poolt vastu, alates 1912. aasta 23. juunist aga hakkas see seadus kehtima.

Uus kindlustusseadus käis ainult kahe kindlustusliigi kohta — kindlustus õnnetusjuhtumite ja haiguse puhul — ega puudutanud üldse kindlustust vanaduse, invaliidisuse ja tööpuuduse vastu. See kehtib ainult Euroopa-Venemaa kubermangudes ning oblastites. Kindlustusseadus ei kehtinud riigiettevõtete ja raudteetööliste, välisvete laevanduse töötajate, majateenijate, posti- ja telegraafiteenistujate, äriteenijate jt. kohta.

Õnnetusjuhtumite korral tööliste kindlustamise osas tegi uus seadus mõnes küsimuses, võrreldes 1903. aasta 2. juuni seadusega, suure sammu tagasi. Näiteks võttis uus seadus õnnetusjuhtumi tagajärjel kannatanult õiguse tervise halvenemise pärast kindlustusseltsi poole pöörduda.

Tsaarivalitsuse kindlustusseaduste poolikust, ebajärjekindlust ja kitsarinnalisust paljastati bolševistliku ajalehe «Pravda» ja ajakirja «Voprossõ Strahhovanija» esikujul süstemaatiliselt töölisajalehes «Kiir» ja hiljem bolševistlikus ajakirjas «Tööliskindlustus».

Tallinnas hakkasid kohalikud võimud kindlustusküsimustega tegelema otsekohe pärast kindlustusseaduse kin-

¹⁵⁶ И. И. Шельмагин, Законодательство о фабрично-заводском труде в России 1900—1917 годов, Госиздат, lk. 227.

nitamist Riiginõukogu poolt. 1912. aasta 14. augustil toimus Tallinna linnavolikogu koosolek, kes pidi valima vabrikute ja tehaste omanike poolt esindajad Eestimaa kubermangu kindlustuskogusse. Valituteks osutusid kõige mõjukamad Eesti suurkapitalistid. Vastavalt kindlustuseadusele pidid eespool nimetatud asutuste tööst osa võtma ka tööliste esindajad. «Pravda» teatel määrati Eestimaa kindlustuskogusse Krulli tehast üks mustasajaliste esindaja ja «Dvigateli» tehast sakslane Zimmermann, samuti mustasajaline, kes ei osanud eesti ega vene keelt. Töölised vihkasid neid kui mustasajalisi ega lugenud neid oma esindajaiks kindlustuskogus.

Laiaulatuslikum kindlustuskampania algas Eestis 1913. aasta suvel.

Erinevad klassid, grupid ja parteid suhtusid uutesse kindlustusseadustesse erinevalt. Kodanlus suhtus nendesse heatahtlikult ning püüdis neid kasutada oma positsioonide edasiseks kindlustamiseks.

Bolševike suhtumine uutesse kindlustusseadustesse oli eitav. Juba nende seaduste ettevalmistamise ajal selgitasid bolševikud, et uued seadused ei paranda tööliste olukorda ja teevad isegi üsna mitmes suhtes sammu tagasi, võrreldes tegelikult juba kehtivate eeskirjadega õnnetusjuhtumite puhuks ja tööliste arstiabi seadustega.

Uute seaduste puudulikkusest hoolimata otsustasid bolševikud kindlustuskampaniast osa võtta, et kasutada seda töötajate hulgas tehtava revolutsioonilise töö tugevdamiseks. Nad olid haigekassade ja kindlustusasutuste volinike valimiste boikoteerimise vastu. Eriti tähtis osa kindlustuskampania arendamisel Eestis oli Eesti bolševike artiklitel, mis avaldati töölisajalehtedes «Kiir» ja «Pravda». Kindlustuskampania algul takistas Eesti poliitilist tööd rahvahulkades see, et uued kindlustusseadused ei olnud tõlgitud eesti keelde. Selline olukord oli väga kasulik ettevõtjatele ja kohalikele võimudele.

Haigekassade avamine ei toimunud korraga. Eelkõige hakati neid asutama puuvillatööstuses. Balti Puuvilla Kettamise ja Kudumise Vabrikus, kus töölised pidid esimesena haigekassa volinikke valima, toimusid valimised organiseerimatult. Enamik koosolekust osavõtjaid boikoteeris valimisi.¹⁵⁷ Koosolekul protesteerisid töölised osa-

¹⁵⁷ «Rahvaleht» nr. 9, 21. detsembril 1913.

kondade ja tsehhide kaupa toimuvate valimiste vastu ja nõudsid üldisi valimisi. Sugugi paremini polnud valimisteks ette valmistatud ka Narva tekstiilitöölised. Põhjuseks oli asjaolu, et puudusid võimalused organiseerida töölistele koosolekuid 1912. aasta 23. juuni kindlustusseaduse selgitamiseks.

1913. aasta 10. oktoobril, kui Narva linavabriku töölised valisid haigekassavolinikke, selgus, et paljud hääletusedelid olid rikutud.¹⁵⁸ «Pravda» andmetel võttis Kreenholmi Manufaktuuris haigekassade volinike valimistest osa 350—400 inimest, s. o. kõige teadlikumad tekstiilitöölised.

Teistes tööstusharudes toimusid haigekassade volinike valimised paremini organiseeritult, laialdaste töölishulkade osavõtul. «Dvigatelis» toimus töölisvolinike valimine kõigi tööliste aktiivsel osavõtul. Vaatamata sellele, et tehase administratsioon püüdis valimisi igati takistada, valisid töölised volinikeks kõige klassiteadlikumad töölised.¹⁵⁹ Poliitiliselt halvemini olid haigekassade juhatuste valimisteks ette valmistatud elektromehaanikatehase «Volta» ja Tallinna tselluloosivabriku töölised. «Voltas» näiteks sattusid haigekassa juhatusse kolm inimest, kes kõik olid tehase omanikega heas vahekorras.¹⁶⁰

Seoses haigekassade ja kindlustuskassade valimiskampaaniaga tuli Eesti töölistel võidelda tsaarivõimude omavoli vastu, kes rikkus neidki kärbitud olemasolevaid määrusi tööliste kindlustuse kohta. 1913. aasta 12. juulil esitasid Tallinna tselluloosivabriku töölised kollektiivse kaebuse. Volinike valimised toimusid Tallinna tselluloosivabrikus 23. märtsil 1913. aastal. Töölised ei tunnistanud neid valimisi õigeks, sest töölistel polnud võimalust valida oma kandidaate, mille tulemusel sai haigekassa sekretäriks vabrikuomaniku poolt soovitatud inimene.¹⁶¹

Kohalike Eesti võimude jämedatest seaduserikkumistest kõneleb sotsiaaldemokraatliku duumafraktsiooni arupärimine siseministrilt seoses sellega, et Eestimaa kuberner keelas ära tööliste koosolekud, kus pidi arutatama uute kindlustusseaduste ja haigekassade põhikirja küsimusi.

Selles arupärimises kõneldakse, et duuma sotsiaal-

¹⁵⁸ «Narva Kiir» nr. 10, 16. oktoobril 1913.

¹⁵⁹ «Kiir» nr. 81, juulil 1913.

¹⁶⁰ «Töö Hääl» nr. 19, 13. veebruaril 1914.

¹⁶¹ Sealsamas.

mokraatlik fraktsioon on saanud Tallinna töolistelt 1080 allkirjaga avalduse, kus kirjutatakse: «Meie, Tallinna vabrikute ja tehaste töölised, pöördume proletariaadi esindajate poole palvega kaitsta meid kohalike võimude omavoli eest. Kaks kuud tagasi valiti vabrikutes töölisvolinikud haigekassade põhikirjade arutamiseks. Kuni tänaseni pole õnnestunud töolistel korraldada koosolekut 1912. aasta 23. juuni seadustega tutvumiseks ja haigekassade põhikirjade arutamiseks. Võimud sellisteks koosolekuteks luba ei anna, vabrikuinspeksioon sunnib aga kõige lähemal ajal põhikirju kinnitamisele saatma. Vabrikuinspeksioon ja politsei teevad seda muidugi selleks, et sundida töölisi ilma igasuguse arutamisetä vabrikantide põhikirju vastu võtma.»¹⁶²

Eesti bolševikud pöörasid juba kindlustuskampaania algusest peale kindlustusküsimuste selgitamisele tööliste hulgas väga suurt tähelepanu. Nad esinesid vastavate loengutega ja avaldasid artikleid ajalehes «Kiir». Kogu seda tööd tuli Eesti bolševikel teha terava oportunistidevastase võitluse tingimustes. Oportunistid lahutasid tööliste kindlustusküsimuse töölisliikumise üldistest põhiküsimustest.

Oma artiklis «Herrad, kes töölisliikumise tegemist teevad» paljastas V. Kingissepp oportuniste kui eesti kodanluse käsilasi. Ta näitas, et herrad A. Kastra ja Elia-ser ajasid Pätsu ja teiste meelepärast «töölispoliitikat». V. Kingissepp kirjutab: «See küsimus, mis kinnituse võitluse piinlikult lahus hoiab proletariaadi poliitilisest liikumisest, on vabameelne, mitte sotsiaaldemokraatlik. Selles asjas on nimetatud lehe (s. o. «Kinnituse Küsimused», mis oli menševistlik eestikeelne ajakiri, mille väljaandjaks oli A. Kastra — G. L.) toimetus K. Pätsi koolile truuks jäänud: ajakirjanduslik popsnikkude «iseseisvus» kõlgub «Tallinna Teataja» varnas.»¹⁶³

Eesti bolševikud võitlesid kogu energiaga ajakirja «Kinnituse Küsimused» tööliste hulgas levitamise vastu. «Töö Kiire» 1914. aasta 7. numbris avaldati Narva organiseeritud marksistide juhtiva kollektiivi nimel avaldus, kus märgiti: «Et hr. A. Kastra ajakiri «Kinnituse Küsimused» täieste Tallinna Teataja sotsialvabameelset «tööliste poliitikat» jätkab, kinnituseliikumist üleüldisest

¹⁶² Большеви́стская фракция IV Государственной думы. Сборник материалов и документов, 1938 г., lk. 190.

¹⁶³ «Töö Kiir» nr. 6, 26. juunil 1914.

töölisliikumisest eraldab ja organiseeritud marksistide kontrolli alt kõrvale jätab, vähese teadvusega tööliste keskel tööliste kirjanduse vastu vaenu külvab, — sellega tööliste liikumist nõrgestab, ja et «Kinnituse Küsimuste» laialilaotamine ja soovitamine marksistidel isegi siis lubamata on, kui selle ajakirja mõne numbri sisu kohta marksistliselt seisukohalt midagi ütelda ei oleks, sest et selle ajakirja toetamine hr. Kastra kahjuliku tegevuse õigeks tunnistamine ja müüdava ajakirjaniku isiklise ettevõtte toetamine oleks, otsustab Eesti organiseeritud marksistide juhtiv kollektiiv kõigile marksistlikele organisatsioonidele ette panna, et nad «Kinnituse Küsimuste» laialilaotamist mitte ei toetaks ega seda väljaannet ei soovitaks, ning kõigile töölistele seletaksid, mis sugust kahju hr. Kastra ja tema üksikud poolehoidjad töölisliikumisele oma tegevusega saata püüavad.»¹⁶⁴ «Kiir» avaldati «Pravdas» äratrükitud Peterburi metallitöölise üleskutse kindlustuskampaania kohta.¹⁶⁵ Ajaleht soovitas kindlustusküsimustes juhinduda sellest üleskutsest. Bolševike võitlus töölisliikumise desorganisaatorite salasepitsuste vastu toimus edukalt. Menševistliku «Kinnituse Küsimuste» tellijate arv vähenes sedavõrd, et ajakirja väljaandmine tuli lõpetada.

Kindlustuskampaania küsimust arutati VSDTP Krakovi nõupidamisel, kus võeti vastu eri otsus, milles öeldi:

«1. On vajalik kõige otsustavam ja üksmeelsem võitlus valitsuse ja kapitalistide katsete vastu sundida töölisi oma haigekassa-volinikke valima pimesi, ilma et oleks lubatud pidada töölis koosolekuid.

2. Töölised peavad püüdma korraldada kõikjal oma voliga koosolekuid, selleks et eelnevalt üles seada nende poolt soovitud volinikukandidaadid.

3. Töölised peavad korraldama revolutsioonilisi miitinguid protestiks selle vägivalla ja nende mõnituste vastu, mis käivad kaasas kindlustusseaduste kehtestamisega.

4. Igal juhul tuleb koostada eelnevalt tööliste volinikukandidaatide nimekiri kõige mõjukamate sotsiaaldemokraatlike tööliste seast ja viia see nimekiri üksmeelselt läbi ka seal, kus ei õnnestu korraldada mingisuguseid koosolekuid...

¹⁶⁴ «Töö Kiir» nr. 7, 9. juulil 1914.

¹⁶⁵ «Kiir» nr. 65, 13. juunil 1913.

9. Kogu agitatsioon, mida tehakse kindlustuse sisseseadmise puhul, tuleb viia läbi tihedas seoses tsaari-Venemaa kogu olukorra valgustamisega, selgitades meie sotsialistlikke põhimõtteid ja revolutsioonilisi nõudmisi.»¹⁶⁶

Kindlustuskampaania käigus andis bolševike partei selged loosungid, mille alusel ka kohalikud organisatsioonid oma töö korraldasid.

Kindlustuskampaania arendamisel oli suur tähtsus bolševistlikul ajakirjal «Voprossõ Strahhovanija», mis asutati 1913. aastal Peterburis. Ajakirjas avaldatud artiklites selgitati töölisklassile eelseisvaid ülesandeid. Kindlustuskampaania kohta rõhutati nendes artiklites, et töölised peavad võitlema haigekassades täieliku omavalitsuse eest.¹⁶⁷

Eesti bolševikud võitlesid aktiivselt bolševike partei otsuste täitmise eest. Selle võitluse eredaks näiteks oli Eesti tööliste organiseeritud protest kohalike võimude omavoli vastu, kes keelasid igasugused haigekassade avamisega seotud koosolekud. Ülalnimetatud IV Riigiduma sotsiaaldemokraatliku duumafraktsiooni arupärimine lükati mustasajaliste saadikute poolt tagasi. Pärast arupärimist olukord ei paranenud, vaid vastupidi — politsei võimud tugevdasid veelgi järelevalvet tööliste tegevuse üle.

Kuid Eesti töölised ei löönud raskuste ees kartma. Nad hakkasid oma õiguste kaitseks üldstreiki ette valmistama. Juba 26. mail valiti tööliste koosolekul haigekassa põhikirja väljatöötamise komisjon.¹⁶⁸ Töölisvolinikud, töötanud välja haigekassa põhikirja, pöördusid mitu korda kubernerile poole palvega lubada neil koosolek läbi viia, kuid said alati eitava vastuse. 2. septembril pöördusid töölisvolinikud samas küsimuses kuuendat korda kubernerile poole ja said järgmise vastuse: «Et kindlustusseaduse põhjal mingisuguseid koosolekuid ei ole ette nähtud, siis ei anna antud küsimuses luba ühekski koosolekuks.»¹⁶⁹ Töölised otsustasid kubernerile vastata ühepäevase protestistreigiga. Väljatöötatud plaani kohaselt pidi streigist osa võtma «Dvigateli», elektromehaanikatehase «Volta»,

¹⁶⁶ V. I. Lenin, Teosed, 18. kd., lk. 429—430.

¹⁶⁷ «Вопросы страхования» № 2, 1913 г., lk. 2.

¹⁶⁸ «Северная Правда» № 31, 7 сентября 1913 г.

¹⁶⁹ Sealsamas.

Lutheri mööblivabriku, Johanson'i paberivabriku, Wiegandi masinaehitustehase ja tselluloosivabriku töölised. 3. septembri hommikul kogunesid «Dvigateli» töölised protestistreibiks vabrikuhuovi. Politseinikud, kes oma agentuuri kaudu kavatsetavast streigist teada said, ruttasid juba hommikul varakult tehase väravate juurde, et tööliste väljaastumist ära hoida. Tallinna koondati maakondadest täiendavalt politseinikke. «Dvigateli» tööliste miitingul räägiti võimude omavolist ja tööliste üle mõnitamisest, vajadusest anda neile ühine vastulöök. Tööliste poolt võeti vastu resolutsioon, milles märgiti:

«1. Meie protesteerime Tallinna võimude tegevuse vastu, kes keelasid ära tehaste üldkoosolekud ja ettekanded kindlustuse kohta.

2. Meie nõuame koosolekute vabadust üldse ja eriti kindlustusseaduse ja kõikide küsimuste kõige laiemat tutvustamist, mis on seotud selle seaduse elluviimisega.

3. Tunnistades väikeste haigekassade ebakindlust, nõuame samuti linna üldhaigekassa asutamist.

4. Selle tõttu, et töösturite poolt väljatöötatud põhikiri kärbib tööliste juba niigi kärbitud õigusi, nõuame meie endi volinike poolt väljatöötatud põhikirja kinnitamist.

5. Samuti ühineme kogu Venemaa tööliste nõudmisega ülevenemaalise kindlustuskongressi kokkukutsumiseks.»¹⁷⁰

Pärast miitingut väljusid töölised organiseeritult vabrikuhuovist, et minna ülelinnalisele demonstratsioonile. Neile söötsid kallale politseinikud, kes ähvardasid demonstrante relvadega. Kuid ähvardused ei avaldanud mõju ja töölised liikusid revolutsioonilisi laule lauldes edasi. Esimesena tungis ratsahobusel tööliste ridadesse politseiülem, tema järel teised politseinikud. Algas relvitate tööliste peksmine ja mõne aja pärast aeti demonstrandid laiali.

Samas olukorras toimusid protestimiitingud ka teistes Tallinna tehastes.

Kindlustuskampania puhul toimunud Eesti tööliste võitlus tõmbas endale kogu Venemaa tööliste tähelepanu. «Pravdas» kirjutati: «Võimude poolt põhikirja arutamise koosolekute keelamise tulemusena kuulutasid Tallinna töölised üldise protestistreibi... Tallinna ja

¹⁷⁰ «Северная Правда» № 31, 7 сентября 1913 г.

Varssavi eeskujud peavad äratama kõigi Venemaa linnade tööliste tähelepanu.»¹⁷¹

Teistes Eesti linnades toimus kindlustuskampaania eesrindlike tööliste tagakiusamise ja jälitamise tingimustes. Pärnus valisid tööliselised endi hulgast haigekassade volinikeks kõige teadlikumad seltsimehed. Sellised valimiste tulemused ajasid kohalikud võimud marru. Politsei otsustas volinikud arreteerida ettekäändel, et nad olevat streikide «algatajaiks». Arreteeritute hulgas oli ka haigekassa esimees H. Suuder.¹⁷²

Tartus pidi valitama töölisvolinikud haigekassadesse 16 ettevõttes. Kohalikud võimud ei lubanud avalikke valimiskampaaniaga seotud koosolekuid läbi viia. 1913. aasta 9. septembril toimus juba varem tööliste poolt valitud haigekassavolinike koosolek, millest võttis osa 60 inimest. Koosolekul arutati haigekassa põhikirja, mis oli ettevõtjate poolt välja töötatud. Arutamise käigus konstateerisid volinikud, et põhikiri ei vasta tööliste huvidele, ja tegid olulisi parandusettepanekuid.¹⁷³ Kuid hiljem selgus, et ettevõtjad polnud neile üldse tähelepanu pööranud.

Revolutsioonilise töölisliikumise tõusu aastail olid parteile suure tähtsusega legaalsed töölisorganisatsioonid — ametiühingud, tööliskooperatiivid, klubid ja teised seltsid. Nad andsid bolševike parteile legaalse võimaluse rahvahulkadega sidemete pidamiseks ja revolutsioonilisele töölisliikumisele uute kaadrite ettevalmistamiseks.

Vaadeldaval ajajärgul olid legaalsete ametiühingute ja seltside töötingimused eriti rasked. Nende halastamatu tagakiusamine tsaarivõimude poolt jätkus. Ametiühingute ja seltside sulgemine, nende juhtivate töötajate arreteerimine olid ühingute ja seltside vastu kõige levinumateks repressioonivormideks.

Revolutsioonilise tõusu aastail polnud Tallinna proletariaadil peaaegu üldse oma ametiühinguid ega seltse. Balti trükitööliste ametiühingu Tallinna osakond suleti 1912. aastal¹⁷⁴, 1913. aastal aga suleti Tallinnas viimane, äriteenijate ametiühing¹⁷⁵. Sama saatust tabas samal aastal ka Tallinna käsitööliste vastastikuse abistamise seltsi.

¹⁷¹ «Северная Правда» № 30, 6 сентября 1913 г.

¹⁷² «Narva Kiir» nr. 24, 23. novembril 1913.

¹⁷³ «Narva Kiir» nr. 1, 14. septembril 1913.

¹⁷⁴ «Правда» № 165, 10 ноября 1912 г.

¹⁷⁵ «Правда» № 63, 16 марта 1913 г.

Tallinna ettevõtete bolševikud püüdsid korduvalt ametiühinguid organiseerida. Ajaleht «Putj Pravdõ» teatas näiteks Tallinna metallitöölise kahekordsest katses esitada registreerimiseks oma ametiühingu põhikiri, kuid tsaarivõimud ei kinnitanud seda kummalgi korral.¹⁷⁶

Väga raskeks löögiks oli Tartu tööliste karskusseltsi «Karskuse Sõber» sulgemine, sest selle seltsi ruumes asusid peaaegu kõik linna ametiühingud.

Revolutsioonilise tõusu aastail koondus ametiühingute tegevus kahte Eesti linna — Tartu ja Narva. Aastatel 1911—1912 tekkisid Tartus lisaks eelmistele ametiühingutele veel müürseppade ja metallitöölise ametiühingud. Kokku oli 1913. aastal Tartus 740 ametiühingu liiget.¹⁷⁷ Pärast karskusseltsi «Karskuse Sõber» sulgemist ajas politsei Tartu tööliste ametiühingud nende ruumidest välja ja võttis sellega neilt võimaluse isegi koosolekuid pidada.¹⁷⁸ Ent ametiühingute tegevus jätkus. Suurt tähelepanu pöörasid Tartu ametiühingud töölisajalehtede toetamisele. 1914. aasta 1. veebruaril arutas Tartu metallitöölise ametiühing bolševistliku ajalehe «Töö Hääl» küsimust. Koosolek võttis ühel häälel vastu otsuse ajalehe igatiseks toetamiseks.¹⁷⁹

Tartu ametiühingute suureks teeneks oli see, et nad suutsid ühisel jõul organiseerida tööliste raamatukogu,¹⁸⁰ mis varustas töölisi progressiivse kirjandusega. 1913. aasta teisel poolel oli raamatukogul 521 lugejat.

Kõrvuti ametiühingutega eksisteerisid Eestis töölistkooperatiivid. Tartus suhtus kodanlus eriti vaenulikult töölistkooperatiivi «Edasi» tegevusse. «Edasi» oli keskuseks, kust töölisel said muretseda niihästi vajalikke kaupu kui ka oma töölisajalehte. Peale selle toetas kooperatiiv «Edasi» streikivaid töölisi materiaalselt.¹⁸¹

Ametiühingute ja seltside tegevuse elavnemist oli märgata ka Narvas. Siin asutati bolševike initsiatiivil uus metallitöölise ametiühing. Just nimelt see ametiühing toetas 1912. aastal töölisajalehte asutamise otsust. Narvas

¹⁷⁶ «Путь Правды» № 52, 1914 г.

¹⁷⁷ «Kiir» nr. 50, 7. mail 1913.

¹⁷⁸ «Kiir» nr. 6, 15. jaanuaril 1913.

¹⁷⁹ «Töö Hääl» nr. 14, 1. veebruaril 1914.

¹⁸⁰ «Правда» № 138, 9 октября 1912 г.

¹⁸¹ «Narva Kiir» nr. 5, 28. septembril 1913.

olid veel puidutöölise ja äriteenijate ametiühingud, samuti Peterburi tekstiilitöölise ametiühingu Narva osakond!

Eriti suur tähtsus tööliste enesearendamisel oli Narva tööliste rahvaharidusseltsi tegevusel.¹⁸² Rahvaharidusselts tekkis töölisliikumise elavnemise mõjul 1910. aasta sügisel. Organiseerijateks olid Narva bolševikud. Rahvaharidusseltsi tegevus, mille aluseks oli proletaarse internatsionalismi printsiip, tekitas eesti ja vene tööliste hulgas suurt huvi.

Ka kodanluse ridades oli huvi selle vastu elav. Et põhikirja järgi võis iga soovija seltsi liikmeks astuda, siis olid nimetatud seltsis ka mõned kodanlased. Kodanlikud elemendid püüdsid valitavaid organeid kõigi vahenditega oma mõju alla saada, kuid need püüdlused ei õnnestunud. Töölised hoidsid rahvaharidusseltsi juhtimist kindlalt enda käes. Rahvaharidusselts tegi laialdast kultuurhariduslikku tööd. Seltsi abiga organiseeriti õhtukool, kus Narva progressiivselt meelestatud pedagoogid õpetasid üldhariduslikke õppeaineid.¹⁸³ Sageli organiseeriti mitmesugustel teemadel populaarseid loenguid. Lektoriteks olid Peterburi ülikooli üliõpilased-sotsiaaldemokraadid. Tööliste hulgas olid väga populaarsed rahvaharidusseltsi poolt korraldatud kultuurhariduslikud õhtud. Nende programm oli arvestatud peamiselt töölispubliku jaoks. Repertuaaris leidis ka vene klassikute näidendeid.

Bolševikud tegid poliitilist kasvatustööd väiksemate Eesti linnade legaalsetes organisatsioonides. Viljandis näiteks oli kirjandusring, mis asutati 1910. aasta mais. Selle ringi liikmeteks oli kohalik linna intelligents ja töölised, kokku 50 inimest. Ringi lugemisõhtutest võisid osa võtta kõik soovijad. Ringil oli oma raamatukogu, kust lugejad võisid kolm korda nädalas raamatuid laenutada. Esimene osavõtjaterohke lugemisõhtu toimus 1910. aasta 28. augustil.¹⁸⁴ Ringi liige J. Vahtra — ajalehe «Viljandi Teataja» toimetaja — esines ettekandega teemal «Noor-Eesti» ja ta püüdlused». Ettekandja kõneles selle kirjandusliku rühmituse üksikute kirjanike loomingust. Pärast J. Vahtra esinemist kritiseerisid mõned õhtust osavõtjad

¹⁸² «Звезда» № 2, 8 ноября 1911 г.

¹⁸³ Eesti NSV RAKA, f. 206, nim. 1 (A), s.-ü. 214 — 1910—1911, l. 21.

¹⁸⁴ «Viljandi Teataja» nr. 67, 30. augustil 1910.

ettekandja üksikuid kiitvaid väljendusi ülalnimetatud rühmituse aadressil.

Elav diskussioon arenes naisküsimumise ümber. Proletaarne kirjanik V. Buk kõneles naiste raskest ja õigusest olukorrast, naisliikumisest kapitalistlikes maades ja selle küsimuse lahendamise teedest. Mõningad ettekandja poolt avaldatud seisukohad kutsusid esile vastuväiteid üksikute ringi liikmete poolt, kes pooldasid selles küsimuses kodanlikke vaateid.

Ringi loengute ja vestluste temaatika oli mitmekülgne. Plaanis oli ajaloolisi, teaduslik-poliitilisi, majanduslikke, filosoofiaalaseid, olustikulisi ja teisi teemasid. Ettekangetega esines lektoreid ka väljastpoolt. Aktiivselt võttis diskussioonidest osa bolševik G. Tikerpuu, kes sel ajal elas Viljandis.

Uue revolutsioonilise tõusu aastail ametiühingute ja teiste legaalsete töölisorganisatsioonide tegutsemisvõimalused ei paranenud. Endiselt tegid võimud ametiühingutele ja seltsidele takistusi poliitilistel teemadel loengute ja vestluste organiseerimiseks. Parimad ametiühingute tegelased arreteeriti ja saadeti asumisele. Ent vaatamata ohvritele püüdsid töölistest ametiühingutegelased teha oma liikmete poliitiliseks kasvatamiseks kõik, mis teha annab. Kõige paremaid tulemusi saavutasid poliithariduslikus töös Narva töölisorganisatsioonide juhid. Tööliste rahvaharidusseltsi ruumes ja karskusseltsi «Võitleja» klubis õnnestus neil mitmesuguste nimetuste all läbi viia rida poliitilise sisuga loenguid, mis soodustasid tööliste poliitilise teadlikkuse elustumist.

Bolševike tegevus tööliste ametiühingutes ja seltsides toimus töölisorganisatsioonidest vaenulike elementide väljakihutamise loosungi all. Selles võitluses saavutasid Eesti bolševikud küllaltki tähtsaid võite. Näiteks võtsid Tartu töölisel kodanluselt üle ühe vanima Eesti karskusseltsi. Narvas tõrjusid töölisel bolševike juhtimisel kodanlikud elemendid koos nende sabarakkudega välja tööliste rahvaharidusseltsist.¹⁸⁵

Suur tähtsus sellel ajajärgul oli V. Kingissepa artiklil, kus kindlustuskampaania puhul käsitleti ametiühinguliikumise küsimusi ja paljastati oportuniste, kes propageerisid ametiühinguliikumises reformistlikke vaateid.

¹⁸⁵ «Klassivõitlus» nr. 1—2, 1019, lk. 15.

Oportunist Kastra pooldajad keeldusid Eestis uute ametiühingute organiseerimisest ettekäändel, et praegu polevat selleks kohane aeg. Sellised võtted ja esile kerkinud raskuste ees alistumine oli tegelikult katseks nõrgendada töölisklassi organiseeritud võitlust oma vaenlase vastu. V. Kingissepp paljastas ja naeris oma artiklites välja Kastra pooldajate oportunistlikku taktikat. Ta rõhutas, et ametiühingud on tööliste massiorganisatsioonideks, nende klassiühitsuse kasvatuse kooliks, ja kutsus üles tegema vajalikke jõupingutusi ametiühingute loomiseks Eestis.

Reaktsiooni- ja uue revolutsioonilise tõusu aastail arenes samuti mitmesuguste põllumeesteseltside tegevus, kus juhtiv koht oli kulakutel. Eesti kodanlus tegi oma ajakirjanduses intensiivselt tööd selleks, et muuta maatameeste mitmesuguste kihtide arvamust nimetatud seltside kasuks. Kodanlus kutsus maatöölisi oma kõhu arvel iga hinna eest kokku hoidma neid viletsaid krosse, mis neil võis veel olla, ja astuma põllumeesteseltside liikmeks. Kulakud, kes olid põllumeesteseltside juhatuste eesotsas, kasutasid nimetatud seltse maatööliste veelgi suurema ekspluateerimise vahendina.

Vändra põllumeesteselts andis 3 kuni 5 rubla suurusi preemiaid neile töölistele, kes olid 5 kuni 10 aastat nuri-semata oma peremeeste juures töötanud. Majanduslikult tugevnenud külakodanlus ei püüdnud mitte ainult nendesse seltsidesse astunud maatöölise arvel rikastuda, vaid oma võimu seltside üle ka poliitiliselt jäädvustada. Küla-proletariaadi osavõtt nendest seltsidest oli väga väike, sest enamikule töölistest oli selge, et need on kulaklikud organisatsioonid. Seal, kus maatöölised olidki nende liikmed, kasutas külaelanikkonna eesrindlik osa neid seltse poliitiliseks propagandaks. Sellest annab tunnistust Eestimaa kuberner 1910. aasta ettekanne, kus öeldakse, et põllumeesteseltsid, kes olid sattunud 1905. aasta «mässuliste» elementide mõju alla, «peavad silmas peamiselt masside koondamise eesmärki poliitilise propaganda kõige edukamate vormide saavutamiseks».¹⁸⁶

Progressiivsete ja reaktsiooniliste elementide vahelisest võitlusest nendes seltsides kõneleb eredalt järgmine fakt. 1911. aasta 20. märtsil toimus Kullamaa põllumeesteseltsi koosolek. Kohalikud progressiivsed jõud, keda juh-

¹⁸⁶ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 103, s.-ü. 88, osa 9 — 1910.

tisid arreteerimistest puutumata jäänud sotsiaal-demokraadid, otsustasid seltsi reaktsioonilise leeri purustada.

Koosolekule, kus pidi teistkordselt valitama uus juhatuse, tulid kõik maatöölised; isegi need, kellel olid mitme aasta osamaksud tasumata, likvideerisid oma osamaksu võlgnevused ja tulid koosolekule. Selgituseks olgu märgitud, et juba 1911. aasta 13. veebruaril said reaktsioonilised elemendid uue juhatuse valimisel lüüa. Uue juhatuse koosseisu valiti töörahva esindajad. Juhatuse vana koosseis keeldus seltsi vara uuele juhatusele üle andmast ja kutsus politsei appi.

Kahe koosoleku vaheajal puhkes terav poliitiline võitlus. Kõikuvate elementide vastupanu murdmiseks võtsid reaktsioonilised elemendid kasutusele hirmutamise. Seltsi liikmeid hirmutati sellega, et uue juhatuse liikmed on sotsiaaldemokraadid, «punased», kiriku ja mõisnike ägedad vastased. Kui säärased inimesed jäävad seltsi juhatusse, siis selts suletavat otsekohe.

Vaenlaste arvestus oli õige. Kasutades politsei abi, laimavaid väljamõeldisi ja hirmutamist, jäid nad seekord võitjaks.

Eesti bolševikud omistasid rahvahulkade uueks revolutsiooniks ettevalmistamisel legaalsele ametiühingutele ja seltsidele suurt tähtsust. Nad ühendasid oskuslikult illegaalse töö legaalse tööga, sest ilma selleta ei saanud bolševike partei tollaegsetes poliitilistes tingimustes kindlustada sidet laialdaste rahvahulkadega, et neid uueks revolutsiooniks oma lipu alla koondada.

8. Sõjajärgne poliitiline kriis. Bolševikud rahvahulkade edasise revolutsioonilise tõusu eesotsas

1914. aastal arenes revolutsiooniline liikumine kogu maal tormiliselt edasi. See toimus 1912/1913. aasta tööliikumise rikkalike kogemuste baasil. Oma kangelasliku võitlusega tsarismi, kapitalistide ja nende agentide vastu pälvis Vene proletariaat kogu maailma proletariaadi hulgas aukoha. Bolševike partei juhtimisel läks Venemaa tööliklass kindlalt oma eesmärgi poole, valmistudes uueks revolutsiooniks.

Jätkus poliitilise olukorra teravnemine, mis avaldus streigiliikumise kasvus üldse. Eriti suure tähtsuse oman-

dasid 1914. aastal poliitilised streigid, protestimiitingud ja tänavademonstratsioonid, mis mõnikord kasvasid üle otsesteks kokkupõrgeteks tööliste ja politsei vahel.

Läheneva revolutsioonilise kriisi põhjustest kirjutas 1913. aastal V. I. Lenin: «Venemaa elab üle revolutsiooni- list seisundit sellepärast, et rahva määratu suure ena- muse, mitte ainult proletariaadi, vaid ka üheksa kümnen- diku väiketootjate, eriti talupoegade rõhumine on maks- maalsel määral teravnenud, kusjuures see teravnenud rõhumine, näljahädad, viletsus, õigusetus ja mõnitamine rahva üle on kisedavas vastuolus nii tootlike jõudude seisundiga Venemaal kui ka viienda aastaga äratatud rahvahulkade teadlikkuse ja nõudlikkusega ja olukorraga kõigis naabermaades, mitte ainult Euroopas, vaid ka Aasias.»¹⁸⁷

Koos töölisliikumise tõusuga toimus vaenlaste leeris laostumine, suurenes vastastikune usaldamatus.

Tundes oma lõpu lähenemist, võttis tsaarivalitsus töö- lisklassi ja kogu Venemaa demokraatliku leeri vastu kasu- tusele üha rängemaid repressioone.

Revolutsiooniline liikumine Eestis 1914. aasta esimesel poolel kasvas kuni Esimese imperialistliku maailmasõjani. Eesti bolševikud, kes töötasid VSDTP Keskkomitee juhtimisel, arendasid streigiliikumist bolševike partei Poronini nõupidamise otsuste vaimus.

Esimene suurem väljaastumine organiseeriti 1914. aasta 9. jaanuaril. Päev enne streiki levitasid bolševikud töö- liste hulgas VSDTP Keskkomitee proklamatsioone, mida Peterburist saatis IV Riigiduumasaadik A. Bada- jev.¹⁸⁸

Hommikul alustasid leinastreiki Vene-Balti laevaehi- tustehase töölised. Streigiga ühinesid Böcker ja Ko laeva- ehitustehase töölised ning palju teisi. Vaatamata tööliste juhtide hulgas 9. jaanuari eel toime pandud arreterimis- tele võttis ametlikel andmetel streigist osa ligi 1000 ini- mest.¹⁸⁹ Kogu Venemaal võttis streigist osa 260 000 ini- mest.

Streigiliikumise tõus laevaehitustehaste tööliste hulgas oli seotud sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide tege-

¹⁸⁷ V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 194.

¹⁸⁸ А. Бадаев, Большевики в Государственной думе. ОГИЗ. Госполитиздат, 1941 г., изд. седьмое, lk. 325.

¹⁸⁹ MRAKA, f. 102, s.-ü. 5, osa 93 — 1914, l. 5, 6, 11.

vuse elavnemisega nendes tehastes. Tallinna ühendatud sotsiaaldemokraatide grupp, kes töötas laevaehitustehaste tööliste hulgas, alustas oma tegevust vastastikuse abistamise seltsi, s. o. illegaalse organisatsiooni asutamisega, mille ülesandeks oli poliitilistes ja majanduslikes streikides kannatada saanud tööliste abistamine.¹⁹⁰ Seltsi organisatoriteks olid revolutsioonilise tegevuse pärast Tallinnasse väljasaadetud Peterburi töölised I. Jegorov, V. Devjatkin, I. Kuzmin jt.

Nagu andmetest (lendlehtedest) on teada, eksisteeris juba 1913. aastal laevaehitustehastes parteiorganisatsioon. Selle organisatsiooni juhatus, mis koosnes kolmest isikust, oli leplaste käes. 1913. aastal esines Vene-Balti laevaehitustehaste parteiorganisatsioon üleskutsega kõigile Venemaa sotsiaaldemokraatidele, milles kutsuti kõiki sotsiaaldemokraatlikke organisatsioone ja gruppe üles ühinema ühtseks tervikuks.¹⁹¹ 1914. aastal ühinesid selle ühendatud rühma bolševikud peamise Tallinna bolševistliku organisatsiooniga, mis hulgaliste sügiseste arreterimiste tagajärjel oli tugevasti kannatada saanud.

Politseidepartemangu ametlikke andmeid 1914. aasta jaanuari streigiliikumise kohta ei õnnestunud leida, kuid töölisajakirjanduse põhjal võib julgesti kinnitada, et streigiliikumine 1914. aasta jaanuaris oli suurem kui eelmiste aastate samal kuul.

Veebruaris streigilaine ei nõrgenenud, vaid võttis veelgi teravama poliitilise iseloomu. Veebruaristreigid olid seotud repressioonidega, mida tsaarivalitsus rakendas Eesti revolutsiooniliste tööliste vastu. Juba 1914. aasta jaanuaris anti Eestimaa kubermangu žandarmeeriavalitsuse käsul üksikud töölised, kes tegid revolutsioonilist tööd, politsei avaliku järelevalve alla ja neil keelati elamine Eestimaa ja selle naabruses asuvates kubermangudes. See oli Eesti tööliklassile pärast 1913. aasta oktoobris toime pandud massilisi arreterimisi uueks löögiks. Provokaatorite ja politseiagentide kaebuste alusel rühma kõige silmapaistvamate tööliikumise tegelaste väljasaatmine tekitas kõigi Eesti tööliste hulgas meelepaha. 1914. aasta 10. veebruaril toimus bolševike juhtimisel ühepäevane protestistreik seltsimeeste väljasaatmise vastu. Streigiga

¹⁹⁰ MRAKA, f. 102, s.-ü. 5. osa 93 — 1914, 1. 5, 6, 11.

¹⁹¹ MRAKA, f. 102, 9. asjaajam., nim. 15, s.-ü. 5, osa 93, lit. G — 1914. 1. 5.

ühinesid peaaegu kõik Tallinna suured tehased ja vabrikud.¹⁹² Ametlikel andmetel võttis streigist osa ligi 4000 töolist¹⁹³, kuid tegelikult oli osavõtjaid tunduvalt rohkem. Tsaarivalitsus ja kohalikud võimud püüdsid nimekamaid bolševikke tööliste hulgast igati kõrvaldada, kuid sellega ei õnnestunud neil töölisliikumist peatada, sest tööliste hulgast kerkis esile üha uusi juhte.

1913. aasta oktoobris kandis Eestimaa kubermangu žandarmeeriavalitsuse ülem politseidepartemangule kiitlevalt ette põrandaaluse sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni likvideerimisest Tallinnas. Kuid ta eksis. Juba sama aasta novembris oli ta sunnitud teist juttu rääkima. Ühes 1914. aasta ettekandes teatas žandarmeeriavalitsuse ülem politseidepartemangule, et 1913. aasta 23. novembril töötasid bolševikud H. Suuderi juhtimisel välja plaani «kogu Tallinna tööstusrajooni enda kätte haaramiseks propaganda tegemise ja marksistliku häälekandja «Töö Hääl» levitamise otstarbel selle 6 allrajooniks jaotamise teel»¹⁹⁴.

1914. aasta esimestel kuudel toimus bolševike töö partei nõupidamise ettevalmistamise tähe all. Nõupidamine kutsuti kokku V. I. Lenini initsiatiivil eriti tähtsate küsimuste arutamiseks. Seoses nõupidamise ettevalmistamisega avaldati ajalehes «Töö Hääl» V. Kingissepa ja J. Anveldi artikleid mitmete töölisliikumise printsiipiaalsete küsimuste, näiteks Riigiduumas sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni lõhenemise jt. kohta.

Eesti sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide järjekordse nõupidamise ettevalmistamisel muutus bolševike ja oportunist Kastra pooldajate vaheline võitlus eriti ägedaks.¹⁹⁵

Bolševike lahkulöömise küsimus oportunistidest polnud Eesti sotsiaaldemokraatlikes organisatsioonides veel lõplikult lahendatud. Vastavalt 1912. aasta Praha konve-

¹⁹² «Töö Hääl» nr. 19, 13. veebruaril 1914.

¹⁹³ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 106, s.-ü. 88, osa 2 — 1914, l. 10.

¹⁹⁴ MRAKA, f. 102, 9. asjaajam., nim. 15, s.-ü. 5, osa 93, lit. G — 1914, l. 10.

¹⁹⁵ Bolševike partei liikmete hulgas tekkisid aastatel 1912—1914 tõsised kahtlused A. Kastra suhtes, kas ta ei ole mitte ainult töölisliikumise renegaat, vaid ka provokaator, kes annab žandarmeeriale vajalikke andmeid töölisliikumise tegelaste kohta. Vt. lähemalt «Töö Hääl» nr. 10, 23. jaanuaril 1914.

rentsi resolutsiooni nõudmisele seisis Eesti bolševike ees ülesanne kihutada oportunistid kui Eesti töölisklassi huvide reetjad parteist välja.

Oportunist Kastra rühma pikaajaline desorganiseeriv tegevus töolisliikumises ja nende sagedased laimavad kallaletungid ainsale tööliste ajalehele olid viimase kahe aasta jooksul kogu Eesti, eriti aga Tallinna proletariaadile heaks õppetunniks. Teadlikud eesti töölised said aru, et kauem pole võimalik sääraseid renegaate oma ridades hoida. Sellest kõnelesid ajalehe «Töö Hää!» artiklid, samuti eesti töölisajalehe toimetusele saadetud tööliste kirjad.

Keegi maatöeline, olles tutvunud J. Anveldi ja V. Kingissepa «Töö Hääles» ilmunud artiklitega, mis olid suunatud renegaat Kastra vastu, kirjutas 1914. aasta jaanuari algul: «Ühinen — seltsimeeste «Ortodoksi» (J. Anveldi — G. L.) ja «Ahingu» (V. Kingissepa — G. L.) poolt ettetoodud arvamisega tööliste sõbra hr. A. Kastra kohta. Tervitan seda otsustavat sammu tööliste pealt. Juhin oma poolt veel teise «sõbra» peale tähelepanekut, s. o. hr. A. Veiler, kes samuti «Tallinna Teataja» toimetuses istub. Kui vast seda herrat keegi veel tööliste sõbraks peab, siis on see suur eksitus. See isand on oma sahkerdamisega juba ära teeninud, et teda häbiposti naelutada ja seltsimeeste hulgast välja visata.»¹⁹⁶

Partei nõupidamine toimus 1914. aasta 22. märtsil Tallinnas. Sellest võttis osa VSOTP Keskkomitee Venemaa Büroo liige G. Petrovski, kes selleks V. I. Lenini initsiatiivil Tallinna komandeeriti.

Nõupidamisest võtsid osa Narva, Tallinna, Tartu ja Helsingi bolševistlike sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide esindajad, kokku 10 inimest. Ettekandega olukorrast parteis ja bolševistliku duumafraktsiooni tegevusest esines G. Petrovski.¹⁹⁷

Ettekandes rõhutas G. Petrovski, nagu politseidepartemangu agentuurteadetes märgitakse, eriti vajadust pidada kõige otsustavamalt võitlust oportunistide vastu, kihutada nad parteiorganisatsioonidest minema, sest et «parteitööd peab korraldama täiesti iseseisvalt ja sõltumata mingist (vaenulikust — G. L.) mõjust»¹⁹⁸.

¹⁹⁶ «Töö Hää!» nr. 2, 4. jaanuaril 1914.

¹⁹⁷ «Исторический Архив» № 1, 1957 г., lk. 28.

¹⁹⁸ MRAKA, f. 102, 9. asjaajam., nim. 15, s.-ü. 5, osa 93, 1914, l. 10.

G. Petrovski.

Samuti üksikasjaliselt peatus VSDTP Keskkomitee Venemaa Büroo esindaja IV Riigiduma töölissaadikute bolševike tööl. Nimetatud büroo näitas, kuidas menševistlik seitsmik seda tööd igal sammul takistas.

Nimetatud küsimuse kohta nõupidamisel vastuvõetud resolutsioonis öeldi, «et Eesti töölisorganisatsioonid asuksid VSDTP-ga lähemasse suhtlemisse, saadaksid fraktsioonile informatsiooni, andmeid (töölisliikumise kohta), teataksid fraktsioonile üldse kõikidest kohapeal toimuvatest sündmustest, mis on seotud töölisliikumisega»¹⁹⁹. Järgnevalt märgiti resolutsioonis, et töölisliikumise tõus Eestis nõuab lähemas tulevikus konverentsi kokkukutsumist, kindlama organisatsiooni korraldamist, kõige lähemat suhtlemist vene seltsimeestega ja Peterburi töölistega eriti.²⁰⁰ Nõupidamine tunnistas «Kiire» marksistli-

¹⁹⁹ «Исторический Архив» № 1, 1957 г., lk. 29.

²⁰⁰ Sealsamas.

kuks ajaleheks ja nõudis selle allutamist VSDTP kontrollile.²⁰¹

1914. aasta märtsinõupidamine Tallinnas märkis ära rea abinõusid parteitöö tugevdamiseks Eesti bolševistlikes organisatsioonides. VSDTP Keskkomitee esindaja ettepanekul otsustati: «Esiteks, paluda VSDTP Keskkomiteelt toetust eesti marksistliku häälekandja «Töö Hääle» ülalpidamiseks (seda toetust anti hiljem, 1914. aasta 10. juunil 200 rubla suuruses summas), teiseks, saata parteiorganisaator vajaliku töö korraldamiseks.»²⁰²

Kastra poolt juhitava oportunistide rühma suhtes määrati resolutsioonis: «Võttes arvesse, et hr. Kastra, kuulutades enese marksistliku töölisliikumise eestvõitlejaks, on samal ajal kodanliku ajalehe «Tallinna Teataja» toimetuse liige (ja isegi kaasosanik), kusjuures «Tallinna Teataja» võitleb eesti töölisajalehe «Kiir» vastu, et hr. Kastra selline lubamatu käitumine ja tema avalik agitatsioon nimetatud töölisajalehe vastu desorganiseerib eesti tööliste ridu ja tumestab nende klassiteadvust, ning et VSDTP Tallinna Komitee toetab ja kaitseb hr. Kastra selliseid väljaastumisi, palub koosolek kõrgemat asutust Tallinna Komiteelt aru pärida, millega ta seletab sellist suhtumist hr. Kastrasse.

Koosolek teeb ettepaneku Tallinna Komitee laiali saata ja määrata uued valimised, millest peavad osa võtma kõik seltsimehed-parteilased kõigist Tallinna rajoonidest.»²⁰³

Seega toimus nõupidamisel bolševike lõplik lahkulöömine menševikest. Uude VSDTP Tallinna Komitee koosseisu valiti ainult bolševikud. Lüüasaamisest tigestunud oportunistid otsustasid võitluseks bolševike vastu «samuti luua oma komitee»²⁰⁴. Selle kurikuulsa «komitee» koosolekul 13. aprillil kutsus Tulp, üks menševike kliki peamehi, üles võitlema bolševike vastu, organiseerima partei föderaalsetel alustel ja ühinema Soome sotsiaaldemokraatliku organisatsiooniga.²⁰⁵

Eesti sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide märtsi-

²⁰¹ «Исторический Архив» № 1, 1957 г., lk. 29.

²⁰² MRAKA, f. 102, 9. asjaajam. nim. 15, s.-ü. 5, osa 93, lit. G — 1914, l. 10.

²⁰³ «Исторический Архив» № 1, 1957 г., lk. 29.

²⁰⁴ MRAKA, f. 102, 9. asjaajam., nim. 15, s.-ü. 5, osa 93, lit. G — 1914, l. 10.

²⁰⁵ Sealsamas.

nõupidamisel oli töölisliikumise edasisele käigule Eestis eriti suur tähtsus. Nõupidamine tegi kokkuvõtte kogu bolševike varasemast võitlusest oportunistide vastu.

Nõupidamisel vastuvõetud otsused kiideti tööliste poolt täielikult heaks. Pärnu töölisel kirjutasid sellest oma kirjas: «Möödas on aeg, kus töölisliikumist suudeti abiandmise seltsidesse või matuse kassade möllusse juhtida ja seal kinni pidada, nagu see Tallinna «tööliste juhtidel» tükiks ajaks korda läks. Vaatamata selle peale, et sarnased mustad isandad praegugi töölistele silmi teevad, meile haigekassade asutamisel head nõu annavad nagu seda «Tallinna Teataja» veergudel keegi A. E. teeb, läheb Tallinna tööliste teadvuslisem osa sihikindlalt ühes kogu Venemaa proletariaadiga oma ajalooliselt äramääratud eesmärgile kiiresti ligemale.»²⁰⁶

Pärast nõupidamist hakkasid oportunistlikest elementidest vabanenud parteiorganisatsioonid tugevnema. Nõupidamisel vastuvõetud otsuste õigsust kinnitas kogu edasine töölisliikumise käik enne Esimest maailmasõda.

Töölisliikumise kasvu näitajaks oli streigivõitluse ulatus. Töölisklassi jõudude hoidmiseks ja poliitilise üldstreigi ettevalmistamiseks rikastas bolševike partei streigivõitluse taktikat. 1914. aasta 4. aprillil avaldati ajalehes «Putj Pravdõ» V. I. Lenini artikkel «Töölisliikumise vormidest», milles ta õpetas töölisi lahingut mitte vastu võtma seal, kus seda töölistele peale sundisid nende vaenlased. V. I. Lenin rõhutas, et marksistlik taktika seisneb m i t m e s u g u s t e võitlusvõtete ühendamises, oskuslikus üleminekus ühelt võttelt teisele, rahvahulkade teadvuse järjekindlas tõstmises ja nende kollektiivsete ürituste laiendamises, milledest iga üksik on kord pealetungi-, kord kaitseisloomuga, mis aga kõik kokku viivad üha sügavama ja otsustavama konfliktini.

Juhtides streigivõitlust, pidid bolševikud arvestama näiteks kehtivaid seadusi töölepingu kohta, mille järgi mitte rohkem kui kuus päeva järjest kestnud tööluusi tõttu ei võidud töölist ettevõttest vallandada jne. Sellepärast kutsusid bolševikud töölisi üles korraldama lühiajalisi, kuid sagedasi streike. Partei andis juhendeid protestimiitingu ja tänavademonstratsioonide läbiviimiseks.

Avalikult sellest legaalses ajakirjanduses V. I. Lenin

²⁰⁶ «Töö Kiir» nr. 7, 9. juunil 1914.

rääkida ei saanud, kuid töölised mõistsid oma juhti ja tegutsesid tema juhendite järgi. Esimese maailmasõja eel toimuv streigivõitlus Venemaal näitas partei poolt streigiliikumise kohta antud juhendite õigsust.

Ametlikel andmetel toimus Eestimaa kubermangu tööstusettevõtetes 1914. aasta aprillis kolm streiki.²⁰⁷ Peale selle õnnestus töölisajakirjanduse («Töö Hääl») materjalide alusel kindlaks teha, et 1914. aasta aprillis toimus Eestis viis streiki, mille kohta ametlikus statistikas andmed puuduvad. Tõsi küll, mõned nendest streikidest toimusid Liivimaa põhjaosas. 15. aprillil algas Narva raudteelaste streik²⁰⁸, 17. aprillil streikisid Tartu Mattieseni trükikoja töölised²⁰⁹. Umbes samal ajal toimus samuti Tartus Simmi tisleritöökoja streik²¹⁰. Kuu lõpul toimus Narva ehitustöölise streik²¹¹ ja Võru piiritusevabriku töölise streik²¹². Streigid olid lühiajalised ja majanduslikku laadi.

1914. aasta 22. aprillil tähistasid Eesti töölised kogu Venemaa töölistega laiaulatuslikult töölisajakirjanduse päeva. Ajalehes «Putj Pravdõ» avaldati eesti töölisajalehe «Töö Hääl» toimetuse artikkel, milles toimetuse töötajad paluvad võtta nende häälekandja töölisväljaannete nimekirja, mis soovivad koos nimetatud ajalehega tähistada töölisajakirjanduse päeva.²¹³ Eesti bolševikud viisid selle päeva läbi töölisajakirjanduse edasise kindlustamise ja arendamise loosungi all. Töölised tellisid laiaulatuslikult töölisajalehti «Putj Pravdõ» ja «Töö Hääl». Töölisajakirjanduse materiaalse baasi tugevdamiseks organiseeriti grupikorjandusi.

Peaaegu samaaegselt asusid Eesti bolševikud, lähtudes Poronini nõupidamisel vastuvõetud otsustest proletariaadi üheaegselt väljaastumisest ja edasisest üldstreigi ettevalmistamisest, energiliselt valmistuma 1. mai tähistamiseks. 1914. aasta aprillis toimus Nõmmel Tallinna lähedal nõupidamine, millest võtsid osa ka teiste Eesti linnade esindajad. 1. mai pühitsemise ettevalmistustöö toimus andeka

²⁰⁷ LRAKA, f. 23, nim. 17, s.-ü. 663, l. 15.

²⁰⁸ «Töö Hääl» nr. 43, 17. aprillil 1914.

²⁰⁹ «Töö Hääl» nr. 44, 19. aprillil 1914.

²¹⁰ «Töö Hääl» nr. 43, 17. aprillil 1914.

²¹¹ «Töö Hääl» nr. 48, 29. aprillil 1914.

²¹² Sealsamas.

²¹³ «Путь Правды» № 56, 30 июня 1914 г.

töölisliikumise organisaatori H. Suuderi juhtimisel. Endine «Waldhofi» tselluloosivabriku tööline oli Pärnu bolševike organisaatoriks ja juhiks. 1913. aastal lähetas partei H. Suuderi parteitööle Tallinna, kus ta koos O. Rästase, R. Vakmanni ja teiste bolševikega kindlustas oma jõudu säästmata bolševistlikke organisatsioone. Samal ajal oli H. Suuder ühtlasi bolševistliku häälekandja «Töö Hääl» toimetuse liige.

1. mai pühitsemise ettevalmistus Eestis toimus tihedas koostöös Tallinna ühendatud sotsiaaldemokraatliku rühmaga, kes tegutses peamiselt Tallinna laevaehitustehastes. Loodi eriline pidupäeva läbiviimise organisatsiooniline komitee.²¹⁴ VSDTP Tallinna organisatsioonilise komitee nimel anti välja 1. mai lendleht.

Lendlehes öeldi: «... 1. mail ulatavad kogu maailma proletaarlased üksteisele käe, et koos võidelda vihatud kapitali ja verejanulise valitsusega... Meie Lääne-Euroopa seltsimehed pühitsesid 1. maid enneolematu tõusuga. Ka meie, Eestimaa töölised, peame ühendama oma hääle meie seltsimeeste hüüdega. Näitame Vene isevalitsuse timukatele²¹⁵ ja kõigile meie ekspluataatoritele, et meid pole hirmutanud ei 9. jaanuar, 16. oktoober ega Leena tulistamine. Las jääb 1. mail seisma töö kõikides tehastes ja vabrikutes! Las värisevad meie vastased revolutsioonilise töölisvää ees!

Elagu 1. mai!

Maha isevalitsus!

Elagu demokraatlik vabariik!

Elagu 8-tunniline tööpäev!

Elagu täielik mõisamaade konfiskeerimine!

Elagu VSDTP!»²¹⁶

1914. aasta 1. mai streigi puhul anti Tallinna bolševike poolt välja veel teine lendleht, kus paljastati Eesti menševike oportunistlikku poliitikat.

Kodanluse abilistele Kastrale ja Vürstile polnud tööliste massilised streigid sugugi meeltemööda ja sellepärast püüdsid nad nende puhkemist igati takistada. Lendlehes öeldakse selle kohta: «... siin on üks «sõber»

²¹⁴ MRAKA, f. 102, 9. asjaajam., nim. 15, s.-ü. 5, osa 93, lit. G — 1914, l. 6, 7.

²¹⁵ MRAKA, f. 102, 9. asjaajam., nim. 15, s.-ü/5, osa 93, lit. G — 1914, l. 5.

²¹⁶ Sealsamas.

(mõeldakse Kastrat — G. L.), vapper uinutaja: ta kinnitab, et töölisliikumises lähevad Tallinna töölised vene tööliste ees. Säärast lobisemist võib ennem paskvilliks kui kiitlemiseks lugeda, sest et meie töölised teavad ise paremini, kuivõrd nad on vene ja läti seltsimeestest maha jäänud.»²¹⁷

Et takistada 1. mai poliitilist väljaastumist, koondasid võimud oma politsei- ja sõjaväeosad tehaste rajoonidesse. Juba 24. aprilli õhtul pandi Eestimaa kubermangu žandarmeeriavalitsuse ülema käsul toime hulgalisi arreteerimisi, mis andis kohalikele võimudele aluse politseidepartemangule kiitlevalt teatada Tallinna bolševistliku organisatsiooni «likvideerimisest». Neile tundus, et kõik on korras, tööliste 1. mai väljaastumise bolševistlik plaan nurja aetud. Tegelikult ei olnud see sugugi nii. 1. mai hommikul kogunesid Vene-Balti laevaehitustehase töölised tehaseväravate juurde, mitte ükski tööline ei hakanud tööle, peale mõne üksiku mustasajalise.²¹⁸ Tööliste meeoleolu oli revolutsiooniline. Kõik nad läksid miitingule. Miitingust osavõtjatele tungis kallale politseikomando. Töölised olid sunnitud ajutiselt laiali minema. Kuid üsna varsti kogunesid nad uuesti ning sõitsid punaste lippudega ja «Marseljeesi» lauldes linna.

1. mai pidupäeva miitingud ja demonstratsioonid toimusid ka teistes vabrikutes ja tehastes. Ratsapolitseinikud sööstsid kogu päeva ühest linna otsast teise, ajades kõikjal demonstratsioone laiali. Bolševistlik ajaleht «Rabotši» kirjutas: «1. maid pühitsesid töölised enneolematu energia ja visadusega, vaatamata sellele, et enne 1. maid pandi toime massilisi läbiotsimisi ja arreteerimisi.»²¹⁹ Ajalehe «Putj Pravdõ» andmetel võttis 1. mail poliitilisest streigist Tallinnas osa 16 000 inimest.

1. mail toimusid poliitilised streigid mitmes Tartu ettevõttes. Bolševikud levitasid juba varem Tartus illegaal-seid 1. mai lendlehti, kutsudes töölisi streikima. 1914. aasta 30. aprillil kogunes 300 töolist Toomemäele pidupäeva miitingule. Miiting aeti politsei poolt laiali.²²⁰ Järgmisel päeval püüti organiseerida välkmiitinguid Tähtvere

²¹⁷ MRAKA, f. 102, 9. asjaajam., nim. 15, s.-ü. 5, osa 93, lit. G — 1914, l. 11.

²¹⁸ «Töö Hääl» nr. 53, 1. mail 1914.

²¹⁹ «Рабочий» № 4, 25 мая 1914 г.

²²⁰ «Töö Kiir» nr. 1, 15. mail 1914.

metsas.²²¹ Narvas kaunistasid töölised Kreenholmi Manufaktuuri viiva tee ööl vastu 1. maid punaste lippudega. Uhes linna trükikojas toimus ühepäevane poliitiline streik.

Vabrikuomanikud vastasid 1. mai streikidele trahvidega. Trahv määrati ka Vene-Balti laevaehitustehaste töölistele. Vihased töölised otsustasid uuesti streikima hakata ja nõudsid trahvi äramuutmist. Streigi nurjaajamiseks võttis laevaehitustehaste juhtkond kasutusele oma tavalise võtte — ühe rahvuse teise kallale ässitamise. Rahvusliku vaenu õhutamiseks kasutati ka kodanlikku ajakirjandust. Protestistreik kestis kaheksa päeva ja lõppes tööliste lüüasaamisega. Trahvi ära ei muudetud.²²²

Selle streigi üheks peamiseks lüüasaamise põhjuseks oli see, et osa väheteadlikke töölisi oli meelestatud natsionalistlikult. Kodanlike natsionalistide poolt õhutatud meeolusid polnud mitte ainult selles tehases.

Kodanliku natsionalismi vastu võitlemise küsimus sai bolševike partei üheks peaküsimuseks.

Menševikud ja igasuguse värvinguga oportunistid Eestis ajasid ka selles küsimuses partei ridade lõhestamise poliitikat.

Lähtudes menševike tuntud seisukohast, et Venemaal on kodanlus revolutsiooniline, kodanlik-demokraatlikku revolutsiooni juhtiv jõud, püüdsid nad proletariaadi endaalgaust sotsiaalmajandusliku ja kultuurielu alal eesti kodanluse huvidele allutada. «Päevaleht» ja teised kodanlikud ajalehed tegid «üldrahvalike edusammude» loosungi all mitmesuguste kapitalistlike aktsiaseltside, pankade, krediidiühisuste jne. asutamise ümber natsionalistlikku poliitikat. See propaganda, nagu võis näha oportunistide käitumisest, oli neile meeltemööda. Nad võtsid selle vastu vaikiva heakskiiduga või avaliku toetamisega.

Ainult bolševikud paljastasid selle salakavala kodanliku propaganda olemust. Artiklis «Aatelised dividendid» kirjutas V. Kingissepp: «Härrad, «Päevalehe» dividendimehed, jätke järele r u m a l u s t e kirjutamine, nimetage dividendijahiks mis dividendijaht. Teie kultuuritöö sisse rahvas muidugi ei usu, aga dividendikütid — neil pole tarviski seda uskuda!»²²³ Natsionalistliku ideoloogia kandjaks töölisliikumises oli ka J. Palvadre, kes, nagu märgib üks

²²¹ «Töö Kiir» nr. 1, 15. mail 1914.

²²² «Рабочий» № 4, 1914 г.

²²³ V. Kingissepp, Kultuuriküsimustest, Tallinn, 1954, lk. 60.

Tallinna organisatsiooni bolševike juhtiv tegelane R. Vakmann, «... tegi kaastööd eesti kodanlikele ajalehtedele, toetas oma oskust ja jõudu mööda eesti rahvusluse kihvti külvamist (eriti näiteks kooli küsimuses), ja püüdis seda ka J. Anveltiga asutatud töölislehe sisse kanda».²²⁴

Kodanlik-natsionalistlikke ideid propageerisid menševikud ja Kastra rühm ka partei struktuuris. Nagu teame, tekkis Eesti Sotsiaaldemokraatliku Partei nime all Eestis esimese Vene revolutsiooni päevil föderalistlikel seisukohtadel asuv eraldi organisatsioon.

See partei ei eksisteerinud kuigi kaua. Seoses esimese Vene revolutsiooni lüüasaamisega lagunes ta 1907. aastal ja ainult väike osa selle rühma liikmetest ühines 1907. aastal Terijoki konverentsil VSDTP-ga.

1914. aastal esines menševik Tulp, Kastra lähim mõttekaaslane, uuesti üleskutsega luua föderaalsetel alustel sotsiaaldemokraatlik partei.²²⁵ Kuid tol ajal sellest midagi välja ei tulnud. 1917. aasta suvel asutasid nad oma partei, kes peaaegu kõikides põhiküsimustes oli vene menševike seisukohtadel.

Suur tähtsus võitluses kodanliku natsionalismi vastu oli VSDTP Krakovi nõupidamise otsustel. Resolutsioonis ««Rahvuslikest» sotsiaaldemokraatlikest organisatsioonidest» öeldakse: «Sellepärast kutsub nõupidamine Venemaa kõigist rahvustest töölisi tungivalt üles osutama kõige otsustavamast vastupanu reaktsiooni sõjakale natsionalismile, võitlema töörahva hulkade seas esineva natsionalistliku vaimu igasuguste avalduste vastu ja sotsiaaldemokraatlike töölisi kohtadel koonduma ja liituma kõige tihedamalt ühtseteks VSDTP organisatsioonideks, mis töötavad igas kohaliku proletariaadi keeles ja teostavad tõepoolest ühtsust altpoolt, nagu seda ammust ajast tehakse Kaukaasias.»²²⁶

Nende otsuste vaimus toimuski bolševike töö rahvus-
küsimeses.

1913. aasta lõpul ja 1914. aasta algul ilmusid V. I. Lenini silmapaistvad artiklid «Kriitilisi märkmeid rahvus-

²²⁴ «Klassivõitlus» nr. 4 (163), 1934, lk. 7.

²²⁵ MRAKA, f. 102, 9. asjaajam., nim. 15, s.-ü. 5, osa 93, lit. G — 1914, l. 10.

²²⁶ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 299.

küsimuse kohta», «Rahvaste enesemääramise õigusest» ja teised. Umbes samal ajal ilmus trükist ka J. V. Stalini töö «Marksism ja rahvusküsimus», mida V. I. Lenin kõrgelt hindas.

Bolševike partei juht V. I. Lenin võttis oma töödes väikekodanliku natsionalistliku «kultuurautonoomia» idee hävitava kriitika alla.

V. I. Lenin rõhutas, et «rahvuslik kultuurautonoomia» on mõeldud tööliste ja kõigi töötajate petmiseks valekinnitustega sellest, nagu oleks rahvusküsimuse lahendamine võimalik kodanliku paljurahvuselise riigi piires. See kodanlik-natsionalistlik programm võttis rahvustelt õiguse oma saatuse üle iseseisvalt otsustada, võttis neilt poliitilised õigused, lahutas proletariaadi ja töötavad hulga rahvuslikult isoleeritud, üksteisest eraldatud osadeks.

Need ja mitmed teised Lenini teesid saidki aluseks bolševike tegevusele rahvusküsimuse alal.

1914. aasta kevadel kutsuti parteiorganisatsiooni initsiatiivil Tallinnas kokku spetsiaalne laiendatud nõupidamine rahvusküsimuses. Sel puhul avaldati ajalehes «Töö Kiir» marksistide nimel artikkel «Rahvusliku vaenu vastu». ²²⁷ Nõupidamisest võtsid osa kõikide suuremate vabrikute, tehaste ja mitmesuguste väikeste tööstusettevõtete esindajad, kokku 55 mitme rahvuse esindajat.

Oma esinemistes näitasid eesti, vene ja läti rahvusest bolševikud kodanliku natsionalismi ideoloogia kogu kahjulikkust proletariaadi vabadusvõitluses kapitalistide ja tsaarivalitsuse vastu. Nõupidamise otsuses öeldakse: «Kõik töölised, rahvuslike vahede peale vaatamata, kannatavad ühtviisi kapitalismi ekspluateerimise all. Sellepärast ei pea nad võitluses ühise vaenlase vastu oma jõudusid rahvusliku vaenluse ja tülidega nõrgestama, vaid käsikäes edasi sammuma teed mööda, mis vabanemisele viib.

Sellel teel pole eestlast ega venelast, vaid ainult venenad-töölised.» ²²⁸

Nimetatud nõupidamisel oli suur tähtsus. Sellest osavõtjad selgitasid oma ettevõtetes igapäevase töö käigus rahvahulkadele bolševike partei rahvuspoliitikat, suurte ja väikeste rahvuste sõpruse ja solidaarsuse ideed.

Eesti töölisliikumise tõusuajajärgul oli suureks sünd-

²²⁷ «Töö Kiir» nr. 5, 21. juunil 1914.

²²⁸ Sealsamas.

museks bolševistlike organisatsioonide konverentsi kokkukutsumine 1914. aasta juunis. Konverents toimus Narvas, Paemurrus. V. Kingissepp, kelle juhtimisel toimus konverentsi ettevalmistus, ei saanud kahjuks selle tööst osa võtta, kuna ta 1914. aasta mais tsaarivõimude poolt Tveri asumisele saadeti.

Konverentsi tööst on antud ülevaade bolševistliku «Töö Kiire» 1914. aasta numbrites. Muid dokumente konverentsi töö kohta pole tänapäevani leitud. Konverentsist võtsid osa kõigi Eesti suuremate linnade ja Peterburi bolševistlike organisatsioonide esindajad. Päevakorras olid järgmised küsimused: 1) aruanded kohapealt, 2) parteiajakirjandus, 3) olukorrast maal ja ülesannetest ülevenemaalise poliitilise streigi ettevalmistamisel, 4) VSDTP kongressi ettevalmistamine, 5) VSDTP Eesti organisatsiooni keskkomitee valimistest jt. Ajalehe «Töö Kiir» artiklis «Eesti sotsiaaldemokraatide konverents» näidati, et konverents «välistingimuste» tõttu ei saanud tööd lõpule viia. Vähe sellest, et mõne küsimuse kohta ei võetud otsust vastu, vaid need jäid hoopis läbi arutamata.²²⁹

Aruannetes kohapealt konstateeriti, et pärast märtsinõupidamist, s. o. pärast oportunistide väljakihutamist parteist, on Eesti bolševistlike organisatsioonide tegevus tunduvalt elavnenud ja organisatsioonid tugevnenud. Teise päevakorrapunkti, parteiajakirjanduse küsimuse kohta ei avaldatud otsust konspiratiivsetel kaalutlustel. Ülevenemaalise poliitilise streigi ettevalmistuse küsimuses otsustas konverents üksmeelselt toetada Vene proletariaadi initsiatiivi ja hakata üldstreigiks ette valmistuma. Otsuse üksikasju ei avaldatud.

Partei Poronino nõupidamisel tõsteti spetsiaalselt üles parteikongressi kokkukutsumise küsimus. Seda küsimust arutati ka 1914. aastal Eesti bolševike konverentsil. Konverentsist osavõtjad tervitasid partei kongressi kokkukutsumist ja tegid Eesti organisatsiooni Keskkomiteele ülesandeks kongressi ettevalmistamisest aktiivselt osa võtta.²³⁰ Konverentsil valiti VSDTP Eesti organisatsiooni Keskkomitee, kes saigi Eesti töölisliikumise juhiks.

Konverentsil oli Eesti edasisele töölisliikumisele määratu suur tähtsus. Venemaal üha kasvava revolutsiooni-

²²⁹ «Töö Kiir» nr. 7, 9. juulil 1914.

²³⁰ Sealsamas.

lise kriisi tingimustes lahendas konverents tähtsamad töö-
lisliikumise küsimused varem toimunud partei ülevenemaaliste nõupidamiste vaimus.

1914. aasta juuni lõpul haaras streigiliikumine üha uusi rajoone. Grandioosne streik, mida juhtisid bolševikud, puhkes Taga-Kaukaasia naftatööstuses. See haaras kõik Bakuu rajooni naftatööstused ja sellest võttis osa ligi 50 000 töolist. Naftatööstuse töölised elasid uskumatult rasketes tingimustes. Palgad olid väga madalad, elamistingimused halvad, töölised elasid kõige antisanitaarsemates muldonnides. Streik venis pikale. Streikijate vastu mobiliseeriti kõik politseijõud, kes koos kohtuvõimudega alustasid töölistega julma arveteõiendamist. Algas naftatöölise korteritest väljatõstmine, veevärk plommiti kinni jm. Streikijate hulgas pandi toime massilisi arreteerimisi.

Bakuulaste kangelaslik võitlus sai kogu maa tööliste tähelepanu keskpunktiks. Protestimärgiks Bakuu võimude tegevuse vastu puhkesid kõigis Venemaa suuremates tööstuskeskustes laiahaardelised streigid. 1. juulil algas Peterburis Bakuu sündmustest tingitud protestistreik. 3. juulil panid tsaarivõimud putiilovlaste miitingu tulistamisega toime uue metsiku kuriteo. Jälle voolas tööliste veri. Kogu Venemaa töölised vastasid tsaarivõimude julmale käitumisele massiliste protestistreikide ja -demonstratsioonidega.

Eestis kutsus putiilovlaste tulistamine esile kogu töö-
lisklassi äärmise pahameele. VSDTP Tallinna Komitee kutsus linna taha kokku vabrikute ja tehaste esindajate nõupidamise, kus kõnega esines bolševistliku ajalehe «Kiir» toimetaja V. Buk. Nõupidamine naelutas tsaarivalitsuse veretöö häbiposti ja võttis vastu otsuse organiseerida 10. juulil Peterburi töölistega solidaarsuse ja sõpruse märgiks poliitiline väljaastumine. VSDTP Tallinna Komitee andis juba aegsasti välja eesti- ja venekeelsed lendlehed, kus kutsuti töölisi protestidemonstratsioonile.

«Seltsimehed mees- ja naistöölised!» kirjutati lendlehes. «Jälle värvusid Peterburi tänavad proletariaadi verega. Peterburi seltsimehed töölised, kes astusid välja tsaarisabarakkude metsiku mõnitamise vastu Bakuu tööliste kallal, sattusid verise Nikolai teenrite kuulide alla. Tina ja täakidega tahab verine tsaarivalitsus maha suruda iga päevaga kasvavat töölisliikumist. Seltsimehed

töölised! Meie ei pea Nikolai II opritsnikute poolt toime pandud metsikutest mõnitustest mööda minema. Nagu üks mees peame me oma vendade eest neljapäeval, 10. juulil kõikides vabrikutes, tehastes ja töökodades välja astuma. Olgu meie streigi loosungiks —

Maha omavoli ja vägivald!

Elagu 8-tunniline tööpäev!

Elagu maa konfiskeerimine rahvale!

Maha isevalitsus!

Elagu demokraatlik vabariik!

Elagu uus revolutsioon Venemaal!

VSDTP Linnakomitee.

Seltsimehed! Võtke osa demonstratsioonist kell 3 päeval, Glinski (praegune Viru tänav) tänaval.»²³¹

Mõnede Tallinna tehaste protestistreigid algasid juba 9. juulil.²³²

Bolševike partei üleskutsel lõpetasid 10. juulil peaaegu kõigi suurte vabrikute ja tehaste töölised töö. Vagunehitustehas «Dvigatel» ja Vene-Balti laevaehitustehas, kus olid kõige tugevamad parteiorganisatsioonid, näitasid organiseerituse eeskuju. Juba hommikul ei asunud nendes tehastes ükski tööline tööle. Streigiga liitusid ka trükiteöölised. Kuberner oli sunnitud politseidepartemangule teatama, et 7 ettevõtet streikis täielikult, 6 osaliselt, kokkupõrkeid ei olnud, arreteeritud 27. Ajalehe «Töö Kiir» andmetel oli streik peaaegu üldine. Kella kolmeks päeval liikusid demonstratsioonipaigale vabrikute ja tehaste rajoonidest demonstrantide kolonnid. Kõikjal tulid neile vastu tugevdatud politseikomandod, kes püüdsid demonstrante laiali ajada. Tänavademonstratsioonid toimusid mitmes linnaosas, sest paljudel töölistel ei õnnestunud kindlaksmääratud demonstratsioonipaigale läbi murda. Kõige visam oli demonstratsioon Wiegandi tehase lähedal. Mõnes kohas avaldasid töölised politseile ka vastupanu. Revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks Eestis saadeti Peterburist kiiresti üks sõjaväeosa.

Peterburis, Bakuus ja Lodzis võtsid tööliste väljaastumised määratu suure ulatuse, mitmes linnas ehtasid töölised barrikaade ja avaldasid tsaarivägedele visa vastu-

²³¹ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 106, s.-ü. 88, osa 2 — 1914, l. 59.

²³² Eesti NSV RAKA, f. 208, s.-ü. 97 — 1913—1915, l. 8.

panu. Revolutsioonilisest liikumisest maal hirmutatuna võttis tsaarivalitsus kõik abinõud tarvitusele. Peterburi muudeti sõjalaagriks, bolševistlik ajaleht «Trudovaja Pravda» suleti.

Uue võimsa revolutsioonilise tõusu katkestas maailmasõda, milles tsaarivalitsus otsis pääsu revolutsiooni eest.

Seega saavutas Eesti proletariaadi streigiliikumine tõusuaastail kõige kõrgema taseme Esimese maailmasõja eel.

Ainult vabrikuinspektsiooni andmetel oli 1914. aastal Eestimaa kubermangus vabrikuinspektsiooni järelevalvele alluvates ettevõtetes 79 streiki, millest võttis osa 27 725 inimest. Kõik need streigid, peale ühe 58 osavõtjaga streigi, toimusid 1914. aasta esimese 7 kuu jooksul. Seega toimus isegi ametlikel andmetel sel ajal 16 streiki rohkem kui 1913. aastal. Mis puutub streikijate arvusse, siis oli neid samadel andmetel 5 616 inimest rohkem kui 1913. aastal.

1914. aasta streigiliikumisele Eestis on iseloomulik kõrgem organiseeritus, poliitiliste streikide määratu suur ülekaal majanduslike streikide suhtes.

Eesti tööliste streigiliikumist juhtinud bolševike peaülesandeks oli rahvahulkade ülevenemaaliseks poliitiliseks streigiks ettevalmistamine. Selles töös oli neil küllaltki suuri edusamme. 1914. aastal streikisid töölisel bolševike juhtimisel 9. jaanuaril, veebruari esimestel päevadel algasid protestistreigid Eesti eesrindlike tööliste suhtes rakendatavate repressioonide vastu, selle järel võttis 1914. aasta 1. mai streik ennenägematu ulatuse. Juunis toimusid mitmes Tallinna tehases protestistreigid ettevõtjate poolt haigekassa, põhikirja rikkumise vastu,²³³ ja lõpuks — Eesti proletariaadi kõige võimsamaks väljaastumiseks oli 1914. aasta 10. juuli poliitiline streik ja demonstratsioon Tallinnas, seoses sünnimustega Peterburis. Kõik tööliste suuremad revolutsioonilised väljaastumised toimusid tihe- das seoses kogu Venemaa tööliklassi väljaastumistega.

Ametliku statistika alusel oli poliitilistest ja teistest mitterahvusliku iseloomuga streikidest osavõtjaid 1914. aastal umbes 19 500 inimest.²³⁴ Seda arvu, mis puudutab ainult vabrikutööstuse töölisi, on ilmselt tugevasti vähendatud. Meie ligikaudsete arvestuste järgi, mis on

²³³ MRAKA, f. 102, 4. asjaajam., nim. 106, s.-ü. 88, osa 2 — 1914, l. 40.

²³⁴ LRAKA, f. 23, nim. 17, s.-ü. 663, 1913—1914, tabelid.

tehtud mitmesuguste allikate (ajakirjandus ja arhiivimaterjalid) alusel, ulatub 1914. aasta esimese 7 kuu jooksul Eestis poliitilistest streikidest osavõtjate arv 35 000 inimeseni.

Tekstiilitöölised, kes Eestimaa kubermangus moodustasid ligi poole (12 076 töolist) tööliste üldarvust, võtsid revolutsioonilise tõusu aastail streikidest osa vähem aktiivselt. Vastavalt ametlikele andmetele langes tekstiilitöölise arvele 1914. aastal ainult üks streik 115 osavõtjaga.

Eriti tuleb rõhutada Eesti metallitöölise eesrindlikku osa 1914. aasta streigiliikumises. 79-st 1914. aastal toimunud streigist, millest võttis osa 27 725 inimest, langes metallitöölise arvele 48 streiki 20 619 osavõtjaga.

Eesti tööliste poliitilises võitluses omandasid 1914. aastal suure tähtsuse uued, kõrgemad võitlusvormid — protestimiitingud ja demonstratsioonid.

LÕPPKOKKUVÕTE

Meie maa töölisliikumise ajaloos on Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail eriti tähtis koht.

Pärast esimese Vene revolutsiooni lüüasaamist, kui tsaarivalitsus, mõisnikud ja kapitalistid arendasid töötajate vastu majanduslikku ja poliitilist pealetungi, elas töölisliikumine Venemaal, sealhulgas ka Eestis, üle oma ajaloo kõige raskemaid aastaid.

Nendele aastatele on iseloomulik ekspluataatorite pealetung töötajate elutasemele, nende poliitiliste, majanduslike ja kultuurhariduslike organisatsioonide purustamine, töölis- ja talupoegade liikumise tegelaste ning kogu progressiivse ajakirjanduse tagakiusamine ja jälitamine.

1907. aasta teisel poolel ja 1908. aasta algul pani politsei toime hulgaliselt arreteerimisi. Provokaatori näpunäitel arreteeriti 1908. aasta 24. jaanuaril peaaegu kogu VSDTP Tallinna Komitee koosseis ja parimad töölisaktivistid-bolševikud, üldse 75 inimest. Julmade repressioonide alla sattus samuti VSDTP Põhja-Liivimaa organisatsioon. Ohjeldamatu terroriga tasusid tsaarivalitsus, mõisnikud ja kapitalistid proletariaadile ja talurahvale kätte nende revolutsiooniliste väljaastumiste eest 1905.—1907. aastal.

Nagu vene menševikudki, alustasid ka eesti menševikud sotsiaaldemokraatliku partei likvideerimist. Salates maha partei revolutsioonilise programmi, nõudmised ja loosungid, astusid nad välja marksismi ideelis-teoreetiliste aluste vastu. Kõige selle tulemusena vähenesid arvu- liselt sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide read. VSDTP Tallinna organisatsiooni liikmete arv langes 550-lt inimeselt 1907. aasta veebruaris kuni 125 inimeseni

1914. aasta juunis. Reaktsiooniaastail oli partei liikmete arv veelgi väiksem. Nagu andmed kinnitavad, oli provintsilinnade parteiorganisatsioonides organisatsiooniline kriis veelgi tugevam kui Tallinnas.

Kuid partei ridade arvuline vähenemine pole tema jõudude hindamisel alati otsustavaks faktoriks. Revolutsiooni ajutiste kaasajooksikute hulgalist põgenemist parteist reaktsiooniaastail hindas V. I. Lenin kui partei ridade puhastamist.

Vastandina menševikele, kes ei orienteerunud revolutsioonilise võitluse uuele tõusule ega soovinudki seda, olid bolševikud kindlalt veendunud, et revolutsiooni mõõn on ajutine nähtus, et pärast mõõnaaega algab paratamatult uus tõus.

Revolutsioonilise liikumise ja rahvahulkade väsimuse tingimustes muutsid bolševikud oma taktikat. Oli vaja üle minna uutele võitlusmeetoditele.

Bolševike poliitika põhieesmärk — tsarismi kukutamine, kodanlik-demokraatliku revolutsiooni lõpuleviimine, sotsialistlikule revolutsioonile üleminek — jäi endiseks.

Nende põhiülesannete täitmine nõudis bolševikelt parteiorganisatsioonide pidevat tugevdamist ja rahvahulkadega sidemete korraldamist. Selleks oli vaja illegaalne töö ühendada legaalsete töölisorganisatsioonide tööga.

Selle revolutsioonilise joone elluviimisel tuli Eesti bolševikel pidada ägedat võitlust menševike vastu, kes astusid välja blokis liberaalse kodanlusega.

Võideldes partei õige revolutsioonilise joone eest, pidasid Eesti bolševikud võitlust ka oportunisti teise erikuju — otzovismi vastu. Reaktsiooniaastail olid otzovistid revolutsioonilises töös rahvahulkadega legaalsete võimaluste, eriti Riigiduumade kasutamise vastu. Eesti otzovistide oportunistlikule taktikale andsid bolševikud otsustava vastulöögi. Bolševikud näitasid otzovistide taktika mõttetust ja avantürismi. Viimaste omaduste tulemusena oligi nende mõju rahvahulkadele tähtsusetu.

Jäädes ustavaks marksismile-leninismile, jätkasid Eesti bolševikud ka reaktsiooniaastail tööliklassi võitluse juhtimist. 1907. aastal jätkus Eesti tööliste aktiivne osavõtt poliitilistest ja majanduslikest streikidest. Võrreldes eelmise aastaga langes 1908. aastal mõnevõrra streikidest osavõtjate arv. Selle aasta kõige visamaks streigiks oli «Volta» tööliste streik.

Tähtsaks sündmuseks Eesti töölisliikumises 1909. aastal oli traditsiooniline poliitiline streik, mis korraldati 1905. aasta 16. oktoobri sündmuste aastapäeval. Sellest võtsid osa peaaegu kõikide Tallinna tehaste ja vabrikute töölised.

Töölise olukorra järsu halvenemise tõttu reaktsiooni aastail omandas streigiliikumine kaitse-iseloomu. Nendes streikides esitati peamiselt järgmisi nõudeid: mitte vähendada palka ja pikendada tööpäeva, võtta vallandatud töölised tööle tagasi, likvideerida ülemäärased trahvid jne. Streigiliikumise eesotsas läksid metallitöölised.

Oma tulemustelt olid Stolõpini reaktsiooni aastate streigid vähem edukad kui revolutsiooniaastatel. Tuleb märkida, et aastatel 1908—1909 oli töölise streigivõitluse langus Eestis vähem märgatav kui teistes Venemaa kubermangudes.

Reaktsiooniaastatel oli Eesti töölisliikumises suur tähtsus legaalsel tööliseltsidel ja ametiühingutel. Ametiühingud tegid bolševike juhtimisel oma liikmete hulgas järjekindlat poliitilist kasvatustööd. Ametiühingud töötasid Tallinnas, Tartus ja Narvas. Tallinnas ilmus 1907. aastal metallitöölise ametiühingu initsiatiivil mõni aeg ajaleht «Ametiühisuste Teataja». 1909. aastal organiseerisid ametiühingud VSDTP Tallinna Komitee juhtimisel töölistkirjastuse, kes andis välja ajakirja «Töö».

Mustasajalise reaktsiooni tingimustes tegutsesid ametiühingud Eestis väga rasketes tingimustes. 1910. aastal sulgesid kohalikud võimud Tallinnas peaaegu kõik ametiühingud ja nende ajakirjanduse.

Esimesi töölisliikumise elavnemise tunnuseid Venemaal võib märgata 1910. aastal. Selle soodustajaks oli tööstuslik elavnemine riigis.

Vene töölise ja demokraatlikult meelestatud üliõpilaste demonstratiivsete väljaastumistega, mis olid seotud suure vene kirjaniku Lev Tolstoi surmaga, ühinesid ka Tartu üliõpilased.

1910. aastal asutati Narva linnas töölise initsiatiivil rahvaharidusselts, mille tegevusest võttis osa mõnisada eesti ja vene töolist. Tallinnas ja mõnes teises Eesti linnas asutati töölistkooperatiive. Samal aastal toimus VSDTP Eesti organisatsiooni Suure-Jaani konverents. Kõik need faktid annavad tunnistust töölisliikumise

elavnemisest ka Eestis. Ehkki streigiliikumise ulatus ei saavutanud eelmiste aastate taset, asusid töölisel üksikjuhtudel siiski juba pealetungile. Kõige tähtsamaks sündmuseks 1911. aasta töölisliikumises oli Tallinna sadama-tööliste streik.

1912. aastal, pärast Leena veretööd, toimus Eesti tööliste, nagu ka kogu Venemaa proletariaadi streigiliikumises järsk murrang. 1912. aastal suurenes streikide arv Eestis 1911. aastaga võrreldes 8 korda, streikidest osavõtjate arv aga 40 korda. Streigiliikumise uuele etapile oli iseloomulikuks see, et kõrvuti majanduslike streikidega hakkasid uuesti puhkema võimsad poliitilised streigid. 1912. aasta teisel poolel tähistasid Tallinna töölisel 16. oktoobrit võimsa leinastreigiga, millele järgnes protestistreik Musta mere laevastiku madrustele mõistetud sõjakohtu otsuse vastu.

1913. aastal võttis streigiliikumine Eestis veelgi laiemat ulatust. Toetudes VSDTP Krakovi nõupidamise otsustele, tegid bolševikud ulatuslikku tööd streigiliikumise edasiseks tugevdamiseks.

Eesti proletariaadi esimeseks suuremaks poliitiliseks väljaastumiseks 1913. aastal kujunes 1. mai streik. 1913. aasta suvel oli Eesti bolševike tähelepanu koondatud kindlustuskampaaniale, mida nad kasutasid poliitiliseks agitatsiooniks. Seoses haigekassade juhatuste ja kindlustusasutuste valimistega tuli Eesti töölistel energiliselt võidelda tsaarivõimude omavoli vastu.

Kohalikud võimumehed ja vabrikandid keelasid töölistel koosolekute läbiviimise kindlustusseaduste tutvustamiseks. Sellele omavolile vastasid töölisel protestistrekidega ja tänavademonstratsioonidega. 1913. aasta sügisel streigiliikumine ei nõrgenenud. Oktoobris toimus Eesti bolševike poolt hoolega ettevalmistatud traditsiooniline poliitiline streik. 1913. aasta majanduslikud ja poliitilised streigid ning demonstratsioonid näitavad, et olukord riigis on muutunud revolutsiooniliseks.

Tööliklass seisis jälle kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülesannete vahetu lahendamise eel.

Linnatööliste väljaastumised avaldasid revolutsioneerivat mõju talupoegadele ja tsaariarmeele. Rentnike ja sulaste võitlus mõisnike ja kulakute vastu ei lakanud ka pärast esimest Vene revolutsiooni. Massilistele repressioonidele ja oma olukorra järsule halvenemisele

vastasid külakehvikud mõisnike ja kulakute varanduse põletamisega, streikidega ning mõnes kohas ka relvastatud vastupanuga. Siiski oli talurahvaliikumine reaktioon aastail tugevasti nõrgestatud. Küla sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid olid karistussalkade poolt peaaegu täielikult purustatud. Siiski tegid külaelanike hulgas revolutsioonilist tööd üksikud säilinud sotsiaaldemokraatlikud rühmad, üksikud sotsiaaldemokraadid ja linnatöölised.

Revolutsioonilise tõusu aastail omandas Eesti bolševike töö talupoegade hulgas uuesti organiseerituma iseloomu. Sellele aitas kaasa legaalse töölisajakirjanduse olemasolu Eestis. Töölisajakirjanduse veergudel propageeriti töölisklassi ja talurahva liidu ideed.

Tööliste väljaastumised avaldasid suurt mõju sõjaväele. Bolševike töö sõjaväes ei lakanud ka reaktioon aastail. Parteiorganisatsioonide sagedaste sissekukkumiste tõttu oli see ainult nõrgestatud. Tõusuaastail algas Balti mere ja Musta mere laevastikes jälle aktiivne töö ülestõusu ettevalmistamiseks. Ent need väljaastumised aeti provokaatorite poolt juba enne nende algust nurja.

Tõusuaastail etendas partei ridade kindlustamisel ning partei ja rahvahulkade vaheliste sidemete laiendamisel partei ajakirjandus tähtsat osa.

Peterburi tööliste eeskujul hakkasid ka Narva tööliised 1912. aasta juunis välja andma töölisajalehte «Kiir». Pidades võitlust Kastra-Vürsti oportunistliku rühmituse vastu, ühendas ja koondas «Kiir» Eesti töölisi ja talupoegi uueks revolutsiooniks.

Oportunistid eesotsas Kastraga, kes astusid kodanliku ajalehe «Tallinna Teataja» toimetuse kaastöolisteks ja varustasid kaastöödega likvidaatorlikku ajalehte «Lutš», esinesid tegelikult likvidaatoritena. Selle rühmituse peameestel õnnestus jämeda pettuse teel teatavat osa Tallinna töolistest mõni aeg enda järel viia.

Bolševike ja oportunistide vahelise võitluse otsustav etapp algas 1914. aasta märtsis, kui Tallinnas toimus partei organisatsioonide nõupidamine, millest võttis osa VSDTP Keskkomitee esindaja. Selles võitluses olid menševikud täiesti oportunist Kastra poolel.

Nagu teada lõppes see võitlus iga liiki oportunistide lüüasaamisega.

Seoses poliitilise kriisi süvenemisega riigis jätkus Esimese maailmasõja eel revolutsioonilise liikumise kasv. Eesti bolševikud, kes töötasid VSDTP Keskkomitee juhtimisel, arendasid streigiliikumist bolševike partei Poronini nõupidamise otsuste vaimus. Selle joone elluviimisel oli Eesti bolševikel küllaltki suuri edusamme. Eesti proletariaadi rohkearvulised poliitilised väljaastumised 1914. aastal — näiteks 9. jaanuaril, 1. mail jt. — võtsid tolle aja kohta enneolematu ulatuse. Eesti tööliste kõige võimsamaks väljaastumiseks oli seoses Peterburi sündmustega toimunud 10. juuli demonstratsioon. Kõik nad olid hästi organiseeritud ja toimusid tihedas seoses kogu Venemaa töölisklassi väljaastumistega.

Tohutu suur poliitilistest streikidest ja tänavademonstratsioonidest osavõtjate arv, samuti aga mõnes Venemaa linnas puhkenud eelväe lahingud Esimese maailmasõja eelõhtul andsid tunnistust revolutsioonilise kriisi teravnemisest riigis. Uue revolutsioonilise tõusu katkestas Esimene maailmasõda.

Töölisklassi revolutsiooniline võitlus tõusuaastail andis tunnistust rahvas peituvatest määratu suurtest revolutsioonilistest jõududest. Seda võitlust juhtis bolševike partei.

1917. aasta oktoobris läks täide meie paljurahvuselise maa töölisklassi ammune unistus. Töölisklass liidus kehtalurahvaga kukutas kodanluse ja mõisnike valitsuse ning kehtestas nõukogude võimu. Selle maailmaajaloolise võidu saavutamisel etendasid suurt osa revolutsioonilise tõusu aastad, kui partei leninliku Keskkomitee juhtimisel, ühendades illegaalse töö legaalse tööga, suutis kindlalt enda poole võita laialdased tööliste hulgad ning kasvatada ja karastada klassilahingutes vaenlasega terve plejaadi töölisliikumise juhte.

Eesti kodanlike natsionalistide pingutused vene ja eesti rahva vahelise sõpruse purustamiseks jäid asjatuks. Eesti ja vene rahva sõprus, mis sai lahinguristsed juba 1905. aasta revolutsiooni tules, tugevnes veelgi reaktsiooni- ja töölisliikumise tõusu aastail.

Kodanliku diktatuuri ajal ei lakanud Eesti töölisklass ja kehtalurahvas võitlemast oma vabastamise eest; nad ei kaotanud ka kunagi lootust suure vene rahva abisse.

Tänu sellele abile pühkiski eesti rahvas 1940. aastal võimult Pätsi-Laidoneri-Uluotsa fašistliku valitsuse.

Nõukogude võimu aastail on Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik saavutanud rahulikus töös määratu suuri edusamme. Imperialistlike suurriikide ripatsist on ta muutunud kõrgesti arenenud tööstusega ja sotsialistliku suurpõllundusega, eesrindliku sotsialistliku kultuuriga vabariigiks, kus on loodud kõik võimalused rahva heaolu pidevaks kasvuks.

SISUKORD

Sissejuhatus	3
I ptk. Eesti tööstuse ja töölisklassi olukord Stolõpini reaktsiooni ajal	13
II ptk. Eesti töölisklassi poliitiline ja majanduslik võitlus bolševike juhtimisel Stolõpini reaktsiooni ajal	44
1. Reaktsiooni pealetung. III Riigiduuma valimised	44
2. Olukord Eesti sotsiaaldemokraatlikes organisatsioonides	58
3. Eesti proletariaadi streigivõitlus 1907.—1909.a.	82
4. Talurahvaliikumine	97
5. Üliõpilaste liikumine	106
6. Eesti legaalsete töölisliitude ja ametiühingute tegevus reaktsiooniaastail	109
III ptk. Tööstuslik tõus Eestis 1910.—1913. a. Töölisklassi olukord	138
IV ptk. Eesti tööliste poliitiline ja majanduslik võitlus bolševike juhtimisel uue revolutsioonilise tõusu aastail.	158
1. Revolutsioonilise liikumise elavnemise algus	158
2. Revolutsioonilise liikumise tõus 1912. a. Töölisklassi aprilli-mai väljaastumised	179
3. «Pravda» ja «Kiir»	181
4. IV Riigiduuma valimiskampaania	199
5. Eesti tööliste streigivõitluse arenemine 1912. a. teisel poolel. VSDTP Krakovi nõupidamine	206
6. Töölisliikumise tõus 1913. a. Töölisklassi võitluse mõju talupoegadele ja sõjaväele. VSDTP Poronini nõupidamine. Eesti bolševike Peterburi nõupidamine	218

7. Kindlustuskampaania Eestis. Legaalsete tööliitude ja -seltside tegevus revolutsioonilise tõusu aastail	249
8. Sõjajärgne poliitiline kriis. Bolševikud rahvahulkade edasise revolutsioonilise tõusu eesotsas	262
Lõppkokkuvõte	281

Георгий Федулович Лукин
РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ В ЭСТОНИИ В ГОДЫ
СТОЛЫПИНСКОЙ РЕАКЦИИ И НОВОГО
РЕВОЛЮЦИОННОГО ПОДЪЕМА
(1907—1914)

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja V. Vaikjärv
Tehniline toimetaja E. Lumet
Korrektorid L. Golberg ja E. Järve
Ladumisele antud 24. IX 1959. Trükkimisele
antud 27. I 1960. Paber 54×84, 1/16. Trüki-
poognaid 18,25. Formaadile 60×92 kohalda-
tud trükipoognaid 14,97. Arvutuspoognaid
17,47. Trükiarv 2000. MB-00726. Tellimise
nr. 3306. Hans Heidemanni nim. trükikoda,
Tartu, Ülikooli 17/19.

Hind rbl. 11.50

1—9

Trükivigu

Lk.	Rida	On trükitud	Peab olema
6	14. alt	Eestis Ajalooteadus	Ajalooteadus Eestis
44	5. ülalt	<i>Riigituuma</i>	<i>Riigiduuma</i>
45	2. ülalt	<i>Naromi</i>	<i>Narõmi</i>
188	5. alt	hendada,» ¹⁸	hendada,» ¹⁸

Rbl. 11.50

A-23108

///